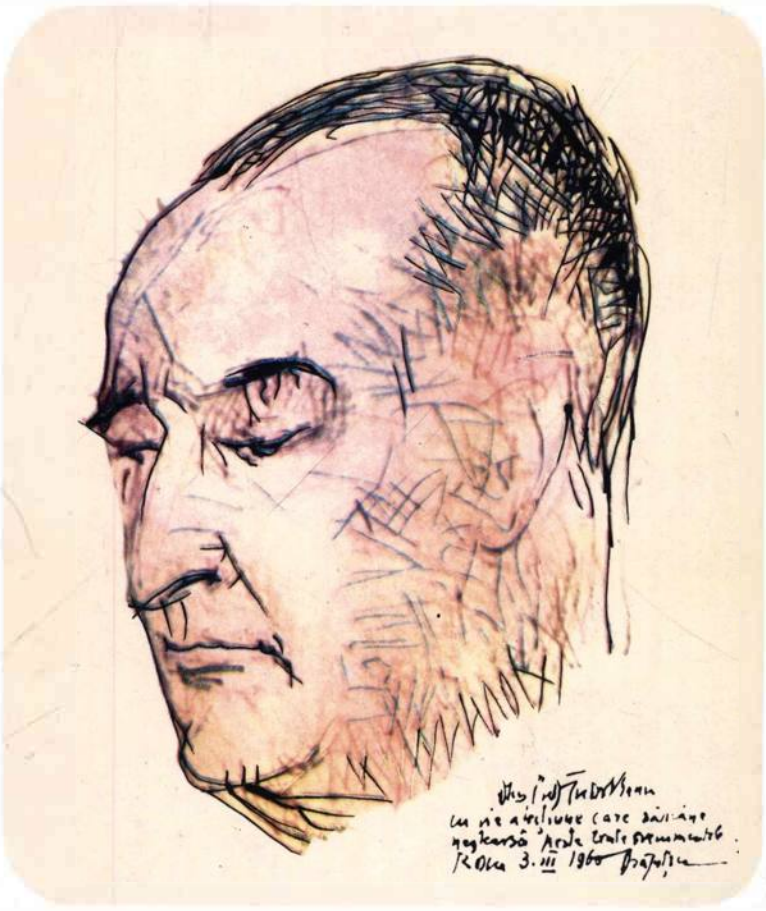
BIBLIOTECA
MUNICIPALĂ
Deva
Sala de lectură
859

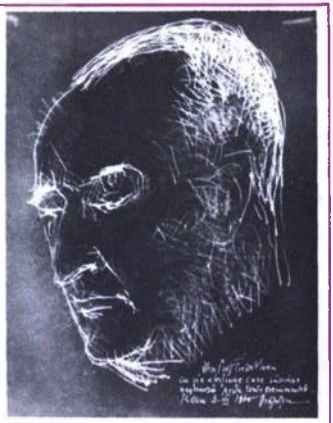
MANUSCRIPTUM

3 1979
(36) ANUL X

TUDOR ARGHEZI ❦ EMINESCU ❦ G. IBRĂILEANU
M. PROUST ❦ W. SHAKESPEARE ❦ HOFMANNSTHAL
T. VIANU ❦ AL. PHILIPPIDE ❦ I. M. SADOVEANU
ALICE VOINESCU ❦ HASDEU ❦ AL. O. TEODOREANU
N. KAZANTZAKIS ❦ P. ISTRATI ❦ PERPESSICIUS

Inedit * Inedit * Inedit *

Tudor VIANU. Desen de Eugen DRĂGUȚESCU, păstrat în arhiva familiei.

Coperta și prezentarea grafică:
VICTOR MAȘEK

Scriitorul este o conștiință care veghează. În nesomnul său rodnic, ca un Janus Brifons, el scrutează în egală măsură trecutul și viitorul.

Ca o vigilie a solului etern, sol al unei patrii spirituale, scriitorul este un întemeietor, un păstrător, o garanție a duratei.

Care dintre marii noștri clasici a împlinit mai din plin condiția *conștiinței - care - veghează* decît Eminescu? El rămîne geniul tutelar care prezidează asupra destinelor ființei noastre naționale, ființă istorică în materialitatea ca și în spiritualitatea ei. La tezaurul textelor sale — manuscrise nu îndeajuns cercetate, revăzute cu ochiul timpului nostru — este firesc ca „*Manuscriptum*" să se întoarcă iarăși și iarăși. Versuri, pagini din publicistica politică, alte fragmente diverse prezintă Geniul în diversitatea ipostazelor sale.

Astfel, Eminescu, atît de legat de solul autohton al culturii noastre, atît de deschis unui orizont universal al valorilor, constituie, fără îndoială, și în această privință — a raporturilor dintre național și universal — un model exemplar.

Structurat pe această idee, numărul de față oferă cititorului, în continuarea masivului grupaj eminescian — sub semnul *oglinzilor paralele* — o serie de echivalențe românești ale unor pagini ilustre din literatura universală, remarcabil tălmăcite de personalități de prestigiu ale literaturii noastre.

Studii și eseuri comparatiste, pagini originale, documente și corespondențe rotunjesc acest număr ce se recomandă de la sine.

Nicolae Balotă

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

3/1979 (36) ANUL X

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR
AL. OPREA

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

COLECTIV EDITORIAL
ADRIAN BOTA, DIANA CRISTEV, NICOLAE FLORESCU,
RUXANDRA MIHĂILĂ, MANUELA TĂNĂSESCU

SECRETARIAT DE REDACȚIE
ION TOMESCU (secretar principal) și EUGEN DANDESCU

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon: 50 20 96

*

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—37— telex: 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918"

217206 24

16

217.206

SUMAR

5–7 **Dosar al militantismului antifascist** (MANUSCRIPTUM)

Ars militantis

6–10 N. D. COCEA

« *Furia verde* » şi « *brutele integrale* » — pagini de roman (adnotate de *Nicolae FLORESCU*)

«...eternii noştri păzitori ai solului veşnic...»

M. EMINESCU

11–15 Prolegomene la un studiu despre publicistica lui Eminescu *(Al. OPREA)*

12 O placă de marmură ... (Tabletă de *Nichita STĂNESCU*)

I. Ipostaze

16–22 « *O conştiinţă de sine unitară* » — articol politic

23 « *Vezi tu eu te-aş vrea trăind* »; *Amorul e şi vin* — versuri

24 « *Cînd zăresc murii negri ai unui palat* »; [*Dialog*]; [*Poveste medievală*] — pagini de proză

25–29 *Fragmentarium*

29–32 Explorarea manuscriselor şi semnificaţia ineditului (Postfaţă de *D. VATAMANIUC*)

33–34 « *Avem clipa, avem raza ...* », o viziune asupra fizicii, VII (Cu o notă introductivă de *Magdalena VATAMANIUC-LUNGU*)

34–44 Însemnări fiziografice

II. Motive şi valori

G. IBRĂILEANU

45–49 [*Sentimentul naturii la Eminescu*] (O altă prelegere universitară relevată de *Al. PIRU*)

Pompiliu CONSTANTINESCU

50–56 [*Schiţe pentru un posibil studiu*] (prefaţate de *Constanţa CONSTANTINESCU*)

PERPESSICIUS

57–61 Alte « menţiuni eminesciene » (Pagini de *Jurnal cultural*, cu un cuvînt înainte de *Dumitru D. PANAITESCU*)

Arhivă contemporană

Ion CĂLUGĂRU şi Camil BALTAZAR

62–65 *Se poate ca dumneata, care ...?*; « *Să fac un reportaj despre viaţa muncitorilor din porturi* » (texte comunicate şi adnotate de *Ştefan VOICU*)

SUMAR

Oglinzi paralele

I. Itinerarii europene

N. CARTOJAN

66—71 *Un elev român la Padova în secolul al XVII-lea* (Prezentare de *Dan SIMONESCU*)

Ion BREAZU

72—80 *De la Ion Budai-Deleanu la Erasmus de Rotterdam sau despre măiestria deghizării* (Comentariu de *Mircea POPA*)

II. Echivalențe românești

SHAKESPEARE

81—88 *Negustătorul din Veneția* în versiunea lui Al. PHILIPPIDE (Prefață de *Dumitru IVĂNESCU*)

Marcel PROUST

89—95 *Somnul Albertinei* și *Sonata lui Vinteuil* în tălmăcirea lui Tudor VIANU (Prezentare de *Mihaela CONSTANTINESCU*)

Hugo von HOFMANNSTHAL

96—101 *Marele teatru al lumii* — fragment. Transpunere în românește de I. M. SADOVEANU (Introducere de *I. OPRIȘAN*)

Dacica

B. P. HASDEU

102—105 *Inelul și năframa* — II; Studiu de folclor comparat (Prefață și note de *Stancu ILIN*)

Nic. DENSUSIANU

106—114 *Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de Jos* (III) (Preambul de *I. OPRIȘAN*)

Destăinuiri

ROTONDA 13

115—126 Alice VOINESCU evocată de *Ion BIBERI, Șerban CIOCULESCU, Dinu IANCULESCU, Nestor IGNAT, Aurora NASTA, Alexandru PALEOLOGU, Mircea ȘEPTILICI*

Epistolar

Mihail SEBASTIAN

127—135 În corespondență cu Camil PETRESCU (Prefață de *Florica ICHIM*)

SUMAR

Scriitori români în arhive străine

Panait ISTRATI

136—148 Scrisori către Jean-Richard BLOCH (Cuvînt înainte de *Al. TALEX*)

Scriitori străini în arhive româneşti

N. KAZANTZAKIS

149—155 Evocîndu-l pe Panait ISTRATI (Comentariu de *Pericle MARTINESCU*)

Restituiri

Alexandru VLAHUŢĂ

156—160 Confesiuni amicale (Pagini din corespondenţa cu Al. HODOŞ şi Elena MILLER-VERGHI. Text stabilit şi note: *Rodica ROTARU, Filofteia MIHAI, Rodica BICHIŞ*. Cu un comentariu de *Rodica ROTARU*)

File de album

hors texte Portrete de scriitori interpretate de Victor Ion POPA (Cuvînt înainte de *Ion JALEA*)

Document în replică

Tudor ARGHEZI

161—170 Alte rectificări biografice *(Constantin POPESCU-CADEM)*

Lucian BLAGA

171—174 Precizări documentare la... alte precizări *(Simona CIOCULESCU)*

174 ...Şi încă un amendament... *(Corina V. BĂRBAT)*

Din lumea celor care scriu

Al. O. TEODOREANU

175—179 « În viaţă ce vreau, în artă ce pot » (Epigrame adnotate şi comentate de *Romeo DRĂGHICI*)

Meridiane

Dragoş VRÂNCEANU

180—186 Amintiri italiene (Cu o evocare de *Carlo BO*)

187—189 *Fişier bibliografic* ● *Iconografie*

190—191 *Nicolae BALOTĂ a citit pentru dumneavoastră*

Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă).

CEA MAI ÎNALTĂ CINSTIRE PE CARE O PUTEM ADUCE ASTĂZI MEMORIEI COMUNIȘTILOR, ANTIFASCIȘTILOR, OSTAȘILOR ROMÂNI CĂZUȚI PENTRU CAUZA LIBERTĂȚII ȘI INDEPENDENȚEI PATRIEI ÎN MAREA ÎNCLEȘTARE ÎMPOTRIVA HITLERISMULUI ESTE ACEEA DE A NE CONSACRA TOATE ENERGIILE, TOATE FORȚELE NOASTRE CREATOARE PENTRU PROGRESUL ȘI ÎNFLORIREA PATRIEI, ÎNAINTĂRII EI NEABĂTUTE PE DRUMUL LUMINOS DESCHIS LA 23 AUGUST, AL EDIFICĂRII PE PĂMÎNTUL ROMÂNIEI A CELEI MAI BUNE, MAI DREPTE ȘI MAI UMANE SOCIETĂȚI DIN CÎTE A CUNOSCUT ISTORIA—SOCIETATEA SOCIALISTĂ ȘI COMUNISTĂ!

NICOLAE CEAUȘESCU

(Din Cuvîntarea la Adunarea festivă consacrată zilei de 23 August)

DOSAR AL MILITANTISMULUI ANTIFASCIST

Alcătuirea unui asemenea «dosar», capabil să releve, la nivelul culturii noastre, polarizarea forțelor progresiste în lupta împotriva ideologiei și teroarei fasciste, oferă, desigur, una din cele mai exemplare mărturii asupra conștiinței civice și a militantismului scriitorilor români. Poate că nicicînd n-a fost desfășurat un front mai larg, în stare să trezească și să mobilizeze opinia publică, precum lupta împotriva pericolului «barbariei verzi». Faptul că frontul antifascist din România a fost inițiat și coordonat, chiar de la începuturile lui, de Partidul Comunist Român, a asigurat o bază teoretică fermă și a concentrat într-o unitate indestructibilă, de voință și faptă, toate forțele națiunii.

Constituirea, în iunie 1933, a Comitetului Național Antifascist și lansarea Apelului semnat de membrii săi fondatori, între care se impuneau numele lui Nicolae Ceaușescu, ale lui Iorgu Iordan, Radu Cernătescu, Ilie Cristea, Tudor Bugnariu, Scarlat Calimachi și alții, au declanșat o adevărată radicalizare a conștiințelor intelectualității române, contribuind la realizarea Frontului Popular Antifascist, la unirea tuturor organizațiilor democratice din țară, pentru a «putea stăvili în România triumful unui curent care poartă în el germenul de distrugere».

ARS MILITANTIS/«Furia verde»

N. D. COCEA

Zgomotele și larma începeau dis-de-dimineață. O trîmbiță studențească scula pe bravii apostoli ai naționalismului integral. Apelul, cu trei sferturi nume terminate în « escu », sfîșia trivial divina tăcere matinală. Rugăciunea se făcea în front, pe două rînduri, ca la cazarmă. Munca începea apoi. Munci modeste, de pălmași tocmiți cu ziua, sau de salahori ...

Forța care-i mîna însă, era nestăpînită, spăimîntătoare. Imaginația, care nu e totdeauna apanajul inteligenței, e adesea mai redutabilă în efectele ei decît nevoia și decît însăși foamea. Imaginația mulțimilor obscure, din sumbra epocă a Evului Mediu, a inventat Cruciadele și a ridicat noroadele fanatizate ale Apusului împotriva Semilunei. Imaginația nevoiașilor la minte din zilele noastre a născocit farsa grotescă și penibilă a Maglavitului. Și aceeași imaginație puerilă dar torențială, găunoasă, duce azi de nas o întreagă generație de semidocți și de bucheri ...

Și fiindcă o dată sau de două ori pe săptămînă, cu toleranța autorităților și sub protecția jandarmilor, dau iureș printre jidovi, îi scutură de barbă și îi trag de perciuni, își închipuiesc că sunt eroi.

Raitele astea prin satele din împrejurimi aprindeau îndeosebi entuziasmul taberei. Așteptate cu febrilă nerăbdare, aveau loc abia la sfîrșitul săptămînii, una în fiecare sîmbătă și duminică. Duminica, fiindcă e ziua consacrată de dumnezeu pentru odihna trupului și desfătarea sufletului; sîmbăta, pentru că nelegiuiții, care au răstignit pe domnul nostru Isus Cristos, au îndrăzneala să-și sărbătorească sub ochii noștri sabatul

---

În acest mod, o adevărată ofensivă antifascistă, demascînd ideologia neobarbară și antiumană, sensul profund al trădării naționale — cărora grupările legionare le dădeau glas prin acțiunile și programul lor politic — a fost desfășurată prin gazete și reviste precum „Bluze albastre", „Era nouă", „Reporter", „Cuvîntul liber", „Șantier", „Cadran", „Manifest" *ș.a.*

Tot ce a fost mai semnificativ și mai valoros în scrisul românesc, tot ce a fost mai adînc legat de popor s-a alăturat atunci acestei lupte, întru salvarea valorilor primordiale ale umanității, nu o dată amenințate direct de spiritul distructiv, huliganic, al bandelor legionare.

Se evidențiau, astfel, încă o dată, valențele profund umaniste și internaționaliste ale intelectualității românești, care se înregimenta firesc unui front de luptă european împotriva nazismului, a tuturor formațiunilor reacționare subvenționate, în perioada respectivă, la noi și pretutindeni, de Germania hitleristă. E de ajuns să amintim pamfletul pe care G. Călinescu îl semna în „Jurnalul literar", *în 1939, împotriva invaziei hitleriste în Cehoslovacia, reportajele de pe frontul din Spania ale lui Geo Bogza, articolele fulminante ale lui N. D. Cocea, demascînd tendințele militariste și imperialiste ale Germaniei naziste.*

Cînd în martie 1937, cărțile lui Sadoveanu erau arse pe ruguri în piețele publice, iar scriitorul oprit cu violență să conferențieze la Botoșani, reeditîndu-se astfel ceea ce se întîmplase în Germania cu cărțile lui Thomas Mann, și, desigur, exemplele de acest fel ar putea fi mult mai numeroase, a devenit clar pentru orice intelectual român că atentatul fascist împotriva culturii viza însești rădăcinile adînci ale spiritualității naționale. « Dacă ați fi cetit acele cărți, voi, umiliților și ofensaților, — *arăta în împrejurările respective autorul* Baltagului — ați fi aflat în ele mîngîiere și nădejde în ziua de mîine. Ați fi

și «brutele integrale» Pagini de roman

lor spurcat. Porneau, de cum se crăpa de ziuă, în cete admirabil disciplinate. Dacă norocul le scotea în cale o haraba încărcată cu ovrei, Führerul cetei ridica brațul drept ca o bornă sub nările cailor. Cu două variante, umoristicul dialog urma permanent același.

În dimineața de sîmbătă:

— În ce zi a săptămînii suntem azi, jupîne?

Jupînul de pe capră mărturisia, codindu-se:

— Păi, dăă ... ce să fie?... E sîmbătă toată ziua ...

Führerul urla:

— Știi care va să zică!... Și pleci la drum în zi de sîmbătă ... în zi de sabat ... Așa scrie la Talmud? Așa slujiți voi lui dumnezeu? Jos din căruță, cîinilor!... Păgînilor!... Că dau iama prin voi!...

Bîtele se ridicau în sus. Ciomegile se învîrteau pe deasupra capetelor. Hărapnicele șuierau. Plozii schelălăiau. Balabustele se văicăreau. Jidovii se împrăștiau ca potoîrnichile. Iar dacă era într-o duminică de dimineață:

— În sfîntă zi de duminică ați pornit-o la drum! urla Führerul. Sabatul vostru spurcat știți să-l țineți ... și pîngăriți ziua domnului nostru ... Jos din căruță, tîrtanilor! Antecriștilor!... Că vă vărs burțile pe șosea!...

Vaietele, bocetele îngrozite, se ridicau în tăcerea cîmpului pînă la cerul duminical. Dar, și în diminețile de sabat, rezultatul practic era același. Jidovii rămîneau să se

---

găsit o fierbinte credință în acest popor așa de maltratat de oameni vicleni [...] Ați fi văzut asta, dacă ați fi cetit și dacă între voi și poporul adevărat pe care îl cînt și îl iubesc în opera mea, mai este vreo legătură». *Sadoveanu nu a fost singura victimă a boicotului cultural al legionarismului. Tudor Arghezi a fost amenințat cu bătaia în piața publică, G. Călinescu cu internarea în case de sănătate, Lucian Blaga cu scoaterea de la catedră, pentru «păgînismul» lui afișat, N. D. Cocea și I. Vinea siliți să părăsească tribuna presei, iar N. Iorga și Virgil Madgearu opriți cu gloanțe să-și mai exprime cuvîntul în forum.*

Devenea, astfel, evident că se lovea tocmai în reprezentanții de frunte ai culturii românești, în cei care dădeau glas mai adînc în operele lor idealurilor de dreptate și libertate socială ale maselor populare.

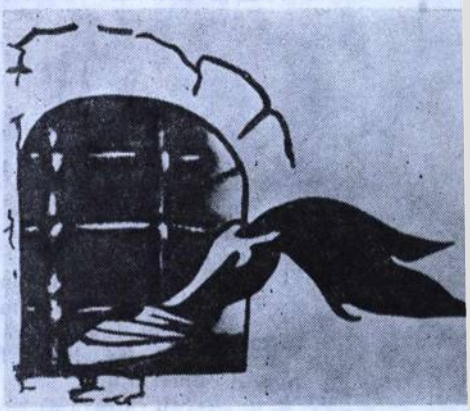
„Manuscriptum" *a publicat, dealtfel, numeroase și varii documente demonstrînd cît de amplu a fost ecoul luptei antifasciste în rîndul celor mai de seamă reprezentanți ai scrisului românesc. O face și acum, cu prilejul aniversării celor 35 de ani de la Eliberarea țării de sub dominația fascistă, aducîndu-și o contribuție specifică la cultivarea și dezvoltarea conștiinței istorice a tinerelor generații. Astăzi, cînd — oricît de incredibil ni se pare — elemente neonaziste agită din nou, în unele țări occidentale, simbolurile criminale ale zvasticii, reamintirea a ceea ce a fost depășește simplul interes documentar, căpătînd semnificațiile unei adevărate lecții morale.*

Ori de cîte ori viața ne impune să reexaminăm anii întunecați ai dictaturii fasciste — sîntem datori să scoatem la lumină documentele, întru apărarea comorilor spirituale ale umanității.

MANUSCRIPTUM

bată cu pumnii în piept, ca la zidul plîngerilor din Ierusalim, în şanţul şoselelor; pe cînd tinerii eroi înfigeau mîini vînjoase în dîrlogii cailor, întorceau căruţele în loc şi-o porneau zbierînd şi chiuind, îngrămădiţi claie peste grămadă în harabaua jidovească.

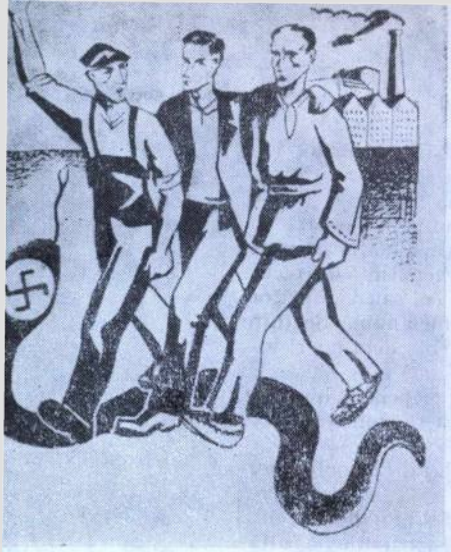
Dacă norocul nu le surîdea uneori, expediţiile astea exemplare erau încă şi mai expeditive. Obosiţi, prăfuiţi, lihniţi de foame, bravii luptători intrau în sate ca o hoardă de tătari. Cereau să li se deschidă dughencle, dacă erau închise; iar dacă vr-un oblon nu era tras la iuţeală, ameninţau şi înjurau că liftele străine calcă legile ţării. Pietrele de pe drum zburau în geamuri. Rafturile de scînduri pîrîiau. Sticlele săreau în ţăndări. Covrigi, cîrnaţi, cîte-un salam aruncat pe ici pe colo dispăreau ca şi cum i-ar fi înghiţit pămîntul. Jandarmii se făceau nevăzuţi. Primarii intrau în gaură de şarpe. Telefoniştii spălau putina. Numai jalea negustorilor jefuiţi scrîşnea din dinţi, neputincioasă în larma lor. Căci, vai de mama celor care îndrăzneau să pactizeze sau să se împotrivească. N-aveau jupînii atîtea fire de păr în zulufii de la ureche, cîte mîini se repezeau să le mai scarmene încîrlionţeala sau să-i smulgă. Ţipau nenorociţii de spaimă şi durere. Guiţau ca purceii cînd li se taie beregata. Dar cu cît vaietele erau mai înfricoşate, cu atîta creşteau hohotele de rîs, sporea hazul şi se înmulţeau glumele sinistre amestecate cu înjurături surugeşti. Din învălmăşală, mîini viteze ridicau în aer ca trofee caftane întoarse pe dos, zdrenţe din laibărele sfîşiate, sau cîlţi din bărbile jumulite.

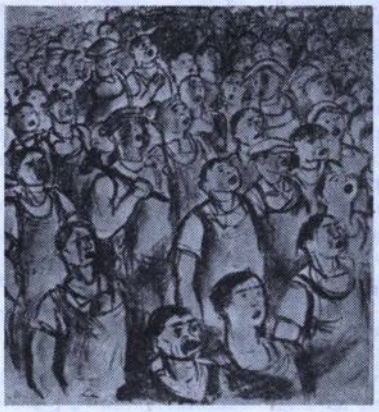
La început, o dată sau de două ori, Pavel încercă să reţie pe cei mai înverşunaţi, sau măcar să împiedice vărsările de sînge inutile. Îi repugna culoarea sîngelui vîscos ...

[.....]

Muncile variate ale zilei îi asigurau nopţi fără visuri. Frînt de oboseală, nu mai avea răgaz nici să cugete, nici să citească. Adusese cu dînsul teancuri de cărţi. Nu deschisese niciuna. Nimeni nu citea în tabără. Cîteva romane sarbede, scrise cu vieţile haiducilor de pe vremuri, circulau din mînă în mînă, fără să se oprească nicăieri. Cîteva broşuri şi gazete cu crucea încîrligată ţineau loc de cultură. Sapa şi hîrleţul înlocuiau anostele cercetări ştiinţifice. Se vedea bine că flăcăii învîrteau mai bine tîrnăcoapele decît paginile cărţilor. Feciori, în marea lor majoritate, de negustori scăpătaţi, de mahalagii ajunşi, de ţărani chiaburi, de slugi boiereşti, de rîndaşi, de popi luminaţi o clipă de nimbul şcoalei, se întorceau acum în pripă, aproape fără ştirea lor, la strămoşeştile îndeletniciri, aşa cum puiul de lup îmblînzit îşi întoarce nările şi-şi ciuleşte urechile spre zvonurile pădurii. Ca să redevie brute integrale, le mai lipsea un lucru: sănătatea.

În ciuda aerelor lor de matadori, erau piperniciţi la înfăţişare, sfrijiţi, jigăriţi, îmbătrîniţi înainte de vreme şi purtînd pe frunţile lor pieziş stigmatele degenerescenţei

Grafică militantă antifascistă din publicațiile românești ale epocii.

fizice și morale. Nu știau să rîdă cu hohote. Nu știau ce înseamnă exuberanța tinereții, cu veselia ei caldă și sonoră. Mîrîiau în loc să rîdă. Rînjeau în loc să exulte de fericire.

Poate că și de aceasta firea sănătoasă a țăranului nu prea se lipea de dînșii.

Pavel observase cu mirare la început, apoi cu oarecare incertitudine, că pe oriunde treceau purtînd carele ovreiești, țăranii nu le dădeau niciodată o mînă de ajutor. Se mulțumeau să-i privească lung de peste garduri, se ascundeau în case sau se strîngeau la portițe, dădeau din cap și din umeri, scuipau în lături, se scărpinau la ceafă, glumeau sau rîdeau între ei uneori, dar ca să sară și ei din ogrăzi, să ia parul în mînă și să dea de istov alături de dînșii, asta niciodată. Pentru ei veneau totuși în sat. Ca să-i scape pe ei de jigodia jidovească se sculau flăcăii cu noaptea-n cap. Ca să le apere credința și biserica strămoșească venea în tabere tineretul din toate unghiurile țării. Le-o spuneau popii din amvon. Le-o repetau dascălii la școală. Și notarii. Și primarii. Și jandarmii. Și toți conducătorii satelor. Și băutură li se dădea pe deasupra. Dar ei, ca și cum n-ar fi văzut și n-ar fi auzit nimic, își scuipau în palmele noduroase fără să zmulgă parii din garduri, își dădeau cu coatele și zîmbeau hîtru între dînșii. Ce s-o fi petrecînd în mintea lor? se întreba Pavel nedumerit. Or fi plătiți de crîșmari sau de bolșevici, cum susțineau colegii? Or fi îndobitociți de mizeria anilor nenumărați de secetă? Numai domnișoara Ida, cînd o veni, o să mă lămurească... își încheie el, cu o dulce și o tulbure speranță, seria întrebărilor intime pe care n-ar fi îndrăznit să le împărtășească nimănui altcuiva decît ei.

*

[.....]

Pavel nu se mai sătura privind. I se părea că raiul n-ar putea fi conceput altfel...

Întorcîndu-se către d-ra Ida, care-i aducea, lîngă o bucată de pîine neagră, o ceașcă cu lapte și un fagure de miere, galben și greu ca aurul, Pavel i-a mărturisit:

— Aici la dumneata e raiul pe pămînt, domnișoară Ida.

— Ar putea cu adevărat să fie un rai cătunul nostru... a recunoscut învățătorul. Dacă... a ezitat o clipă, apoi a precizat — dacă n-ar fi și țînțarii.

— Și oamenii, tată, mai ales oamenii... a adăugat d-ra Ida.

— Sunt oamenii așa de răi prin partea locului? a întrebat Pavel.

— Buni ca pîinea caldă...

— Și drepți... Și muncitori... Și cinstiți...

S-au grăbit să-l asigure amîndoi, întrecîndu-se cu laude unul pe altul.

— Atunci!

D-ra Ida a ridicat din umeri:

— Dar nu despre oamenii noştri din sat e vorba, domnule Orbu ... Nu-i vorba de albine ... e vorba ...

Fata s-a întrerupt un moment; şovăia. Îşi căuta cuvintele. Albastrul ochilor i se întuneca. Apoi, nemaiputînd să se stăpînească a izbucnit:

— E vorba de trîntori ...

Discuţia începută astfel, nu putea să se oprească cît ai bate din palme o dată. Ca totdeauna, între îndemnurile mai potolite ale bătrîneţii şi aprinsa văpaie a neastîmpăratei şi nerăbdătoarei tinereţi, prăpastia se întrevedea încă o dată cu neputinţă de trecut. Tot ce li se părea bine şi drept bătrînilor, copilei lor i se părea ridicol sau vătămător. Justiţia? Dreptate împărţită pe sprînceană. Învăţămîntul? Programe anume alcătuite ca să sădească în suflete plăpînde umilinţa creştină, supunerea oarbă, deprinderi josnice de robi şi de slugi. Viaţa ?...

— O luptă, tată. Viaţa e o luptă permanentă împotriva răului şi pentru bine, cît mai mult bine ... spunea fata, cu frenetică ardoare, cu ochii ei albaştri, miraţi, parcă, de entuziasmul generos.

Crucindu-se, bătrînul se uita în jurul lui. Spiritul hazliu şi mucalit al ţăranului moldovean se trezea într-însul.

— Dar unde vezi tu atîta luptă, fată hăi?... Uită-te şi tu la lumea asta lui dumnezeu... deschide-ţi ochii ... uite rîndunelele ... uite albinele ... uite sălciile şi papura pe baltă, şi cîte gîngănii toate în cer şi pe pămînt !... Nu trăiesc ele cu toatele? N-au ele loc pe lume? Nu le-a făcut dumnezeu ca să fie fericite şi ca să desfete ochii noştri cu zumzetul şi cu frumuseţea lor, ca să ne fie nouă îndreptar şi învăţămînt?

Fata îşi privea părintele cu ochi buni, uimiţi şi încîntaţi, de prunc nevinovat. Sărutîndu-i şăgalnic mîna bătătorită de munci, îi şoptea:

— Ce naiv ai rămas mata, tată, şi ce copil!

— Naiv? se zburlea învăţătorul.

— Naiv, repeta copila. O viaţă întreagă te-ai trudit şi ai luptat pentru toţi ai tăi ori pentru alţii, şi-acum la bătrîneţe, nu vrei să admiţi în ruptul capului că viaţa ţi-a fost o necurmată strădanie înspre mai bine ... Mă îndemni să privesc în jurul meu ... Să privim împreună, tată ... Uite, de pildă, rîndunelele ... Crezi mata că rîndunelele zboară de hatîrul nostru? Zboară toate, prozaic şi simplu, ca să prindă musculiţe în plisc şi să sature cu ele gurile flămînde care piuie şi se deschid în toate cuiburile de sub streaşină. În tragica dar şi admirabila economie a naturii, tot ce-i slab sau inutil e menit să piară. Harnicele albine de care pomeneai adinioarea, îşi omoară trîntorii. Omul e stăpîn peste toate. Şi în înseşi societăţile omeneşti învinge numai doctrinele cele mai umane, numai clasele cele mai bine pregătite. Azi e ziua cea mare a proletariatului. O nouă clasă se ridică. Mata n-o cunoşti, n-ai de unde s-o cunoşti. Eu trăiesc în mijlocul ei. Îi cunosc nevoile. Îi cunosc durerile. Dar îi cunosc şi avîntul. Nimic n-o sperie. Temniţele n-o înspăimîntă. Brutalităţile n-o înfricoşează. Ştie să lupte. Ştie să moară. Dar ştie să şi rîdă*.

*** Paginile de faţă reproduc fragmentar ultimele două capitole (XI şi XII) din manuscrisul neterminat al romanului Pe drumul noului Damasc. În afara primului capitol, publicat de N. D. Cocea, în numărul din 26 decembrie 1937 al „Reporterului", alte episoade din această carte, părăsită de scriitor într-o fază avansată a redactării, au apărut postum în „Gazeta literară" (an XIII, nr. 20, 19 mai 1966) — comunicate de Constandina Brezu — şi în „Manuscriptum" (an VIII, nr. 3, 1977), însoţite de o mai largă prezentare a sensurilor romanului şi într-o versiune editorială ce ne aparţine, de asemenea. La cele cîteva paragrafe de autentic pamflet politic încredinţate de noi, atunci, tiparului, sub titlul [Calomniatorii vieţii], fragmentele cuprinse acum vin să dezvăluie încă un aspect din amplul « proces» pe care N. D. Cocea l-a intentat fascismului, dezlănţuirii « furiei verzi», demascării crimelor abominabile şi teroarei atroce semnate de « brutele ei integrale».**

În faţa recrudescenţei fasciste pe alte meridiane, publicarea textului pe care ni l-a lăsat N. D. Cocea demonstrează încă o dată, pe viu, cu cîte sacrificii au fost salvate valorile umanităţii din faţa « batalioanelor de asalt» naziste. Se mai găseşte apoi implicat aici pateticul avertisment civic pe care o vigilentă conştiinţă scriitoricească îl adresa timpului său.

N.F.

FOAIA DE DIMINEAŢĂ A LUI *„Neue Freie Presse“* din 2 februarie conţine un articol de fond care tratează situaţia culturală atît a românilor în genere cît şi a ţării, România, în special. Articolul merită o replică, mai puţin din cauza tonului de care se foloseşte şi [care] după părerea noastră nu se potriveşte unui ziar de nume european, ci mai ales din cauza neadevărurilor obiective pe care le conţine. (vezi p. 16)

«...ETERNII NOSTRI PĂZITORI AI SOLULUI VESNIC...»

M. EMINESCU

PROLEGOMENE LA UN STUDIU DESPRE PUBLICISTICA LUI EMINESCU

NU EXISTĂ, CREDEM, DOMENIU AL ACTIVITĂŢII lui M. Eminescu care să fi avut de suferit mai mult de pe urma variilor speculaţii decît cel al publicisticii. Ironiile lui G. Călinescu pe seama «falsei idolatrii» care vedea în poet «începutul şi sfîrşitul», «cripta tuturor înţelepciunilor omeneşti» aici îşi găsesc terenul favorit de aplicaţie. Articolele şi cugetările eminesciene au constituit hrana preferată a amatorilor de fraze grandiloc-vente, şi de revelaţii pythice. Sintetizînd cîteva — «El este un profet. A prevestit prăbuşirea sistemului monetar şi reîntregirea patriei» — criticul constata: «Cel mai inocent cuvînt al paginilor lui e umflat de simboluri ca o rodie coaptă»[1].

Mai grav a fost însă faptul că extrapolîndu-se fragmente din corpul articolelor sau selectîndu-se, în chip tendenţios, diverse însemnări — puse şi acestea sub titluri inventate de editori — s-a ajuns, nu o dată, la desfigurarea chipului spiritual al marelui poet. Pornindu-se şi de la confuzia, multă vreme întreţinută, între naţional şi naţionalism, publicistica eminesciană — atît de legată

---

[1] G. Călinescu: *Cultura lui Eminescu* în *„Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor“*, nr. 1—2, 1956.

O placă de marmură...

În Piaţa Amzei, pe un bloc, există o placă de marmură, pusă aproximativ la nivelul etajului doi şi pe care scrie cu litere mari, săpate în discreţia marmurei:

« Aici a locuit în anul cutare, marele nostru poet, Mihai Eminescu, găzduit de prozatorul Slavici»*.

Cam aşa ceva cred că scrie pe acea placă de marmură nerușinată.

M-a bufnit rîsu-plînsul.

Numai cît dai colţul, în timp, se află, la un ţipăt distanţă, dantelăroasa şi cocheta casă a fostului nostru prim-ministru Titu Maiorescu.

Sper, iubite cetitoriule, că se înţelege că vorbesc de acel prim-ministru al poeziei.

Doamna Slavici, mi-aduc aminte din lecturi, dacă nu cumva mi-aduc aminte din informaţie genetică, tocmai trimisese o scrisoare — prin cineva sau prin careva — domnului prim-ministru Maiorescu, care suna aproximativ astfel:

« Domnule Maiorescu, ridicaţi-mi-l de pe cap pe domnul Eminescu, căci a înnebunit de tot!».**

Uitasem, dealtfel, dar acum mi-aduc aminte, că în dantelăria de casă a lui Titu Maiorescu, scumpul nostru, pentru întîiaşi dată, înnebunind de tot, Titi Eminovici, cum îi ziceau prietenii sau cum amorul lui, mai degrabă telepatic decît tomnatic, cucoana de la Iaşi, dragă nouă, prototip de muză, model de sculptor — şi, la urma urmelor, de ce nu ţi-ar poza cineva pentru un sonet — îi scria languros: « Dragă Titi» sau « Eminul meu drag şi iubit», — acolo, nebunul îşi citise pentru prima oară „Luceafărul", de data asta nu scris de Eminovici ci scris de Eminescu.

« Stimate domnule Titu Maiorescu, ridicaţi-mi de pe cap pe domnul Eminescu, căci a înnebunit de tot».

Ce vină poate să aibă din această pricină Piaţa Amzei?

Trecînd într-o zi, sau traversînd-o orizontal, cum ar fi zis Bacovia — pe timp de iarnă şi cu spălătură multă de fulgi de zăpadă — m-a traversat în cruce un om de bine, în sensul că avea palton şi cravată şi cămaşă albă. Solemn striga ca o fiară:

« Am vrut să fiu Napoleon, dar Paulescu mi-a deschis minţile».

Tot în acea Piaţă a Amzei, poftind la ridichii de lună, găsii o ţărancă ce vindea, între două zarzavaturi, turnate cu gingăşie şi în alabastru, statui ale lui Buda; am întrebat-o:

« — De unde şi pînă unde ai dumneata statuetele astea, cele frumoase şi albe, dintre ridichii de lună şi mărar?!».

Dînsa mi-a răspuns:

« — Se retrăgeau nişte talieni din război şi au lăsat, la noi în curte la ţară, nişte matriţe de cauciuc».

Eu am întrebat-o, zicîndu-i:

« — Oho, dar acesta este Buda laoţian?!»

« — Da, maică, mi-a răspuns, asta o fi fiind!».

« — Zen nu aveţi?» am întrebat-o.

« — Nu vă supăraţi, domnule, Zen nu avem».

Iubite cetitoriule, pot eu să nu o cred pe doamna Slavici, cînd îi scrie domnului Maiorescu:

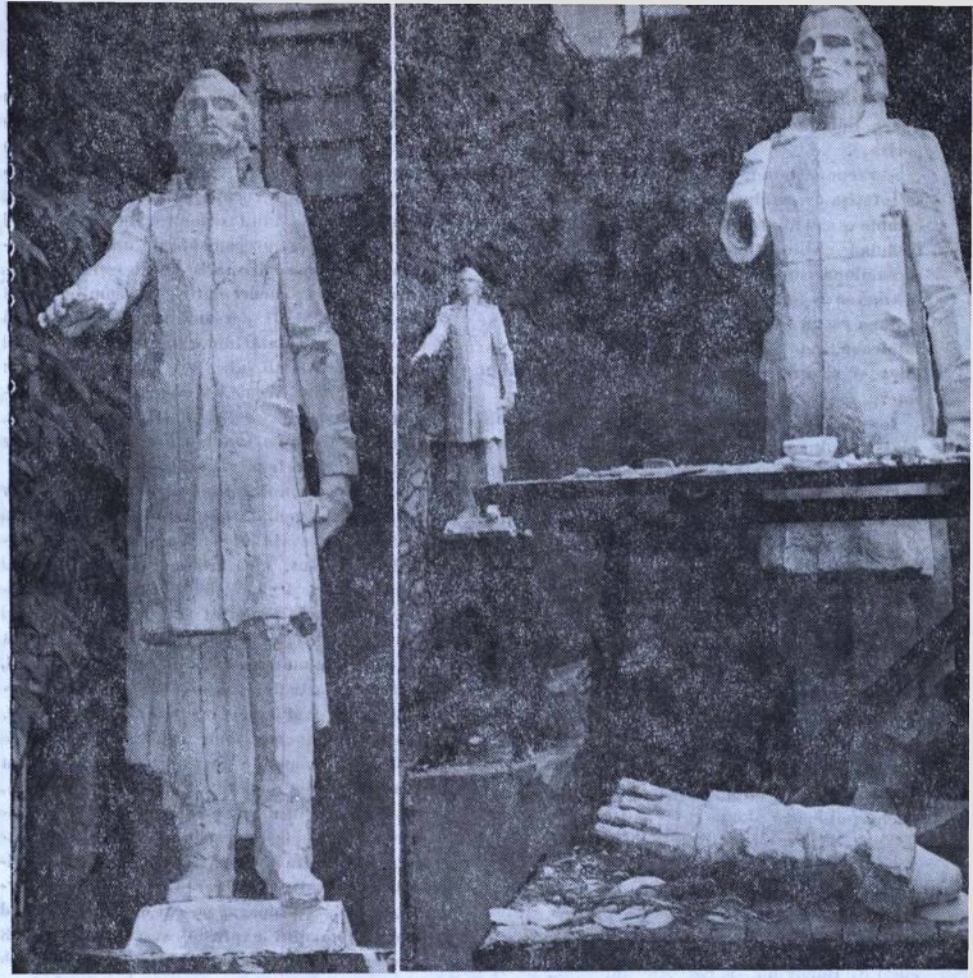
« Luaţi-mi-l de pe cap pe domnul Eminescu, căci a înnebunit de tot»!

Pot să nu cred eu o stimată doamnă!?

Nichita Stănescu

* Inscripţia de pe placa de marmură din Piaţa Amzei: « Pe acest loc s-a aflat casa în care scriitorul Ion Slavici l-a găzduit pe marele poet Mihail Eminescu în anul 1883 ». (n.r.)

** Titu Maiorescu în *Însemnări zilnice: « Astăzi, marţi, la ora 6 dimineaţa, o 'carte de la d-na Slavici, la care locuieşte Eminescu, cu aceste rînduri scrise:* „Domnu Eminescu a înnebunit. Vă rog faceţi ceva să mă scap de el, că e foarte reu" ». (n.r.)

Un nou monument Eminescu, destinat oraşului Oradea, operă a sculptorului Ovidiu Maitec. În imagine: macheta şi statuia în ghips, în curs de definitivare.

de suferinţele şi aspiraţiile claselor de jos, muncitoare, străbătută de o dragoste fără pereche faţă de augustele tradiţii ale neamului — a putut să fie luată în antrepriză de cele mai reacţionare cercuri politice ale vechii Românii. Este semnificativ că, după merituoasa culegere a lui I. Scurtu — Scrieri politice şi literare — **din 1905, în care se atrăgea atenţia asupra «vocaţiei» poetului pentru «publicistica politică», cel care s-a simţit chemat să patroneze un prezumţios volum de** Opere complecte, **menit să demonstreze genialitatea de «cugetător, în atîtea domenii» a lui Eminescu, era A. C. Cuza [2].**

Atît de virulente au fost astfel de exerciţii — adăugîndu-se şi împrejurarea că publicistica lui Eminescu nu era cunoscută în totalitatea ei—, încît critica de după 23 august 1944 ocupîndu-se, cu precădere, de poezie, o lungă perioadă de timp a ocolit sectorul publicisticii, ca pe un teren

---

[2] Mihail Eminescu, *Opere complecte*, Institutul de arte grafice, Iaşi, 1914. Volumul anunţa pe coperta interioară o prefaţă şi un studiu introductiv de A. C. Cuza. Nu se publică însă decît o scurtă prefaţă, studiul urmînd să apară «pe cît mai curînd». N-a mai văzut însă niciodată lumina tiparului. El a fost totuşi scris — de fapt transformat într-o voluminoasă carte, în două volume, aşa cum o dovedeşte manuscrisul existent la Biblioteca Academiei. Nu ne vom lua sarcina ingrată de a-l recenza. Ne mulţumim doar să notăm «originalele» concluzii ale acestor perseverente eforturi: «romantismul» — sub semnul căruia este pus Eminescu — corespunde «rasei arice» iar «raţionalismul» — aici e trecut Maiorescu şi ceilalţi de la Junimea — «rasei judaice». *Nec plus ultra!*

minat (atunci cînd nu se eludau chestiunile spinoase lipindu-se etichete infamante, fără acoperire)[3].

Să recunoaștem însă că și gazetăria eminesciană se înfățișa cercetătorilor sub semnul unor ecuații complexe sau al unor formule dedalice pentru care trebuiau găsite cheile potrivite. Aprecierea de «reacționarism» emisă de critici de prestigiu, de la Gherea la Ibrăileanu și de aici la E. Lovinescu, acționa ca un factor inhibitor, împiedicînd să se înțeleagă, în toate subtilitățile lor dialectice, dinamica și semnificațiile obiective ale atitudinilor sale.

În plus, publicistica sa a fost discutată, cel mai adesea, sub raportul teoriilor exprimate, iar nu sub cel al valorii sale complexe intrinseci. Unii au exaltat-o, punînd-o chiar mai presus de poezie, dar supralicitînd caracterul ei pur politic. (După părerea lui A. C. Popovici, «oricît l-am admira pe Eminescu ca poet, și mai multă admirație merită ca gînditor politic»). Alții, conform prejudecății că un scriitor nu se poate manifesta plenar în mai multe direcții, au acreditat opinia sumară că, în fond, Eminescu rămîne un poet, celelalte activități ale sale fiind socotite un Violon d'Ingres (G. Panu: «De aceea Eminescu a fost numai poet iar ca gînditor numai visător»)[4].

Cine a fost mai mare: poetul Eminescu sau gazetarul Eminescu? Iată o dilemă scolastică pe care o respingem de plano, singurul punct de vedere valabil fiind cel exprimat de Șerban Cioculescu: al unor «vocații paralele». În studiul său din „Revista fundațiilor regale", combătînd incompatibilitatea, preconizată de unii, între literatură (și cu deosebire între poezie) și gazetărie, criticul arăta ce nedreptate s-ar comite și cît de micșorată ar fi personalitatea eminesciană neacordîndu-se totală importanță acestui capitol esențial al activității sale: «A nesocoti, dintr-un dispreț principial, această producție majoră a spiritului românesc care este activitatea sa ziaristică, înseamnă a trece cu vederea unul din modurile prin care ni se relevă geniul eminescian»[5].

Această idee a unității indestructibile a tuturor manifestărilor geniului eminescian va călăuzi activitatea de o viață întreagă a criticului și editorului Perpessicius. Încă într-o cronică la volumul M. Eminescu, Scrieri politice (editat de D. Murăraşu), el declara profetic: «Istoricii literari și esteticienii vor stabili într-o bună zi cît de unitară a fost existența materială și sufletească a poetului, cîtă prezență artistică și ideologică este în articolul său de ziar ca și în poema cea mai hieratică...»[6].

Din păcate, tocmai unor asemenea «prezențe artistice» în articolele de ziar nu li s-a acordat totdeauna atenția cuvenită. Dacă a fost schițată, într-un fel sau în altul, posteritatea ideilor eminesciene, nu același lucru s-a întîmplat cu influența exercitată de gazetăria sa asupra publicisticii românești. O influență cu atît mai importantă, cu cît s-a propagat pe căi diverse, afectînd nu doar domeniul expresiei sau al dezvoltării unor specii, ci impulsionînd o direcție anume, sub raportul unei atitudini specifice, propunînd un model etic.

Se poate spune, fără a se comite o exagerare, că așa cum poezia română ar fi arătat altfel azi dacă n-ar fi existat Eminescu, tot astfel și publicistica românească — marcată esențial de strălucirea și de forța explozivă a verbului său gazetăresc.

Avem convingerea că în zilele noastre s-au creat condițiile necesare unei analize obiective și atotcuprinzătoare a acestei importante forme de manifestare a geniului eminescian: opera ziaristică. Facem afirmația gîndindu-ne și la faptul că acum putem aborda cu deplin calm științific pînă

---

[3] Această atitudine putea fi întîlnită și la unele publicații democrate sau socialiste, din trecut. Astfel, la 25 de ani de la moartea lui Eminescu, „*Adevărul*" (numerele din 15—16 iunie 1909) aprecia marele talent al poetului, deplîngea actvitatea sa publicistică, afirmînd că «dezgroparea» articolelor sale polemice ar fi constituit un act de impietate față de memoria sa. (Apud D. Murăraşu: *Naționalismul lui Eminescu*, Ed. Bucovina, I. E. Torouțiu, 1932, p. 91.)

Astfel de regrete vor fi exprimate și mai tîrziu, conform opiniei că Eminescu, prin gazetărie și politică, ar fi furnizat «arme» naționaliștilor. Este simptomatic, în acest sens, articolul lui Panait Istrati (să nu uităm, fost redactor la „*România Muncitoare*"): *Între neam și umanitate*, „*Adevărul literar și artistic*", 21 septembrie 1924.

Nu negăm că interveneau și considerente de conjunctură, în momente de ascuțite lupte în plan ideologic. Considerăm însă că un rol îl aveau și anumite confuzii care persistau înlăuntrul mișcării socialiste, în legătură cu patriotismul și internaționalismul proletar, respectiv, opoziția față de naționalismul burgheziei făcea să se privească, într-un fel, cu suspiciune reliefarea rădăcinilor istorice ale neamului, evidențierea cu patos a tradițiilor naționale. Nu se înțelegea încă, totdeauna și pe deplin, adevărul cuvintelor rostite de Jaurès: «*Puțin internaționalism îndepărtează de patrie, mult internaționalism readuce la patrie*».

[4] *Amintiri de la Junimea*, vol. II, p. 297.

[5] „*Revista fundațiilor regale*", 1.VII.1939, p. 132.

[6] *Opere*, V, Editura „Minerva", București, 1972, p. 47.

și exagerările sau erorile comise de poet în focul polemicilor, întrucît disputele ideologice — în hățișul cărora, în treacăt fie zis, nu s-a rătăcit numai Eminescu ci și alți gînditori din epoca sa —, au devenit inactuale, fără obiect, în urma transformărilor structurale care au marcat evoluția societății române în ultima aproape jumătate de veac. Probleme care au aprins atîtea patimi, în anii respectivi, astăzi nu ne mai spun nimic, sînt, dacă vreți, « forme fără fond», au pentru noi o semnificație ori transferabilă în alt plan, ori pur documentară. Ceea ce ne îngăduie să le integrăm contextului istoric ce le-a generat, putînd, în același timp, să judecăm cu alți ochi și să relevăm elementele viabile, acele valori de gîndire și de expresie care intră, de drept, în fondul de aur al culturii contemporane.

Nu ne facem iluzii, sîntem conștienți că o astfel de muncă nu este deloc ușoară, solicitînd efortul conjugat al actualelor generații de cercetători pentru a putea fi clarificate probleme care o perioadă atît de îndelungată au făcut obiectul unor speculații, oglindindu-se strîmb în mintea multora.

Este necesar, mai întîi, să se diferențieze, cu mai multă îndrăzneală, programul politic adoptat de poet, la un moment dat, de idealul său general uman, incontestabil mai amplu și cu consecințe mai profunde, afectînd substructura sa sufletească.

Să mai spunem că atunci cînd se discută concepția politico-socială eminesciană, nu se poate ignora că ea nu aparține unui gînditor de profesie ci unui scriitor. Avem în vedere, firește, și faptul că ideile lui Eminescu nu sînt expuse într-un sistem teoretic riguros conceput, gîndurile rămînînd uneori la stadiul de incertă schiță, alteori avîntîndu-se temerar dar parcă ființînd în gol, fără punți între ele, dar interesează mai ales ponderea accentelor afective în raport cu cele rațional-intelectuale. Pentru a nu greși, se cuvine, așadar, să supunem textele eminesciene unei citiri atente, receptînd motivația interioară care luminează și îmbogățește înțelesurile subadiacente ale frazelor.

Din acest punct de vedere merită o reconsiderare modelul etic și social pe care poetul îl descoperă în civilizația patriarhală a satelor devălmașe. Eminescu propriu-zis autohtonizează mitul vîrstei de aur, intrînd, astfel, într-un sistem de referințe cu o arie largă în cultura universală. Important este însă că această adeziune oferă un punct de sprijin radicalismului judecăților la adresa prezentului, critica sa exercitîndu-se din afara și nu din lăuntrul cadrului social existent, punînd sub acuzație — în numele epocii de aur, de odinioară— societatea exploatatoare, în totalitatea raporturilor ei social-umane.

Mai sînt și alte probleme de ordin istorico-literar care așteaptă o elucidare completă. Bunăoară, pînă azi, mai stăruie opinia conform căreia gîndirea politică eminesciană ar fi o variantă a junimismului. Nu se poate nega că poetul se întîlnește, în anumite puncte, cu ideile « convorbiriștilor» — se întîlnește, deci, nu cu un efect, pur și simplu, al contaminării, ci al evoluției propriei atitudini — dar depășește cu mult programul grupării pomenite, gîndirea sa reprezentînd un fenomen spiritual de-sine-stătător, a cărui originalitate ireductibilă se cere a fi definită cu toată convingerea. Prin sublinierea acestui adevăr, devine mai nuanțată, mai vie și harta mișcărilor ideologico-culturale ale epocii.

În ultimii ani, editurile noastre au tipărit valoroase culegeri din articolele eminesciene. Să convenim însă că astfel de probleme complexe, precum cele enunțate, nu pot fi clarificate pe deplin dacă nu este supus dezbaterii lotul integral al ziaristicii poetului. Nimic nu este mai păgubitor cercetării științifice decît pretenția de a se emite aprecieri generalizatoare pe baza unei cunoașteri fragmentare a fenomenului implicat. Vrem să știm totul, așa cum a fost, respectîndu-se cu strictețe cerințele adevărului istoric obiectiv. Și asta cu atît mai mult cu cît în această ipostază a activității lui M. Eminescu se interferează, în formele cele mai directe, concepțiile social-politice și cele literar-culturale, aspirațiile general-umane și visurile poetice, într-un cuvînt, omul, scriitorul și gînditorul.

Oricum, a sosit timpul ca dosarul acestui proces, intentat de atîta amar de vreme în cultura română, să fie, în sfîrșit, reanalizat și clasat.*

Al. OPREA

---

* Fragment din studiul care prefațează volumul: M. Eminescu, *Opere*, IX, ediție patronată de Academia R. S. România și Muzeul literaturii române.

Să menționăm, cu acest prilej, că volumul — predat Editurii Academiei — reproduce, în chip exhaustiv, articolele poetului din „*Albina*", „*Familia*", „*Federațiunea*", „*Convorbiri literare*" și „*Curierul de Iași*".

IPOSTAZE

[«O CONȘTIINȚĂ DE SINE UNITARĂ...»]

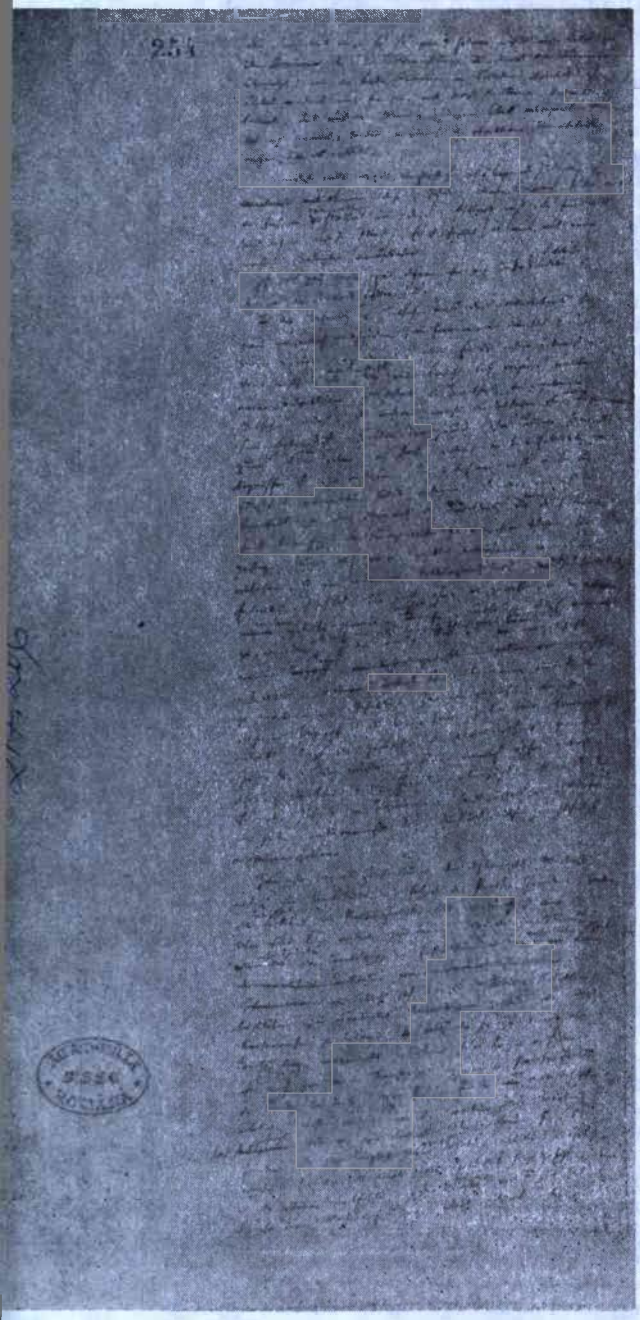

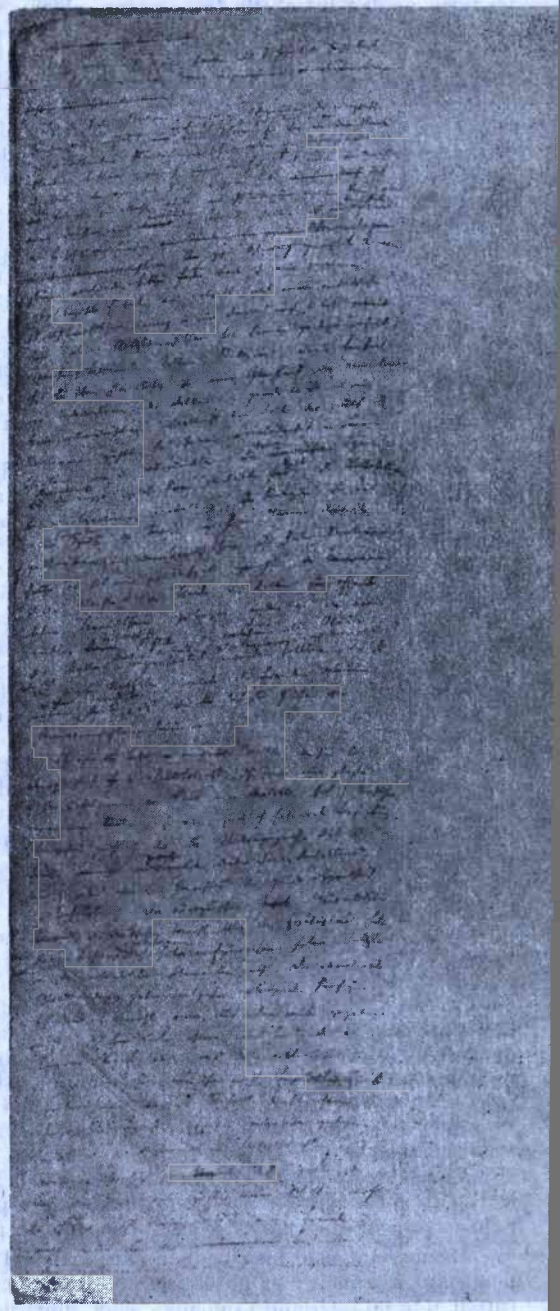
Poetul în viziunea Ligiei Macovei.

[254 r.] Foaia de dimineață a lui „*Neue Freie Presse*“ din 2 februarie conține un articol de fond care tratează situația culturală atît a românilor în genere cît și a țării, România, în special. Articolul merită o replică, mai puțin din cauza tonului de care se folosește și [care] după părerea noastră nu se potrivește unui ziar de nume european, ci mai ales din cauza neadevărurilor obiective pe care le conține.

Tratarea unor date din viața popoarelor are două forme fundamentale, deosebite în esență, care duc la două moduri de a privi lucrurile, dintre care unul s-ar putea să devină dezavantajos pentru cunoaștere. Una dintre modalități este aceea care aplică faptelor date criteriul subiectiv de judecare. Cealaltă, care privește faptele fără vreo părtinire interioară și se străduiește să le găsească justificarea intrinsecă în însăși condiția lor de existență. Pentru a înțelege însă un popor în dezvoltare nu trebuie aplicată la el unitatea de măsură a stărilor europene ci, dimpotrivă, în momentul judecării sale trebuie să încerci a uita modul tău de a privi lucrurile, influențat de obișnuință, să-ți dezobișnuiești pentru o clipă ochiul spiritului, să faci abstracție de faptul că trăiești într-un stat de cultură care are în spate o dezvoltare seculară, spre a nu fi profund marcat ereditar, fără să știi, de un complex de noțiuni și concepții devenite uzuale, cu care o judecare adecvată să devină din capul locului imposibilă. Fiecare popor nou este o ființare de la rădăcini nouă, cu un conținut necunoscut, care trebuie dezbătut. Numai în uitarea completă a acelor noțiuni pe care ți le transmite timpul tău și comunitatea ta stă garanția înțelegerii unor stări de lucruri străine. Trebuie dinainte să recunoaștem deschis că un german sau un străin, în general, nu este în stare să prezinte situația din România astfel încît ea să apară, ca orice existență naturală, justificată prin sine.

În primul rînd, principatele nu sînt o capodoperă diplomatică și nici constituția lor nu este o consecință a Păcii de la Paris; ci articolele respective ale Păcii de la Paris sînt rezultatul unei idei de constituire de mult existente. Ideea constituirii principatelor într-un stat unitar, intenția de a se desprinde de protecția rusească, spre a forma un

teritoriu neutru între cele trei imperii, chiar constituția românească de azi — toate acestea au fost prezente ca idei mult înainte de a putea fi vorba de vreun război în Crimeea sau de o Pace de la Paris. Pacea de la Paris, în articolele pomenite, n-a fost altceva decît recunoașterea internațională a legitimității dorințelor de mult resimțite ale unui popor. Ceea ce în Pacea de la Paris a fost eludat voit din complexul dorințelor sale, poporul român a adăugat în fapt prin realizarea Unirii, folosindu-se astfel doar de un drept pe care nici o putere din lume nu i-l poate contesta.

[254 v.] Că partidul lui Brătianu repeta lozinci neînțelese ale radicalilor europeni și n-a văzut în Înălțimea Sa Principele Carol decît o pavăză pentru jafurile pe care urma să le comită asupra statului — să lăsăm asta în suspensie; cu toate că este îndoielnic dacă avantajele materiale de care fiecare partid, în fiecare țară, beneficiază prin ajungerea sa la putere se pot numi jafuri; un lucru însă trebuie să-l tăgăduim cu hotărîre: că acest partid ar fi legat de înscăunarea Principelui planuri anexioniste îndreptate împotriva Austriei. Un popor este o unitate psihologică dată, un subiect cu o conștiință de sine unitară, oricît de împărțit ar fi din punct de vedere statal. Această conștiință de sine își are conținutul său spiritual: limba, literatura, obiceiurile, religia. Această unitate are drept premisă o uniformitate a indivizilor care constituie poporul, și întocmai așa este și la cel român. Poate nici un popor care numără douăsprezece milioane nu are părțile sale atît de puțin diferite ca cel român. Limba sa este poate singura care aproape că nu cunoaște dialecte, obiceiurile populare sînt în general aceleași, religia a rămas, cu toată sciziunea formală a bisericii, aceeași în sinea ei. Partidul lui Brătianu nu-și propusese altceva decît de a aduce la conștiința publică această uniformitate a părților poporului, ctitorind Societatea Academică, în care trebuiau să fie reprezentate toate părțile poporului. Astfel, *[cuvînt indescifrabil]* a fost a unui organ spiritual central și nu politică expansionistă. Dar acesta este, oricum, singurul fapt care ar putea îndreptăți străinătatea să creadă că acest partid ar visa planuri de anexiune.

Dacă, apoi, cultura intelectualității românești este atît de superficială și lipsită de conținut, încît ușor ai putea să ți-o însușești în cafenelele pariziene sau la Mabille — este o afirmație destul de hazardată. Ar trebui atunci măcar certificatele de studii ale acestor oameni să fie o expresie fidelă a unui astfel de comportament; dar sîntem în măsură să susținem de-a dreptul contrariul. Universitățile europene, atît cele germane cît și cele franțuzești, nu au elevi mai buni și mai studioși nici măcar printre elementele din țară. Studenții români dintotdeauna au trecut strălucit examenele, cu toate că trebuie recunoscut că, în mod excepțional, a mai fost printre ei din cînd în cînd și cîte un cap sec, lucru pe cît de firesc, pe atît de explicabil. Nu doar lustru franțuzesc, prin care străbate permanent grosolănia, ci cultură intensă, solidă este în societatea românească, și dacă totuși există un fapt care aruncă o umbră pe întreaga situație culturală, atunci este acela că această cultură este una străină și nu ieșită din configurația caracterului național.

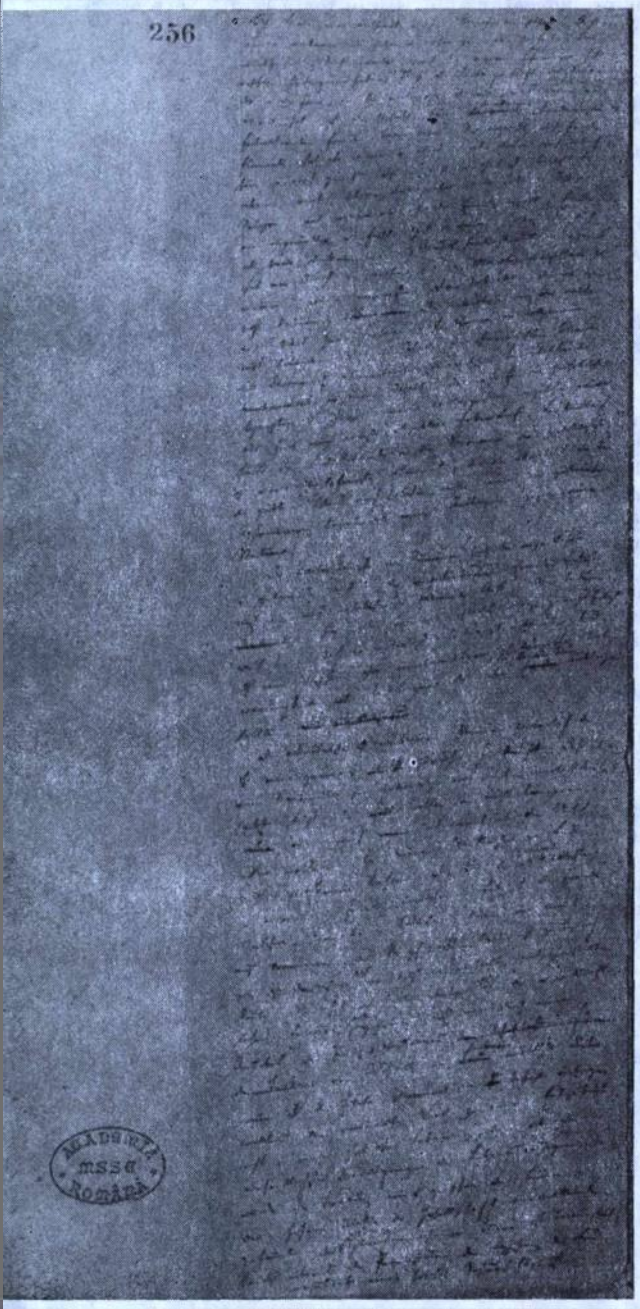
[255 r.] Că poporul este adînc pătruns de principiul naționalității — este adevărat, dar este un avantaj atît pentru poporul însuși cît și pentru omenire. Omenirea trăiește în popoarele ei precum un întreg în părțile sale, iar de conștiința și bunăstarea acestora depinde dezvoltarea speciei umane. Haosul evului-mediu s-a sfîrșit abia atunci cînd unitatea impusă omenirii de religie și politică a fost sfărîmată prin apariția naționalităților. În Răsărit însă evul-mediu nu prea s-a sfîrșit și este firesc deci ca unele procese care în Occident au avut loc deja în secolul 16 să se desfășoare acolo abia acum. Disprețuirea distinsă a unor stări de lucruri pe care nu le pricepi este ceva des întîlnit — dar ar trebui să se ceară ca reprezentanții opiniei publice europene să cunoască măcar într-atît istoria ca să fie conștienți de anumite puncte de vedere depășite și să poată explica prin evenimentele trecutului ceea ce se petrece analog în prezent.

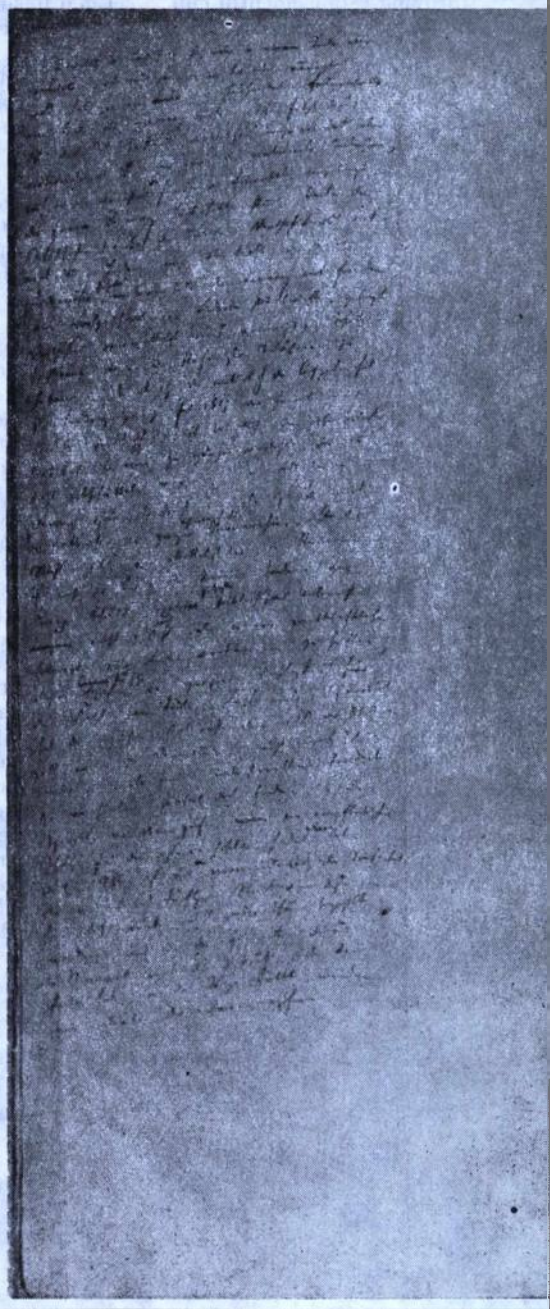
De neiertat este însă felul în care articolul se exprimă despre originea și limba poporului, așa încît s-ar putea isca dubii dacă este într-adevăr un ziar *german* cel pe care îl ai în față. Originea romană a poporului este negată. Dar această origine nu este

AVADEMIA
RSSC
Romîna

de fel o halucinaţie, ci un fapt istoric şi pe deasupra unul atît de adînc întemeiat în viaţa statului român încît e imposibil de găsit o justificare pentru o afirmaţie azvîrlită cu atita lipsă de judecată. Precum se ştie, toate războaiele romane au un temei economic. Pătrunzînd faptele exterioare, care au fost expresia unor motive interne, ne vom da seama că mobilul războaielor romane n-a fost nici setea de răzbunare, nici pofta de cucerire, ci continua suprapopulare a oraşului şi a Latiumului. S-au făcut cuceriri spre a coloniza. Aşa a fost cucerită şi colonizată Dacia. Şoselele romane în Transilvania, Valul lui Traian în România şi rămăşiţele podului de piatră peste Dunăre, numele celor mai vechi oraşe din Dacia colonizată sînt dovezi incontestabile ale colonizării Daciei de către împăratul Traian, iar cea mai bună dovadă este poporul român însuşi. Căci nu este adevărat că limba poporului constă din elemente celtice amestecate cu frînturi slave şi gotice şi, într-o măsură cu totul neglijabilă, şi romanice. Limba română este, în forma ei, cea mai pur romanică din cîte există; şi că aşa stau lucrurile nu este deloc o afirmaţie vanitoasă a unor literaţi români; întemeierea critică a acestui fapt se datorează unor învăţaţi străini, mai ales germani. Dietz, Raynouard, Fuchs, Miclosich, *[255 v.]* Max Müller, Mussafia şi alţi cercetători şi specialişti serioşi fac de-a dreptul superfluă o dezbatere mai amănunţită a acestui subiect. Apoi, nu este adevărat că limba română cultă ar fi formată din cuvinte italieneşti, franţuzeşti şi chiar spaniole şi că n-ar înţelege-o decît iniţiaţii. Paralel cu dezvoltarea spirituală a unui popor, sporesc şi mijloacele de comunicare ale limbii, cuvintele şi combinaţiile între ele, altfel spus: limba se îmbogăţeşte. Aceasta este mai întîi un produs pur natural pe care oamenii îl folosesc aşa cum răsare nemijlocit din spirit, fără să se mai gîndească mult şi fără ca arta să aibă vreo influenţă asupra formării ei. Dar această situaţie se schimbă curînd. Pe măsură ce sporeşte cultura generală a poporului, se împarte munca şi în această privinţă; numai o parte a poporului se ocupă exclusiv de cultură şi o promovează rapid; cealaltă parte rămîne în urmă. Partea cultă şi cea necultă a poporului încep curînd să se deosebească prin semnele exterioare ale gîndirii, aşa cum se deosebesc prin tezaurul însuşi de idei. După ce limba cultă s-a desprins însă de trunchiul comun, îşi urmează propriul drum; elaborată de artă, ştiinţă, de formele mai rafinate ale relaţiilor umane, în sferele mai înalte ale societăţii, ea se îndepărtează din ce în ce mai mult de limba populară şi capătă un caracter deosebit de-al acesteia, cu toate că a ieşit din sînul ei. Acesta este şi raportul firesc al limbii române literare faţă de cea populară; căci nu tezaurul de cuvinte, ci cel de idei este ceea ce, deocamdată, este menit să rămînă neînţeles de către cel incult, nu semnele exterioare, ci noţiunile. Adevărat în toată aserţiunea aceasta este că s-a cultivat sporadic ideea, greşită, a regenerării limbii române prin cea latină. Dar acesta este acum un punct de vedere depăşit. Direcţia serioasă şi cea mai însemnată a literaturii române caută îmbogăţirea limbii nu prin receptarea unor neologisme, fie chiar din limbi înrudite, ci prin folosirea teazurului lexical păstrat în limba poporului şi în special prin dezvoltarea organică a limbii însăşi.

[256 r.] Ţăranul este, zice-se, abrutizat şi fără conştiinţă umană! Că este sărac şi decăzut, asta desigur recunoaştem. Cauzele sînt multe şi adînci, pentru că au un fundal istoric sumbru. Dar nu iobăgia ţăranului — care în *acea* formă în care s-a găsit în Europa n-a existat niciodată în România — este cauza decăderii sale, ci neîntreruptele invazii străine. Stoarcerea sa de către elemente străine l-a făcut atît de sărac şi mizer, dar de aceea şi atît de melancolic şi grav. Că nu este abrutizat o dovedeşte poezia populară deosebit de bogată şi frumoasă şi mulţimea satirelor muşcătoare cu care îi tratează pe străini. Este un spirit original şi proaspăt în acest popor, care străbate prin toată decăderea şi sărăcia lui şi nimeni nu are dreptul să-l numească abrutizat şi fără conştiinţă umană, cu atît mai puţin indivizi care nici nu-l cunosc. Autorităţile pe care îşi sprijină articolul declaraţiile, în general, nu par să aibă o valoare prea mare. Un funcţionar austriac din Cernăuţi îi caracterizează pe nobilii de ţară de acolo într-un mod care s-ar părea că e mai degrabă un simptom patologic al unor stări sufleteşti dereglate decît o informaţie serioasă, obiectivă. Cum se ştie, nobilimea de ţară din

ACADEMIA
mssg
Română

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

Bucovina este elementul cult şi cel mai lipsit de prejudecăţi care există în toată ţara. Şi pe astfel de aforisme, nicidecum spirituale, se construiesc acuzaţii împotriva unei naţiuni!

Luptele între partide, în România, sînt expresia cea mai proprie şi fidelă a diferitelor influenţe străine asupra spiritului naţional încă nematurizat. Noi le regretăm, dar le găsim totodată justificate, pentru că sînt, în sine, atît de firești şi de uşor explicabile, încît am putea cel mult deplînge necesitatea lor psihologică incontestabilă, iar nu să-i acuzăm pe cei care le poartă.

Pătura de mijloc există desigur în germene, dar în mare parte ea *nu* este de origine evreiască. Nu vrem să negăm că de la germene la starea evoluată este mult, şi anume tocmai evoluţia însăşi, dar trebuie să ne dăm seama cu claritate de cauzele care nu permit să se ridice o pătură de mijloc în ţară. Moartea clasei de mijloc meşteşugăreşti, într-o ţară pe cale de dezvoltare, este industria străină. Meşteşugul şi industria nu pot concura; lupta între ele este prea inegală ca primul să se poată opune în timp celei de a doua. Dar moartea i-a fost pricinuită dezvoltării economice tocmai prin faptul că unul din articolele tratatului de la Paris exclude din capul locului vama de protecţie. Acesta este momentul fatal în tratatul pomenit, care face din statul român *[cuvînt indescifrabil]*; i s-a dat viaţă, dar, totodată, condiţiile esenţiale pentru a trăi i-au fost refuzate. Astfel a fost frînată formarea unei [pături] care să medieze între ţărani şi clasele superioare ale societăţii, un echilibru politic pe plan intern nu este posibil, aşa că peste tot rezultatul final al unei astfel de stări de lucruri este paralizarea existenţei.

[256 v.] Dezvoltarea industriei este, desigur, ceva absolut necesar într-o ţară, dar ea devenind imposibilă, atîta vreme cît îi fac concurenţă ţări avansate cu secole, rezultă că un sistem de protecţie aplicat judicios este ceva necesar pînă în clipa cînd industria naţională, ajunsă la un anumit punct de dezvoltare, să fie în stare a suporta concurenţa liberă. În condiţiile sistemului de protecţie, Germania şi-a dezvoltat industria. Înlăturînd pe de-o parte piedicile interne şi atenuînd pe de alta concurenţa cu ţări străine mult mai avansate, Germania a ajuns, cu ajutorul unui sistem de protecţie, să aibă una din industriile cele mai înfloritoare. Administraţia, a cărei sarcină este, desigur, de a crea condiţiile pentru dezvoltarea meşteşugului şi a industriei, se vede supusă, prin articolul pomenit, unei constrîngeri pe care n-o poate înlătura; şi dacă vrea totuşi s-o facă, atunci va fi ameninţată, de exemplu, cu întreaga putere a monarhiei austriece. — De nedezvoltarea păturii de mijloc în România nu ţara şi naţiunea, ci toată Europa e de vină; care, de dragul unor interese egoiste, n-a ezitat să lase să se atrofieze dezvoltarea economică internă a unei ţări a cărei vitalitate ar putea fi de mare importanţă pentru lume. Este adevărat, Austria are cel mai mare interes ca vama de protecţie să nu fie introdusă în ţările dunărene, pentru că produsele sale industriale găsesc acolo o desfacere atît de bogată, iar închiderea porturilor dunărene ar fi o lovitură sensibilă pentru comerţul austriac. Dar această lovitură este doar una de moment; securitatea pe care o oferă un stat din răsărit puternic în interior s-ar putea să fie de neprețuit, şi unde cade pe cîntar prezentul, care e doar o clipă, cu viitorul, care n-are sfîrşit, îl vom sacrifica pe acesta celui din urmă.

Ion Vlasiu: Imaginea romantică a luceafărului poeziei româneşti (tablou în ulei) şi bust în marmură (pag. 30).

(Transcrierea şi tălmăcirea românească a textului de faţă aparţin lui Gerhardt CSEJKA)

[«Vezi tu eu te-aș vrea trăind...»]

[2260]

Vezi tu eu te-aș vrea trăind, un blînd băiet [1] *... să-mi spună* [2]
Cu ochii plini de visuri zădarnice povești
S-adorm plăcîndu-mi de capu tău — nebună!
Așa cum te visasem ai fost — dar nu mai ești.

Palate sunt de gînduri a vieții tale vise
Copil de-ai fi tu încă la mine să te aridic
Să te privesc cu gene pe jumătate-nchise
Dar nu mai crezi în visuri, căci nu crezi în nimic.

Să fii un paj din bufon și eu să fiu regină
O cum aș fi de bună și cum ai fi gentil
Plutisem noi pe lacul ce doarme în grădină
Căci eu mai sunt copilă — de-ai fi și tu copil [3].

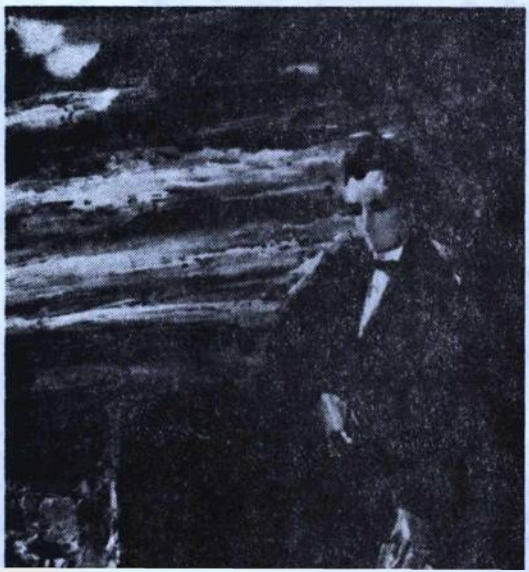
[1] scris deasupra, cu creionul; inițial: *copil*, șters

[2] scris deasupra, inițial: *spue*, șters

[3] urmează versurile alăturate, barate cu linii verticale, al doilea și cu o linie orizontală:

Da tînăr ești — cari [ilizibil] *de tînăr te arată*
Dar ești bătrîn prin patimi, bătut de-al lumii val
Bătrîn însă prin patimi, dorințe și prin gînd
De aceea ochiu-i fulger, privirea ta săgeată
Dar sfînta feciorie a sufletului tău
Ca bruma de pe struguri s-așternu... și vinovată
De patemi vinovată privirea-n ochiul tău.

Amorul e și vin

[2255]

Am zis: amor și vin
Decît de ai un pic
De vin și de amor!

Și de mă-nbăt cu vin [amar]
Decît un pic, un pic .
De vin și de amor!

Cînd putem bea ne-ncetat
Cu pocalul [ridicat]

Căci noi nu vrem acu nimic
Decît un pic, decît pic
Un pic de vin, de-amor!

[«Cînd zăresc murii negri ai unui palat...»]

[2286]

[F. 40]

Privirea obiectivă a lucrurilor se arată numai în momente de-o desebită luciditate, libere de orce prejudiţiu, de greutatea[1] împrejurărilor, de relaţiunile de timp şi spaţiu şi atunci orce privire este într-adevăr frumoasă.

Cînd zăresc murii negri ai unui palat regal, cu cupola paraclisului său, cu ferestrele sale multe, îmi pare ceva grandios, mare în raport cu fiinţa mea proprie cît mi-o gîndesc, sau, mai bine, cînd prin o dispoziţiune deosebită sunt silit a o gîndi deosebită de regi şi de curte, de toată greutatea practică, care apasă o[2] asemenea zidire... Văzînd-o, mi se pare deşartă ca [3] şi cînd regele ar fi murit, ca şi cînd suflarea rece *[ilizibil]*, eternă a morţii trece prin nalte hale măreţe. Cînd privesc un rîu cu licăruirea lui undoită, o stradă cu case înalte şi cu ferestrele-nchise şi o lună rece şi splendidă frumos lucind ca un aur argintiu prin azurul cel indefinit al cerului, acestea [î]mi par frumoase dacă *[cuvinte ilizibile]* mişcat în interesul oamenilor, dacă prin case nu s-arată cineva [4] lucrînd — dacă în fine somnul interesului s-aşează peste fiinţe. Un oraş nu e niciodată atît de frumos ca în tăcerea nopţii [5] sau dacă e vechi, deşert, fără mişcare multă în mijlocul său... El desfăşoară frumuseţea sa caracteristică în acel moment.

[Dialog]

[2264]

[F. 174]

Nu-i vorba, exactă o fi statistica dar poate nu tocmai în privinţa vîrstelor, mai ales la femei.

— Femeile au totdeauna [6] vîrsta ce par a avea...
— Şi nu par a avea nicicînd pe care o au!
— Cum? Arată mai tinere [?]
— Ba, or mai tinere or mai bătrîne.
— Eu n-am putut afla la recensămînt vîrsta servitoarei.
— Ai insistat mult asupra acestui punct?

[Poveste medievală]

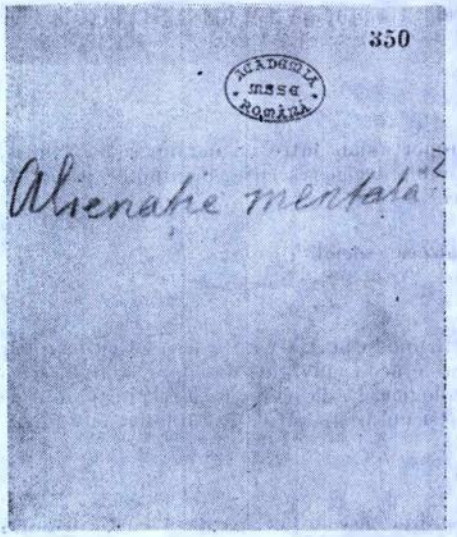
[2264]

[174]

Margareta, care-şi făcea educaţia în castelul d'Ambroise, avu următorul vis. S-ar fi făcut în grădina castelului, iar în mijloc creştea o lăcrimioară (marguerite) peste care ea avea supravegherea. De-odată se ivi un măgar (il y est arrivé un âne zice textul francez), care cu toată opunerea ei, a ţinut să zmulgă lăcrimioara. Visul acesta o-ntristă foarte mult, deşi nimeni dintre curteni nu-i dedea mare însemnătate. Cu toate acestea visul s-a împlinit: Marguerita şi Ana. Regele s-a căsătorit cu aceasta din urmă.

---

[1] urmează: *de*, şters
[2] scris deasupra
[3] scris deasupra, iniţial, cuvinte ilizibile
[4] lecţiune nesigură
[5] urmează un cuvînt ilizibil, şters
[6] *au totdeauna*, scrise deasupra, iniţial: *n-au dectt*, şterse

Acest calificativ... incalificabil, pus în relație cu geniul eminescian, introdus între filele «caietelor» aflate la B.A.R. nu se știe de cine, a stopat în mod nepermis, ani de-a rîndul, zelul cercetătorilor în investigarea manuscrisului 2255.
Paginile pe care le publicăm în acest număr infirmă categoric superficialul «diagnostic».

[Fragmentarium]

[2255]

[F 7] Deși comparațiunile șchiopătează, totuși un analogon al acelui *ens* lipsit de timp ar fi simțiciunea corpului omenesc — oriunde-l atingi pe acesta se manifestă simțirea — și oriunde atingi istoria în timp și natura în spațiu se manifestă *voința*.

*

[F 351] *talentul* = lucrează în sens contrar, dar neagă [1] în progresiune și *dăruiește*. Talentul e de admirat sub orice formă și de la orcine.

*

[F 351v] De ce țăranul la oprirea lucrului nu ține seama de munca lui? Dece? Pentru că e tînăr. Pentru că prisosul de putere mușculară e *enorm*. *El* și poate oricînd lupta cu *oricine*.

*

[F 352] Pe cît timp inequația e favorabilă cantității concrete (dividendului) lucrurile merg bine, pe cît timp cantitatea concretă (dividendul) și cantitatea ce crește în progresie (divisorul) sunt egali, e culmea dezvoltării, pe cît timp inequația e defavorabilă dividendului, lucrurile merg rău, merg spre nimicire, spre *zero*.

*

[F 354] *Ce e viața?*
O sumă de puteri c-o *singură* direcție de mișcare împărțită printr-un *timp* care crește în infinit.
deci

$$\frac{s}{v\alpha} \text{ suma: vita } \alpha$$

[F 358] Cine-i șchiop acasă e șchiop și-n tîrg. Cine-i prost acasă e prost și-n tîrg, cine-i imoral în cămin [2] e imoral și-n afară.

*

[F 372] Absolutismul exercitat pe o scară infinită = despotism, puterea publică exercitată de seria infinită a demosului: despotism anarhic.

*

[F 376] *Psichologie*
Toate cuvintele pe care le pronunță un om sunt termeni *concreți* ai părții din dreapta a unei equațiuni. Intențiunile băgate în vorbă sunt [3] y, z, valori necunoscute. Intenția generală cu care vorbești este termenul din dreapta x. Cum să nu cunoști din atîtea

---

[1] lecțiune nesigură
[2] *în cămin*, scris deasupra, inițial: *acasă*, șters
[3] urmează: *x*, *valori*, șterse

mărimi concrete valoarea asemenea [4] concretă a mărimilor necunoscute, cînd totul e un raport? X = e unitatea prestabilită.

*

[F 376 v] Arta de stat.

Arta rădăcinei pătrate a lui 7. Măsuri proporționale între un maxim și un minim. Maximul trebue combătut și minimul. Minimul: degenerescența, maximul [5] prisos de puteri: *anarhie.* Lux și cheltuieli prea mari.

$$\frac{\text{Puterea de producțiune (concretă)}}{\text{Dorința de consumațiune (infinită)}} = \text{mizerie socială}$$

*

[F 377] Biserica condamnă pe Giordano Bruno și pe Darwin pentru că ei descopăr secretele coteriei. Biserica știe de mult ceea ce acești învățați descopăr. Dar biserica ține oamenii în cadrul adevărurilor fenomenologice. De la noumen ea respinge omul de rînd *[cuvinte ilizibile]* făcînd aristocrației, deși nu aristocrației de caracter, ci de inteligență.

*

[F 377] Soarele a zvîrlit pămîntul la o distanță oarecare în spațiu. Această distanță e egală diferenței de temperatură între soare și pămînt.

Soarele răcește, pămîntul răcește.

Cu cît temperatura lor se apropie se diminuează distanța. Pămîntul se apropie în spirală de soare. Oare reîmpreunîndu-se prin o ciocnire uriașă, potența accelerațiunii va reproduce unitatea originară de căldură pe care-o avusese în interiorul trecutului nebuloasa?

That ist the question

Distanțe[le] nu sunt decît diferența de temperatură. Orice element ridicat la temperatură înaltă, disociat, idrogenul, aurul 2000° C merg spre egalul lor: spre *Soare.*

*

[F 378] *Multe* mișcări într-o sferă mică, *puține* mișcări într-o sferă mare. C'est la même; adunate curbele într-o singură dreaptă sunt egale. De aceea țăranul e atît de caracterizat. Să urmărim pe 4 pogoane, cu șase boi, un sat cu populație restrînsă. Experiența lui e tot atît de largă ca a lui Humboldt dar sfera acestei experiențe este mică. Liniile s-a[u] repetat adeseori, ele sunt mai ades împreunate, *țăranul* e mai [ilizibil] sărac decît orice om abstract care descrie raze lungi într-o sferă mare.

*

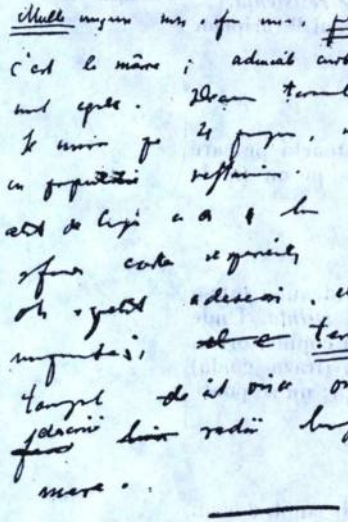
[F 380] Schimbul adevărat și drept se face între productele la cari concursul naturii e determinant, deci între materii brute. Schimbul dar între ceea ce un *om face* și ceea ce un alt *om ar putea face* potențial și în proporție de consumațiune și producțiune aproape este o nedreptate și duce la degenerarea muncii la poporul rămas îndărăt.

*

[F 383] Capilaritatea *[ilizibil]* aplicată la rane pentru a absorbi materiile bolnave. În *[ilizibil]* o mișcare ușoară care merge în sus și trage după dînsa [6] pe cele bolnave.

---

[4] scris deasupra
[5] urmează un cuvînt șters
[6] *trage după dînsa*, scris deasupra; inițial: *absoarbe*, șters.

Mişcarea în sus pe fire (capilaritatea) se datoreşte felului atracţiunei Soarelui de-a atrage spre sine materii uşoare (hidrogen).

*

[F 383] Ce e un port. E o gură (stomach) care duce materiale de *cumpărat* (import) şi exportă escrementele (produsele) *export*. Spre el se grămădesc [7] toate canalele de nutriţiune, stradele pe cari canalizează *oraşul*.

*

[F 384 v] Orice om reprezintă o putere şi o direcţie de mişcare. Inconstanţa politică constă într-asta, că atunci cînd simţi că unul are să se urce, te anini de poalele lui. Cînd simţi că o direcţie a ajuns culmea acceleraţiunii şi are să învingă te anini de poalele ei.

*

[F 385 v] Deosebirea între limba noastră şi celelalte limbi este deosebirea între *calculul cu decimale* şi *calculul cu fracţiuni comune*. E o enormă înlesnire, a calcula cu cifre care stau în raport direct de zece spre potenţe ale lui zece şi rădăcini ale lui zece [8] adică a gîndi cu o limbă *[ilizibil]* şi e o enormă îngreunare de a crea prin prefixe şi sufixe o sumă de *noţiuni funcţionare* de-o întrebare nedeterminată de un sens echivoc, de o valoare îndoielnică.

*

[F 394] Oricare om datoreşte societăţii care-l susţine un echivalent de muncă; dar nu orice vită încălţată [9] are dreptul de-a determina valoarea acelui echivalent. Cele cîteva sonate ale lui Beethoven nu dau ele mai mult decît toate operetele lui Offenbach la un loc? Cărbune şi unul e cărbune şi altul. Dar unul X, multiplicat în timpul de formaţiune şi cu energia pasiunii, diamant, celalt cărbune de mesteacăn.

*

[F 398 v.] S-a zis de mult că frumuseţea consistă în proporţia de forme. Nemărui nu i-a venit în minte că consistă în proporţia de mişcări şi cu toate acestea, asta e adevărata frumuseţe. Frumuseţi *moarte* sunt cele cu proporţie de forme, frumuseţi *vii* cele cu proporţie de mişcări. E evident că această proporţie de mişcări, unde nici nu e prea întinsă, nici prea flască, e o stare de echilibru — fericirea. Se înţelege că instinctiv b[ărbatul] [10] umblă să comunice mişcarea reproducţiunii lui într-un paienjeniş atît de armonic de linii de mişcare, pentru ca şi copilul să fie frumos. De aceea mîhnirea şi dulcea *părere de rău* care ne apasă de cîte ori vedem o femee frumoasă. De ce nu-i a mea? De ce *aceasta* nu-i a mea?

*

---

[7] în text: *grămădeşte*
[8] *potenţe... ale lui zece*, scrise deasupra, iniţial: *zece*
[9] urmează: *ore de*
[10] scris deasupra; iniţial: *omul*, şters

[F 420] *Pentru orice mişcare produsă trebue să existe un punct fix de rezistenţă.* Punctul fix de rezistenţă e în sîmbure. Deasupra lui se-ncordează arcul [11] aripelor vieţii, frunzele viitoare.

*

[2255]

[F 422] Ideea comună, fie cea religioasă, fie cea politică, seamănă cu toarta pe care olarul o pune oricărei oale, încît le poţi înşira şi aduna pe toate la un loc pe un fir de aţă. Fără idei comune, nu există popor.

*

[2258]

[F 182] Prăsirea culturei intelectuale însă prin cei culţi se întîmplă totdeauna într-o măsură numai mică şi adesea într-un mod întors, dacă *nu s-asociază ştiinţa.* Unde numai cei culţi singuri vor să producă şi să prăsească fie-n educaţiunea copiilor ori în influenţa literară asupra publicului, acolo semidoctismul şi secăciunea (fraza goală) e aproape; orice răsad al culturei trebue să pornească însăşi de la ştiinţă; nu se poate semăna făină ci numai [12] grîu [13] din care se face făina.

*

[2267]

[F. 21 v] O [14] fată e zero, o femee e un problem. Ea are numai ceva de copil, dar nu mintea de copil. On est intrigué, interessé trahi même que ce que c'est fait. Cine preferă fete, femeilor, e ca acel ce preferă pe ucenici meşterului.

*

[2267]

[F 82] Ordinea morală a universului, ca şir fenomenologic văzut şi apreciat de cugetul nostru, trebue să aibă drept corelat un echivalent de altă ordine [15], mecanică.

*

[2270]

[F 43] În toate ţările găsim dovezi că puterea de-a menţine [16] comunicaţia cu lumea creşte cu sporirea comunicaţiei din lăuntru, precum puterea de menţinere şi asimilaţiune creşte în raţiune directă cu organizaţiunea.

*

[2276 A]

[F 231] *Homerismul*

Homerismul consistă în atribute. A homeriza va să zică a [17] atribui unui [18] substantiv un atribut care să-l izoleze de toate celelalte [19] în toată funcţia lui.

luna răsăritoare *din* valuri
luna stăpînitoare *de* ape
zorii prevestitori *de* ziuă [20]
amurgul [prevestitor] *de* noapte

---

[11] urmează: *vieţii*, şters
[12] deasupra: *iar*, neşters
[13] iniţial: grîul; *l*, şters
[14] urmează: *femee*, şters
[15] urmează: *poate*, şters
[16] în text: *manţine*
[17] urmează: *i*, şters
[18] urmează: *verb*, şters
[19] urmează: *şi, să-l*, şterse
[20] în text: *zio*, marginal: *verbul e activ*

corăbii străbătătoare *de* ape
corăbii lunecătoare *pe* ape
corăbii împingătoare *de* valuri
luceafăr răsăritor *din* noapte
soare măsurător *de* vremuri

*

[2288]

[F 66 v] Cei mai mulţi, cînd aud cuvîntul «idealism» îşi închipuie sub el cam contrariul de la [21] mîncare şi [22] băutură [23] sau pe un om ce vorbeşte într-aiurea [24], ce crede că tot ce zboară se mănîncă, încît idealism şi tacîm de nebun e dupopiniunea multora cam unul şi acelaşi lucru. Un novelist român spunea că dracul cînd n-are de lucru [25] îşi cîntăreşte coada, omul cînd n-are ce lucra [26] face filozofie. Această aplicare a unui proverb popular la filozofie în genere, şi la idealism în special, e adevărată, în următorul înţeles. Cînd omul [27], înzestrat de natură c-o porţie de creeri mai mare decît semenii săi, n-are de lucru, nu munceşte pentru hrana de toate zilele, atunci nu face ca plebea spirituală, care-şi omoară vremea în petreceri deşerte, ci-şi cîntăreşte puterile sufletului său, filozofează sau produce ceva din puterea minţii, se ţine de ştiinţă, de literatură, de arte.

---

[21] scris deasupra
[22] scris deasupra
[23] urmează două cuvinte şterse
[24] urmează mai multe cuvinte şterse
[25] *de lucru*, şterse deasupra, iniţial: *ce face*, şterse
[26] scris deasupra, iniţial: *în pace*, şterse
[27] urmează: *inteligent*, şters

EXPLORAREA MANUSCRISELOR ŞI SEMNIFICAŢIA INEDITULUI

EXPLORAREA MANUSCRISELOR LUI EMINESCU, acest grînar, cum le numea Perpessicius, întotdeauna plin de surprize, ridică mari dificultăţi datorită metodei de lucru a poetului, asupra căreia cercetătorii au insistat în repetate rînduri. Pagini cu o caligrafie impecabilă se alătură altora, ce par, la prima vedere, adevărate criptograme, pentru a căror descifrare se cere frecventarea îndelungată a manuscriselor, rezultatele nefiind nici în acest caz întotdeauna pe deplin satisfăcătoare. Se aud şi glasuri care învinuiesc Academia Română pentru modul cum s-au legat foile răzleţe, foarte numeroase, în caiete miscelanee. Deşi unele dintre aceste foi poartă numerotarea poetului, ele sînt legate la întîmplare sau repartizate în mai multe manuscrise. Obiecţiile sînt însă justificate numai în asemenea situaţii. Manuscrisele nu îngăduie stabilirea unei ordini stricte, aşa cum pledează cîţiva cercetători. Eminescu revine asupra aceluiaşi text, în epoci diferite, făcînd intervenţii cu cerneală sau creioane de diferite culori. Poetul acoperă, adesea, spaţiile rămase libere cu versuri şi însemnări fără nici o legătură cu textul iniţial.

Poezia *[«Vezi tu eu te-aş vrea trăind...»]* o transcriem din manuscrisul *2260*, un caiet miscelaneu, format din 350 file, datînd în mare parte din anii 1880—1882. Este scrisă cu cerneală violetă folosită de Eminescu în multe din articolele sale apărute în *„Timpul"*, într-o grafie care ridică dificultăţi în descifrare.

Poetul operează în primele trei strofe o singură modificare, cu creion negru: *copil* > *băiet*. Este o dovadă că revine asupra textului, la o dată ulterioară elaborării lui. Strofa a patra, cu care trebuia să se încheie poezia, este supusă unor transformări importante, încă în timpul elaborării. Poetul introduce trei versuri noi, pentru ca în cele din urmă să o anuleze. Pentru acest motiv o trecem şi noi în subsol.

Dificultăţi în descifrare ridică şi textul *[«Cînd zăresc murii negri unui palat...»]*, din manuscrisul *2286*, care poate fi considerat o proză *in nuce*. Este scris cu o grafie puţin lizibilă, încît unele cuvinte nu au putut fi descifrate. Dialogul pe

tema vîrstei femeilor îl transcriem din manuscrisul *2264*, un miscelaneu care grupează texte politice. Prezenţa sa aici este cu totul neaşteptată. Pe aceeaşi pagină se află şi traducerea unui text francez. Poetul îl reţine, desigur, pentru semnificaţiile fabulei. Dar şi numele eroinei avea pentru el sonorităţi aparte. Îl întîlnim în poemul *[« Peste codri stă cetatea... »]* din manuscrisul *2262* (ff. 183—186), de « un autentic iz folcloric » [1]. « *Mărgărită, Mărgărită, / Cu coroana aurită, / Glasul cornului străbate / Neagra ta singurătate, / Valului de sunete / Draga mea supune-te, / Lasă zidurile tale, / Vino-n vale, vino-n vale* / » [2]. Rămîne în sarcina istoricilor literari să stabilească şi alte relaţii între acest text şi poemul eminescian.

Există în manuscrisele lui Eminescu un întreg sector căruia nu i se acordă atenţia cuvenită, întrucît se consideră că poetul aşterne pe hîrtie însemnările de aici în epoca sănătăţii sale incerte. Ar putea interesa, cu alte cuvinte, numai sub raport clinic. Însemnările la care ne referim se găsesc în manuscrisul *2255*, după fila 350, care poartă menţiunea cu creion albastru: *Alienaţie mintală ?*. Cercetătorii manuscriselor eminesciene ţin seama de acest avertisment şi G. Bogdan-Duică transcrie de aici, cu mare prudenţă, cîteva însemnări, apreciind că ele reprezentau în general, « absurdităţi » [3].

După G. Bogdan-Duică un alt cercetător al manuscriselor lui Eminescu, D. Murăraşu, pronunţă un verdict fără drept de apel împotriva acestor texte: « De asemeni, în noianul de pagini fără sens, în amestecul de formule matematice, de capete de frază, de propoziţii din care nu se poate scoate nimic, de definiţii bizare, scrise de poet în momente cînd mintea i se cufunda în întuneric, din loc în loc răsare ca o scînteiere în noapte un cuvînt „Ştefan Vodă" » [4]. În notă se face menţiunea: « *Ms. Acad. Rom. 2255 ff. 351—423* ». Un punct de vedere aparte exprimă Perpessicius, nu însă fără a-şi lua anume măsuri de precauţie. Criticul precizează, mai întîi, că însemnarea *Alienaţie mintală ?*, aparţine lui Maiorescu, ca să arate, apoi, că textele incriminate « ar trebui citite de un om de ştiinţă, fizician sau matematician, pentru a putea decide asupra rătăcirilor din ele, dacă sînt » [5].

Problema principală care se pune aici nu este cea a epocii cînd sînt aşternute pe hîrtie însemnările şi nici cea a aspectului exterior, ci a inteligibilităţii lor. Aspectul exterior al redactării şi grafia, greu lizibilă, nu ne dau dreptul să le condamnăm *de plano*, înainte de-a şti ce cuprind. Sînt şi motivele care ne-au determinat să transcriem din această categorie un număr mai mare de însemnări, pe care le supunem atenţiei fizicienilor şi matematicienilor, cum cerea Per-

[1] *Opere VI. Literatura populară*, Bucureşti, 1963, p. 533.

[2] *Op. cit.*, p. 115.

[3] *Biografie VII. Din timpul nebuniei „Mihai Eminescu"*, I, nr. 2, 1930, p. 58.

[4] *Naţionalismul lui Eminescu*, Bucureşti, 1932, p. 38.

[5] *Op. cit.*, p. 596.

pessicius, precum şi specialiştilor din alte domenii. Am reţinut, intenţionat, însemnări variate şi am transcris cîteva şi înrudite prin idei din alte manuscrise. Din compararea lor, se vede limpede că nu se poate stabili o ierarhizare, sub raportul profunzimii gîndirii eminesciene, între cele din manuscrisul *2255* şi cele transcrise din alte caiete ale poetului. Se poate însă demonstra că unor texte întîlnite în alte manuscrise li se dă aici o mai mare dezvoltare. Am exemplifica cu însemnarea (f. 386) în care se pune în discuţie problema progresului în artă. Ea face parte din cele publicate de G. Bogdan-Duică, puţine la număr, în 1930. « *Dacă organul cugetării omeneşti, creerul — scrie* Eminescu *— ar fi capabil a se spori în mod absolut, dacă greutatea lui n-ar oscila cu mult între un maxim şi un minim, după favoarea sorţii, progresul ar fi infinit. Deci intelectul omenesc ar fi ridicat la o potenţă infinită. i* ∞

În urmă-ne însă a trecut un timp etern. Atuncea nu s-ar putea ca Homer să fi fost un geniu, iar să trăiască vite încălţate care fac versuri. Dacă progresul ar fi inifinit şi nu numai o repetiţie inegală după timp, Homer ar fi trebuit să fie un măgar şi Macedonski un geniu şi tocmai contrariul e adevărat ». Însemnarea o găsim şi în manuscrisul *2267*, f. 2 v, numai cu partea finală. « *Dacă ar exista o înaintare absolută în omenire — un spor real de puteri, atunci Homer ar trebui să fie un măgar, Macedonski — geniu, pe cînd tocmai contrariul e adevărat* ».

Am dat acest exemplu şi pentru a pune din nou în evidenţă diferenţa temperamentală dintre cei doi mari poeţi; dacă Macedonski îndreaptă împotriva lui Eminescu, prin cunoscuta epigramă, un violent atac personal, acesta din urmă invocă numele contemporanului său, ca o exemplificare, într-un context filozofic.

În *Fragmentarium*-ul selectat de noi, Eminescu pune în discuţie probleme de cea mai stringentă actualitate. Poetul defineşte materia, cum face şi în alte manuscrise, ca o « scară infinitesimală de raporturi » şi acordă mare atenţie ponderabilităţii. Se ocupă, cum am văzut, de progresul în artă şi defineşte frumuseţea ca o proporţie de mişcări. Merită să fie relevată şi de astă dată preocuparea sa de-a explica fenomenele materiei, vieţii sociale şi politice prin formule matematice. Aici problema principală nu este competenţa sau incompetenţa în aplicarea matematicii şi nici exactitatea calculelor. Important este faptul că Eminescu se relevă ca un înaintaş într-o orientare ştiinţifică ce se va impune mult mai tîrziu. Deşi se aplică la domenii variate, la baza însemnărilor sale stă teza echilibrului, fundamentală în gîndirea eminesciană.

Sectorul cel mai extins din manuscrisele lui Eminescu, încă neexplorat sistematic, îl formează textele în limba germană: şi ele oferă mari surprize. Acestea ocupă cea mai mare parte a caietelor din anii studiilor universitare la Viena şi Berlin şi se întîlnesc sporadic în cele din epoca gazetăriei ieşene şi bucureştene. Atenţia cercetătorilor s-a îndreptat spre cîteva texte, de mai mare extindere, în care se pun în discuţie probleme privind creaţia populară şi aspecte ale vieţii culturale. Sînt însă revelatorii şi unele însemnări fugare, la prima vedere fără însemnătate. Din această categorie fac parte cele din manuscrisul *2288* (ff 1,3 r v, 6v—9v, 50v), aruncate pe hîrtie în fuga creionului, cu multe cuvinte prescurtate, care ridică mari dificultăţi în descifrare. Transcriem, spre exemplificare, cîteva din aceste însemnări şi dăm şi traducerea lor.

« *Montag Djunis gewonnen (genommen).*

23. Oct[omber] Angriff auf [ilizibil] *sämte[ich] Pos[itionen] östl[icht] von Djunis. Hafuz Pasa, Serbien gegen Deligrad*

25 Graf Keller Zaitar Liubnita samt Anhöhe genomment Bobo[viste] nicht geräumt. 14 Batalione, Siliegovat [ilizibil]

Front Morava Geschützkampf. Regiment zerbrochen Diunis nach lostündingem Kampf genommen »

« Luni Diunis cîştigat (luat) *[ilizibil]* 23 octombrie asalt asupra *[ilizibil]* toate poziţiile la est de Diunis. Hafuz Paşa. Sîrbii spre Deligrad.

25 Contele Keller Zeitar, Liubniţa cu înălţimi cu tot cucerit. Bohoviste nu e evacuat, 14 batalioane, Siligovat *[ilizibil]*.

Frontul Morava lupte de artilerie. Regiment distrus. Diunis cucerit după lupte de zece ore. »

Manuscrisul de care ne ocupăm este un caiet, format agendă, din epoca revizoratului şcolar, destinat notaţiilor la inspecţiile şcolare. Eminescu utilizează aceste însemnări integral sau parţial în cronicile sale de politică externă publicate în „*Curierul de Iaşi*" în octombrie-decembrie 1876.

Să notăm cîteva din ele: « *Turcia [În 12/24 octombrie...,] De pe cîmpul de război [„În 11/23 octombrie..."]* », din 17 octombrie 1876, « *De pe cîmpul de război [„În numărul trecut am arătat..."]* » din 22 octombrie 1876 , « *Turcia [„Foaia oficeală" a guvernului...], De pe cîmpul de război [„Ştirile aduse în numărul..."]* », amîndouă din 24 octombrie 1876, « *Turcia [„Pentru a fixa linia..."]* », din 29 octombrie 1876.

[« Lordul Salisbury a ajuns la Constantinopol... »], din 1 decembrie 1876. Însemnarea reprodusă mai sus o identificăm în cronica din *De pe timpul de război [« În 11/23 octombrie... »]. « În 11/23 octombrie* — scrie Eminescu —, *corpul lui Hafuz paşa a luat după o luptă de 10 ore poziţiile de lîngă pîrîul Diunis, care să fie cele mai însemnate între Deligrad şi Alexiant.*

În 13/25 octombrie, sîrbii sub contele Keller, atacînd pe turci din preajma Zeiţarului au luat Liubniţa cu toate înălţimile din împrejurimi. »

Eminescu intră în redacţia „*Curierului de Iaşi*" în 19 mai 1876 şi este preocupat să informeze cititorii operativ şi cît mai exact asupra evenimentelor internaţionale şi cu deosebire asupra luptelor duse de armata sîrbă şi muntenegreană împotriva Imperiului otoman. Semnificativ este şi faptul că poetul nu se mărgineşte la cele cîteva ziare care veneau la redacţie, ci îşi extrage informaţiile şi din publicaţiile germane din altă parte, desigur, de la Consulatul austro-ungar din Iaşi. Eminescu se relevă, în aceste însemnări, ca un cronicar de politică externă bine informat, şi chiar în postura de reporter, lucruri nici măcar amintite în studiile consacrate publicisticii sale.

Întîlnim în manuscrisele lui Eminescu şi cîteva texte germane, care reprezintă sinteze ale gîndirii sale politice. Unul dintre acestea este şi articolul pe care îl publicăm acum. Se păstrează în manuscrisul miscelaneu *2258* (ff. 254—256rv), în care se găseşte şi traducerea lucrării lui Kant, *Critica raţiunii pure*. Poetul face, în mai multe rînduri, aprecieri judicioase în legătură cu studiile unor autori străini în care se prezintă istoria poporului român şi i se citează mai des recenzia la cartea lui Iulius Jung, *Die Anfänge der Rumänien*, publicată în „*Convorbiri literare*" în noiembrie 1876. Eminescu ia însă atitudine hotărîtă împotriva opiniilor calomnioase la adresa poporului român din publicaţiile străine şi numele ziarului „*Neue freie Presse*" se întîlneşte des în articolele sale din „*Curierul de Iaşi*" şi din „*Timpul*". Poetul face chiar specificarea, de mai multe ori, că foaia vieneză nu iubea poporul român şi nici popoarele slave. Un strălucit exemplu al acestei atitudini profund patriotice este şi articolul de faţă în care se impune atenţiei analiza nuanţată, de o înaltă comprehensiune, a situaţiei social-politice din ţara noastră, ca şi ţinuta demnă, adoptată de poet, într-o polemică ce-i da dreptul să răspundă cu mai multă violenţă. Poetul găsea că tonul din „*Neue freie Presse*" nu se potrivea « unui ziar de nume european ».

Merită să consemnăm, în sfîrşit, şi faptul, nu lipsit de semnificaţii, că Eminescu caută să respingă şi prin formulări matematizate aserţiunile ziarului vienez cu privire la poporul român şi popoarele slave. « Astfel „*N[eue] fr[eie] Presse*" *se înşeală* — notează Eminescu în manuscrisul 2264, f. 381 — *cînd admite un antagonism real între slavii de sud şi români. Avem cu toţii sînge tracic în vinele noastre.*

T|r români
T|s bulgari, sîrbi
T|t albanezi

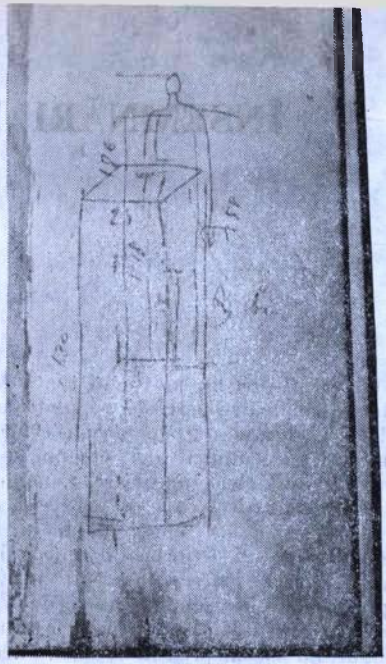
Un substrat comun etnic şi lingvistic *un radical comun drept* bază". »

După cum vedem, manuscrisele eminesciene continuă să ne rezerve surprize, şi nu din cele mai mici, aşa cum este acest articol-sinteză, poate unul din cele mai profunde ale marelui poet.

D. VATAMANIUC

«AVEM CLIPA, AVEM RAZA...»

O VIZIUNE ASUPRA FIZICII (VII)

O schiță în oglindă (desen pe spatele unei oglinzi) a statuii din fața Ateneului și un basorelief dedicat de sculptorul Gh. Anghel poetului nostru național (Ambele comunicate de arh. Marcu Anghel, căruia îi mulțumim și pe această cale)

ÎN PARTEA A V-A DIN *TEORIA MECANICĂ A CĂLDURII* (Mss. 2267, ff. 64—89) Eminescu prezintă corpul animalelor superioare ca fiind sediul unor procese complicate și încearcă să răspundă la două întrebări care agitau spiritele contemporanilor săi:

1) dacă există o putere vitală care întreține aceste procese și care nu se manifestă în lumea anorganică;

2) dacă organismul animal este o mașină termică.

După ce prezintă experiențele lui Pièrre Louis Dulong și César Despretz care par a îndreptăți un răspuns afirmativ la prima întrebare, Eminescu conchide: «nu e atît de lesne de-a stabili bilanțul de puteri al unui organism superior [...]».

Eminescu răspunde negativ la ambele întrebări. Argumentația pe care o face este cea corectă și se bazează pe principiul al doilea al termodinamicii. Într-adevăr, organismul uman este capabil să producă lucru mecanic prin consum alimentar de putere calorică de 2000—3000 calorii mari/zi, cu randamentul de aproximativ 20%. Acest lucru este exprimat astfel de Eminescu: «din întreaga căldură disponibilă numai a 1/5 parte [= 20%] se schimbă în provizie de muncă mecanică» (ff. 78,79). Dacă temperatura internă este de 38°C = 311°K, aplicînd principiul lui Carnot ar trebui să mai existe în corp o sursă caldă de 387° = +114°C sau o sursă rece de aproape 250°K = −23°C. «Asemenea diferențe de temperatură [...] nu se găsesc însă niciodată înlăuntrul unui mușchiu viu» conchide poetul.

Odată stabilite faptele fundamentale, anume că procesele vitale au loc datorită arderilor și că nu funcționează ca mașini termice, se ridică

ÎNSEMNĂRI FIZIOGRAFICE

V

[f. 64] Poate că nu mai e în toată lumea un alt aparat, în care într-un spaţiu atît de restrîns să se petreacă regulat [1] un complex atît de complicat de procese, să aibă loc [2] necurmat o cooperare a celor mai deosebiţi agenţi ai naturii în forme determinate prin anume legi, precum se-ntîmplă aceasta în fiinţele organice şi mai cu seamă în animalele superioare. Fenomenele pe cari le observăm la acești corpi sunt cu totul diferite decît cele observate la combinaţiuni mai simple de particule materiale, încît totdeauna lumea înclină de-a admite activitatea unor agenţi speciali. Pin-acum cîţiva ani se vorbea în genere şi se vorbeşte încă de-o *putere vitală*, care ar fi punînd în mişcare materia în corpii vii. E acum intenţiunea [3] noastră, dacă admiterea unei puteri vitale deosebite, care să nu fi lucrînd în lumea anorganică e justificată ori necesară pentru a esplica fenomenele vitale ale corpilor organici.

Desigur nu zicem prea mult dacă afirmăm că nici unul din apărătorii unei forţe vitale nu are o idee clară de ceea ce apără. Nu le putem face o imputare din aceasta căci nu de mult ştiinţa naturală a ocupat punctul de vedere, pe care l-am espus pîn-acum. Numai din acest punct de vedere însă poate fi clar ce-nsemnează de-a admite o forţă vitală deosebită, care să fie străină naturii anorganice şi să lucreze numai în fiinţele organice.

[f. 65] Să ne-nchipuim un atom de-o materie oarecare d[e] ex[emplu] un atom de carbon. Să ne-nchipuim acest atom într-o combinaţie cu totul determinată cu alte atome d[e] ex[emplu] de idrogen, oxigen ş.a.m.d. După maniera de-a vedea desvoltată de noi o putere cu totul determinată va lucra asupra acelui atom de carbon şi-l va împinge cu cutare intensitate în cutare direcţiune, iar atomul cedînd forţei o distanţă anumită de drum, va cîştiga o cantitate oarecare de mişcare. A admite [4] o putere vitală, în afară de agenţii generali ai naturii, însemnează a face următoarea suposi-

[1] *regulat*, scris deasupra
[2] *lucreze*, tăiat; scris deasupra *aibă loc*
[3] *tendenţa*, tăiat; scris în continuare *intenţiunea*
[4] *A admite*, scris deasupra

---

problema ce substanţe ard şi de unde iau oxigenul necesar. Răspunsul este că ard substanţele neazotate (carbonoase). Oxigenul necesar provine din schimbul de forţe din univers şi sîntem conduşi astfel la circulaţia elementelor în natură.

Însemnările de la ff. 84—89 le găsim aproape identice în mss. 2257 ff. 290—297. Ca sursă, este citată lucrarea lui Mathias Jakob Schleiden—*Die Pflanze und ihr Leben*, tipărită şi într-o ediţie de popularizare (Leipzig, 1848).

Sînt citaţi: Pierre Louis Dulong, Cézar Despretz, Traukland, Gustav Adolf Hirn, Rudolf Emannuel Clausius, Emil Du Bois-Reymond, Justus Liebig, Moritz Traube, Wiscilenus, Henry Draper.

Eminescu exprimă ideea remarcabilă că în corpul animalic au loc «transformări» şi nu «creaţiuni» de forţe. Găsim, de asemenea, demn de subliniat faptul că poetul insistă asupra principiului al doilea al termodinamicii, pe care îl numeşte al lui Clausius. Astăzi, acest principiu de bază este cunoscut sub numele de principiul lui Nicolas Léonard Sadi Carnot. Formulări echivalente ale sale au fost date de Carnot, Clausius, William Thomson şi Ludwig Boltzmann.

Magdalena VATAMANIUC-LUNGU

ţiune [5]: Dacă combinaţia mai sus imaginată de atome face parte dintr-un organism viu, s-ar prea putea ca un atom de carbon să fie împins cu altă intensitate şi-ntr-o altă direcţie, de cum am calculat mai sus din atracţiunile atomelor situate într-o grupare determinată: Undeva ar trebui să se manifeste această putere vitală, intrînd în jocul puterilor în genere active, ar trebui c-un cuvînt să împingă atomele într-o direcţie oarecare.

Suma de forţe vii cari se desvoltă, concurgînd în grup hotărît de atome cari se atrag reciproc ar trebui să aibă altă valoare dacă întîlnirea [6] lor se-ntîmplă într-un organism viu, alta dacă acelaş grup de atome se formează [7] în natura anorganică. Aceasta ar fi o consecquenţă neapărată a teoriei unei puteri vitale deosebite. Căci această putere, activă numai înlăuntrul organismelor vii ar trebui să presteze o muncă oarecare asupra atomelor, pentru a dovedi că e *reală*. Două [8] cazuri ar fi cu putinţă. Dacă puterea vitală ar fi activă în acelaş senz ca forţele generale ale naturii, munca ei s-ar aduna la suma celor din urmă, şi la *[f. 66]* întîlnirea unor atome care se atrag reciproc, s-ar produce mai multă mişcare, iar dacă puterea vitală ar lucra în senz *contrariu* forţelor generale ale naturii, atunci la întîlnirea atomelor ce se atrag reciproc, munca ei s-ar subtrage din suma acestora şi s-ar naşte mişcare mai *puţină* decît de ordinar.

Să luăm ca exemplu arderea zahărului şi prefacerea lui în acid carbonic şi apă. Un chilogram de zahăr consistă din 400 grame carbon, 66 grame idrogen şi 533 grame oxigen. Dacă punem să arză kilogramul de zahăr în foc liber, cu destul concurs a[l] oxigenului de din afară, idrogenul şi oxigenul intră într-o alianţă mai strînsă şi formează 600 de grame de apă, iar cele 400 de grame de carbon atrag încă 1066 de grame de oxigen liber şi formează în el acid carbonic. La acest proces forţele chimice de tenziune prestează o muncă şi anume atît de mare încît devin libere aproape 3277 de unităţi de căldură. Să presupunem acum că ardem glycosă înlăuntrul corpului nostru ş-o prefacem [9], prin acces de oxigen liber, în acid carbonic şi apă, un proces care se petrece necontenit înlăuntrul corpului nostru. Atunci, în schimbul unui kilogram de glycoză trebue să se elibereze căldură mai multă ori mai puţină de 3277 unităţi, dacă o forţă vitală are [10] influenţă asupra mersului procesului. Căci această presupunere nu vrea să zică altceva: decît că oxigenul, afară de puterea de atracţiune a carbonului, mai e atras în acelaş senz sau în senz invers de către forţa vitală *[f. 67]* adică alergarea oxigenului spre carbon se accelerează sau se întîrzie prin forţa vitală. Se va forma dar mai multă sau mai puţină căldură decît prin munca chimică proprie. Tot acest lucru s-ar susţine apoi pentru toate procesele chimice din corpurile animalelor şi ale oamenilor.

Se vede dar de ce mare interes e stabilirea bilanţului pentru organismele vieţuitoare cu privire la forţe. Pîn-acum silinţele n-au isbutit la ţinta lor proprie: adică de-a stabili *numeric* schimbul de puteri a corpului viu cu lumea esterioară şi de-a deduce din numere siguranţa deplină că fenomenele vitale nu sunt produse de-o altă forţă decît cele ce există [11] în lumea anorganică. Am avea această siguranţă după indicaţiunile date pîn-acum, dac-am putea dovedi în mod *experimental*, că într-un corp viu nici [12] se produce şi nici [13] se cheltuieşte (în afară) mai multă putere vie de cum resultă din combinaţiunile chimice cari se operează în corp. Ţinta nu e ajunsă încă, dar cercetările experimentale ne-au dus cel puţin atît de departe să constatăm că [14] nici unul din fenomenele vitale nu stă în contrazicere cu principiul conservaţiunii forţei. Iată acum condeiele de căpetenie ale schimbului de puteri a unui organism viu cu lumea esterioară.

---

[5] *suppositiune*
[6] *convergerea*, tăiat; scris deasupra: *întîlnirea*
[7] *se-ntîlneşte*, tăiat; scris în continuare: *se formează*
[8] *Ar fi*, tăiat; scris în continuare: *Două*
[9] *şi-l pr*, tăiat; scris în continuare: *ş-o prefacem*
[10] *are*, scris deasupra
[11] *existente*, tăiat; scris în continuare: *ce există*
[12,13] *nu* tăiat; scris deasupra *nici*
[14] *în*, tăiat

Dulong şi *Despretz* au făcut cele de-ntîi esperimente. Amîndoi scrutătorii aceştia au pus animale mai mici d[e] ex[emplu] cîni sau iepuri de mosc cîteva ore *[f. 68]* într-un calorimetru şi au determinat cantitatea de căldură dată deci, totodată au măsurat cît oxigen absorbise animalele şi cît acid carbonic exalase [15]. Dulong ca şi Despretz au admis aşadar: că oxigenul absorbit se întrebuinţează exclusiv pentru a arde carbonul în acid carbonic şi hidrogenul în apă. Ei au admis totodată că această ardere se-ntîmplă imediat [16] după recepţiunea oxigenului şi că acidul carbonic desvoltat scăpase în aerul exalat. Cu această presupunere resultă numaidecît cît oxigen a fost întrebuinţat la formarea apei, căci n-avem decît a subtrage cantitatea de oxigen exalată în acid carbonic din [17] suma totală a oxigenului absorbit în timpul întregului proces.

Dulong şi Despretz mai credeau că, la formarea unei cantităţi oarecari de acid carbonic, tot aşa la formarea unei cantităţi oarecari de apă, se va elibera în toate împrejurările aceeaşi cantitate de căldură, rămînînd indiferent dacă carbonul sau idrogenul [18] întrebuinţat în proces a fost liber sau parte constitutivă a unei combinaţiuni mai complicate. Cu această supoziţiune se poate calcula din datele esperimentului forţa [19] perdută de tenziune chimică şi se poate compara cu puterea vie pe care-a produs-o în realitate înlăuntrul animalului. Aceasta din urmă trebue să fie pur şi simplu egală cu cantitatea de căldură prestată calorimetrului, de vreme ce provizia de căldură, pe care animalul o *[f. 69]* păstrează la sfîrşitul experimentului e egală cu provizia de căldură ce-o avea la început, de vreme ce temperatura animalelor superioare e constantă. Toată puterea vie *produsă* trebue aşadar să iasă în afară în timpul experimentului chiar. La Dulong şi Despretz aceasta s-a-ntîmplat sub formă de căldură, de vreme ce animalul n-a fost pus să facă nici o muncă mecanică [20]. Calcularea datelor esperimentului au dat rezultatul neaşteptat că animalul a cheltuit *de facto* mult mai multă căldură în afară, de cum se putuse calcula din produsele respiraţiunii. În medie numai 4/5 din căldura animalică apărută cu ocazia experimentelor lui Despretz s-au putut atribui, conform accepţiunilor ipotetice [21] de mai sus, formării acidului carbonic şi apei. În încercările lui Dulong chiar numai 3/4 a căldurii prestate în realitate se putea esplica din arderea carbonului şi oxigenului.

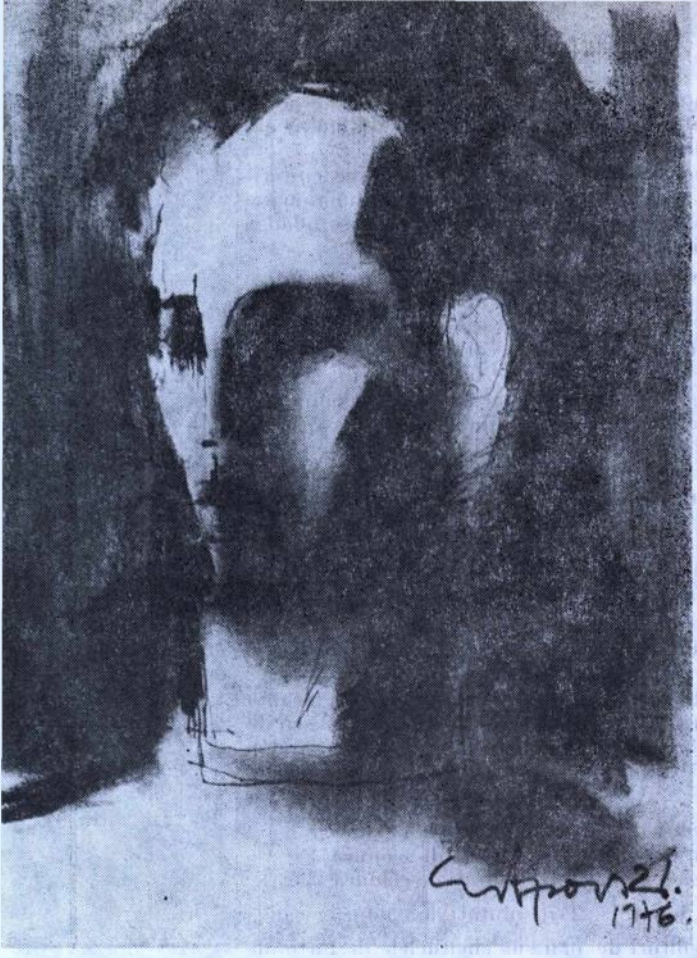
După încercările aceste bilanţul pare a nu se potrivi; cheltuielele de forţă în formă de căldură întrec cu mult veniturile de [22] forţă, făcute în formă de forţă [23] de tenziune chimică. Se pare deci că în corpurile vieţuitoare de animale mai există şi o altă resursă de venit de forţă, afară de forţele chimice, disponibilă în atracţiunea dintre oxigen pe de o parte, carbon şi idrogen de ceea laltă.

[f. 70] Ce să deducem de aci? Că există în adevăr o forţă vitală şi că ea lucrează în acelaş senz în cari lucrează forţele chimice, încît la formarea unei unităţi de greutate de acid carbonic sau de apă se naşte în animalul viu mai multă mişcare, adecă mai multă căldură de cum se naşte în ordinar? Această concluziune ar fi neîndreptăţită. Ne vedem din contra siliţi de-a cerceta presupunerile pe cari se-ntemeiau calculele lui Dulong şi Despretz [24], înainte de-a admite o abatere de la principiul cel mai general al ştiinţelor naturale.

Aci însă resultă că supoziţiunile nu sunt admisibile. Mai ales a treia supoziţiune nu. Nu e de aşteptat ca la formarea unui gram de acid carbonic să devie liberă pururea

---

[15] *exala*, tăiat; scris în continuare: *exalase*
[16] *immediat*
[17] *de la o*, tăiat; scris în continuare: *din*
[18] *sau idrogenul*, scris deasupra
[19] *puterea*, tăiat; scris deasupra: *forţa*
[20] scris cu *ch*
[21] *ipotezelor*, tăiat; scris în continuare *accepţiunilor ipotetice*
[22] *de*, scris de două ori.
[23] *put[ere]*, tăiat; scris în continuare: *forţă*
[24] *Despretz*, tăiat şi rescris în continuare

Un posibil Eminescu. Desen în cărbune de C. Popoviciu.

aceeaşi cantitate de căldură, fie carbonul acela liber, fie parte constitutivă a unei combinaţiuni. Nu e greu de-a vedea aceasta. Să lăsăm de ex[emplu] să se nască 44 grame acid carbonic din arderea a 30 grame zahăr cu 32 grame oxigen.

Oxigenul ce soseşte din afară se combină peste tot cu 12 grame din carbonul, cuprins în zahăr, dar din punctul nostru de vedere e lesne de văzut că munca chimică ce se prestează e aci cu mult mai însemnată, decît dacă 12 grame de acid carbonic liber s-ar uni cu 32 de grame de oxigen în 44 de grame *[f. 71]* acid carbonic, căci la arderea zahărului atomele de oxigen şi idrogen intră într-o alianţă şi mai strînsă de cum fuseseră ca părţi constitutive ale zahărului. Şi în adevăr, 30 de grame de glycoză, deşi amestecate cu substanţe minerale, dau după experimentele lui Traukland 98 de unităţi de căldură la arderea lor, pe cînd 12 grame carbon liber nu dă ars decît 96 de unităţi de căldură.

În urma acestor consideraţii, resultatele obţinute de Dulong şi Despretz nu ne mai silesc a admite concluziunea că, afară de puterile chimice, ar fi mai lucrat o anume putere vitală în moleculele corpului. Dar vedem totodată că nu e atît de lesne de-a stabili bilanţul de puteri al unui organism superior precum au crezut Dulong şi Despretz; căci nu e necesar de-a şti numai cît acid carbonic şi cîtă apă s-a format în socoteala organismului liber, ci trebue să ştim cu aceeaşi exactitate, ce fel de combinaţiuni chimice au suferit schimbări în înlăuntrul corpului în timpul la care se referă bilanţul nostru, şi trebue să cunoaştem *toate* productele acestor schimbări, nu numai *unele* din ele. *Pe lîngă aceasta* mai trebue să ştim cîtă căldură devine liberă, dacă aceleaşi combinaţiuni le-am descompune în acelaş chip înafară de organism. *[f. 72]* Această cantitate de căldură ar fi atunci de comparat cu cea prestată de organismul viu.

Pîn-acum nu s-a făcut nici un experiment, care să întrunească condiţiile puse mai sus; trebue deci să umplem deocamdată [25] golurile cunoştinţelor noastre reale prin presupuneri, dacă voim să-ncercăm a stabili bilanţul de forţe pentru corpul omenesc. Să considerăm mai întîi veniturile de forţe. Aceste sunt întîiu forţele de tenziune chimică între moleculele nutrimentelor şi oxigenul absorbit din aer, forţe de tenziune cari înlăuntrul corpului se pierd ca atari, de vreme ce atracţiunea reciprocă a numitelor molecule se preface, la împreunarea lor, în muncă. Dac-am voi să preţuim aceste forţe de tenziune chimică pierdute am trebui să comparăm: veniturile [26] de materie şi cheltuielile [27] de materie pentru a judeca cari combinaţiuni s-au operat înlăuntrul

---

[25] *deocamdată*, scris deasupra
[26] *cheltuielile*, tăiat; scris deasupra: *veniturile*
[27] *veniturile*, tăiat; scris deasupra: *cheltuielile*

corpului. Dar, fiindcă în multe privinţe suntem avizaţi la presupuneri numai, de aceea la enumerarea materiilor introduse şi secretate, ne vom ţinea de valori medii, nu scoase dintr-un caz individual şi concret, ci din deosebite determinaţiuni.

Un bărbat care cîntăreşte 80 de kilo[grame], introduce în 24 de ore, bine cîntărit următoarele materii: cu mîncarea şi băutura cam 117 grame de materii albuminoase, 120 gr grăsime, 263 gr amidon sau zahăr, 2627 gr apă, 19 gr sare. La aceste se adaogă 713 gr oxigen *[f. 73]* introduse prin inspirarea aerului.

Elementele materiilor enumerate se secretează însă în cea mai mare parte într-o grupare cu totul alta. Grăsimea şi amidonul e verosimil că arde aproape cu desăvîrşire, afară doar de mici resturi de untură — cam 4 grame — cari se secretează pe suprafaţa pielei, iar acidul carbonic, format cu această ocazie părăseşte corpul prin plămîni, iar apa care se naşte, ese după împrejurări fie prin plămîni, fie prin rinichi, ca urină. Dintre materiile albuminoase introduse o parte iese, nu neschimbată, dar fără a fi descompuneri foarte adînci, ca escrement prin canalul maţelor. Procesele chimice, prin care aceste materii de escreţiune se nasc din nutrimentele introduse, poate că se pot omite cu totul din socoteală, făcînd bilanţul de forţe, pentru că la ele nu se manifestă afinităţi prea energice. Putem deci să subtragem din capul locului 30 grame de materii albuminoase, cari părăsesc corpul aproape nedescompuse. Restul de 87 grame materii albuminoase e supus unei arderi ulterioare, deşi nu totale, şi produsele lui sunt pe de o parte acid carbonic şi apă, pe de alta diferite combinaţii, foarte bogate în azot mai cu seamă Karbonind (Harnstoff CH_4N_2O) care formează masa [28] de căpetenie a părţilor solide a urinei.

[f. 74] Prin calculele cele mai noue ale lui Traukland suntem în stare de-a determina cîtă căldură s-ar elibera la procesele acum indicate, dacă acestea ar decurge înafară de corpul viu. După aceste calcule arderea unui gram de albumină pînă la treapta de karbonind eliberează 4,3 unităţi de căldură; la arderea completă a 1 gram de seu de bou se eliberează 9 unităţi de căldură iar la arderea completă a 1 gram de amidon cam 4 unităţi de căldură. Dacă punem ca [29] termen de-ndreptare cantităţile de mai sus avem ca venituri de forţe

din descompunerea a 81 grame *albumină* [30] ... 374 unităţi de căldură
din descompunerea a 116 grame *seu* [31] ... 1044 unităţi de căldură
din descompunerea a 263 grame *amidon* [32] ... 1052 unităţi de căldură

Suma [33] 2470 unităţi de căldură

În ce proporţie stau acum cu suma de venituri de mai sus cheltuelele de forţe ale omului? Vom lua mai întîiu un caz simplu unde forţa se transmite numai în formă de căldură asupra altor corpuri. Pîn-acum nu posedăm alte încercări calorimetrice decît cele făcute de Hirn în Colmar. El află, că persoanele sale supuse cercetării, în stare deşteaptă cheltuiau pe oră, termen mediu, 158 unităţi de căldură. Avem acum cuvînt de-a admite că în timpul somnului producţiunea căldurii e cu mult mai *[f. 75]* mică decît în stare deşteaptă, să zicem pe jumătate. Dacă numărăm 16 ore de stare deşteaptă şi 8 ore de somn, am avea de dedus din încercările lui Hirn că cheltuelele de forţe ale unui om *[ilizibil]* sunt în medie de 3166 unităţi de căldură. Acest număr diferă în adevăr în mod considerabil de suma veniturilor de forţe calculată mai sus, dar dacă [34] ţinem seamă de variile sorginţi ale erorii, cari influenţează amîndouă calculele, totuşi ne putem mulţumi cu această concordanţă depărtată şi putem fi mulţumiţi că una din mărimi nu diferă şi mai mult de cealaltă care ar trebui să-i fie egală.

---

[28] scris cu s dublu
[29] *drept*, tăiat; scris deasupra: *ca*
[30, 31, 32] sublinierea cu creion roşu
[33] *summa*
[34] *luăm se*, tăiat

Ion Jalea: Eminescu (bust marmură)

Puterea vie produsă în corpul omenesc nu trebuie deci să se cheltuiască neapărat în formă de căldură. Posedăm în corpul nostru aparate particulare — *muşchii* — prin mijlocul cărora ne este cu putinţă, ca, asemenea unei maşine cu vapor sau a unei maşine dinamice electro-magnetice să prefacem forţă de tenziune chimică în mişcare de mase [35] coherente sau într-o provizie de muncă mecanică [36] disponibilă.

Faptul că, prin muşchii noştri, putem obţine nişte efecte mecanice [37] precum sunt mişcarea de masă [38] sau ridicarea de sarcini, -l avem tot de una înaintea ochilor şi nu mai poate fi îndoială că nu e vorba decît de-o *transformaţiune*, iar nu de-o *creaţiune* de forţe.

[f. 76] Pentrucă nici acolo unde *numai* căldură se cheltueşte în afară, nu putem constata pe cale experimentală şi cu exactitate principiul conservaţiunii forţei cu privire la corpul animalic se [39] -nţelege că şi mai puţin poate fi vorba de cazurile mai complicate unde cheltuelile de forţă se-mpart în două condeie, căldură cheltuită şi mişcare mecanică [40] comunicată. Dar s-a încercat cel puţin de-a dovedi experimental, ca, la un egal schimb de materie (Stoffwechsel) se eliberează din muşchiu mai multă căldură, dacă el nu [41] pune în mişcare nici o masă [42], dacă nu ridică nici o sarcină, decît în cazul cînd se obţine un asemenea efect mecanic [43] esterior. Aceasta-i o cerinţă a principiului conservaţiunii forţei, căci cînd se obţine prin muncă musculară un efect mecanic [44] esterior de ex[emeplu] se ridică o sarcină, atunci învederat că nu toată puterea vie corespunzătoare cu transformaţiunile chimice poate deveni liberă sub formă de căldură. Şi *vice-versă*, acesta trebue să fie cazul, cînd nu se obţin alte efecte.

S-au făcut din multe părţi experimente varii în mare şi în mic. Dar nici unul n-a fost astfel executat încît să nu poată ridica objecţiuni de principiu în contra-i.

[f. 77] Dar iată o încercare. Un muşchi de broască s-a [45] pus să execute un număr determinat de [46] contracţiuni, de două ori după olaltă, în condiţii îndealtmintrelea cu

---

[35] vezi [28]
[36], [37] vezi [20]
[38] vezi [28]
[39] *poate ca*, tăiat
[40] vezi [20]
[41] *nu se*, tăiat; scris deasupra: *el nu*
[42] vezi [28]
[43], [44] vezi [20]
[45] *s-a*, scris deasupra
[46] *mai multe*, tăiat; scris deasupra: *un număr determinat de*

totul egale, numai cu deosebirea că în cazul întîiu la fiece contracţiune sarcina ridicată rămînea sus, pe cînd în al doilea caz cădea pururea, încît la urma urmelor nu s-a mai obţinut nici un efect mecanic [47]. Prin aparate fine termoelectrice s-au determinat la contracţiuni încălzirea muşchiului. S-a dovedit deci că în cazul al doilea se elibera mai multă căldură decît în cel de-ntîiu.

Una din cele mai interesante cestiuni, pe care avem a o pune în privirea [48] substanţei musculare din punctul nostru de vedere este: prin mijlocirea căror membri intermediari se obţine în această ţesătură admirabilă schimbarea muncii forţelor de tenziune chimică în mişcare mecanică [49] de mase [50]? Adeseori musculatura corpului animalic, între altele [51] a omului a fost comparată cu o maşină de vapor şi în adevăr comparaţiunea e [în] multe priviri nimerită şi instructivă. În corpul omenesc, ca şi în maşina de vapor, ard, prin accesul oxigenului atmosferic combinaţiuni bogate în carbon şi în amîndouă aparatele se nasc produse de ardere în mare parte omogene, şi anume: acid carbonic şi apă. În corpul omenesc ca şi în maşina de vapor căldura liberă constituie cea mai mare parte a mişcării obţinute prin muncă chimică. În corpul omenesc, ca şi în maşina de vapor, o parte *[f. 78]* a muncii chimice se-ntrebuinţează pentru a obţine efecte mecanice, şi-n amîndouă aparate în fine efectele mecanice [52] se pot reschimba în total sau în parte în căldură, fie prin mijlocirea fricţiunii, fie prin alte procese.

Oare comparaţiunea cu maşina de vapor să nu fie cumva exactă şi în *acel* punct, că în muşchiu, ca şi în maşina cu vapor, munca forţelor chimice nu produce deocamdată decît *numai căldură* şi că din aceasta se preface apoi o parte în mişcare de mase [53] întregi sau, cu alte cuvinte, că şi în muşchiu, *căldura* e membrul intermediar la schimbarea forţei [54] de tenziune chimică în mişcare mecanică [55]? Aci vom răspunde hotărîtor cu *nu*.

Muşchiul nu poate fi în nici un caz o maşină termodinamică — aşa se numeşte orice aparat pentru schimbarea căldurii în efect mecanic. Că muşchiul nu este un asemenea aparat se poate dovedi în modul următor. Prin oarecari consideraţii cari ne-ar duce prea departe, se poate arăta, că o 1/5 parte din munca chimică prestată de corpul omenesc se poate întrebuinţa pentru obţinerea unor efecte mecanice. Dacă prin întreaga muncă chimică s-ar produce *deocamdată* numai căldură ca *atare*, atunci am putea zice, că din întreaga căldură disponibilă numai a 1/5 parte *[f. 79]* se schimbă în provizie de muncă mecanică [56] şi numai 4/5 se transmit împrejurimii sub formă de căldură. Dar cu ajutorul teoriei a doua a căldurii, descoperite de Clausius care e drept, nu se poate reprezenta lesne în mod intuitiv se poate arăta, că-ntr-o maşină termodinamică a 1/5 parte a căldurii disponibile se poate schimba în forţa mecanică *numai atunci*, dacă celelalte 4/5 se transmit de la un corp de-o temperatură foarte înaltă asupra unui corp de-o temperatură mult mai joasă. Asemenea diferenţe de temperatură, precum se cer aci, nu se găsesc însă niciodată înlăuntrul unui muşchiu viu. Astfel dar forţa mecanică [57] a muşchiului n-a putut să se nască direct din căldură. Mult mai verosimilă şi neespusă încă unei objecţiuni din principiu ar fi ideea, cumcă munca chimică produce în muşchi muncă mecanică [58] prin mijlocirea unor procese electrice că cu [59] un cuvînt, muşchiul e o maşină *electrodinamică*. Această ipoteză află sprijin în efectele electromotorii ale texturii muşchilor, descoperite de *Du Bois Reymond*. Deşi nu suntem încă în

---

[47] vezi [20]
[48] *în privirea*, scris deasupra
[49] vezi [20]
[50] vezi [28]
[51] *respectiv*, tăiat; scris deasupra: *între altele*
[52] vezi [20]
[53] vezi [28]
[54] *puterii*, tăiat; scris deasupra: *forţei*
[55] vezi [20]
[56,57,58] vezi [20]
[59] *cu*, scris deasupra

Ipostaze

stare de-a întemeia pe aceste fenomene o teorie mecanică [60] a contracţiunii (contractibilităţii) musculare, totuşi nu vom putea înlătura presupunerea că puteri *electrice* mişcă muşchiul *[f. 80]* cînd vedem cu claritate urmele unor asemenea puteri, tot astfel precum presupunem că o fabrică lucrează cu abur, cînd vedem deasupra ei un horn înalt care fumegă.

În fine vom ridica încă o întrebare care s-a discutat mult în vremea din urmă şi anume: cari din procesele chimice enumerate mai sus duc la producerea de forţă musculară mecanică. Împrejurarea că fibra musculară e zidită cu precumpănire din combinaţiuni albuminoase, a dat naştere părerii cumcă arderea combinaţiunilor albuminoase e cea esclusiv destinată [61] de-a produce muncă musculară mecanică. Dar fiindcă în fibra musculară nu lipsesc cu totul în nici un timp, nici grăsimile, nici combinaţiunile zaharoase, ar fi cu putinţă de-a admite că acestea formează materialul combustibil producător de forţă, pre cînd combinaţiunile albuminoase nu formează decît materialul de construcţie al maşinei. Comparaţia cu o maşină de vapor de ex[emplu] cu o locomotivă va învedera şi mai bine lucrul. O asemenea maşină consistă în cea mai mare parte din oţel, fier şi alte metaluri şi cuprinde pururea puţini cărbuni pe vatra ei [62]. Ar fi însă evident o eroare logică, de-a admite că puterea locomotivei nu se produce prin arderea în fiece moment a căr[bunil]or pururea reprezentanţi în masă [63] puţină, ci prin arderea fierului sau a oţelului.

[f. 81] S-a presupus deja din mai multe părţi că, nu corpurile albuminoase, ci cele lipsite de azot [64] constituie materialul combustibil din muşchiu care creează forţă. Cea de-ntîi indicaţiune în direcţia aceasta o aflăm în Liebig, care numeşte alimentele [65] lipsite de azot material de combustiune. Dar ipoteza aceasta s-au exprimat hotărîtor de Moritz Traube. Ea devine probabilă prin următoarea reflecţiune teleologică. În schimbul perpetuu de materie combinaţiunile, lipsite de azot, formează condeiul cel mai însemnat. Descompunerea lor poate deci să fie într-un raport oarecare cu funcţiunea principală a corpului viu, cu munca musculară.

Prin experimente făcute împreună cu Wiscilenus presupunerea aceasta s-a dovedit afară de orice îndoială. Am arătat că suma muncii mecanice a unui om poate fi mai mare decît echivalentul mecanic al căldurii, care s-ar putea produce, chiar cu supoziţiile [66] cele mai exagerate, din arderea combinaţiunilor albuminoase, cari se discompun în timpul acestui proces. Aşadar puterea musculară trebue măcar în parte să se fi născînd: prin arderea unor combinaţiuni neazotate.

Să resumăm înc-o dată resultatul de căpetenie al cercetărilor de pîn-acum, care e următorul: corpurile animalelor produc căldură şi forţă mecanică [67] în socoteala arderii combinaţiunilor carbonoase în oxigen atmosferic. Oricît de mare ar fi provizia *[f. 82]* acestor două exigenţe ale vieţii animalului pe suprafaţa pămîntului, totuşi nenumăratele animale ar fi consumat-o în decursul secolilor sau ar fi împuţinat-o întru atîta, încît viaţă organică n-ar fi cu putinţă (telurizare —telurificare). Dar aceasta nu se-ntîmplă. Pe cît ajung tradiţiile istorice îndărăt, cuprinsul de oxigen liber [68] al atmosferei desigur nu s-a împuţinat în mod considerabil. Isvorul de forţă al animalelor trebue aşa dar să se fi remprospătînd pururea, despărţindu-se oxigenul de carbon şi dîndu-se îndărăt atmosferei. Dar aceasta costă muncă şi dacă întrebăm cari forţe sunt acele ce prestează această muncă suntem conduşi la schimbul de forţe în sistemul universului.

---

[60] vezi [20]
[61] *destinată*, tăiat
[62] *lui*, tăiat; scris în continuare: *ei*
[63] vezi [28]
[64] *azotate*, tăiat; scris deasupra: *lipsite de azot*
[65] *materialele*, tăiat; scris deasupra: *alimentele*
[66] *supoziţiile*
[67] vezi [20]
[68] *liber*, scris deasupra

Ordinea morală a universului, ca şir fenomenologic văzut şi apreţiat de cugetul nostru, trebue să aibă drept corelat un echivalent de altă ordine [69] mecanică [70].

Postul e stabilit în ţările calde în cari Soarele se-nsărcinează însuş cu misiunea de a-ţi fierbe sîngele. În ţerile reci el produce o eternă tihnire şi lipsă de energie. Întreg procesul vital e mai lung la asimilarea mîncării vegetale — de aceea erbivorele au şi maţele mai lungi — e ca un ceasornic care pentru a înconjura cu arătătorul tabla lui de 12 ore i-ar trebui 16 ceasuri pentru aceasta.

[f. 84] În stomacul [71] plantei — zice Goethe — se-ncepe desvoltarea. Fără acest stomac [72], fără actul de mistuire din partea plantelor, schimbarea formelor unghiulare a [le] lumii anorganice în cele ovale a[le] organismelor cu desvoltare înaltă [73] nu s-ar fi putut începe niciodată. Pămîntul n-ar fi putut deveni locaşul omului, căci acesta are nevoie de alimente animale şi vegetale. Animalele pe cari omul le consumă, se nutresc la rîndul lor din materii vegetale. Plantele iarăşi mistuesc la rîndul lor elemente anorganice pe cari le iau din pămînt şi din aer.

Chimia modernă ne arată că toate plantele se compun din următoarele elemente de căpetenie:

carbon, oxigen, azot, idrogen, — cele patru elemente ale lumii organice, numite organogene;

— şi din sulfur, fosfor [74], clor [75], calciu, kalium, natron, fier şi cîteva alte substanţe anorganice.

Aceste materii trebuesc introduse în corpul plantei sau al animalului pentruca să poată trăi şi creşte. Din aceste puţine elemente, combinate în deosebite cantităţi şi raporturi sunt compuse aerul, apa, pietrele şi pămînturile.

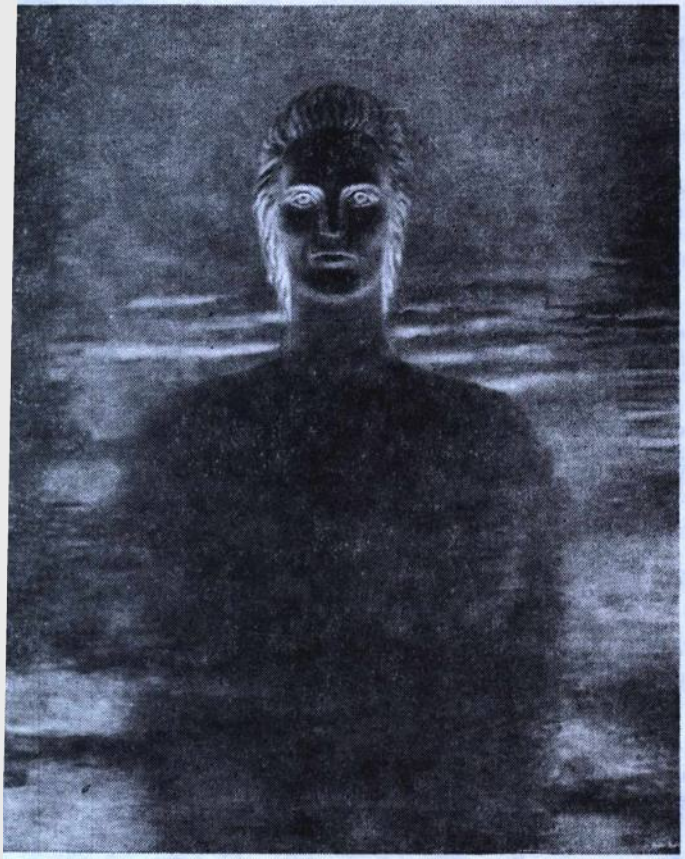
Cumcă elementele încorporate trupului plantelor şi animalelor sunt în adevăr luate din aer, apă, pămînt, piatră, s-a constatat prin experimente repetate, prin cari s-au aflat că cantităţile exacte *[f. 85]* de elemente pe cari cele de-ntîi le cîştigară, dispăruseră din cele din urmă deşi se luaseră destule precauţiuni la facerea acestor esperimente pentru a înlătura orice putinţă ca materiile acestea să poată veni din alte sorginţi, decît din cele supuse cercetării.

Proprietatea de căpetenie a vitalităţii, comună tuturor corpilor organici consistă în perpetua schimbare a substratului lor material, proprietate care le distinge de corpii în repaos sau anorganici, a căror compunere rămîne pururea neschimbată. Aşa dar corpii anorganici se pot reproduce în mod artificial, combinîndu-se la un loc părţile elementare din cari ei consistă, pe cînd cea mai mare dibăcie a chimistului nu-i de ajuns, pentru a produce lemn, zahăr, amidon, sau, gelatină, carne ş.a. ale căror elemente, deşi simple şi cunoscute, nu se pot asocia prin nici un agent în combinaţiune organică. Creşterea unui cristal, care în lumea anorganică, e cel mai [76] înalt fenomen din cîte cunoaştem, dar care nu cuprinde decît un singur act, pe-al agregaţiunii, această creştere o poate realiza şi chimistul în mod artificial; creşterea însă a celei mai simple celule organice, precum sunt bunăoară o seamă de bureţi şi de mici alge cari colorează apa mlaştinilor deşi reprezintă un proces organic din cele mai infime, totuşi implică în sine două activităţi deosebite, a agregaţiunii *[f. 86]* şi a prefacerii, pe cari ştiinţa nu le poate reproduce deloc.

Deşi elementele vitalităţii se află cu de prisos în natură, numai plantele sunt înzestrate c-o putere de asimilare îndeajuns pentru a forma de-a dreptul ţesăturile lor din materii anorganice fluide şi gazoase şi din pămînturi, cari nu sunt decît mineralii des-

---

[69] *poate*, tăiat.
[70] vezi [10]
[71], [72] scris cu *ch (stomach)*
[73] *înnaltă*
[74] *phosphor*
[75] *chlor*
[76] *mare*, tăiat

Sabin Bălaşa: Un spectru al Luceafărului.

compuse. Mai mult : nici o parte a unei [77] fiinţe organice nu poate servi direct de aliment unei plante, pînă ce prin procesul putrejunii nu va fi reîmbrăcat forma de materie anorganică. Această calitate prefăce organismul plantei în temelia esenţială a tuturor organismelor de pe pămînt. Unde lipseşte vegetaţiunea, animalele se văd silite a deveni carnivore (?) a se nutri prin esterminarea lor reciprocă, ceea ce, la urma-urmelor, ar avea de resultat esterminarea tuturor speţiilor. Pentru acest cuvînt planta cată să fi precedat cu necesitate viaţa animalelor pe pămînt. Aceasta ne-o şi dovedesc cercetările geologice cari arată că, după ivirea muşchilor şi algelor (Farrenkräuter) din lumea preistorică, a venit un lung period intermediar, pînă să fi apărut pe pămînt cea mai de jos speţie de animale.

Pentru alimentarea şi desvoltarea lui organismul animal are neapărată trebuinţă de atome organice. Nutreţul animalelor se compune în toate împrejurările din particule de organisme. Pe cînd unele trăiesc direct de la plante, pentru altele se cere ca materia să fi îmbrăcat o formă superioară, spre a le putea întreţine şi ele se nutresc *[f. 87]* cu animalele inferioare lor.

O altă deosebire între viaţa animală şi cea vegetală e următoarea: creşterea şi desvoltarea plantelor atîrnă de la escreţiunea sau eliminarea oxigenului din componenţii chimici ai alimentelor lor. Ele răsuflă pururea în aer acest gaz prin suprafaţa frunzelor lor. Din contra, viaţa animalelor se distinge prin o necontenită absorbţiune de oxigen atmosferic şi prin combinarea lui cu oarecari părţi constitutive ale corpului. *Rolul şi menirea oxigenului este aşadar de-a produce căldură animală prin arderea substanţelor combustibile din* [78] *corp* [79]. *El se împreună cu carbonul din elementele introduse şi desvoltă combinîndu-se, o cantitate de căldură ca şi cînd arderea s-ar fi operat în aer liber. Produsul acestei arderi : acidul carbonic, se elimineză prin plămîni şi prin plămîni şi prin piele* [80] şi apoi se absoarbe de către foile plantei ;aci carbonul se desparte din acid şi se combină cu substanţa plantei, iar oxigenul isvorăşte din nou în aer pentru a-şi reîncepe circulaţiunea eternă.

Să urmărim circulaţiunea aceasta. Carbonul, între altele [81], *formează combinîndu-se cu apa din plantă* [82], *şi amidon* [83] *pe care sucurile-l administrează părţilor acelora ce au*

---

[77] *unei*, scris deasupra
[78] *la*, tăiat; *din*, scris deasupra
[79] *corpului*, tăiat: *ului*
[80] sublinierea cu creion roşu
[81] *între altele*, scris deasupra
[82] *între alt*, tăiat
[83] *între altele*, tăiat

trebuință de el. El se află în cantitate însemnată în sămînță. În grîu amidonul constituie o jumătate [f. 88] *a greutății boabelor și se compune numai din carbon și din apă* ($C_6H_{10}O_5$). *Omul mănîncă grîu dar în corpul lui nu găsim amidon. Introdus în corpul nostru el sufere o modificare chimică. Carbonul amidonului se unește cu oxigenul și formează un gaz, acidul carbonic, care unit cu apa, devenită liberă prin evaporare, se elimincază din corp în atmosferă, pentru a reintra în laboratorul chimic al plantei și a se repreface în amidonul căruia-i dătorea originea sa. Deci elementele, după ce satisfac scopul nostru, adecă după ce întrețin arderea și căldura din lăuntru, de care atîrnă viața animală, devenind din nou libere prin chiar această ardere, reintră în plante, se reformează aci chimicește, devin părți constitutive ale ei, după care iar servesc ca material combustibil în economia animală* [84].

Întrucît privește părțile lor constitutive organice exemplele de pîn-acum sunt îndeajuns pentru a ne lămuri legea, *că animale și plante pot trece reciproc una-ntr-alta și că existențele lor atîrnă reciproc de la olaltă* [85]. *Acest schimb între elementele lor se face prin mijlocirea atmosferei, din care plantele absorb cea mai mare parte a alimentelor* [86] *lor. Dacă ardem o substanță vegetală uscată, vom afla că partea ei organică, care e combustibilă și dispare în aer, e fără* [87] *termen de comparație mai mare decît partea necombustibilă. Cea combustibilă se suc în genere la 90, ba chiar 97 la sută.*

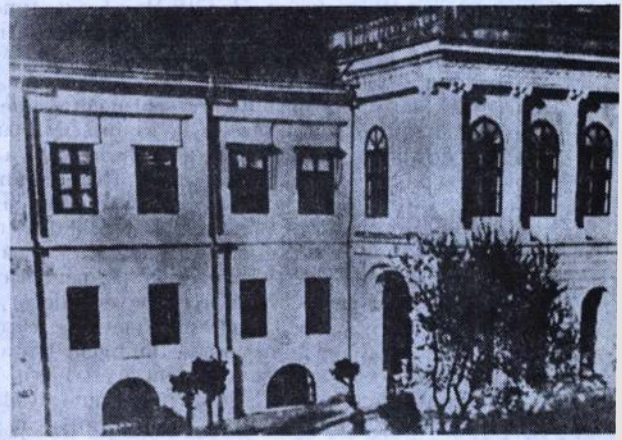
[f. 89] Această parte a plantei nu se poate forma decît din atmosferă, dacă nu de-a dreptul, desigur prin combinațiuni cari și-au luat elementele din aer și cari au petrecut în pămînt pînă în momentul cînd au [88] *fost absorbite de rădăcini. Draper zice, cu drept cuvînt* [89]: « *aerul atmosferic e marele reservoriu din care toate lucrurile vin și-n care toate se-ntorc. El e leagănul vieții vegetale, mormîntul celei animale* [90] ».

Cam a zecea parte din greutatea uscată a plantelor ce se cultivă, a rădăcinilor, tulpinei [91], foilor, seminței consistă din materii cari-și au originea în acele părți solide ale pămîntului din care ele au crescut. Fiece organ din ramuri, din trunchi, din foi are un schelet în forma mrejei care consistă din materie anorganică a carei bază e sau siliciul sau calciul. Siliciul pe care-l aflăm în formele cele mai deosebite, ca nisip alb, ca cremene, ca cristal de quarț, formează mai mult decît 60 adesea 95 la sută a substanței pămîntului solid. El face ca pămîntul să aibă porositate, ca aerul și apa să aibă intrare liberă în încăperile lui mici. Aluniul-baza lutului deci lutul alunios face ca pămîntul să fie compact și retentiv. Menirea siliciului e de a da plantei tărie, de ex[emplu] paiul; el formează oasele întregei familii a ierburilor; 93 pînă la 150 funți de siliciu solubil e necesar pentru a forma un ogor de pămînt.

---

[84] sublinierea cu creion roșu
[85] *una de alta*, tăiat; scris deasupra: *de la olaltă*
[86] *elementelor*, tăiat; scris deasupra: *alimentelor*
[87] *proporție*, tăiat
[88] *că au*, tăiat; scris deasupra: *în momentul cînd au*
[89] *cu drept cuvînt*, scris deasupra
[90] sublinierea cu creion roșu
[91] *trupinei*

G. IBRĂILEANU

[SENTIMENTUL NATURII LA EMINESCU]*

Începusem ora trecută să vorbesc despre sentimentul naturii în poezia lui Eminescu. Am spus cîteva cuvinte, prin care am arătat cum că acest sentiment se poate explica tot prin psihologia lui Eminescu. Acum să discutăm mai în special această problemă. Mai întîi, fiindcă facem istoria literaturii, să vedem pe Eminescu faţă cu scriitorii precedenţi. Se poate spune că natura n-a fost cîntată, în adevăr, în poezie, decît cu Eminescu. Poeţii din perioada anterioară aproape n-au cîntat natura. Găsim ceva în Conachi, în poeziile datate din Slănic. Sentimentul însă e slab. La Slănic, Conachi văzuse pe Smaranda Negri, pe care a iubit-o mai tîrziu. De acolo îşi aduce aminte de iubirea de altădată. Nu găsim însă nimic de seamă. În Iancu Văcărescu iarăşi nu găsim natură decît foarte puţin, — un fel de evocare a naturii în *Primăvara amorului*. Nici nu trebuie să ne aşteptăm să găsim în aceşti poeţi sentimentul naturii. Trebuiesc o mulţime de condiţii, care nu existau atunci. Nici ei nu-l aveau, nici literatura din care se inspirau. În epoca după Conachi, a lui Alecsandri, Alexandrescu, iarăşi nu găsim poezii în care descripţia naturii să fie impresionantă. Alexandrescu, care a fost un analist de sentimente, un om puţin expansiv, n-are natură aproape deloc în poeziile sale. Cel mult găsim o strofă frumoasă în *Umbra lui Mircea. La Cozia*. Alecsandri are multe pagini de natură. *Pastelurile*, unde sînt o mulţime de aspecte ale naturii, însă acele pagini sînt reci. Natura lui Alecsandri e numai frumoasă, plăcută. Alecsandri n-are fiorul naturii, nu simte misterul naturii, ce e profund misterios în natură, neinteligibil, cum sînt toate sen-

---

* Continuăm publicarea prelegerilor din cursul ţinut de Ibrăileanu în 1913 — 1914, la Universitatea din Iaşi, curs stenografiat de un student, revăzut şi corijat de critic şi aflat în fondul Bibliotecii Universităţii din Iaşi.

Transcrierea, stabilirea textului şi notele aparţin profesorului Al. Piru (*n.r.*).

timentele mari. S-ar părea că la Alecsandri nu e nimic din subconștient sau inconștient. În Alecsandri natura are același farmec, pe care îl are natura pentru niște oameni care se duc să facă petrecere de întîi Mai. Un sentiment mai profund al naturii îl găsim la Russo. Am atins de mai multe ori asemănarea între Russo și Eminescu. Am văzut la dînșii un sentiment mai adevărat al trecutului, trecutul pentru trecut. În Russo trecutul nu e plăcut și frumos, numai fiindcă e glorios, trecutul nu e numai un îndreptar pentru prezent. El are sentimentul adevărat al trecutului. Tot așa am văzut la el și «dacismul» său, ca la Eminescu. Înainte de Eminescu, sentimentul de natură e de alt fel: e nostalgia după natură. Natura e ceva depărtat, frumos, profund, armonios, misterios pentru Eminescu. Nu e numai un cadru plăcut pentru om. Mai mult, pentru Eminescu natura e un refugiu, cum am văzut că e și trecutul. Eminescu, neputînd suporta prezentul și neavînd încredere în viitor, își aruncă toată simpatia sa asupra trecutului. Tot așa și asupra naturii. Ce înseamnă acest cuvînt: refugiu? Atingem o chestie mai generală: pentru ce sentimentul naturii e un sentiment nou? S-a spus, desigur aproape de adevăr, cum că natura în literatură se datorește influenței lui Rousseau. Rousseau, care a fost un elvețian, a fost un temperament aproape de natură și, fiind genial, a avut influență enormă asupra contemporanilor săi. E greu să admitem acest lucru. Dacă am admite acest lucru, am veni în contradicție cu cele ce am susținut altădată. Și Rousseau trebuie explicat prin altceva. E un inițiator și în adevăr a adăugat și el, a fortificat acest sentiment. E adevărat că cei vechi iubeau natura, dar în felul lui Alecsandri. La Racine e sentimentul naturii. Are cîteva poezii, care pot fi citate ca poezii pentru sentimentul naturii [1]. Dar acest scriitor așa de mare e foarte slab în poeziile cu subiecte de natură. Pentru ce natura e un element covîrșitor, unul din cele două sau trei elemente constitutive ale literaturii noua? Natura și trecutul pot fi explicate prin aceleași cauze. Ele sînt romantice. Am văzut pentru ce trecutul e un element romantic, fiindcă romantismul, fiind o reacțiune, dezgroapă trecutul și fiindcă e o reacțiune contra revoluției franceze, de aceea dezgroapă medievalismul și de aici începe poetizarea veacului de mijloc. Pentru natură explicația e alta. E reîntoarcerea omului civilizat la obîrșia sa. Un țăran de lîngă Ceahlău simte mai mult natura, dar n-o iubește așa de mult, fiindcă e elementul în care trăiește. Această idee se poate lega cu starea noastră sufletească în genere. Iubim ceea ce nu avem, dar mai cu seamă iubim ceea ce nu mai e. Starea naturală a omului e a fi în natură. Omenirea a trăit sute de mii de ani în natură. S-a observat că atunci cînd civilizația ajunge la o supraexcitare nervoasă, începe iubirea aceasta după trecut. În veacul acesta modern de civilizație, de orașe de 6 milioane de locuitori, de mașinism, omul simte nevoia să se întoarcă în natură, în acel mediu în care a trăit sute de mii de ani. Și s-a dat această explicație. Veacul al XIX-lea, veac de civilizație, a făcut pe unele firi, care nu se puteau adapta, să caute refugiu în natură. Trebuie să adăogăm încă o idee. Nu numai surmenarea produsă de îngrămădirea artificială a orașelor poate produce nevoia de refugiu în natură, ci și intelectualismul, cultura înaltă, suprasaturația de cultură, abstracția științifică, care iarăși e nenaturală în natură. Atenția voluntară, reflecția, sînt nenaturale omului. Pentru om e naturală atenția involuntară, cugetarea spontanee, care se produce de la sine. Cugetarea reflexivă, care se întoarce asupra sa însăși, e un lucru nenatural. Așa că nu e nevoie să trăiești într-un oraș mare, dar dacă vei gîndi mai abstract, iarăși vei dori munții Scoției sau ai României. Civilizația, fie cea materială, fie supracultura, aceste lucruri au făcut pe oameni să se reîntoarcă la natură, să caute în natură un refugiu, ca un fel de odihnă, cum se întoarce cineva acasă după mult zbucium. Mai poate fi încă o cauză, care se datorește tocmai științei. Știința ne-a arătat locul nostru în natură, sîntem rude cu animalele, cu plantele, sîntem în adevăr ieșiți din natură. Eu cred însă că această cauză e mai

[1] *Le paysage ou Les promenades de Port-Royal-des-Champs*, în *Poésies* de Jean Racine (ediție postumă, 1808).

puțin eficientă. Și acum vedeți pentru ce avem nostalgia după natură. Oricînd, omul a avut plăcere după natură, nu nostalgie. Acum vorbim de Eminescu. Am explicat nostalgia lui, fiindcă a fost un om modern, care și-a chinuit creierul, a trăit în mod nenatural. Și atunci îmi vine în minte o chestie foarte dureroasă: un strigăt al lui Eminescu din 1881—1882, cînd era redactor la *„Timpul"*, strigăt care se rezumă în acest gînd: cît ar dori să stea măcar trei zile în mijlocul naturii! Acest mare poet al naturii nu putea sta trei zile în mijlocul naturii! Dar la Eminescu putem urmări mai de aproape aceasta. Nu e chestia numai de rasa omenească în genere, care caută refugiu în natură, ci e vorba și de o psihologie individuală. Dumneavoastră ați citit multe despre biografia lui Eminescu, locul unde s-a născut și a trăit. Ni se spune că acestui copil îi plăcea mult natura și pădurea. Obișnuia să se piardă în mijlocul ei zile întregi. Eminescu, el însuși, a fost un om care a trăit la începutul vieții în natură și apoi a fost smuls din natură. Iată ce spune el într-o poezie. Pune să vorbească pădurea, desigur cea de la Ipotești, fiindcă e vorba de copilăria lui:

Biblioteca Universitară din Iași

« „O, rămîi, rămîi la mine,
Te iubesc atît de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult;

În al umbrei întuneric
Te asămăn unui prinț,
Ce se uit-adînc în ape
Cu ochi negri și cuminți;

Și prin vuietul de valuri,
Prin mișcarea naltei ierbi,
Eu te fac s-auzi în taină
Mersul cîrdului de cerbi..."

Astfel zise lin pădurea,
Bolți asupră-mi clătinînd;
Șuieram l-a ei chemare
Ș-am ieșit în cîmp rîzînd.

Astăzi chiar de m-aș întoarce
A-nțelege n-o mai pot...
Unde ești, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot? »

Acest refugiu în natură, această iubire mare pentru natură, acest simț al misterului naturii e romantism, cum romantism am văzut că e și nostalgia după trecut, dorința irealizabilă și nerațională de a se întoarce în trecut. Și vom vedea, cînd vom vorbi despre romantismul lui Eminescu și alte însușiri. Așa, de exemplu, elementul fantastic sau sentimentul fantasticului. Eminescu a fost cel mai romantic scriitor

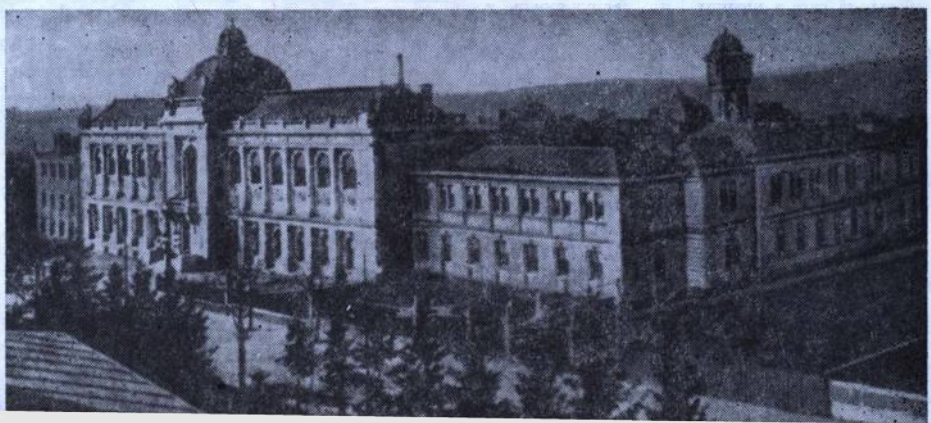
al nostru. El poate fi luat ca tip al romanticului. Şi aceasta nu pentru a-i pune o etichetă oarecare, ci pentru a vedea de mai înainte însuşirile sale. Am spus că Eminescu face parte dintr-o epocă pe care o caracterizează. Am văzut ce asemănare mare e între Eminescu şi Caragiale şi alţi scriitori: Vlahuţă, Delavrancea. Vreau acum să constat un lucru. În privinţa naturii, ca şi în privinţa trecutului, e o deosebire între aceşti scriitori. Acel care se apropie de Eminescu în această privinţă e Delavrancea. Caragiale n-avea sentimentul trecutului. Cine cugetă bine la genul în care a scris Caragiale, vede bine că nu poate avea acest sentiment. În *Momente (Caut casă* şi *De închiriat)* e ceva. La Vlahuţă e trecutul propriei sale vieţi şi al vieţii patriarhale; însă prelungirea trecutului nu există, medievalismul nu există, nici regretul după veacul de mijloc european, nici după trecutul naţional. E ceva în cartea sa *Din trecutul nostru*, care însă e o lucrare didactică. La dl. Delavrancea e sentimentul trecutului, nu ca la Eminescu. Nu vorbesc de piesele sale din urmă. E un Delavrancea cu totul altul şi apoi nu mă ocup de epoca 1900. Afară de aceasta n-aş putea să vorbesc de ele, fiindcă cred că sînt confecţionate. Noi îl socotim pe Delavrancea acel din *Trubadurul* etc., dintre 1880—1900, scriitorul care are fizionomia corespunzătoare acelei epoci. E puţin trecut la Delavrancea. Vorbeşte de un trecut ceva mai vechi în *Trubadurul, Odinioară, Din memoriile Trubadurului*, vorbeşte de trecutul clasei sale, clasa căruţaşilor distruşi.

Vorbim de natură. În Caragiale e puţină natură. A avut însă sentimentul naturii şi cîteva pagini din *Năpasta* sînt cele mai frumoase pagini din literatura noastră privitoare la natură. În Vlahuţă nu e natură. A scris *România pitorească*, iarăşi o operă comandată şi o operă dintr-o epocă mai tîrzie [2]. În poeziile sale e puţină natură. În poezia sa *În pădure* nu e natură. Găsim cîteva rînduri, cîte o strofă în poeziile sale de dragoste. În nuvelele sale nu e natură. În nuvela *Din durerile lumii*, care se petrece la ţară, unde e vorba de amor, nu e natură: ici şi colo un rînd, două. Trebuie să constatăm şi această deosebire la aceşti patru scriitori. Am spus că cu Eminescu începe adevărata cîntare a naturii, la el găsim adevăratul sentiment al naturii, aşa cum înţelegem noi astăzi acest sentiment. Am văzut deosebirea dintre Eminescu şi predecesorii săi. Am văzut o asemănare cu Russo. Am uitat ceva. Înainte de Delavrancea găsim pe Odobescu, care fie prin însuşirea sufletului său, a înţeles natura, dar a fost influenţat şi de marii cîntăreţi ai naturii, de Gogol şi de Turgheniev. Vorbesc de zugrăvirea naturii. În Delavrancea e în adevăr multă natură. Poate abuzează de multe ori de natură, e prea mult colorit, în sfîrşit, dl. Delavrancea a abuzat totdeauna de mijloacele sale, însă are multă natură şi ceea ce a făcut gloria sa a fost tocmai descrierea naturii. Dacă Eminescu a adus efuziunea faţă de natură, Delavrancea a adus descrierea naturii în proză. E meritul său. Dar cel mai simţitor scriitor faţă cu natura rămîne Eminescu. Pe lîngă dînsul n-am putea adăoga decît doar pe dl. Sadoveanu. D-lui Sadoveanu îi trebuie natura pentru zugrăvirea realităţii din opera sa. Tipurile d-lui Sadoveanu sînt tipuri de oameni primitivi, ţărani, răzeşi. Afară de aceasta d-sa nu e un realist-psiholog, e un scriitor sintetic şi d-sa a zugrăvit tipuri aproape de natură, a fost silit numaidecît să zugrăvească şi natura, care explică tipurile sale. Natura face parte integrantă din opera sa, fiindcă oamenii se explică prin natură. Dl. Brătescu, care zugrăveşte tipuri mai de elită, n-are nevoie de natură. Are nevoie de altă natură, de natura omenească, trebuie descrisă casa, ograda, ceea ce face omul. Un tip al d-lui Brătescu se explică prin mediul artificial omenesc. Cînd vedem că cutare tip trăieşte în cutare împrejurări, înţelegem de ce acel tip e aşa. Cînd vedem că Pană Trăsnea face grădinărie, înţelegem pe Pană Trăsnea, fiindcă ştim cu ce se ocupă. Dar dl. Sadoveanu, care zugrăveşte mai mult instinctualitatea, mai mult stările sufleteşti mai aproape de natură, a avut nevoie chiar de natura fizică. La Eminescu nu e acest lucru. La Eminescu, încă o dată, e efuziunea sa, sentimentalitatea sa faţă cu natura.

[2] A apărut în 1901.

Pînă aici e un fel de introducere. Începem acum altfel: Care e părerea sa despre natură? Fiindcă unii poeți și-au arătat atitudinea lor față cu natura. Așa, de exemplu, Baudelaire, în niște versuri ale sale, spune că natura e ca un templu cu niște stîlpi uriași, își imaginează într-o poezie; rezultă un fel de concepție a naturii din acea poezie [3]. Sau Vigny, în *La maison du berger*, e contra naturii, spune că nu trebuie să scoatem nici un strigăt de iubire pentru natură, nu iubește decît ceea ce se petrece o dată, adică viața. Omul suferă, pe el trebuie să-l iubim, natura e «altceva», trecînd prin spații interplanetare, neștiutoare de ceea ce se petrece pe dînsa. Oamenii spun că e o mamă, dar natura declară că e mormînt [4]. Pentru Vigny natura e pămînt. Eminescu însă n-are nici o poezie în care să spună ce e natura. Nu găsim concepția naturii, nu găsim definiția naturii, cum găsim, de exemplu, definiția iubirii. Cîntă natura, fără să arate filozofia sa față cu natura. Acum încă o chestiune, pe care au atins-o mulți: acest pesimist cum de iubește natura? Un pesimist nu poate iubi nimic. Pentru pesimist tot ce există e rău, fiindcă tot ce există e un produs de o clipă, care, cum spune Schopenhauer, e un episod trist, care tulbură liniștea neantului său, cum spune Eminescu, e «un vis al neființei». De ce această iubire pentru natură? Dar, mai departe. După teoria pesimistă, natura e rea, fiindcă viața e rea și natura întreagă, toată, și ceea ce e mai special din natură, viața, e rea. Iubirea de natură e antipesimistă. Dl. Gherea spune că e o contradicție, ca și iubirea de femeie, ca și iubirea de trecut. Viața omenească e rea prin definiție. Dar acestea nu sînt contradictorii. Dl. Gherea, ca să nu-l pună în contradicție, a vorbit de dubla personalitate a lui Eminescu: fondul prim al lui Eminescu și cel cîștigat. Nu e nevoie numaidecît de acest lucru, fiindcă din ceea ce spune dl. Gherea rezultă că, dacă n-ar fi fost anumite împrejurări, Eminescu ar fi rămas un poet optimist. Eu nu cred aceasta. Cel mult, dacă s-ar fi născut într-o perioadă arhioptimistă, n-ar fi scris. Se cunosc în istorie talente mari, care au murit, fiindcă n-au fost îmbrățișate de nimeni. Mai bine să spunem altfel. Pesimismul lui Eminescu e înnăscut. Dar ce înseamnă pesimism la un poet? Înseamnă că regretă trecutul cîteodată, nu-i place deloc nici prezentul, nici viitorul, înseamnă uneori că poetul nu iubește natura. Vigny în unele pagini din *La maison du berger* — n-o iubește, dar în altele are pagini splendide de natură. Dar nu găsim nici un scriitor sau poet pesimist care să fie ca Schopenhauer și atunci ar trebui să admitem că toți scriitorii s-au născut optimiști și *Junimea* cu dl. Maiorescu i-a făcut pesimiști. Dar nici Schopenhauer n-a fost pesimist decît în opera sa. Lui îi plăcea și prezentul foarte mult, se temea de boli contagioase, dădea bani cu camătă, era bogat. Pesimismul e o abstracție a minții omenești. Nu e nevoie să ne înșelăm ca dl. Gherea, să pornim de la pesimismul abstract care n-a fost realizat niciodată. Eminescu a avut o natură pesimistă. Cînd vom analiza din punct de vedere literar opera lui, vom vedea și mai bine temperamentul său.

[3] *Correspondances.*
[4] *On me dit une mère, et je suis une tombe.*

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

Pompiliu CONSTANTINESCU

NOTĂ DE EDIȚIE

Cu soția, la Bușteni (1944).

PREOCUPAT FĂRĂ ÎNTRERUPERE DE PROblemele literaturii, Pompiliu Constantinescu își consemna consecvent și constant părerile, lucrînd concomitent la mai multe articole. Cronica îi dădea, desigur, satisfacția momentului, sentimentul unei acțiuni directe, executată asupra scriitorului și cititorului deopotrivă. Se gîndea însă mai departe, la eseu, monografie! Scria ușor, cursiv, cu febrilitate, mai ales dacă subiectul îl interesa. Dorea mereu să recitească, să aprofundeze cărțile mari ale umanității, opera unui scriitor, aspectele unei epoci culturale, pentru a întreprinde apoi o interpretare de mai mari dimensiuni. Îl pasionau jurnalele literare, memoriile.

Avea în proiect o serie de monografii dedicate lui Titu Maiorescu, Caragiale, Eminescu, E. Lovinescu (din acestea au văzut lumina tiparului numai unele capitole disparate), Ion Ghica, N. Iorga. Intenționa să realizeze o istorie a literaturii române; visa chiar la o istorie a criticii. Lucian Blaga, în desele întîlniri pe care le-au avut, îi sugerase să scrie o monografie a operei sale.

Dacă n-a ajuns să definitiveze exegeza pe care avea de gînd s-o dedice operei lui I. L. Caragiale, lucrare la care a meditat 7 ani, făcînd scheme și planuri diverse, monografia *Tudor Arghezi*, a cărei idee s-a născut cu prilejul campaniei dezlănțuite și extinse în 1937 de cercurile sămănătoriste împotriva poeziei autorului *Cuvintelor potrivite*, reprezintă prima sa contribuție critică de largi dimensiuni, adusă la cunoașterea unui mare scriitor român. Această operă, gîndită timp de 2 ani — redactată în 1939 —, i-a dat satisfacția de a fi trecut de cronică și studiu, de medalion și portret. A fost singura sa monografie critică, o monografie amplă, complexă. Conștient de unele imperfecțiuni ale lucrării, o dorea sporită, la o nouă ediție. Eminescu era considerat de critic cel dintîi mare gînditor al literaturii noastre, poet care aspiră spre absolut și experimentează o poziție lirică în fața universului. Generalitățile scrise cîndva despre el nu puteau alcătui un studiu; era un material risipit, uitat în cartoane, care trebuia reluat, înviat, organizat, doar o etapă de lucru, necesară unui studiu condensat.

Aștepta, dealtfel, apariția monumentalei ediții a lui Perpessicius. Eminescu nu putea fi interpretat deplin pînă nu se cercetau toate textele manuscrise de la Biblioteca Academiei. O asemenea monografie trebuia, la maturitate, să-ncoroneze activitatea sa critică. Este o idee răspicat exprimată de Pompiliu Constantinescu în articolul *O reintegrare literară: «E vremea să-l situăm într-o monografie lămuritoare. Generația noastră formulează hotărît deziderațul reintegrării poeziei eminesciene, în valoarea ei strict artistică. Cine va întreprinde această monografie nu putem bănui: o dorim însă, cu conștiința că e timpul unei situări definitive a lui Eminescu — în seria poetică a scriitorilor români».*

În numărul de față punem la dispoziția revistei *„Manuscriptum"* un nou grupaj de note și articole — consemnări de moment, datînd aproximativ din perioada 1936—1941 — material necesar pentru studiul proiectat, dedicat geniului eminescian.

Constanța CONSTANTINESCU

[SCHIȚE PENTRU UN POSIBIL STUDIU]

O REINTEGRARE LITERARĂ

Sunt autori mari, prin izolarea lor continuă. Dante e o pildă clasică. Sinteză a unei epoci din istoria spiritului uman — impune totdeauna prin sensibilitatea și viziunea lui artistică categoric individuală.

Sunt alți scriitori a căror sensibilitate a modelat o epocă, devenind reprezentativi postum pentru atmosfera cîtorva generații. Unii autori sunt expresia culminantă, rezumativă a spiritului unei epoci istorice pentru totdeauna; alții sunt permanent surse de revalorizare, în timp, a unei dispoziții create de ei înșiși.

Eminescu face parte din ei. Înrudit cu spiritul poeziei lirice a sec. al XIX-lea—izolat în ceea ce privește legiunea de precursori ce nu l-au pregătit — a creat un curent de sensibilitate dominatoare pînă astăzi în literatura română. Coșbuc a fost un scurt interregn al eminescianismului; Goga e o deviere a poeziei în retorică programatică, Cerna o reîntoarcere oscilatoare la eminescianism, iar Iosif o sinteză de influențe grefate pe o sensibilitate prea minoră pentru a determina o atmosferă proprie.

În perioada sămănătoristă, Eminescu a trăit prin ideologia politică (d. Iorga l-a parafrazat cu bogate resurse de vervă, de culoare și imaginație apocaliptică), generații întregi de poeți minori l-au vulgarizat în imitații frapante; simbolismul l-a readus în lumina contemporaneității, prin valoarea muzicală a poeziei sale. Asistăm astăzi, surd dar persistent, la o reintegrare în conștiința actuală a valorii veșnic proaspete a artei sale. Eminescu nu mai e actual astăzi nici prin pesimismul său (generația ce se ridică e profund dinamică și îndreptată spre acțiune), nu mai e glorificat nici pentru fobia sa față de modernizarea României (patriarhalismul s-a ruinat definitiv) și nici pentru poezia patriotică, ce au hrănit aspirațiile realizate acum ale neamului românesc. Astăzi, Eminescu e descoperit exclusiv pentru *arta* sa. Critica noastră și-a păstrat față de el, pînă acum, o atitudine extatică, adică prea puțin critică. E o banalitate curentă că Eminescu e singurul și cel mai mare geniu literar autohton; e o convingere ce s-a stratificat succesiv în conștiința noastră, că el face parte din panteonul marilor lirici ai veacului trecut.

Personalitatea lui Eminescu își conturează schema generală cu liniamente precise. Ne lipsește însă o valorificare complexă, — raportată la factorii vremii în care a scris — a personalității lui. Nu există un studiu temeinic asupra poeziei eminesciene; n-avem o ediție critică definitivă, căci ne lipsește disciplina filologică ce o necesită asemenea lucrări. Trăim din frînturi de idei și locuri comune, îl interpretăm prin manualele de școală sau prin prisma didactică a seminariilor de literatură. Lucrarea răposatului Zaharia e o conștiincioasă coordonare de material biobibliografic — nu un studiu critic; articolul lui Gherea l-a mutilat de dragul unor himerice idealuri sociale*, iar d. Dragomirescu — luîndu-i apărarea—l-a făcut un cocoloș cu care să azvîrle în critica europeană, de ale cărei rătăciri nu poate să-și găsească liniștea de o jumătate de veac. Titu Maiorescu — e divinație succintă, elementară, a unui om de gust sigur, dar străin de

---

* Justificate într-o oarecare măsură, în privința existenței unui anume mecanicism al demersului critic întreprins de C. Dobrogeanu-Gherea asupra creației eminesciene, lucru subliniat, dealtfel, nu o dată, în exegezele închinate poetului nostru național, afirmațiile lui Pompiliu Constantinescu, de aici și de aiurea, sînt, însă, vădit incomprehensibile și tendențioase.

N. R.

marca critică interpretativă. (Timpul în care a scris îi scuză limitarea, iar spiritul avar al lui Maiorescu îi justifică schematismul); amintirile lui Panu, Iacob Negruzzi sau ale lui Ion Slavici sunt dovada unor spirite de modică posibilitate de înțelegere a unei personalități excepționale și un simplu material documentar, iar divagațiile cu pretenții de literatură genetică și comparată ale d-lui Caracostea sunt băsicuțele de săpun ale celui mai găunos critic al nostru. Singur d. Sanielevici — într-un rar moment de dispoziție antiantropologică — a situat nuvela *Sărmanul Dionis* în atmosfera metafizicei germane, din care a luat ființă; deasemeni, cunosc un substanțial articol al d-lui Ibrăileanu *(Note și impresii)*, în care se raportă esența poeziei eminesciene de metafizica lui Schopenhauer.

Adevăratul Eminescu cere o reintegrare totală, în valoarea sa creatoare, în raport cu literatura universală — la al cărei nivel s-a impus de la-nceput (pentru evoluția noastră literară e un mister niciodată explicabil) — și, mai ales, în sfera filozofiei metafizice germane și a lirismului din sec[olul] trecut.

După o experimentare literară bogată și variată—de o jumătate de veac—generația noastră se reîntoarce la Eminescu ca la cea mai pură întrupare de poezie. E vremea să-l situăm într-o monografie lămuritoare.

Generația noastră formulează hotărît dezideratul reintegrării poeziei eminesciene, în valoarea ei strict artistică.

Cine va întreprinde această monografie nu putem bănui: o dorim însă cu conștiința că e timpul unei situări definitive a lui Eminescu — în seria poetică a scriitorilor români.

Ceea ce dovedește că critica e creație.

MIHAI EMINESCU

Orice mare creator este un vizionar. Vizionar nu înseamnă însă numaidecît un anticipator al viitorului. Sub această latură, Eminescu n-a anticipat nimic. Este însăși obiecția — netemeinică dealtfel — pe care i-o face și Gherea. Și este curios că Eminescu, a cărui credință în vitalitatea neamului este de o vigoare fanatică — n-a văzut nici desfășurarea posibilă în viitor a românismului. Pentru el românitatea e o imagine statică, un ideal care și-a atins perfecțiunea în trecut, la 1400. Eminescu e contra mișcării, a progresului. De aceea viziunea lui etnică este toată în trecut. Ce-l indignează este evoluția de după 1848, nașterea unei clase burgheze, orășenești, care-i turbura icoana ideală a românismului din timpul lui Mircea cel Mare.

Eminescu este creator de viziuni, creator al unor lumi posibile. Nu există poet național care să aibă un mai violent sentiment al unei lumi magice, transcendente. Dacă există un vizionarism al lui Eminescu, el se află în toate acele peisagii transcendente care inundă poeme ca *Mortua est*, *Luceafărul*, *Călin*, *Scrisoarea I* (nașterea și dispariția universului) *Scrisoarea II* (evocarea timpului adolescenței), *Scrisoarea III* (visul Sultanului), *Scrisoarea IV* (dragostea ideală de la 1400), apoi în *Cezara* (viziunea paradisiacă a lui Ieronim), *Sărmanul Dionis* (peisagiul lunar, transcendent).

Sub acest aspect, Eminescu reprezintă cea mai puternică forță creatoare de lumi posibile. Vizionarismul lui este în trecut sau în posibilitățile imaginației înseși de a-și crea lumi din neant și din propria ei forță.

Ceea ce am numit « feerie lirică » este însuși principiul poetic al creației lui. El a văzut concret, grandios, invizibilul. Și aici se poate lega geniul lui Eminescu de autohtonism, de capacitatea geniului popular de a trăi în ideal, în fantasmagoria basmului.

Se vorbește de sentimentul morții, în poezia lui Eminescu. Dar nu se vorbește de extrema vitalitate a viziunilor lui. Universul este o feerie pentru el; și chiar dacă moartea este finalitatea lui, pînă la acest final poetul trăiește într-o transă de peisagii paradisiace.

Eminescu are sentimentul paradisiac al omului. Toate poemele lui de iubire — prin transfigurarea lor lirică — participă la acest *sentiment paradisiac.*

Cum se explică această viziune paradisiacă a vieții — în lirica lui Eminescu? Cred că aci se poate găsi legătura subtilă, transcendența sensibilității lui cu sensibilitatea etnică. Acest sentiment paradisiac este al unui popor căruia i s-a refuzat participarea la evoluția istorică a civilizației. Dacă istoria noastră a fost o serie de înfrîngeri, de resemnări, de rezistențe — i-a rămas acestui popor o virginitate a viziunii cosmice. Toată poezia populară este martoră: *Miorița, Mihul Copilul* etc.

Eminescu aparține întru totul acestei sensibilități. Neputînd să se dezvolte pe calea vieții, s-a dezvoltat pe calea visului și a morții — acest *vis al morții eterne.* De aci și statismul evident al concepției lui filozofice (cf. Vianu).

Poporul român s-a refugiat într-o mitologie, într-o reverie a universului, fiindcă n-a putut contribui să schimbe imaginea lui reală, prin realizări în cadrul civilizației universale. Este o *memorie hereditară afectivă* în lirica lui Eminescu. (ochi pe care ni-i lăsară părinții din părinți)

Senzualismul eroticii lui Eminescu? Este tot o feerie. De pildă, *Călin.* Scena posesiunii!!

Caracteristic pentru *viziunea paradisiacă* a vieții este elegia *Mai am un singur dor.* Este aci un fel de prelungire a simțurilor în moarte, un fel de auscultație cosmică. Frunzișul verde, luna, talanga, toată feeria naturii va fi simțită și după moarte cu o senzație atît de prezentă a realității ei.

Același sentiment feeric este substanța atîtor romanțe. Iată, de pildă, *Lacul.* Totul se petrece în fantezia poetului, cu senzația realității: venirea iubitei, lunecarea cu barca etc., ca și în *Sonete* — o halucinație feerică, de o beatitudine patetică este în aceste poeme.

Problema variantelor are în primul rînd sensul de a urmări perfecțiunea. Dar nu poate avea și sensul interpretării motivelor. Cel puțin *Postumele* o afirmă: versuri, idei, imagini sunt reluate de-acolo, dar sunt și versuri din formele definitive care se interferează, care revin.

ROMANTISMUL LUI EMINESCU

E de esență germană; spre deosebire de romantismul francez, care este mai ales o reacție poetică în contra dogmatismului clasic, romantismul german e o derivație din spiritul metafizic al filozofiei idealiste. E mai filozofic decît cel francez. Romantismul unui Hugo își revendică drepturi de veracitate și, în linii generale, e drept, e un naturalism elementar, schematizat, la ceea ce are firea umană mai violent în pornirile ei instinctive; numai că e prezentată în proporții crescute la dimensiuni cosmice; ceea ce în naturalism și realism e amănunt și aglomerare de detalii — în romantismul lui Hugo e simplificat violent la o trăsătură cosmică.

Romantismul lui Eminescu e însă filozofic; e legat de o atitudine în fața vieții, atitudine pornită din conștiința subiectivă a eului. Romanticii germani voalează existența

în bruma deasă a imaginii subiective pe care o substituie lumii reale. E un idealism voluntar și exasperat, născut din necesitatea de a crea o altă lume. Pesimismul însuși, colorat de închipuirea unui Novalis, Shelley, Eminescu, e o formă invertită de idealism, o transpunere într-o existență ce-și creează legile după propriile ei premise arbitrare.

Romantismul e, astfel, poetic prin esență; e liric, fiindcă se depărtează de la natură, în sensul clasic, și-și flutură fășiile de închipuire subiectivă peste realitate.

De aceea, poezia lui Eminescu e o substituire a eului noneului; înscrie în natură, în peisagiu o tonalitate interioară: melancolia lui.

MIHAI EMINESCU

Cap. I. Feeria lirică

Fără-ndoială că poezia lui Eminescu aparține veacului trecut și cu deosebire romantismului. De la tematică pînă la modul compoziției, în largi acorduri și în părți care se asociază organic — sunt tot atîtea semne care o apropie de romantism.

Critica națională, în totalitate, s-a învîrtit în jurul unor probleme exterioare valorii interne a lirismului eminescian. Controversa asupra pesimismului său, dacă e de natură personală sau filozofică, este astăzi o problemă periferică; după Maiorescu, pesimismul poetului este înnăscut; după atîtea cercetări de izvoare ideologice, pesimismul lui este speculativ. Un plan universal domină lirica eminesciană. Tot atît de neinteresantă, dar și mai evident eronată, este astăzi și interpretarea lui Gherea, după care pesimismul poetului s-ar datora mediului intelectual al Junimii și cultului ei pentru Schopenhauer. Iar naivitatea unei contrafaceri a optimismului inițial prin pesimismul infiltrat dintr-o probabilă « decepțiune » în urma falimentului idealurilor de la 1848 — îi aparține total lui Gherea, critic tendențios și falsificator al sensului unei opere.

Eminescu a fost pentru veacul trecut cîntărețul nefericirii erotice și al morții universale. O generație prea aproape de el nu l-a putut înțelege decît în aspectul lui direct

sentimental. Astăzi căutăm încă, cu ipoteze și ocoluri, cheia magică a valorilor intime ale liricii lui. Astăzi nu mai putem accepta însă o interpretare pur sentimentală. O refuză și mentalitatea noastră și stadiul de evoluție al criticii naționale. Eminescu este cel mai mare liric al nostru; ce este însă permanent și intransmisibil, în originalitatea lui? Care sunt acele elemente care-l fac universal și-l depășesc chiar pe el? Cu alte cuvinte, care sunt valorile noi care stau la baza liricii lui, ca eterne fosforescențe ale unui spirit de amploare și adîncime excepționale?

Sensibilitatea lui Eminescu nu se reduce numai la pesimism, căci pesimismul este mai ales o ideologie, care — oricît ar fi transformată în stare emoțională (și el și-a trăit efectiv ideile) — nu-l diferențiază totuși de lirica veacului său.

Pesimist este și Leopardi și Shelley și Byron, pesimist poate fi Vigny și sentimentalul Musset. Pesimismul e un climat al veacului, o atmosferă comună, care mai mult îl apropie pe Eminescu de lirica timpului, decît îl desparte de ea.

Atunci de unde putem porni, din ce nucleu ne putem extrage acea serie de intuiții, care să ne dea sensul valorilor sentimentale eminesciene? O frecventare îndelungată cu opera poetului ne-a dus la concluzia că Eminescu este un mare vizionar, dealtminteri ca orice poet veritabil. Dar Eminescu nu este un vizionar al viitorului. Nu este un poet social, în felul lui Victor Hugo, nu este nici un frenetic al energiei, în felul lui Rimbaud. Nu este nici un deschizător de abisuri în sufletul omului, în contradicțiile lui intime, în lupta dintre înger și demon, cum este catolicul Baudelaire. Eminescu are un sentiment paradisiac al existenței. Ceea ce nu înseamnă că este un optimist, fiindcă nu este vorba aci de o existență reală, de un idilism al viziunii lui despre viață și om.

Universul poeziei eminesciene este prin excelență un univers metafizic. În acest plan de supra-realitate trebuie privită lirica lui, ca o viziune scoasă din sine însuși. Din elementele materiale ale lumii, din datele simțurilor, poetul a scos o lume ideală. Peisagiul fizic, femeia, propria durere sunt transpuse într-o nouă scară de valori interne. Cine nu are intuiția globală a unei *feerii lirice*, în poezia lui Eminescu, nu poate înțelege de ce potență spirituală este capabil poetul spre a-și reimagina universul, într-o fantasmagorie ideală.

Eminescu însuși și-a glosat viziunea lui poetică. Iată acest pasagiu din *Epigonii* [1], unde își definește structura spirituală:

> Ce e cugetarea sacră? Combinarea măcelărită
> Unor lucruri n-existente, carte tristă și-ncîlcită;
> Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.

[1] Cf. și Scrisorile din Torouțiu.

Aşadar, în primul rînd el acordă chiar intelectului această proprietate de a transfigura realitatea, de a-şi crea o supra-realitate, într-o perpetuă fantasmagorie. Dacă inteligenţa este o viziune, cu atît mai mult poezia, în care fantezia este atotstăpînitoare, va avea acest caracter de autodeterminare:

Ce e poezia? Înger palid cu priviri curate,
Voluptos joc cu icoane şi cu glasuri tremurate,
Straі de purpură şi aur peste taina cea grea.

Semnificaţia acestor versuri nu constă în orientarea lor pur ideologică; ele sunt, din contra, o definire a structurii lui intime, conţinînd elementele unei poetici pe care o vom vedea realizată în toată lirica. Chiar poema *Epigonii* nu este o simplă comparaţie între două generaţii şi două mentalităţi. N-o putem înţelege în sensul ei strict, cum a interpretat-o Maiorescu, care-i obiecta poetului o prea largă concesie a simţului lui critic, fiindcă elogiază fără rezerve generaţia de la 1848. *Epigonii* este în partea finală un manifest al poetului; un crez literar care-l priveşte exclusiv. Sub aparenţele ei de poemă didactică, ea ascunde cea mai ageră intuire a modului poetic eminescian.

— — —

Cap. II A determina conţinutul calificării noastre de feerie lirică nu este tocmai atît de uşor. Înseamnă a determina însăşi sensibilitatea poetului, sub unghiul ei specific din contemplaţie...

EMINESCU POLITIC

Contemporanii ne-au păstrat imaginea unui Eminescu trăind în mizerie din cauza prietenilor politici care s-au dezinteresat de soarta lui. Şi cel mai învinovăţit a fost Titu Maiorescu, apreciatorul lui literar.

Cercetările cred însă că pot spulbera această legendă. Maiorescu l-a rugat să-şi ia doctoratul, pentru o catedră universitară de filozofie; din slăbiciune pentru Veronica Micle, Eminescu a renunţat; Maiorescu s-a opus s-o ia în căsătorie şi Eminescu l-a simţit duşman, deşi era un serviciu prevenitor; i-a oferit cameră de locuit, iar Eminescu a refuzat.

Explicarea trebuie căutată în firea lui mîndră, dar şi curioasă, fiindcă se resemna.

La „*Timpul*", polemica ziaristică a corespuns cu temperamentul lui de pamfletar; a fost o descătuşare de energie convinsă, nu un simplu oficiu de scrib. Evident că prestigiul acordat ziariştilor pe acele timpuri l-a împărtăşit şi Eminescu: s-a trudit cu toată gazeta, prost retribuit şi muncind tiranic şi pentru alţii; atît e adevărat. Dar iniţiativa de luptător îi aparţine, ca şi fobia în contra liberalilor, ca şi idealul lui retrospectiv, de conservator romantic, îndrăgostit de fanteziile minţii ce-l transportau pe aripile fanteziei, la 1400. Eminescu nu e victima societăţii; Eminescu a fost măcinat şi de temperamentul lui ostil îmbunătăţirilor, străin de ambiţiile exterioare, resemnat şi sincer dar dezinteresat luptător pentru o cauză, transformată în temă poetică, pe cînd în realitate era una politico-economică. Partizanii ceilalţi au privit-o sub acest aspect. Eminescu e victima propriei lui iluzii; s-a consumat pe rugul idealului de el întruchipat, cu înţelegere de poet, de romantic fanatizat după trecut, blestemînd prezentul la care nu s-a putut adapta.

El reprezintă aspectul tragic al idealului conservator, sublimat în poezie, în refugiul singur intact, ca într-o realitate absolută.

PERPESSICIUS

Alte «menţiuni» eminesciene

ÎN PREAMBULUL LA *PERPESSICIUS* — *Dintr-un Jurnal cultural* („*Manuscriptum*", nr. 1/34, 1979, anul X) aminteam de zece texte dedicate de critic lui Eminescu. Din lipsa spaţiului tipografic, au apărut atunci numai primele cinci, urmînd ca alte trei să apară în acest număr.

În afara acestor pagini, au mai rămas de la Perpessicius şi alte texte cu aceleaşi subiecte: unele se mai află încă în arhiva scriitorului, altele mai zăbovesc în paginile publicaţiilor, unde au apărut prima oară.

Dintre cele aparţinînd primei categorii, vom menţiona un caiet dictando, intitulat *Ediţia şi lecturi neapărate*, urmat de subtitlurile: *Bibliografia ediţiilor şi ortografia*, *Problema manuscriselor* şi *Curiozităţi ms., la sf[îrşit]*.

Este, de fapt, un fel de *Jurnal de atelier* perpessician (ca multe altele), din care vom desprinde doar două notaţii, dezvoltate mai tîrziu în volumele ediţiei sale. « *Ca şi la loterie — cîştigul poate să vie m[ai] curînd, m[ai] tîrziu sau niciodată. Dar dacă-i va fi fost dat să vie — fără de* bilet *nu va fi fost cu putinţă. — La fel şi-n lucrul unei ediţii. Investiţia timpului şi muncii pot să nu răuşască — dar existenţa lor e obligatorie* » — — scria autorul la punctul al 2-lea din *Cuvînt înainte — Prefaţa c[ea] m[ai] simplă*. Cea de a doua însemnare se referă la *Ediţia Botez* şi sună astfel: « *Cele m[ai] multe erori de lecţiune se datoresc absenţei oricăror noţiuni de armonie poetică, vers, ritm dar şi rimă* ».

Dintre articolele perpessiciene uitate, încă, în revistele vremii, vom aminti: *Eminescu în Ardeal* (în „*Mişcarea literară*", an I, nr. 2, din 22 noiembrie 1924), *Funeraliile Sărmanului Dionis* (în „*Universul literar*", anul XLII, nr. 9 din 28 februarie 1926); reportajele: *Pelerinaj la teiul sacru* (*idem*, anul XLII, nr. 26, din 27 iunie 1926) şi *Pelerinajul Eminescu* (*idem*, anul XLII, nr. 27 din 4 iulie 1926); din articolele legate de ediţia Eminescu, contractată întîi cu editorul S. Ciornei, vom aminti: *Un Eminescu integral* (în pagina intitulată *O mare activitate editorială*, din ziarul „*Cuvîntul*" din 6 noiembrie 1933), care figura pe aceeaşi filă cu interviul luat editorului *(De vorbă cu dl. S. Ciornei)* şi cu articolul lui Mihail Sebastian: *Un fapt de cultură: « Opere complecte » de Mihai Eminescu*. La distanţă de doi ani, după ce începuse lucrul şi văzuse greutăţile unei atari întreprinderi şi, în timp ce se făceau diligenţe ca ediţia *OPERE -lor* eminesciene să fie preluată de Fundaţia pentru literatură şi artă, apare, în „*Facla*" (director Ion Vinea) din 18 august 1935, sub titlul *Domnul Perpessicius, opera lui Eminescu şi ... editorul Ciornei*, o scrisoare a criticului, prin care acesta amenda aserţiunea editorului bucureştean, precum că « în programul de toamnă al editurii sale » va apărea « o operă complectă Eminescu scoasă sub ingrijirea d-lui Perpessicius »; să re-

Pagini de JURNAL CULTURAL

I) Pelerinagii literare și Statui

Dezvelirea bustului lui Caragiale la Ploiești și pelerinajul la mormîntul lui Eminescu, din ziua sfinților arhangheli, sunt fapte ce ies din comun și se cuvin cu osebire crestate pe răbojul vieții culturale, din ultima săptămînă. Trecem peste coincidența minunată care a înfrățit omagiile cu care au fost cinstiți bunii prieteni de odinioară, oaspeți, astăzi, deopotrivă, ai acelorași pajiști din odihnitoarea Nirvană. Și ne oprim la semnificația mai adîncă, mai fecundă deci, a închinărilor. Ele dovedesc că recunoștința luminată, oricît de firavă, încă își face drum în inimă, ca floarea plăpîndă străbătînd lespezile de morminte. Un Eminescu, un Caragiale și alți fruntași asemenea cu ei, ai scrisului, se pot lipsi de semnul concret, în piatră sau bronz, prin care posteritatea ar fi să le dovedească iubirea, recunoștința. Monumentul lor, ei singuri și l-au ridicat, mai nepieritor ca arama, cum o spunea Horațiu despre sine. E opera lor. Dar societatea, ea nu poate, ea nu trebuie să pregete a mărturisi marilor ei înfăptuitori — și scriitorii sunt dintre aceștia — că s-a pătruns de lecția lor și că va face totul ca lecția aceasta să-și dea roadele întregi. Un pelerinaj sub teiul de la mormînt, o dezvelire de bust în cetatea pe care verva satiricului n-a cruțat-o sunt dovezi ale cultului cu care colectivitatea consimte să răsplătească, în mică măsură, să recunoaștem, dar care, cu atît mai mult, o cinstește. Și cultul acesta trebuie generalizat. Ceea ce Apusul a înfăptuit, cum era și firesc, încă de mult, trebuie să fie înpămîntenit și la noi. Asociațiuni, fie din cele existente, fie alcătuite din nou, să-și ia cîte un patron din marea galerie a cărturarilor și scriitorilor trecutului, pe care să-i cinstească, la termene fixe, legate de una sau alta din datele lor biografice. « Amici ai lui Eminescu », « ai lui Caragiale », « ai lui Anton Pann », « ai lui Iosif », Coșbuc și așa mai departe, după afinități și preferințe, înjghebările acestea ar putea să ne ofere încă un calendar, pe lîngă cel al datinilor bisericești. Și pentru că astfel de nuclee se întîmplă să existe de pe acum, ne gîndim cu cît ar fi ușurată această nouă cruciadă, dacă ateneele populare și-ar anexa, pe lîngă folositoarea lor sferă de activitate, și cultul cîte unui patron al

---

producem un scurt fragment din epistolă și vom înțelege mai bine trudnica muncă a unui editor eminescian: « *Nu mi-am cunoscut, cu atît mai puțin nu mi-am arogat, niciodată, însușiri năzdrăvane, care, de data aceasta, nici n-ar avea ce căuta. Să lăsăm, așadar, timpului, stăpînul nostru al tuturora, grija să coacă strugurii și edițiile integrale. Mai cu seamă, aici, în acest lucru, unde prezența lui e atît de necesară* »; tot din arhiva scriitorului extragem notele la comunicarea academică despre *Ediția de la Chișinău a Poeziilor lui Eminescu*, din 1954 (stenograma, sîntem siguri, se va fi aflînd în arhiva Academiei); mai întîlnim, de asemenea, articolul *Lui Eminescu*, închinare la 75 de ani după moarte, apărut în revista „*Femeia*“ din iunie 1969, precum și cele două microstudii, în care Perpessicius se ocupa de viitorul Muzeu și de viitoarea Fundație Eminescu de la Ipotești: ele se intitulează: *Campanie pentru Ipotești* și a apărut în „*Revista Muzeelor*“ din 1969 și tot din acel an datează: *Pelerinaj la Ipotești*, tipărit în „*Scînteia tineretului*“.

Sperăm că toate aceste contribuțiuni, ordonate și comentate, vor veni în curînd să întregească imaginea autorului *Luceafărului* în prezentarea celui mai avizat editor al său.

Dumitru D. PANAITESCU

literaturii trecute. Poate că ar fi cele mai indicate. Organizarea lor temeinică, şezătorile pe care le execută, filialele pe care unele din ele (sau Asociaţiuni ca Astra sau Liga Culturală) le au în toate unghiurile ţării ar da viaţă şi prestigiu acestor comemorări şi ar difuza, în largi straturi, opera sărbătoriţilor.

Pe drumul acesta s-ar crea acel spirit de solidaritate culturală, fără de care nu se poate porni, cu temei, la cinstirea în bronz sau piatră a scriitorilor. Alt ecou ar avea chemările acestea pentru nemurire în bronz, cînd ele ar pleca dintr-un legămînt al unei asociaţiuni de amici ai unuia sau altuia dintre scriitori. În felul acesta ne-am apropia de ziua aceea de izbăvire la care se năzuieşte de aproape 50 de ani, a ridicării unui monument lui Eminescu, aici, la Bucureşti. Căci pelerinajul de deunăzi, la mormîntul poetului, a scormonit din nou vechea tristeţă. Oraşe mai mici sau din acelea care l-au adăpostit, unele mai mult, altele mai puţin, au ţinut să-l aibă între zidurile lor, duh ocrotitor şi semn de înălţare sufletească. Printre cele recente, Constanţa i-a împlinit dorul din inimă şi l-a aşezat, privind peste întinderi de ape mişcătoare, la marginea mării, să vadă stelele şi luna răsărind din abisuri. Singur Bucureştiul, în care Sărmanul Dionis a trăit ani grei de maturitate generoasă, întîrzie. Toate uitările au însă un termen şi Capitala Culturală a României de astăzi nu poate duce uitarea dincolo de termenul jumătăţii de veac de la moartea poetului, ce se va serba în 1939. Fie ca la data aceea, Bucureştii să-şi fi răscumpărat din timp o uitare îndelungă.

(1935)

II) Actualitatea lui Eminescu

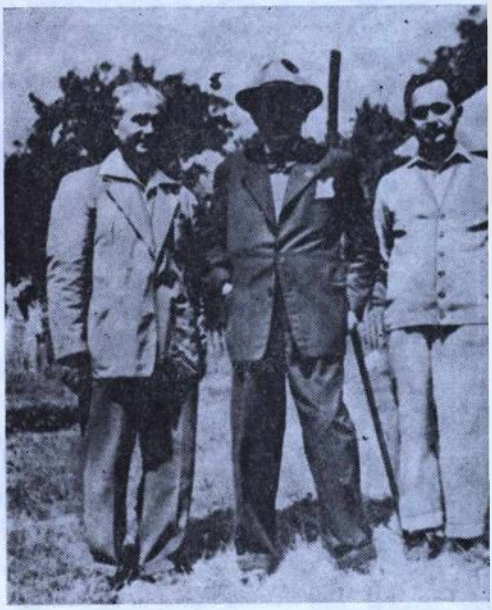
Au trecut 47 de ani din ziua de 15 iunie 1889, cînd, la capătul unei supraomeneşti încercări, s-a săvîrşit din viaţă, prometeica personalitate a lui Mihaï Eminescu. Peste trei ani se va fi împlinit o jumătate de veac de la această pierdere şi ţara întreagă, oficialitate şi obşte, de la un capăt al ei la altul, va proslăvi, cu toată cinstea, pe acela, a cărui viaţă pămîntească a cunoscut grelele chinuri ale mucinicilor dar al cărui duh călăuzeşte şi va călăuzi de-a pururi spiritualitatea românească.

Semicentenarul de peste 3 ani îşi concentrează de pe acum proporţiile şi semnificaţiile. Literaturile tuturor neamurilor cunosc în calendarul lor astfel de date festive. Literatura noastră chiar, nu e săracă în nume glorioase ce se cer reamintite, din cînd în cînd. Numele lui Eminescu se conduce de alte legi, decît cele calendaristice. El n-are nevoie de o zi anume, pentru că toate zilele i se cuvin. Pe el nu-l desmormîntăm de

zile festive, pentru că el e veşnic prezent în mijlocul nostru, cu marea pildă a scurtei lui vieţi de trudă şi cu marile lecţii de artă şi de gîndire, înscrise la locul de frunte şi de vază perpetuă, al fastelor noastre literare.

Eminescu a fost, poate, întîiul care a rupt, la noi, cu imagina romantică a poetului scriind numai sub pasele magnetice ale inspiraţiei. Tînărul hoinar şi adolescentul boem, cum l-au înregistrat legendele, a fost în realitate o mare conştiinţă organizată. Pregătirea lui a fost metodică, răspunderea cu care şi-a elaborat arta lui, enormă. Viaţa lui se încheie de fapt la 33 de ani, şi imensitatea operei lui arată nu numai cît de dureros de nedrept a fost zarul care i-a oprit viaţa dar şi cît de pildnică este această energie care la o atît de fragedă vîrstă a tras brazde nepieritoare în lirica şi gîndirea românească.

Poezia lui Eminescu a avut înaintaşi demni de dînsul. Cârlova, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri. O mare personalitate lirică numai *El* a fost. Simţirea lui adîncă şi rară, cuvîntul cu reflexe de ambră, melodia versului înrudit cu rugăciunea, tema cea mai delicată deopotrivă cu tema eroică, drama inimei lui ca şi drama neamului său, nimeni nu le-a pătruns şi nu le-a înălţat deasupra orizontului, ca *El*, pînă la dînsul. Ca o fîntînă de întinerire, lirica lui îşi păstrează intacte virtuţi; e şi ca un izvor incoruptibil — dintr-însa îşi potolesc setea de artă nepieritoare toate generaţiile, fără osebire. Căci alt izvor, aşa de miraculos, ca al liricei lui, poezia românească n-a cunoscut.

Perpessicius împreună cu fiul şi Aurel Tita la Călimăneşti şi, respectiv, cu familia la Văleni de Munte. (1957 şi 1959)

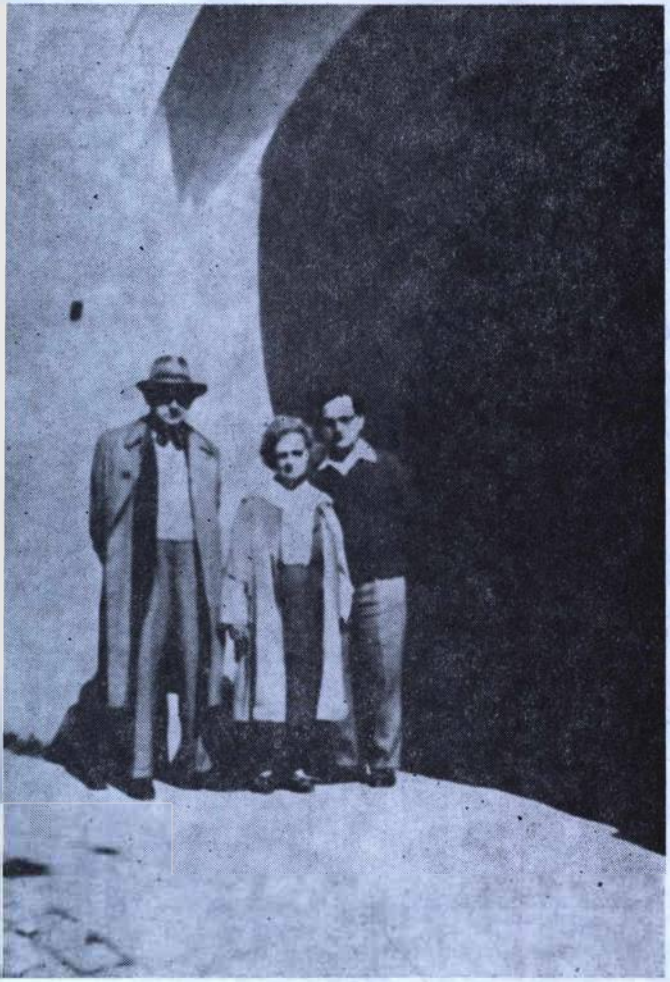
Dar Eminescu a fost şi un gînditor. Nu unul din acei cugetători abstracţi, care aşa de des se pierd în labirintul sistemelor lor, cît un cugetător de sugestive calităţi plastice. Un gînditor aplecat peste toate tainele neamului său, atent la toate zvonurile trecutului, solicitat de toate semnele viitorului. Ideologia lui patriotică, aşa de impropriu denumită « ziaristică », se vădeşte cu fiecare zi a fi una din pietrele de boltă ale aşezărilor româneşti, de astăzi şi de mîine. Nici una din problemele politice, sociale şi economice, care dirijează un popor, nu i-a fost absentă, şi nimeni n-a adus în judecarea lor o viziune mai adîncă, mai profetică, mai actuală.

O atît de complexă personalitate, realizată în o atît de fugitivă trecere prin viaţă şi ancorată în preocupările noastre permanente, artistice şi naţionale, încetează de a fi un pretext de comemorare periodică. *Ea este o prezenţă spirituală, de fiecare clipă* — şi aşa este, pentru cultura românească, Mihai Eminescu.

(15 iunie 1936)

III) Reculegere sub teiul sacru

Împlinirea a 50 de ani de la săvîrşirea din viaţă a lui Mihai Eminescu se comemorează astăzi cu obştească participare a întregii suflări româneşti. Unanimitatea aceasta, în jurul numelui şi gloriei celei mai pure din cîte au existat în literatura noastră, s-a înfăptuit încă de mult, cu peste jumătate de veac în urmă, din ziua aceea

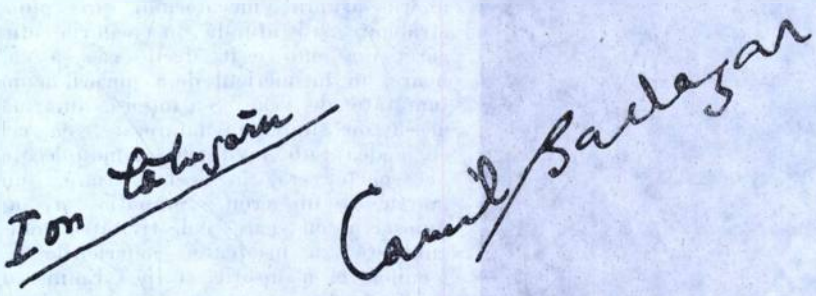
de iunie 1883, cînd destinul maşter se abătu asupra luceafărului în plină strălucire şi-l afundă în negurile din care n-a mai ieşit decît ca să coboare în întunericul de-a pururi, acum jumătate de veac. S-a înţeles, din ziua aceea de supremă îndurerare, că cel ce cădea sub loviturile neînduplecate ale soartei era, în acelaşi timp, un martir şi un erou. Simpatia şi înduioşarea cu care colectivitatea obicinuieşte să însoţească nefericirile semenilor ei a însoţit şi pe Eminescu un timp, dar s-a prefăcut curînd după aceea în cultul ce purifică şi înalţă, şi acesta e şi titlul de glorie al recunoştinţei româneşti. Căci dacă Eminescu nu s-a învrednicit încă, după cincizeci de ani de la trecerea lui în rîndul umbrelor nemuritoare să-şi aibă, aici, în inima Capitalei, monumentul de bronz sau de marmură, nu se poate tăgădui că dintre toate spiritele tutelare, care veghează asupra vieţii acestui neam, nu este altul, mai prezent şi mai activ ca spiritul lui Eminescu. Cultul acesta de zi de zi, intrat aşa de adînc în conştiinţa întregii Românimi preţuieşte mai mult decît toate semnele unei cinstiri materiale şi el este acela care şi-a vădit intensitatea şi cu prilejul celei de a 50-a celebrări a morţii lui Eminescu.

Pelerinajul organizat de Municipiu, expoziţia retrospectivă din cadrul Lunii Bucureştilor, volumul omagial editat de Municipiu, închinările ziarelor şi revistelor, şedinţa de mîine după amiază a Academiei Române, — iată cîteva din manifestările desfăşurate numai în Capitală şi care vădesc în ce măsură adeziunea aceasta la cultul lui Eminescu este spontană, profundă şi perpetuă.

Şi nu este numai atît... *[finalul lipseşte].*

(15 iunie 1939)

ARHIVĂ CONTEMPORANĂ

24 ianuarie 1979

Tovarăşe Al. Oprea, vă trimit cele două manuscrise ale lui Ion Călugăru şi scrisoarea lui Camil Baltazar despre care v-am vorbit.

Scrisoarea lui Baltazar nu este datată. Ea mi-a fost adresată, probabil, în prima jumătate a anului 1946, pe cînd eram secretarul Comisiei Culturale a Confederaţiei Generale a Muncii şi, deci, în măsură să intervin pentru rezolvarea cererii lui.

În ce priveşte manuscrisele lui Ion Călugăru, nu-mi amintesc cum au ajuns şi de ce au rămas la mine. Să mi le fi dat pentru a fi publicate în „Scînteia" nu-i posibil, pentru că în aprilie 1946 — comemorarea lui Maiakovski — nu trecusem încă la „Scînteia". (Este evidentă, în ultima pagină, data greşită a decesului lui Maiakovski — 14 aprilie 1930, nu 1940, cum în graba condeiului a scris Călugăru.)

Interesantă mi se pare şi astăzi reluarea de către Călugăru a temei lui Perpessicius din articolul publicat atunci de acesta în „Revista Fundaţiilor Regale". Dar cum oare a ajuns la mine articolul lui Ion Călugăru?

Cu bine,

Ştefan VOICU

INAUGURĂM, CU ACEST NUMĂR, RUBRICA de faţă, în care ne propunem să publicăm o seamă de documente privind activitatea literară şi publicistică a scriitorilor noştri în anii de profunde transformări revoluţionare ce au urmat actului crucial de la 23 August 1944.

Vom insera aici articole, reportaje, amintiri, mărturii şi evocări semnificative din ampla cronică a renaşterii Patriei, a luptei pentru edificarea societăţii socialiste şi a omului nou, contribuţii revelatoare ale slujitorilor condeiului la marea cauză a Revoluţiei, ilustrative pentru spiritul militant al scriitorului român şi pentru dragostea sa fierbinte faţă de destinele naţiunii.

Ele vor oferi, astfel, o mai largă deschidere către actualitatea cea mai apropiată, încercînd să se constituie — în intenţia noastră — într-o adevărată *arhivă contemporană*, pe cît de utilă, pe atît de necesară în configurarea profilului actual al literaturii noastre.

„Manuscriptum" înţelege, în acest mod, să intervină prin contribuţii specifice şi în dezbaterea problemelor legate de «istoria» mai recentă a vieţii literare, să evidenţieze cît mai nuanţat valenţele morale, înalt patriotice, ce străbat creaţia artistică a anilor contemporani, rod tocmai al legăturii indestructibile a scriitorului cu realitatea socialistă.

Mulţumind încă o dată tovarăşului Ştefan Voicu pentru textele pe care ni le-a comunicat, invităm pe toţi cei ce deţin asemenea documente, să colaboreze cu noi la realizarea acestei rubrici.

MANUSCRIPTUM

Ion Călugăru. Desen de Victor Ion Popa.

Se poate ca, dumneata, care?...

ION CĂLUGĂRU

« Bunul român » a izbutit să-şi prelungească existenţa. Deşi s-ar fi crezut că s-a prăpădit în timpul marşului forţat al diviziilor româneşti tîrîte de puhoiul armatelor lui Hitler spre răsărit — sau măcar la retragere, după Stalingrad. Ca să fie transformaţi în clisă, ca să moară ca « eroi ai stepei », « bunul român » a expediat flăcăii anonimi din sate şi oraşe, el păstrîndu-şi tabietul şi obiceiul de a degusta dulcea lene de acasă, în timp ce da altora iluzia că îndrumă, întocmeşte planuri strategice şi se sileşte să îndrepte, să lichideze ceea ce « fanfaronii nemţi au făgăduit şi nu s-au ţinut de cuvînt: colosul de la răsărit ».

Că « bunul român » trăieşte, că încearcă să iasă la suprafaţă, se simte mai cu seamă în zilele cînd el se crede încurajat de ceea ce a fost în trecut şi de ceea ce ar putea fi în viitor, dacă s-ar adeveri şoaptele excelenţilor săi amici de peste graniţă. Despre « isprăvile » lui ne înştiinţează însă excelentul critic, om de cultură şi poet, d. Perpessicius, într-un articol publicat în *„Revista Fundaţiilor Regale"* *, articol, asupra căruia, spre părerea noastră de rău, nu s-a atras deloc atenţia.

Este desigur o mare deosebire între « bunul român » şi românii ceilalţi. Aşa cum fusese obiceiul pămîntului, oamenii care muncesc — fie ei ţărani, lucrători, cărturari, negustori, slujbaşi, alcătuind marea masă de români, fără nici o calificare specială, erau obligaţi să respecte toate legile, regulamentele, în litera mai mult decît în spiritul lor, deci să suporte toate şicanele, toate capriciile unei birocraţii special dresate pentru aceasta. Numai « bunul român » — prin faptul că el sau o ceată de prieteni îl declarau făptură excepţională — era îndrituit la toate încălcările de lege, de la simplele delicte pînă la cele mai grave fărădelegi. El nu plătea impozite şi nici un perceptor n-avea îndrăzneala să vie să-i ceară să-şi achite datoria faţă de stat, teroriza pe cei slabi, îşi rotunjea moşia, dacă avea, sau punea mîna de la alţii, pretindea să i se trimită la domiciliu acţiuni ale societăţilor petrolifere, metalurgice sau textile, socotea că pădurile, iazurile trebuie să fie puţin şi ale lui. Nimeni nu îndrăznea să-l contrazică: drepturile, supradrepturile şi privilegiile apăreau ca ceva inerent naturii. « Bunul român » ajunse în culmea puterii sale de a face avere, în numele groazei pe care o exercita, pe timpul promoţiei de gangsteri respectaţi: Stelian Popescu, Pamfil Şeicaru, Nichifor Crainic, Ilie Rădulescu. « Bunul român » se lăuda — de felul său era lăudăros şi lauda de sine era una din formele cu care intimida pe oameni cînd vroia să-i stoarcă — se lăuda cu zeci de misiuni. Şi fiindcă era tolerat, ba chiar încurajat, dădea certificate de bună purtare, muşca lacom din viaţă, altora neîngăduindu-le nici să-şi astîmpere foamea, aţiţa, cu sînge rece, ura între popoare, semăna zavistia, urzea

* Este vorba de articolul intitulat *Bunul român... la telefon*, apărut în cadrul rubricii «*Jurnal de lector*» în *„Revista fundaţiilor regale"*, an XIII (serie nouă), nr. 2 (februarie), 1946, pp. 341—344 (n.r.).

intrigi. Prezența lui în viața publică o semnalase și Caragiale, bănuind, poate, rolul extraordinar pe care avea să-l joace acest tip de gangster, după moartea marelui satiric și mai cu seamă în perioada dintre cele două războaie mondiale: ca agent provocator, ca exploatator al situațiilor turburi, ca profitor. El este, dealtminteri, acela care a pregătit atmosfera prielnică războiului, la remorca fascismului german, prin felul metodic, consecvent cum a stimulat tot ceea ce era rău, bestial în țară.

D. Perpessicius nota în *„Revista Fundațiilor Regale"* acuzațiile mai apropiate de noi ale «bunului român»:

«*Izgonit din presă, în urma măsurilor de profilaxie și din cafenele sau piețe publice de imanentul bun simț al omului de rînd, Bunul Român, atît cît a rămas, s-a refugiat... în cabina telefonică*».

Nu e manie, nu este ceva ce ar semăna cu încercarea unui copil să se bage sub pat, în semn de protest infantil, ci o adaptare a «operei» sale din trecut la condițiile de astăzi. Din cabina telefonică «*bunul român care nu îngăduia să se miște nimic în țară, fără ca el să-și spună cuvîntul*», mustră, trage la răspundere.

— Se poate ca, dumneata, care... să scrii d-astea?

— De care, domnule?

— Cum de care? Stai să-ți cetesc:

«*Să încercăm a fi numai copii, fără distincție de neam, religie și clasă socială, ai acestei țări, să convenim a fi oameni înainte de toate și mai ales să înțelegem, odată pentru totdeauna, că naționalismul cel mai pur nu exclude (ci dimpotrivă) iubirea de semeni, oriunde s-ar afla ei, la orice latitudine, pe orice emisferă, în indiferent ce anotimp al istoriei.*»

— Și asta-i o crimă?

— Mai rău decît o crimă: vorba lui Talleyrand — o greșeală — și, rămășița de «bun român», care obișnuia să răcnească, a sfîrșit, după căderea regimului pe care l-a dorit și susținut împotriva voinței milioanelor de români, să se manifeste în cabina telefonică:

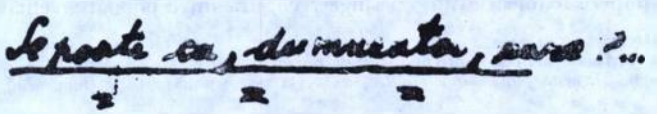
— Se poate ca, dumneata, care... să scrii că Stalingradul a fost una din marile bătălii ale istoriei?

«Bunul român» n-a rămas în cabină ca să-i telefoneze d-lui Perpessicius și altora. Uneori a ieșit și în stradă: noaptea, ca să mîzgălească pereții cu catran, sau ca să încadreze pe elevii și elevele de liceu împinși la manifestație.

La începutul «activității» sale — sub un regim pe care nu l-a dorit și-l urăște de moarte — era timid. «Activînd», rămășița de «bun român» a cîștigat oarecare experiență, oarecare agilitate în mișcări. Nu mai cheamă la telefon ca să încerce o presiune sentimentală. El e abil. Știe c-a fost demascat ca procurist al clienților «Tribunalului poporului», acei care [au] împins poporul pe căi de ură și zădărnicie și, în consecință, a trecut la atac. Ar dori, dacă nu să-și reia locul din trecut, dar măcar să ajute societatea românească, poporul român, să se îndrepte spre o catastrofă care să nu fie prea mult diferită de cea a războiului antisovietic.

«Bunul român» nu mai este mieros. El își joacă ultima carte. De aceea, pe oamenii de seamă cată să-i mînjească, iar mulțimile — de forța, de elanul cărora se îngrozește — să le defaime, să le împroaște cu ura lui neputincioasă.

Dacă își mai tîrîie zilele rămășița de «bun român», dacă mai încearcă să revină în viața publică, trebuie să fim încredințați că de operat nu mai poate opera. Certificatele ce le eliberează nu mai sînt valabile. Iar reconstrucția morală a țării — răvășită de deceniile «bunului român», corupător de studenți, organizator de cete de bătăuși, calomniator a tot ceea ce este bun și drept — își urmează cursul. Trece ca un tăvălug peste multe legende și superstiții și, deci, și peste umbra a ceea ce a fost teroarea «bunului român».

«să fac un reportaj despre viața muncitorilor din porturi...»

Camil Baltazar și Ștefan Roll (1922)

CAMIL BALTAZAR

Tovarășe Ștefan Voicu,

Socot inoperante întîmpinările în scris, dar, cum ești în ședință, formulez nedumerirea mea în slove:

Am fost invitat acum peste o lună din partea tov. Rusu Șirianu să propun o localitate în care, punîndu-mi-se la dispoziție o cameră și cele necesare gurii, m-aș obliga să scriu despre acea localitate.

Am propus un lucru mai interesant: să fac un reportaj despre viața muncitorilor din porturi: Constanța, Orșova, Galați, începînd cu Constanța.

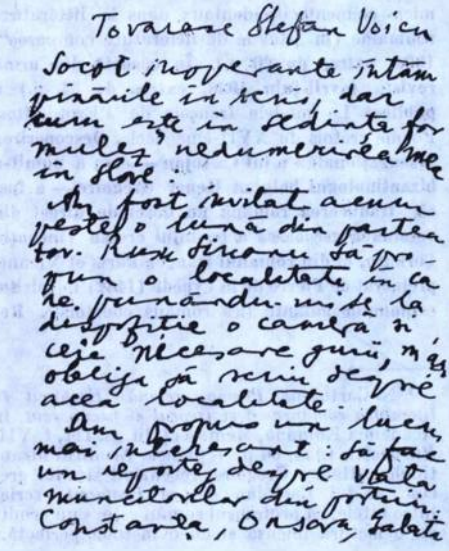
În acest scop, am sugerat să mi se dea o odaie la C. Sylva. S-au făcut demersuri fără succes la Uniunea Sanitară. Eșuînd ele, s-a propus în fața mea, făcîndu-se și adresă în acest sens, lui Sabin. Am tot așteptat venirea unui curier cu răspunsul necesar, aminat fiind de la o zi la alta cam de vreo două săptămîni. V. Rusu Șirianu nu e de găsit și telefon nu dau, întrucît nu cred operante nici convorbirile telefonice.

Cum ești cel mai inimos, rogu-te deslușește-mă dumneata: cum devine cazul?

Dacă era numai persoana mea în joc, și nu o chestie de folos obștesc, renunțam. Așa, mai fac un ultim demers la cel mai de treabă tovarăș din confederație.

Cu dragoste,

Camil BALTAZAR

OGLINZI PARALELE

ITINERARII EUROPENE/1

N. Cartojan

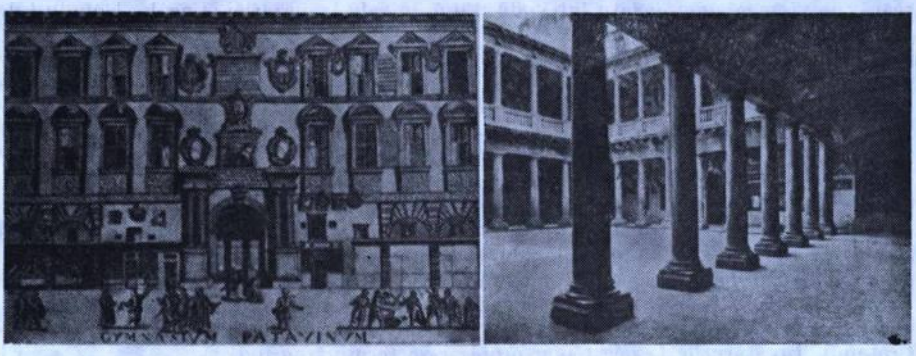
Medievistica românească și vestul european

ÎN LUMEA MEDIEVIȘTILOR STRĂINI, N. CARTOJAN a pătruns treptat, prin publicarea, în limbi de circulație mondială, a rezultatelor sale în domeniul exclusiv al cărților populare care aveau tangență cu literaturile altor popoare. Scopul unor asemenea studii a fost de a aduce la cunoștința medievisticii literare universale prezența unor teme comune și în literatura medievală română. A început cu La légende d'Abgar dans l'ancienne littérature roumaine **(revista „Slavia", Praga, V, 1926—1927, pp. 201—202). A urmat studiul «** Fiore di virtù **» dans la littérature roumaine (revista „Arhivum Romanicum", XII, 1928, pp. 501—514). A continuat cu** Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine **(în „Revue de littérature comparée", 1934, extras de 20 p.). În această din urmă revistă (avril-juin 1936, extras de 31 p.) a publicat** Le modèle français de l'Erotocritos. Poème crétois du XVII-ème siècle. **Descoperirea «senzațională» a lui Cartojan — cum a numit-o bizantinologul belgian Henry Grégoire — a fost că traducerea română nu descinde direct din versiunea greacă a poetului cretan Vincențiu Cornaro, ci din romanul francez** Paris et Vienne, **prelucrat de Pierre de la Cypède (1432) în spiritul romanelor galante** (les romans courtois)[1]. **Rezultatul cercetărilor sale asupra unor cărți populare de origini mai apropiat sau mai depărtat orientale, prelucrate apoi în Occident în spiritul literaturii cavalerești și traduse ulterior în românește din ambele versiuni — cea originară și cea occidentală — au fost comunicate la un congres internațional de științe istorice și rezumate sub titlul** Les romans courtois et les romans d'aventures dans le sud-est européen et surtout dans la littérature roumaine[2]. **Este vorba de** Historia de proeliis (Istoria războaielor) **în legătură cu prelucrarea franceză** Alexandre le Grand, **de** Romanul Troiei **în traducerea română din 1766, în legătură cu** Roman de Troye **al truverului Benoît de Sainte-Maure (1165), de** Istoria lui Imborie și a Margaronei, **copie din anul 1789, în legătură cu** Histoire du vaillant chevalier Pierre et de la belle Magdalenne **ș.a. Cunoscut prin aceste lucrări, Cartojan este numit în anul 1934 membru și colaborator al „Comisiei internaționale de istorie literară modernă" (Commission**

[1] N. Cartojan, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, în Academia Română, Mem. secț. lit., s. III, t. VII, București, 1935, 60 p. + planșe. Eruditul bizantinolog, Henry Grégoire, recenzînd studiul grecesc al lui Cartojan despre *Erotocrit*, scria, între altele, că profesorul român este « un erudit cu o lectură imensă și cu o metodă perfectă » (« erudit d'une lecture immense et d'une méthode parfaite » („*Byzantion*", IX, 464).

[2] N. Cartojan, *Les romans courtois et les romans d'aventures dans le Sud-Est européen et surtout dans la littérature roumaine*, în „*Buletin of the international commitet of historical sciences*" (Eight international congress of historical sciences, Zürich, 1938), Paris, vol. X (1938), pp. 615—616. Ultimul studiu despre *Romanul Troiei*, urmat și de transcrierea textului românesc din ms. 2183 (Bibl. Acad. Rom.), care reprezintă versiunea occidentală, l-au scris Radu Constantinescu și Klaus-Hennig Schroeder. *Die rumänische Version der „Historia Destructiones Troiax" des Guido delle Colonne*, Tübingen, 1977 (426 p.).

UN ELEV ROMÂN LA PADOVA ÎN SECOLUL AL XVII-LEA*

Fațada și curtea interioară a Universității din Padova (gravură de epocă)

Elevul român, care în secolul al XVII-lea s-a încumetat să străbată depărtările și să înfrunte primejdiile pentru a prinde învățături de la dascălii Italiei, este fratele domnitorului Șerban Cantacuzino și unchiul, de pe mamă , al lui Constantin Brîncoveanu: Stolnicul Constantin Cantacuzino.

Împrejurările în care Constantin Cantacuzino a plecat din țară, pentru a se adînci în studii, au în sine ceva din dramatismul acelor vremuri de lupte între partidele boierești.

În anul 1664, în pragul sărbătorilor de Crăciun, la 20 decembrie, tatăl fusese ridicat în toiul nopții, din așternut, de către dorobanții domnitorului Grigore Ghica și dus

* Textul de față reprezintă o conferință radiofonică. N. Cartojan își începuse colaborarea la Radio la 11 februarie 1930, prezentînd o suită de comentarii despre *Cultura veche românească*, *Literatura română veche* (6 decembrie 1932), *Din tainele literaturii românești* (21 martie 1933), urmînd, cronologic, aproape într-o orînduire didactică, și alte aspecte ale perioadei pe care a ilustrat-o la Universitatea din București.

Conferința despre Stolnicul Constantin Cantacuzino a fost rostită de N. Cartojan, la microfon, în seara zilei de 11 februarie 1933.

internationale d'histoire littéraire moderne). Solicitat de Paul Van Tieghem[3], el trimite pentru publicare în „Répertoire chronologique des littératures modernes" (Paris, 1935) mai multe note despre cronologia literaturii române, care au intrat la locul potrivit în cronologia comparativă a literaturii universale.

În anul cînd avea sub tipar volumul I din Cărțile populare, la 29 ianuarie 1929, Cartojan este numit membru al Academiei de medieviști din America, de unde primea regulat revista de studii literare medievistice „Saeculum", organul științific de publicitate al acelei Academii[4].

În anii premergători izbucnirii celui de al doilea război mondial, stăpîn desăvîrșit al materiei cărților populare, Cartojan se apropie tot mai mult de Mihail Sadoveanu, coleg de Academie, în vederea unei colaborări. Retrași vara în cătunul Zărătroaia de lîngă Pucioasa, amîndoi au pus la cale, după lungi convorbiri și planuri, stilizarea frazei, dar în forma unor creații personale, a mai multor cărți populare. Războiul, îmbolnăvirea și apoi moartea lui N. Cartojan (în noaptea lui 20 decembrie 1944) au pus capăt și acestei colaborări începute rodnic numai de

[3] Despre acest savant adept al conceptului « literaturii generale », vezi studiul substanțial al lui Al. Dima, *Prefață. Comentarii cu privire la obiectul și domeniul literaturii comparate*, în lucrarea Paul van Tieghem, *Literatura comparată*. Traducere și prefață de Al. Dima. București, 1966, pp. 5—16.

[4] „The Mediaeval Academy of America, Lehman Hall. Cambridge Massachusetts" din Harward.

la mănăstirea Snagovului. Acolo, ne spune un cronicar contemporan, «a stat a doua zi la dumnezeiasca rugă tot în genunchi la sfintele icoane și s-a pricestuit, dar către seară, pe vremea cinei, gelații lui Vodă îl duc în sala trapezăriei și acolo, legîndu-l de stîlpul cel mare, l-a sugrumat».

După această teribilă moarte, familia, în atmosfera urilor dezlănțuite, hotărî ca pe tînărul Constantin, un copil de vreo 15 ani, care era postelnic la curte, să-l trimită pentru studii în capitala Imperiului otoman.

În primăvara anului 1665 el pleacă din București cu alaiul care ducea ploconul haraciului cuvenit Porții și la 12 martie sosea la Adrianopol, — după cum notează el în carnetul său de drum, care din fericire s-a păstrat în Biblioteca Academiei Române. După o scurtă călătorie la Constantinopol, tînărul Cantacuzino începu «tare studia cărții» cu un călugăr care stătea în metohul Ierusalimului. Dar elevul n-avu parte să se bucure multă vreme de luminile povățuitorului său, căci acesta, ducîndu-se la Țarigrad, este surprins de moarte. Rămas fără dascăl, pleacă la Constantinopol; îl găsim pe lîngă capuchehaia țării, Lascarache Roset muselimul. Probabil, cu sfatul acestuia, el își găsește, la sfîrșitul lui octombrie, un nou povățuitor în ieromonahul Gherasim Cretanul. Învățăturile la acest nou profesor se termină curînd.

La 10 ianuarie C. Cantacuzino pleacă să-și desăvîrșească instrucția spre țărmurile de lumină ale Italiei, la Padova.

Padova fusese în tot cursul evului mediu și în timpul Renașterii cetatea luminii, «scaunul și cuibul a toată dăscălia și învățătura, cum era într-o vreme Athina», spune Miron Costin. Renumele ei, ridicat prin profesori ca Piccolomini, Cremonini, Galilei (1610), atrăgea studenți — cum atrage azi Parisul — din toate colțurile Europei: din Franța, din Germania, din Ungaria, din Polonia, din limanurile grecești.

Acolo, studenții, împărțiți în corporații zgomotoase, pe lîngă prelegeri savante, pe lîngă anticari cu manuscrise prețioase, pe lîngă biblioteci cu nenumărate cărți rare, găseau și o viață veselă și zburdalnică, cu serbări fastuoase în palatele cetății, cu jocuri cavalerești, cu reprezentări teatrale, cu baluri mascate în zilele de carnaval.

Spre acest liman de lumină și tinerețe pleca în ianuarie 1667, cel care avea să ajungă mai tîrziu sfetnicul cel mai prețuit al lui Constantin Brîncoveanu și cea mai de seamă personalitate a culturii românești din a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Pornește din Constantinopol cu un caic pînă la insula Halchi. Dar să lăsăm pe tînărul student—spuden, cum se zicea atunci — să ne povestească el însuși, în limba vremii sale, peripețiile drumului:

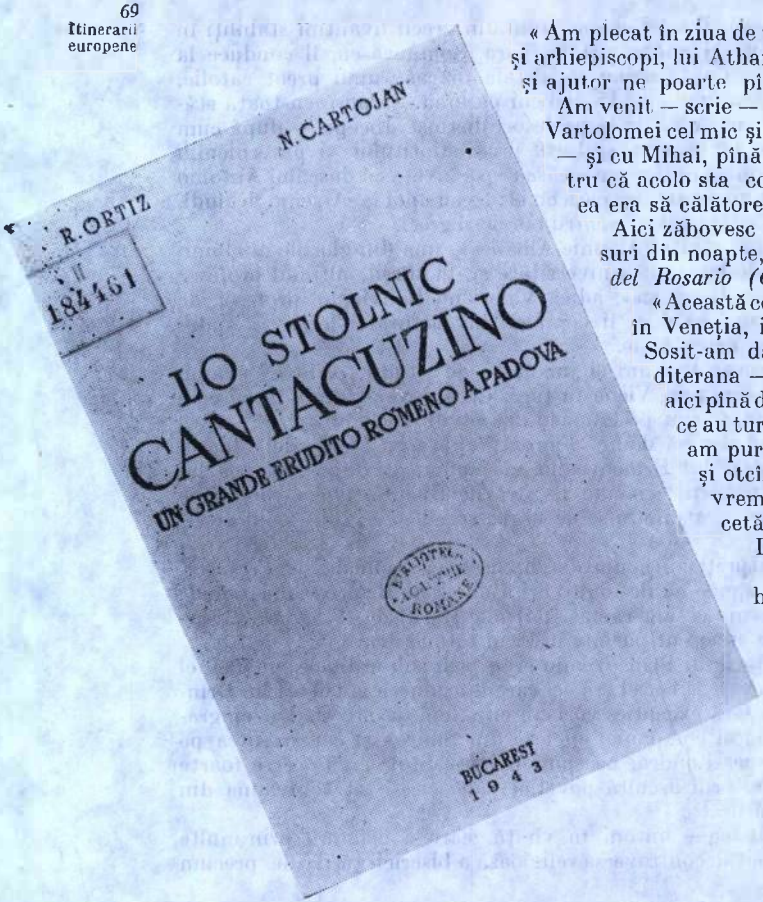
M. Sadoveanu, dar nu străin de îndrumările și orientarea informativă a lui Cartojan.

Numele lui Cartojan, reputația lui pe plan național și mondial sînt asociate de studiul cărților populare îndepărtate, de origini orientale sau occidentale, traduse uneori și prelucrate cu elemente folclorice locale, răspîndite prin vechi manuscrise chirilice, descoperite, în bună parte, de el.

Micromonografiile din sinteza Cărțile populare în literatura românească **(în mod special, volumul al II-lea, închinat cărților de proveniență grecească, 1938) au suscitat chiar în Grecia o înviorare a interesului pentru medievistica literară. Costas Kerofilas, cronicarul specialist în acest domeniu de la „Le Messager d'Athènes", anunța apariția volumului lui Cartojan, subliniind valoarea lui științifică pentru literatura greacă: «la question de la littérature populaire grecque a été très peu etudiée en Grèce...»; de aceea, Kerofilas aduce omagiul său de recunoștință lui Cartojan: «le savant roumain qui rend si grands services non seulement à la littérature de son pays mais aussi à al littérature grecque». Același merit recunoștea și N. Iorga volumului al II-lea din** Cărțile populare **— anume că el «a renouvele l'étude des livres populaires .non seulement chez les Roumains» (subliniind că «le nombre des renseignements est énorme et leur présentation excellente»).**

Punctul de vedere nou și scump lui Cartojan, pe care-l repeta convingător de cîte ori era necesar, a fost că literatura noastră medievală are contacte remarcabile și cu literaturile romanice — italiană, franceză, spaniolă — din vestul Europei.

Dan SIMONESCU

« Am plecat în ziua de 18 ianuarie, ziua cinstiților sfinți și arhiepiscopi, lui Athanasie și a lui Chiril, a căror rugă și ajutor ne poarte pînă în săvîrșit fără primejdie. Am venit — scrie — cu caicul, împreună cu părintele Vartolomei cel mic și cu Loiz Athineul — cîntărețul — și cu Mihai, pînă la ostrovul de la Halchi, pentru că acolo sta corabia de aștepta pre cei ce cu ea era să călătorească ».

Aici zăbovesc pînă a doua zi, cînd, la două ceasuri din noapte, se îmbarcă pe corabia *Madona del Rosario (Corona Aurea)*.

« Această corabie — ne spune el — este făcută în Veneția, iar otcîrmuitorii ei sunt franțozi. Sosit-am dar la străjile Mării-Albe — Mediterana —, vineri, ghenarie 24, și am șezut aici pînă duminică, a treia zi, după obiceaiu ce au turcii de opresc corăbiile creștine. Și am purces iar cu a lu Dumnezeu ajutor și otcîrmuire, duminică ghenar 26, în vreme de prînz și numai ce am trecut cetățile, avînd vînt împotrivă ».

La 30 ianuarie sînt la Milo.

« Și am șezut pre loc vineri și sîmbătă toată ziua, găsind aici pre marchezul Vila, carele viind de la Crit — adică de la Creta — — mergea spre Zachinte cu carele, însoțindu-ne și cu două corăbii mici de Malta am mers spre Zante, avînd teamă mare de pirați ». În sfîrșit, ajung cu bine la Zante, călătoresc mai departe spre Kefalonia și de acolo se îndreaptă spre țărmurile Italiei. Pe drum îi surprinde furtuna. « Marți, două ceasuri pînă a însera ne-au venit vînt greu și așa toată noaptea — care, 11 ceasuri, mari primejdii ne-au dat, pînă cînd am apucat într-un liman ce se chiamă Campo Boldo, foarte bun. Și acolo ne-am păzit pînă ce au stătut vîntul. Fie și această primejdie în slava Domnului », notează el cu sufletul ușurat.

După un drum pe mare, lung și plin de primejdii, care a durat o lună, ajunge în dimineața zilei de 19 februarie 1667 la Veneția pe « zi frumoasă și liniștită ».

Strălucirea Veneției, cu palatele ei de marmoră, cu piața San Marco, cu galerele care soseau din largul mării, cu gondolele care lunecau pe canale de la un palat la altul trebuie să fi făcut o impresie puternică asupra tînărului boier român, căci el rămase două luni în cetatea lagunelor, vizitînd palatele și monumentele de artă. E păcat că în carnetul lui de note este așa de laconic și nu ne comunică nimic din aceste impresii: abia dacă aflăm dintr-o notă că a vizitat palatul Dogilor, « palatul Veneției » cum îi zice el, din care însemnează doar inscripțiile latinești: « Scris este în casa ce șade prințipul cu alalți mari, în podina casei, întîi cum intri pre ușa cea ce stă în față: — Robur imperii — mai mergînd puțin, — Nunquam derelicta, — iar la mijlocul casei — Reipublicae fundamentum ».

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

Tocmai în aprilie, mentorul său, Pana Pepano, unul din grecii livantini stabiliți în Veneția, dar care avea legături și rudenii și în Țara Românească, îl conduce la Padova. Aici tînărul Constantin Cantacuzino se instală în casa unui preot catolic, Alvisio Florio, plătind pentru pensiune cîte 15 galbeni pe lună. Se puse cu toată stăruința pe carte, luînd lecții în particular de la profesori distinși. Începu — după cum are grijă să noteze în carnetul lui — «cu ajutorul prea sfințitului și puternicului Dumnezeu» și «cu toată a mea mică putere omenească», să învețe cu dascălul Antonio dell'Acqua, Academicul, care locuia în aceeași casă cu el; trecu apoi la Arsenio Kaludi, profesor și rector al colegiului nian întemeiat pentru bursierii greci.

Continuă cu «luminatul și mult știutul Albanie Albanes», una din gloriile nobilimii albaneze din Padova, profesor de logică la Universitate și, în sfîrșit, ultimul profesor menționat în caietul de studii, «Bonovici», adică Valeriano Bonvicino, profesor de filozofie extraordinară la gimnaziul paterin, îi completă învățătura cu lecții de matematică, geometria lui Euclid și astronomie.

În anul 1668, după ce petrecuse trei ani și jumătate de studii printre străini, Constantin Cantacuzino se întoarce prin Viena în țară. Ce a devenit după întoarcere acest vlăstar al boierimii noastre, purtat pe la marii dascăli ai Apusului?

Într-un rînd era cît pe-aci să devină domn. Florentinul Anton Maria del Chiaro, secretarul de limbi occidentale al lui Brîncoveanu, ne spune că după moartea lui Șerban Cantacuzino, boierii și poporul aclamau pe străzile Bucureștilor ca domn pe Stolnicul Constantin, dar că acesta, temîndu-se de urgia turcilor, a cedat locul nepotului său de soră, Brîncoveanu.

El a rămas însă sfetnicul cel mai prețios al noului domn, care îi păstra un deosebit respect.

Un cronicar contemporan ne spune că de multe ori a auzit pe Brîncoveanu zicînd: «eu tată n-am pomenit, de vreme ce am rămas [de] mic [fără] de tată, fără cît pe dumnealui tata Constantin l-am cunoscut părinte în locul tătăne-meu».

Del Chiaro ne spune că secretarii lui Brîncoveanu erau puși sub ordinele lui și că el dirija toată corespondența domnească. Tot el era cel care introducea la curtea lui Brîncoveanu solii străini, care, toți, fără excepție, vorbesc cu stimă despre el. Un epigrafist englez, care fusese duhovnic al companiei engleze din Smirna și care însoțea pe ambasadorul Angliei în drum spre Londra, ne spune despre Stolnic că «este foarte priceput în politică și că Domnitorul ascultă povețele sale, care sînt totdeauna din grija cinstei și a interesului țării».

«Este — spune acesta într-alt loc — un om în vîrstă, care a călătorit prin multe țări ale Europei. Este foarte inițiat în controversa religioasă a bisericii țării sale, precum și în multe științe profane».

Aceeași părere o au și cărturarii pămînteni contemporani.

Frații Greceanu, traducătorii *Bibliei*, mărturisesc că «la ceale mai adînci filosofești și blagoslovești noimata ce s-au aflat, pre dumnealui, pe prea înțeleptul Constantin Cantacuzino ca pre un epistimon și știutoriu l-au avut lumină și deslegare întru toate».

Cîtă cultură dobîndise el se vede mai ales din opera pe care a închinat-o problemei privitoare la originea latină a neamului nostru.

Din nenorocire, către sfîrșitul domniei lui Brîncoveanu, relațiile dintre domn și unchiul său se răcesc.

Contemporanii acuză pe Stolnic și pe frații săi că ar fi urzit căderea lui Brîncoveanu, care a venit pe neașteptate, ca un trăznet. Era în săptămîna Patimilor, cînd domnul se pregătea să serbeze Paștele. Un capegiu împărătesc fu trimis la București.

Primit la curte în marea sală de audiență, turcul, după ce refuză invitația domnului de a se așeza pe scaun, scoase o năframă de mătase neagră și o aruncă pe umărul domnului strigînd: «Mazil».

Brîncoveanu, surprins, încearcă să protesteze și vroind să se așeze pe scaun, turcul îl împinse cu brutalitate, zicîndu-i că locul lui nu mai este pe tron.

Fură chemați boierii și Mitropolitul și în auzul lor se citi firmanul prin care Brîncoveanu fu declarat, cu toată familia lui, hain. Apoi, domnul și ai săi fură conduși și în-

chişi în apartamentele palatului. Trei zile mai tîrziu, capegiul întrebînd în Divan cine este marele spătar Ştefan Cantacuzino, puse mîna pe umărul acestuia şi-l declară domn.

Astfel, fiul Stolnicului ajunse domn în locul vărului său.

Del Chiaro, povestind aceste evenimente, relatează o scenă într-adevăr dramatică. Pe cînd Brîncoveanu, detronat, stătea sub pază cu toţi ai săi, zbătîndu-se în prada unor gînduri triste « încît — spunea florentinul — plîngeau de compătimirea lor şi persoanele care, din curiozitate, intraseră în odăile lor », în sala cea mare a palatului, Ştefan, fiul Stolnicului, urcat pe tronul de catifea roşie, în sunetul muzicelor şi în bubuitul tunurilor, primea omagiul de închinare al boierilor, cu sărutatul mîinii.

A doua zi, în Vinerea Mare, pe înnoptate, pornea din palat alaiul care ducea spre drumurile morţii pe Brîncoveanu şi pe ai săi.

Ştefan Cantacuzino îi conduse cu capul descoperit pînă la caretă. Pe scara palatului, Brîncoveanu, cuprins de îndoieli şi de presimţiri, îi spuse aceste fatidice cuvinte: « Finule Ştefane, dacă aceste nenorociri sînt de la Dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia lui. Dar dacă sînt rodul răutăţii omeneşti pentru pieirea mea, Dumnezeu să ierte pe duşmanii mei, dar păzească-se de mîna cumplită şi răsplătitoare a lui Dumnezeu ».

Şi judecata n-a întîrziat. Ştefan Cantacuzino, care avea planuri mari, se ducea cel puţin o dată pe săptămînă la tatăl său, stolnicul Constantin, cu care se sfătuia pînă la miezul nopţii.

Sub inspiraţia tatălui, el continuă politica de apropiere faţă de creştini, dar aceasta le fu fatală căci duşmanii îi pîndeau din umbră şi pe ei.

Pe pragul de a începe războiul cu veneţienii pentru Moreea, turcii trimit un capegiu, care a doua zi de dimineaţă (22 ianuarie), se înfăţişează la curte şi predă domnului un firman împărătesc. Domnul ia firmanul şi — potrivit protocolului vremii — îl sărută, îl duce la frunte şi apoi îl trece lui divanefendi, ca să-l citească.

Firmanul aduce la cunoştinţa ţării că Ştefan Cantacuzino, care a domnit îndeajuns, este înlocuit cu Nicolae Mavrocordat.

În acelaşi timp se poruncea să se aducă la Constantinopol, unde va trăi în tihnă.

Domnul, neînţelegînd motivele mazilirii, plecă în după amiaza zilei următoare.

Bătrînul stolnic, hotărît să împărtăşească soarta fiului său, îl însoţeşte pe drum împreună cu nenorocita doamnă şi cu cei doi copii ai domnului.

La Constantinopol, se îngăduie expatriaţilor să locuiască în palatul domnesc, care era proprietatea ţării.

Aici vin să-i vadă prieteni, care se întrec să le făgăduiască sprijinul lor şi să le reaprindă nădejdea redobîndirii tronului.

Dar duşmanii nu dormeau. Vrăjmaşii neîmpăcaţi din ţară interceptaseră scrisorile domnului către generalul comandant al Transilvaniei. Aceste scrisori fură fatale.

Domnul mazil şi bătrînul său tată fură închişi în carcerele de la Bostangi-Başi, unde, în ziua de 7 iunie, la ora 4 din noapte fură spînzuraţi.

Capetele lor tăiate, golite şi umplute cu cîlţi, fură trimise spre încredinţare marelui vizir, care se afla atunci la Adrianopol.

Astfel, cu această dramă finală, se încheie o pagină sumbră, de patimi, de intrigi, de ură şi de sînge din istoria Munteniei.

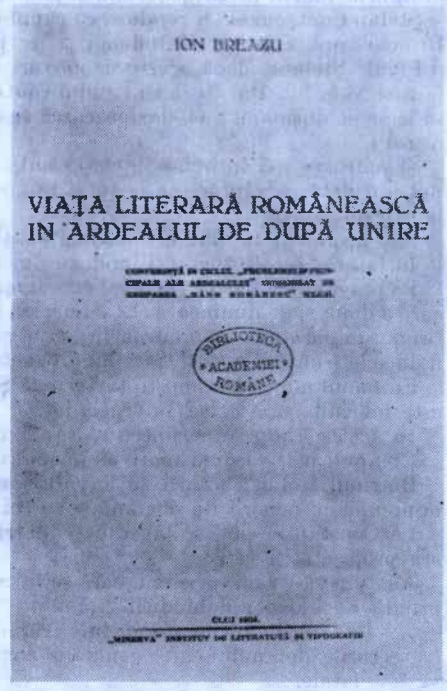

Blazonul familiei Cantacuzino

ITINERARII EUROPENE/2

Ion Breazu

UN STUDIU DE LITERATURĂ COMPARATĂ

SE ȘTIE CĂ ULTIMII SĂI ANI, PROFESORUL Ion Breazu (1901—1958) i-a petrecut într-o febrilă activitate didactică și științifică. Prin moartea lui D. Popovici, în decembrie 1952, el rămîne titularul catedrei de istoria literaturii române de la Universitatea din Cluj și în același timp conducătorul secției de istorie literară din cadrul Filialei Cluj a Academiei R.P.R. În primul caz i-a revenit responsabilitatea redactării unui curs asupra clasicilor literaturii române, din care s-a și litografiat partea privitoare la Eminescu, Caragiale, Slavici, în cel de al doilea, el a îndrumat colectivul clujean (în rîndul căruia se numărau personalități prestigioase ale culturii noastre, ca L. Blaga, I. Mușlea, L. Rusu, I. Pervain ș.a.) înspre cercetarea adîncită a acestei literaturi prin despuierea tuturor periodicelor românești transilvănene, dar și germane și maghiare, spre a se vedea raporturile culturalpolitice și literare ce s-au instituit între aceste popoare pe parcursul dezvoltării lor istorice. Această cercetare zonală a literaturii, ce se desprinde din întreaga sa operă critică, pornește din convingerea intimă că valorile literare transilvănene nu vor fi realizate atîta timp cît nu vor fi bine cunoscute împrejurările în care ele au apărut și s-au manifestat, deoarece 50% din creațiile lor au rămas îngropate în ziarele și revistele epocii. Din acest unghi de vedere el a pornit la alcătuirea unei monografii asupra *Generației de scriitori ardeleni de la 1848*, în timp ce L. Blaga s-a oprit asupra generației iluministe, iar alți membri ai colectivului asupra scriitorilor de la revista *„Luceafărul"*. Principalele publicații consultate: *„Foaia pentru minte"*, *„Gazeta de Transilvania"*, *„Foaia literară"*, *„Foaia duminecii"*, *„Învățătorul poporului"* și *„Amicul poporului"*, i-au dat posibilitatea să susțină în cadrul secției o serie de comunicări asupra rezultatelor parțiale la care a ajuns, cum ar fi: *N. Bălcescu și ardelenii* (18 dec. 1952), *„Învățătorul poporului"* și *„Amicul poporului"* (26 febr. 1953), *Versuri în periodicele ardelene în jurul anului 1848* (3 sept. 1953), *Teatrul diletanților brașoveni între 1838—1854* (24 mart. 1955), *Gh. Barit, redactor și editor la „Foaia pentru minte"* (sept. 1957). Tot aici, el a început redactarea monografiei închinate lui Gh. Barit, ținînd, sub formă de comunicări, cîteva din capitolele viitoarei lucrări: *Gh. Barit și patrimoniul popular* (18—21 dec. 1954), publicată mai apoi în buletinul *„Studii și cercetări științifice"* al Filialei Cluj a Academiei R.P.R., secția a III-a, șt. sociale,

I. BUDAI-DELEANU ŞI ERASMUS DE ROTTERDAM
sau despre măiestria deghizării[1]

În prospectul „Bibliotecii filozofice", editată de Academia R.P.R., se află şi o carte a cărei traducere în limba românească s-a lăsat prea mult aşteptată: *Elogiul nebuniei*, de Erasmus de Rotterdam. Ea nu e numai o carte de filozofie, ci şi una de mare artă. Putea să figureze tot aşa de bine şi în colecţia de clasici ai literaturii universale de la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă. Dar faptul acesta n-are importanţă. Bine este că, în sfîrşit, şi acest pamflet genial va îmbrăca haina limbii româneşti, integrîndu-se astfel în patrimoniul nostru spiritual. El e tradus demult în mai toate limbile de veche cultură.

[1] Comunicare ţinută la sesiunea ştiinţifică a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. din 16—18 aprilie 1957.

din 1955, nr. 3—4, pp. 33—44. *Gh. Bariţ şi mişcarea teatrală din Ardeal* (29 ianuarie 1954), *Abonaţii foilor lui Bariţ* (13 mai 1953) şi *O descriere de călătorie necunoscută a lui Gh. Bariţ* (1 aprilie 1954). Tot în cadrul secţiei de istorie literară din Cluj, I. Breazu a ţinut următoarele comunicări: *Anton Pann* (16 noiembrie 1954), *Timotei Cipariu, omul de cultură şi scriitorul* (22 februarie 1955), *Ion Pop-Reteganul, dascălul şi scriitorul* (aprilie 1957), *Schiller la românii din Ardeal* (9 mai 1955), — (prilej cu care L. Blaga a citit poezia *Împărţirea pămîntului* în traducerea sa), *Actori maghiari care joacă teatru românesc înainte de 1848* (11 nov. 1955), *Viaţa şi opera lui Ion Agârbiceanu* — cu ocazia sărbătoririi a 75 de ani de viaţă (23 sept. 1957), *Contribuţii la soarta operei lui Ovidiu în literatura română* (4 oct. 1957). Dintre aceste comunicări unele nu au fost publicate şi s-au păstrat în manuscris. În această din urmă situaţie a rămas comunicarea sa *Ion Budai-Deleanu şi Erasmus de Rotterdam sau despre măiestria deghizării*, susţinută la sesiunea Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. din 16—18 aprilie 1957. Ea a fost predată apoi spre a fi inclusă în sumarul celui dintîi volum din *Studii de istorie literară şi folclor*, editat de către colectivul secţiei. Cum volumul n-a mai apărut, studiul său a rămas între coperţile materialului adunat cu această ocazie, de unde îl reproducem şi noi, cu toate stîngăciile şi improprietăţile de limbaj datorate împrejurărilor epocii. Sigur, el nu este dintre cele mai bune ale autorului său, dar ridică cîteva probleme interesante, asupra cărora merită să meditäm.

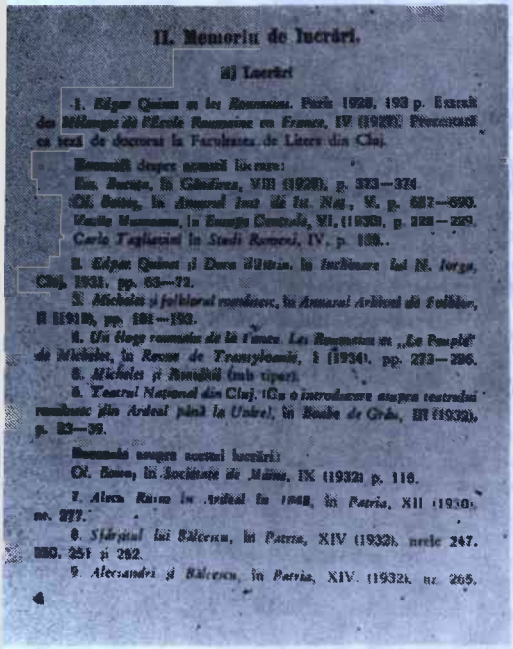
Mircea POPA

Recitindu-l acum de curînd, ceea ce ne-a făcut să-l admirăm iarăşi şi iarăşi, a fost marea măiestrie a deghizării de care dă dovadă autorul lui.

Dar să amintim cîteva date.

În scrisoarea-dedicaţie către Thomas Morus, aşezată în fruntea *Elogiului*, Erasmus mărturiseşte că ideea pamfletului i-a venit în cursul călătoriei din Italia, peste Alpi, spre Anglia, în 1509. Petrecuse trei ani în patria umanismului. Marea lui pasiune pentru cultura antică şi-a găsit acolo o hrană abundentă. Se întorcea încărcat ca un stup de codice, manuscrise, de sugestii pentru viitoarele lui cercetări. În acelaşi timp era însă profund indignat de marea decădere a bisericii catolice, pe care a constatat-o în Italia, de egoismul, luxul şi desfrîul conducătorilor ei, de rapacitatea diverşilor prinţi şi condotieri, de imensa suferinţă a poporului. Constatări de acest fel mai făcuse el şi în altă parte, nicăieri ele nu erau însă aşa de izbitoare ca în ţara unde tradiţia umanistă şi religioasă, mai puternică decît oriunde, ar fi trebuit să domolească patimile, iar nu să le exalte şi să le rafineze, degradînd astfel natura omenească. Spiritul înalt al acestui *Lumen mundi*, cum era numit marele învăţat de către contemporani, raţiunea lui lucidă, inima lui dreaptă n-au putut rămîne indiferente la acest spectacol. Cum să-l demaşte însă fără să i se conteste buna credinţă, şi, mai ales, fără să suporte rigorile inchiziţiei? A recurs atunci la procedeul deghizării. Spuneam că ideea i-a venit în timp ce trecea Alpii, bătut de vînturile gîndurilor şi amărăciunilor; dar n-a pus-o în aplicare decît după ce a ajuns la prietenul său englez. În liniştea locuinţei de la ţară a acestuia a scris atunci, în şapte zile, opusculul său *Elogiul nebuniei (Encomium moriae*, cum i-a spus el în greceşte, printr-un joc de cuvinte în care era atras şi numele amicului său Morus, căruia îi dedică lucrarea, sau *Laus stultitiae*, titlul latinesc).

A pune în gura nebunilor marile adevăruri nu este un procedeu necunoscut nici înainte, nici după Erasmus. Cîte adevăruri nu se găsesc la nebunii lui Shakespeare! Şi totuşi nimeni parcă n-a ştiut să se folosească de acest procedeu cu mai multă ingeniozitate ca înţeleptul de la Rotterdam. La el nu vorbeşte un nebun oarecare, ci Nebunia însăşi. Şi nu vorbeşte într-un cerc restrîns, ci se adresează umanităţii întregi. «Vă vorbeşte Nebunia!» — începe pamfletul, parcă năstruşnicul personaj s-ar găsi la un mare post de emisiune. Şi Nebunia lui Erasmus susţine cu tărie că ea singură conduce omenirea. Raţiunea? Înţelepciunea? Cine s-a fericit vreodată cu ele. Pînă şi continuitatea vieţii numai Nebunia o asigură, căci cine s-ar lăsa atras în jocul dragostei, dacă n-ar fi un pic nebun. Ea te face să guşti plăcerile vieţii, dar în acelaşi timp te ajută să-i suporţi şi marile ei mizerii. Numai bătrînii care fac pact cu ea, căzînd în mintea copiilor sau în diverse manii, îşi pot duce greul sfîrşitului. Chiar şi marii creatori ai artei şi ştiinţei îi cer ajutorul. Pînă aici toate bune. Zîmbeşti cu autorul, îi admiri jocul inteligenţei, te laşi antrenat de el. Dar iată că cucoana Nebunie se obrăznicește din ce în ce mai mult. Căci ea susţine că aceia care se disting în războaie (să nu uităm că atunci războaiele se ţineau lanţ) sînt nebuni de-a binelea; că prinţii, regii şi curtenii lor numai atunci pot să-şi ducă viaţa în huzur, cînd se lasă în braţele ei; că domnia ei se întinde tot mai mult şi în sînul bisericii, atotputernică atunci, unde nenumăraţii preoţi şi călugări, şi însuşi marele pontif de la Roma se îngraşă în ignoranţă, superstiţii sau în tot felul de patimi a căror laudă cucoana Nebunie o simulează. Pînă şi religia, cu stările ei de extaz, cu credinţa ei în lumea de dincolo, nu e decît curată nebunie. Nimic nu poate rezista puterii de argumentare a obraznicului personaj. El se amestecă în toate, de la viaţa intimă pînă la cea publică, de la micile petreceri pînă la marile aspiraţii. Paradoxele se succed într-o nesfîrşită cascadă. Pentru a le susţine, Erasmus recurge la mărturia a numeroase autorităţi vechi şi noi, care îngreunează uneori opera, fără ca totuşi să-i altereze seva inspiraţiei, ce curge abundentă de la un capăt al ei la altul. E greu de spus şi astăzi cînd are şi cînd nu are dreptate autorul. Afirmaţia se împleteşte cu negaţia aşa de strîns, încît anevoie le poţi descurca. Înţelesurile sînt de cele mai multe ori duble. Erasmus este un maestru neîntrecut al echivocului şi al deghizării. Dintr-un singur zbor al inspiraţiei, el a descoperit haina

II. Memoriu de lucrări.

a) Lucrări

1. Edgar Quinet et les Roumains. Paris 1938, 193 p. Extrait des Mélanges de Histoire Roumaine en France, IV (1938). Premiul ca teză de doctorat la Facultatea de Litere din Cluj.

Recenzii despre această lucrare:
Em. Bucuța, în Gândirea, XVIII (1938), p. 373—374.
Gh. Guțu, în Arhivele Inst. de Ist. Nat., V, p. 687—690.
Vasile Marcu, în Energia Neamului, VI, (1938), p. 228—229.
Carlo Tagliavini în Studi Romeni, IV, p. 188.

2. Edgar Quinet și Dora d'Istria, în Închinare lui N. Iorga, Cluj, 1931, pp. 63—72.

3. Michelet și folclorul românesc, în Anuarul Arhivei de Folklor, II (1931), pp. 101—153.

4. Un elogiu românesc dat lui Vasile Lucaciu de Edgar Quinet, în „La Pologne" de Michelet, în Revue de Transylvanie, I (1934), pp. 273—286.

5. Michelet și Românii (sub tipar).

6. Teatrul Național din Cluj. (Cu o introducere asupra teatrului românesc până la Asachi), în Revista de Grâu, III (1933), p. 33—39.

Recenzii asupra acestui lucrări:
Ol. Bena, în Societatea de Mâine, IX (1932) p. 116.

7. Alecu Russo în Arhivele lui Pumnul, în Patria, XII (1930), nr. 277.

8. Sfârșitul lui Bălcescu, în Patria, XIV (1932), nrele 247, 250, 251 și 252.

9. Alexandri și Bălcescu, în Patria, XIV. (1932), nr. 265.

cu care să-și mascheze intențiile, destul de largă pentru ca libertatea mișcărilor să nu-i fie stînjenită — căci el lovește adeseori fără cruțare —, destul de pestriță și de caraghioasă, pentru a înșela vigilența celor mari și puternici. Putea să susțină oricînd că nu el vorbește, ci Nebunia. Și cine poate lua în serios pe un nebun? În scrisoarea-dedicație către Thomas Morus găsim același joc al echivocului. Pe de o parte autorul mărturisește că elogiul nu este altceva decît un « joc », nu poate însă să nu recunoască faptul că a preamărit nebunia într-o formă care nu e deloc nebună; de altfel, el nu a căutat să lovească, prin satira lui, în indivizi, ci în păcate generale; dacă totuși cineva se simte vizat și protestează, aceasta înseamnă că se recunoaște vinovat; în fine, ultimul argument pe care-l invocă este că în cursul lucrării el însuși se înșiră printre cei loviți cu leuca. Toate acestea au accentuat deghizarea și au asigurat publicarea lucrării.

« Jocul » lui Erasmus s-a dovedit însă curînd foarte periculos. Reforma s-a alimentat în mare parte din cărticica lui, căci critica abuzurilor bisericii catolice era făcută în ea cu agerime, adevăr și sarcasm, de unul dintre cei mai învățați oameni ai timpului. Cu toate că acest caracter incendiar al pamfletului a fost recunoscut, el n-a fost interzis. Perdeaua de protecție în care l-a învăluit autorul a fost așa de ingenioasă, încît i-a asigurat publicitatea de-a lungul veacurilor. A și fost mereu reeditat, tradus, comentat. E cea mai cunoscută lucrare a lui Erasmus. După aproape o jumătate de mileniu, ea și-a păstrat prospețimea.

Recitindu-l pe Erasmus și admirînd marea lui artă a deghizării, tot timpul m-am gîndit la Ion Budai-Deleanu. Nimeni în literatura română nu a știut să folosească acest procedeu ingenios cu atîta măiestrie ca autorul *Țiganiadei* și al celor *Trei-viteji*. Iată întîiul motiv pentru care am pus alături doi scriitori așa de îndepărtați nu numai în timp, dar și în preocupări.

Cum a ajuns Budai-Deleanu să recurgă la acest procedeu? Spirit realist și lucid, înzestrat cu un ascuțit dar al observației — însușiri care au fost dezvoltate la școala unei vaste culturi umaniste și a marelui veac al Luminilor — contemporan al unor evenimente epocale pentru neamul său (Răscoala lui Horia, *Supplex Libellus*), sau pentru întreaga Europă (Revoluția franceză, ascensiunea lui Napoleon), Ion Budai-Deleanu și-a dat seama de timpuriu că trăiește la o răscruce de veacuri, care poate fi decisivă și pentru neamul său, de a cărui soartă măsteră era profund îndurerat. Cine să-i arate acestui neam drumul pe care să apuce, păcatele de care să se scuture, virtuțile pe care să le îmbrățișeze? Budai-Deleanu a simțit în el această chemare. Nu mai încape îndoială că la temelia întregii lui opere, ca de altfel a întregii opere a Școalei ardelene, stă patriotismul. Aceasta ne face să-i înțelegem îndrăznelile, care merg uneori pînă la eroism, și să-i iertăm rătăcirile. În izolarea de la Lemberg (Lwowul de astăzi), unde a rămas de prin 1788 pînă la sfîrșitul vieții (1820), patriotismul lui a crescut. Depărtarea de țară este o probă de foc pentru sentimentul patriotic. La cei slabi el slăbește, se denaturează sau dispare cu totul; la cei tari se fortifică. Cîteva din operele cele mai reprezentative pentru patriotismul românesc s-au născut în exilul autorilor lor. Șincai a scris în pribegie o mare parte din *Hronic*, Nicolae Bălcescu, în amarul său exil, *Mersul revoluției* și *Istoria românilor sub Mihai Viteazul* Alecu Russo, *Cîntarea României* și Ion Luca Caragiale al său *1907 din primăvară*

pînă-n toamnă. De la Lemberg, Budai-Deleanu a continuat să se intereseze îndeaproape nu numai de Ardeal, ci şi de celelalte provincii româneşti, a căror istorie o cunoştea încă de mai înainte. Ba, acum, prin postul pe care-l ocupă, vine în contact direct cu Bucovina şi Moldova. Dorinţa lui de a transmite un mesaj întregului său popor creşte deci, cu siguranţă, în acest punct de observaţie. Cum să-l spună însă fără să suporte rigorile regimului? Căci după ce Iosif al II-lea şi-a anulat toate reformele, după ce Revoluţia franceză a arătat în modul cel mai concret consecinţele ideilor raţionaliste, cu care au cochetat unele capete încoronate sau unii aristocraţi, s-a instaurat şi în Austria un regim de cruntă teroare. Îndrăznelile intelectualilor se plăteau scump. Budai-Deleanu avea înainte exemplul lui Şincai şi Petru Maior (care au pătimit atîta de pe urma persecuţiei episcopului Bob, reprezentantul acestei reacţiuni) şi pe al iacobinilor unguri, conduşi de Martinovici. Nu dorea de loc să aibă soarta lor. Iată de ce a recurs la procedeul deghizării. Sîntem convinşi că l-a folosit nu ca un joc al imaginaţiei lui îndrăzneţe, ci, înainte de toate, pentru a-şi apăra opera de cenzorii regimului. Căci nu mai încape îndoială că dorea să dea publicităţii cele două poeme ale lui.

Literatura universală, în care era destul de bine orientat, îi oferea numeroase exemple de critică socială acoperită de deghizări ingenioase. Unele din marile opere amintite de el, mai ales poemele eroi-comice, s-au folosit de acest procedeu. De altfel, odată cu intensificarea luptei împotriva feudalismului, mistificările şi deghizările se înmulţesc. Să ne gîndim doar la cîteva exemple celebre: *Scrisorile persane* ale lui Montesquieu (1721), *Gulliverul* lui Swift (1726), *The Beggars Opera* (1728) a lui John Gay, *Abderiţii* lui Wieland (1774). Ce era apoi, în mare parte, literatura picarescă, ce îşi găseşte acum numeroşi imitatori în Europa, dacă nu o critică socială camuflată?

Totul este să nimereşti aşa de bine masca, încît ea să-ţi permită să spui cît mai mult fără a fi descoperit. Din clipa în care lui Erasmus i s-a ivit, cînd trecea Alpii, imaginea Doamnei Nebunii, totul i s-a părut simplu şi clar.

Noi credem că Budai-Deleanu se găsea în aceeaşi situaţie, în momentul cînd i-a apărut în amintire, care trebuie să-i fi fost foarte vie, marele anecdoticon pe tema ţiganilor, pe care îl va fi cunoscut în copilăria şi tinereţea lui. Să facă apel la acest anecdoticon! Să aducă în scenă pe aceşti paria ai societăţii, pe aceşti picaros atît de cunoscuţi în mediul românesc. Nimeni nu avea dreptul să ia în serios acţiunile şi spusele lor. Să critice deci cu ajutorul, prin gura lor!

Erasmus şi-a concretizat numaidecît inspiraţia. *Elogiul* a fost scris aşa zicînd dintr-o răsuflare; e probabil că, într-o anumită măsură, autorul l-a considerat într-adevăr un joc, că el însuşi nu şi-a dat seama de consecinţele lui — de aceea a trecut la elaborarea altor opere, la care cu siguranţă că ţinea mai mult. Budai-Deleanu şi-a frămîntat însă ideea transpusă în cele două poeme, mai bine de două decenii, a şlefuit-o mereu, descoperind în ea noi şi noi posibilităţi de creaţie artistică, de critică socială şi de comunicare a unui mesaj.

Căci acesta este scopul ultim al celor două epopei: critica şi transmiterea unui mesaj. Posedat de vocaţia sa poetică, sau cum spune el, «răpit fiind cu nespusă poftă de a cînta ceva», autorul a urmărit, concomitent, şi înzestrarea literaturii noastre cu o operă de factură şi rezistenţă clasică. Şi i-a şi reuşit să creeze, cu unelte pe care şi le-a făurit în mare parte singur, întîia capodoperă a literaturii noastre moderne. Conştiinţa lui socială, patriotismul lui înfocat l-au îndemnat însă chiar de la început să pună în ele un accent deosebit pe critică şi mesajul patriotic. Şi cu cît înaintează în vîrstă, cu cît îşi dă mai mult seama că se găseşte într-adevăr la o răscruce de veacuri, cu atît scopul acesta major, această tendinţă a operei — căci cele două epopei sînt opere cu tendinţă — i se par mai limpezi şi mai necesare. Cu atît trebuia să crească însă şi deghizarea.

Comparaţia între cele două versiuni ale *Ţiganiadei* e concludentă în această privinţă. Datele principale ale mistificării se găsesc în întîia versiune: critica sub masca alegoriei cu ţiganii; plasarea acţiunii într-o epocă îndepărtată de actualitate şi într-o ţară dinafara imperiului austriac — în care opera urma să fie publicată; însoţirea textului cu o

scrisoare-dedicație și cu note, care să camufleze, dar să și explice. Aceste procedee —și nu le-am amintit pe toate — sînt mult mai accentuate și mai ingenioase în versiunea a doua. Se vede că autorul și-a învățat meseria, că uneori el însuși e încîntat de acest joc de-a v-ați ascunselea. Muza poetului are acum o gură așa de mare încît trebuie să intervină mai des pentru a i-o închide. Țiganii sînt mult mai îndrăzneți în critica lor socială. Ei discută nici mai mult nici mai puțin decît problema statului, una din problemele fundamentale ale organizării sociale. Din rîndurile acestor zdrențoși și flămînzi, iată că se ridică un Baroreu, un Slobozan, un Janalău, care vorbesc ca marii oratori ai Girondinilor și Montagnarzilor Revoluției franceze. Această problemă se discută pentru întîia oară în cultura românească atît de limpede și de îndrăzneț. Este adevărat că discursurile acestea sună cam ciudat în gura unor țigani, că ele calcă legile realismului, pe care autorul le respectă adeseori. Budai-Deleanu știe acest lucru. Scopul să fie atins: critica organizării sociale! Ai impresia că așa cum Erasmus a înglobat în pamfletul său toate, sau aproape toate comportările omenești, numai ca să-și poată permite să atace problema bisericii, care l-a revoltat mai mult decît toate, tot așa Budai-Deleanu inventează cu fantezia lui originală și îndrăzneață numeroase acțiuni și episoade, care de care mai comice și mai interesante, numai pentru a putea ascunde în mijlocul lor cît se poate de bine critica lui socială și îndeosebi această problemă a statului, la care ținea așa de mult, precum și mesajul său patriotic.

Țiganiada nu este însă numai o epopee eroi-comică, ci și una eroică. În versiunea a doua, aspectul eroic e chiar mai dezvoltat. Ea se termină de altfel la modul eroic, cu apariția lui Romândor, acel personaj simbolic care, după descurajarea provocată de înfrîngerea lui Țepeș, vine cu deviza continuării eroice a luptei pentru independență și libertate.

« Nu, dragi voinici! Ori la slobozie,
Ori la moarte drumul să ne fie! »

Oștenii — masele am spune noi — îl ascultă, și ultimul cuvînt din epopee este al lor:

« Du-ne — strigînd — măcar în ce parte,
Ori la slobozie, sau la moarte! ».

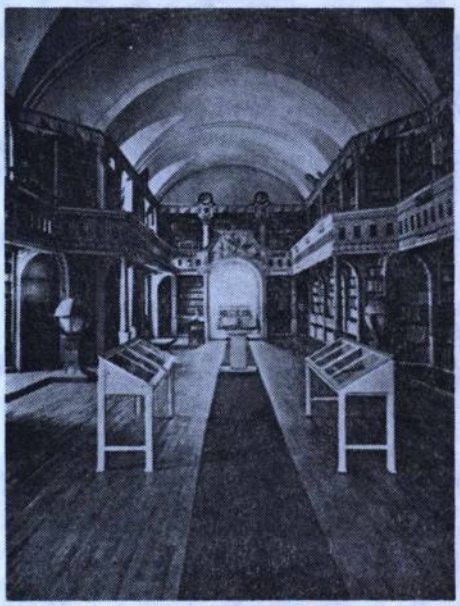
Nu este acesta cel mai scump mesaj care se putea da atunci poporului nostru: lupta eroică pentru independență și libertate?

Tot în această versiune strecoară, într-o formă foarte camuflată, marea idee a unirii tuturor țărilor române, unire care dorea să se facă în spiritul libertății și dezrobirii sociale, căci cel care va realiza-o:

« ... va da robilor slobozie
La vremea cînd s-a tîmpla să vie ».

În această versiune el introduce apoi, la începutul cîntecului XI, acel « moral » în care umanismul său atinge formele cele mai înalte, căci poetul plînge aci cu « lacreme necontenite » soarta « oamenirii obidate », apăsată de tiranie, chinuită de războaie, de exploatare, de fanatism, superstiție și ignoranță. Rîsul lui, care a răsunat homeric de-a lungul întregii epopei, se înecă în lacrimi. Nicăieri parcă poetul nu vorbește așa de direct ca aici. Se vede că problema statului, dezbătută ceva mai înainte, l-a încălzit, și acum crede că a sosit momentul să dea expresie sentimentelor la care ținea mai mult, să arate, asemenea lui Caragiale în *1907*, că în dosul rîsului său se ascunde o mare revoltă și amărăciune.

Toate acestea trebuiau foarte bine camuflate. Nu putem analiza aici numeroasele procedee pe care le întrebuințează autorul pentru a-și atinge scopul. Amintim doar că, în versiunea a II-a, funcțiunea aceasta este rezervată în mare parte notelor, mult mai

Alba-Iulia: Interior din Biblioteca Bathianeum.

Rotterdam: Monumentul lui Erasmus.

numeroase decît în versiunea I şi atribuite unor personaje imaginare. Comentatorii aceştia sînt uneori megafoane ale textului; alteori au menirea să pună surdină pe ideile lui, avînd însă darul de a le sublinia tocmai prin această surdină. Adeseori aceşti comentatori se ceartă între ei, încît naiba mai ştie cine are dreptate şi care sînt adevăratele intenţii ale autorului. E o întreagă comedie! Mistificarea ia aşa proporţii încît autorul pare îngrijorat că cititorul nu-l va înţelege: tocmai de aceea trebuie să sublinieze în *Epistolia închinătoare* că totul e numai o alegorie, atribuind însă acestui termen un înţeles mult mai cuprinzător decît cel obişnuit.

Dar Budai-Deleanu n-a învăţat măiestria deghizării numai de la marile modele clasice, ci şi din literatura populară, unde, de asemenea, procedeul e des întîlnit. Căci ce sînt altceva atîtea din miturile, basmele, apologurile şi anecdotele populare, dacă nu tot atîtea mijloace de a spune adevărul în mod învăluit, pentru a evita astfel răzbunarea celor demascaţi. Meritul lui Budai-Deleanu constă în folosirea cu multă măiestrie a acestui procedeu popular. Chiar axa principală a mistificării (critica cu ajutorul ţiganilor) derivă, cum spuneam la începutul studiului, din marele anecdoticon cu privire la acest popor.

O dată, într-o notă la versiunea I, comentînd teama unei ciobăniţe de a nu fi prinsă de Becicherec Iştoc pe stînca pe care s-a cocoţat, el spune că autorul a pus-o să vorbească «în cuvinte ce se pot înţelege în două chipuri (echivoace)... căci altminteri n-ar fi de rîs». El se referă aici la aşa numitele anecdote «cu perdea», după care se ascund două înţelesuri. Asemenea lui Moş Nichifor din cunoscuta povestire de mai tîrziu a lui Creangă, Budai-Deleanu este şi el un mare «coţcar», un mare meşter în anecdote pipărate, corosive, cu două înţelesuri. Dovezi se găsesc destule în cele două poeme ale lui. El nu se opreşte însă la această formă elementară, «unsuroasă» a echi-

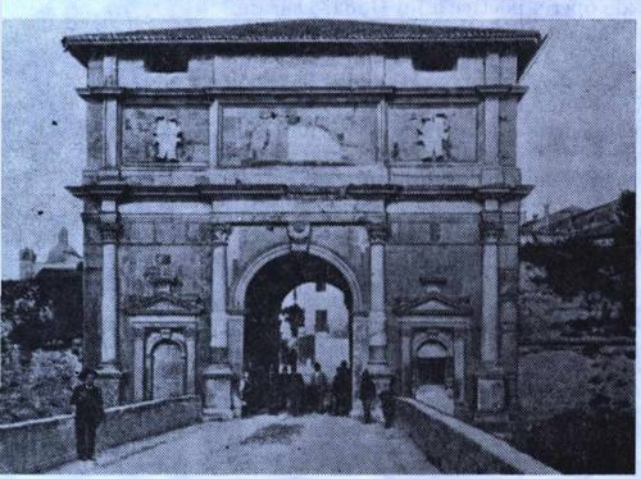
vocului, ci îl întrebuințează pe multe planuri. Și nu numai pentru a provoca rîsul, ci pentru a spune lucruri foarte serioase.

Dar să ne întoarcem la Erasmus.

A cunoscut oare Budai-Deleanu *Elogiul nebuniei?* E probabil că da. Dovezi absolut sigure pentru această ipoteză nu avem. Sînt totuși unele asemănări care ne dau de gîndit. *Epistolia închinătoare către Mitru Perea* din fruntea *Țiganiadei* se aseamănă întrucîtva cu dedicația lui Erasmus, o scrisoare și ea, către Thomas Morus. Erasmus se folosește de ea atît pentru a atenua îndrăznelile *Elogiului*, cît și pentru a le sublinia. Așa face și Budai-Deleanu. Erasmus își numește pamfletul un « joc », la care spune că nu este întîiul care recurge și înșiră o lungă serie de înaintași, în fruntea cărora stă Homer cu *Batrachomiomachia*. Și autorul *Țiganiadei* își numește opera o « jucăreauă » și își începe pomelnicul modelelor cu « Omer cel vestit, moșul tuturor poeților ».

Dar nu e numai atît. Strofele următoare, așezate în fruntea cîntului III din *Trei viteji*, par scrise sub influența directă a celebrului pamflet:

1

« Bine Solomon au zis înțăleptul
Că lumea noastră de nebuni îi plină,
Căci puțini foarte de cătră strîmb dreptul,
Sau de neadevăr adevăr dezbină:
Puțini foarte sînt cei cu minte trează
Pot vedea curat a soarelui rază.

2

Vezi cum aleargă toți după năluce,
Cum gonesc mai toți umbre fugătoare!
Îndemnul pe toți a poftelor duce.
Fieșcare un feliu de nebunii are,
Care într-atîta capul îi amețe,
Cît nu vede nici pînă la părete.

3

După ce o dată mintea să răpește
Ori de ce feliu de poftă desfrînată,
Atuncea ea în cap nu mai stăpînește,
Ci numa este a poftelor argată;
Ș-ori că la toate ea doarme și tace
Ori ce-i poruncesc patimile face.

4

Deacă vom privi la faptele toate
Și orice în lume prin oameni să lucrează,
Pre puține sînt așa lămurate,
Purcezînd curat cum purcede o rază
Din soare, să nu fie schimosite,
Sau cu nescare nebunii spoite.

5

Toată osăbirea — precum mi se pare —
Este întru mai mult ș-întru mai puțin.
Cesta s-au lovit cu leuca mai tare
Și bău într-adins cu păharul plin;

Erasmus de Rotterdam. Portret de Holbein.

După celalt numai s-au atins
Şi doar n-au băut cu totul adîns.

6

Pentru acea să nu vă miraţi de mine
Că tot cu nebuni mi-am făcut ş-am treabă;
Că voao pre bine a şti să cuvine
Că înţălepţii nu să află aşa degrabă,
Toema de i-ai şi căuta cu lumina
Cum Dioghen au făcut în Atina».

Şi Erasmus recurge de vreo cîteva ori la autoritatea lui Solomon; şi el socoteşte nebunia o consecinţă a patimilor.

Elogiul putea să-l inspire apoi pe Budai-Deleanu în critica împotriva fanatismului, superstiţiilor şi îndeosebi împotriva abuzurilor clerului. Cu siguranţă apoi că a admirat măiestria cu care autorul îşi deghiza critica şi a învăţat de la ea.

Nu este deci exclus ca umanistul Budai-Deleanu să fi cunoscut această operă a unuia dintre cei mai străluciţi umanişti europeni. Faptul că nu-l aminteşte nu trebuie să ne mire. Se temea ca lucrarea să nu alarmeze pe cenzori.

Dacă ipoteza noastră e acceptată, atunci marilor opere ale literaturii universale, amintite pînă acum în legătură cu *Ţiganiada*, li se mai adaugă una.

Dar nu numai pentru această probabilă influenţă am alăturat cele două opere, ci şi pentru ca prin compararea lor să înţelegem mai bine şi să apreciem marea măiestrie a deghizării, care este una din calităţile majore ale operei poetice a lui Budai-Deleanu. Ea ar merita un studiu special. Noi n-am făcut decît cîteva sugestii.

Această măiestrie este un dar al geniului popular şi al inteligenţelor superioare. Ea ne întăreşte încrederea în puterea spiritului, în biruinţa raţiunii, arătîndu-ne că, oricît de mare e opresiunea sau tirania cu care trebuie să lupte uneori omenirea, mai curînd sau mai tîrziu raţiunea descoperă totuşi mijloacele pentru a le înfrînge. Asemenea calului troian, inventat de mintea lui Odiseu, cel mai iscusit dintre eroii lui Homer, ea se strecoară, prin astfel de deghizări, în cetatea duşmanului şi îi dă lovitura de graţie[2].

[2] *Elogiul nebunici* se găseşte în mai multe ediţii la Biblioteca Universitară din Cluj. Noi am utilizat traducerea în limba franceză: Erasme, *Eloge de la Folie*. Nouvellement traduit du latin par Pierre de Nolhac, Paris, 1927. Traducătorul, un specialist în Erasmus, scrie şi o introducere, plină de date şi sugestii interesante. Ştefan Zweig, în excelentul său studiu asupra lui *Erasmus* (tradus şi în românеşte de Eugen Relgis), admiră lucrarea fără nici o rezervă. Zweig remarcă şi marea ei artă de deghizare.

Procedeul deghizării la Budai-Deleanu a fost remarcat de aproape toţi comentatorii operei lui, fără ca totuşi să fie studiat în toată amploarea (vezi D. Popovici, *Doctrina literară a Ţiganiadei de I. Budai-Deleanu*, în *„Studii literare"*, vol. IV (1948), pp. 83—118).

Citatele din I. Budai-Deleanu le-am dat după *Ţiganiada* (E.S.P.L.A. 1955) şi *Trei viteji* (E.S.P.L.A., 1956), ediţii îngrijite de J. Byck, cu introducere de I. Oană.

Despre numeroasele forme de deghizare a criticii sociale în literatura europeană a secolului al XIX-lea vezi şi P. Hazard, *La pensée européene au XVIII-ème siècle de Montesquieu à Lessing*, Paris, 1946, tom I, p. 3 şi urm. (n.a.)

ECHIVALENȚE ROMÂNEȘTI/1

SHAKESPEARE

NEGUȚĂTORUL DIN VENEȚIA

în versiunea lui

AL. PHILIPPIDE

DESPRE TRADUCERILE EFECTUATE DE Alexandru Philippide s-au scris multe și binemeritate cuvinte de laudă. Vladimir Streinu le găsea «însușiri artistice personale», care-l situau pe poet deasupra tuturor traducătorilor. Iar Geo Bogza, recent, discutînd această componentă a operei autorului Visurilor în vuietul vremii, ne-a dat, cred, una din cele mai sugestive caracterizări: « Philippide nu este un traducător obișnuit, diletant sau competent, ci un geniu al traducerii, menit să se exprime pe sine și să-i exprime pe alții... El nu a făcut traduceri, ci și-a trăit viața — cum ar fi respirat — traducînd. Noroc al literaturii noastre, care nu știu dacă se va mai repeta a doua oară». [1]

Neîntrecut cunoscător al literaturii universale, asupra căreia ne-a lăsat pătrunzătoare observații, Philippide a făcut numeroase traduceri, atît din poezia cît și din dramaturgia străină. În ceea ce privește poezia, rămîne inegalabilă tălmăcirea versurilor lui Charles Baudelaire. Volumul apărut în 1934, Flori alese **din** Les fleurs du mal, **a stîrnit admirația amatorilor de literatură cît și a criticii. Tot Geo Bogza, de curînd, într-o serie de articole închinate memoriei poetului (vezi „România literară", nr. 8—11/1979), remarca atît harul cît și strădania lui Philippide ca traducător de poezie. Și ceea ce pentru neinițiați pare o erezie, autorul Cărții Oltului constata la vremea respectivă, cu nedisimulată surprindere, că nu de puține ori traducerile lui Philippide din Baudelaire au depășit ca valoare artistică textul original.**

Dacă din poezia universală am amintit doar de Baudelaire, nu-i mai puțin adevărat că un alt volum, cel apărut în 1940, în tălmăcirea lui Philippide, cuprinzînd versuri din Hölderlin, Novalis, Mörike și Rilke, a cucerit și el unanime aprecieri din partea cunoscătorilor. Pompiliu Constantinescu, într-un articol dedicat acestui eveniment, oprindu-se la « strălucitele mijloace de traducător» **ale poetului, sublinia faptul că, mai ales, poema rilkeană** Orfeu, Euridice, Hermes **aparține celor mai frumoase traduceri românești[2].**

Dar, așa cum spuneam mai înainte, Alexandru Philippide a îmbogățit literatura românească și cu nestemate ale dramaturgiei universale. Din repertoriul său nu lipsesc piesele lui Shakespeare, Molière, Lessing, Ibsen, Schiller ș.a. O listă completă a lor, după cum se va vedea mai jos, nici un există. Și asta pentru faptul că o parte din ele, din motive pe care vom încerca să le lămurim în cele ce urmează, n-au văzut niciodată lumina tiparului. Este vorba aici de acele traduceri pe care poetul le-a făcut, în perioada interbelică, pentru Teatrul Național din Iași. Prezentate în manuscris, după obiceiul timpului, pentru a primi avizul comitetului de lectură, ca să poată fi jucate, ele au rămas în biblioteca instituției ieșene, de unde, prin anii 1950, împreună cu o bogată colecție de programe, a ajuns la Arhivele Statului. O cercetare sumară ne-a permis, pentru început, descoperirea uneia din traducerile pe care poetul le considera dintre cele mai reușite[3]. Aceasta este Minna von Barnhelm **de Lessing. Premiera piesei, pentru că ea a fost jucată pe scena Naționalului ieșean, a avut**

---

[1] Geo Bogza, *À la recherche du temps perdu* (IV), în *„România literară"*, anul XII, nr. 11, 15 martie 1979, p. 7.

[2] Pompiliu Constantinescu, *Poeme de Hölderlin, Novalis, Mörike, Rilke*, în *„Vremea"*, anul XIII, nr. 604, 8 iunie 1941.

[3] D. Ivănescu, *Lessing, Minna von Barnhelm, în traducerea lui Alexandru Al. Philippide*, în *„Convorbiri literare"*, nr. 3, 20 martie 1979, p. 16.

loc la 14 decembrie 1929 și s-a bucurat de o prestigioasă distribuție, din care n-au lipsit interpreții I. A. Nosec (maiorul von Telheim), Eugenia Vasilescu (Minna von Barnhelm), Constantin Ramadan, Margareta Baciu ș.a. Mai mult, renumitul director de scenă Aurel Ion Maican a încercat atunci o regie îndrăzneață, ce permitea patru locuri de acțiune simultană[4].

În 1929, director al Teatrului Național din Iași era profesorul Iorgu Iordan, cel care, după cum reiese din programul spectacolului, trebuia să susțină în fața publicului prelegerea despre rolul lui Lessing în istoria literaturii universale. Intervenția sa, ca și traducerea poetului Philippide, constituia omagiul pe care ieșenii îl aduceau dramaturgului german la împlinirea a două secole de la nașterea lui. Mai tîrziu, în stagiunea 1941—1942, cu o distribuție parțial schimbată, piesa a fost reluată, folosindu-se aceeași traducere. Nimerit prilej pentru profesorul N. I. Popa de a sublinia, în programul spectacolului, « calitățile literare ale textului și ale traducerii» ca și regia excepțională[5].

Dealtfel, stagiunea 1929—1930, cînd a fost montată prima dată Minna von Barnhelm, pare să fi fost deosebit de fructuoasă, atît pentru scena ieșeană cît și pentru traducerile oferite de poet treatrului nostru. Din colecția de programe a Teatrului Național reiese că la 21 ianuarie 1930 a avut loc premiera piesei Un domn bine de W. Hasenclever[6]. Comedia dramaturgului german, o ascuțită satiră la adresa societății contemporane, — eroul principal realizează un birou comercial pentru specularea sentimentelor omenești și obține profituri fabuloase — în care a excelat Miluță Gheorghiu în rolul lui Möbius, a cîștigat aprecierea spectatorilor și a criticii. Din aceste două traduceri doar un singur fragment, din piesa lui Lessing, a fost publicat în revista „Convorbiri literare", nr. 3/1979.

Tot la începutul anului 1930, în martie 18, spectatorilor ieșeni le-a fost prezentată o altă traducere din dramaturgia universală: piesa Burghezul gentilom de Molière. Într-o declarație făcută presei, cu cîteva zile înainte de premieră, directorul de scenă Aurel Ion Maican, afirma următoarele: « În prezent lucrez la fastuoasa realizare, de mare spectacol, Burghezul gentilom de Molière. Va fi o seară de artă, premiera de marțea viitoare, o seară pe care de mult am făgăduit-o ieșenilor »[7]. Traducerea lui Philippide s-a bucurat de succes pentru că în stagiunea următoare, 1930—1931, Burghezul gentilom a fost din nou introdus în repertoriu[8]. Același lucru s-a întîmplat și cu Un domn bine [9] care, avînd de această dată și pe Anny Braeschi printre interpreți, a fost reprogramată în stagiunea 1931—1932.

Dar dacă majoritatea manuscriselor pe care le deținem nu pot fi datate cu precizie, putem totuși afirma, după cercetările făcute pînă la această dată, atît în arhiva Teatrului Național cît și în colecția de programe, că prima sa transpunere în românește, intrată în repertoriul Naționalului ieșean, a fost o piesă a unor autori mai puțin cunoscuți, Paul Géraldy și Robert Spitzer, intitulată Dacă aș vrea[10]. Evenimentul a avut loc în stagiunea 1925—1926. Date incomplete deținem și în legătură cu dramatizarea după romanul lui Gaston Léroux, Misterul din camera galbenă [11], al cărui text n-am reușit să-l găsim, dar de a cărui interpretare, la capitolul « spectacole populare», sîntem avizați, începînd cu stagiunea 1931—1932, atît de programele de teatru cît și de documentele de arhivă.

Înainte de a ajunge la piesa lui Shakespeare, Negustătorul din Veneția, din care reproducem în acest număr un fragment, să mai amintim alte trei manuscrise aparținînd lui Philippide, pe care am reușit să le găsim, dar despre care nu știm exact dacă au fost sau nu vreodată jucate. Cercetările viitoare vor aduce, sperăm, mai multe precizări. Este vorba de traducerile din Ibsen, Romain Rolland și Maeterlinck, ale căror piese, în ordine, Peer Gynt, Lupii și Monna Vanna, ca și cele amintite pînă acum, fac parte din colecția de « Manuscrise» a Arhivelor Statului din Iași. O primă lectură a lor ne-a convins, dacă mai era nevoie, de calitățile de traducător ale lui Philippide, amintite mai înainte. Este, cred, timpul să precizăm că nici una din aceste traduceri nu este menționată în lucrările dedicate lui Philippide și nici în Bibliografia literaturii române de sub redacția lui Tudor Vianu. Singurul care amintește o parte din ele este George Muntean, într-un articol dedicat memoriei poetului, ocazie cu care afirmă

---

[4] Arh. St. Iași, „Colecția de programe teatrale", stagiunea 1929—1930, f. 38.

[5] N. I. Popa, *Norocul scldatului* (Minna von Barnhelm) în „Colecția de programe teatrale", stagiunea 1941—1942, f.43.

[6] Arhivele Statului Iași, „Colecția de programe teatrale", stagiunea 1929—1930, f.60.

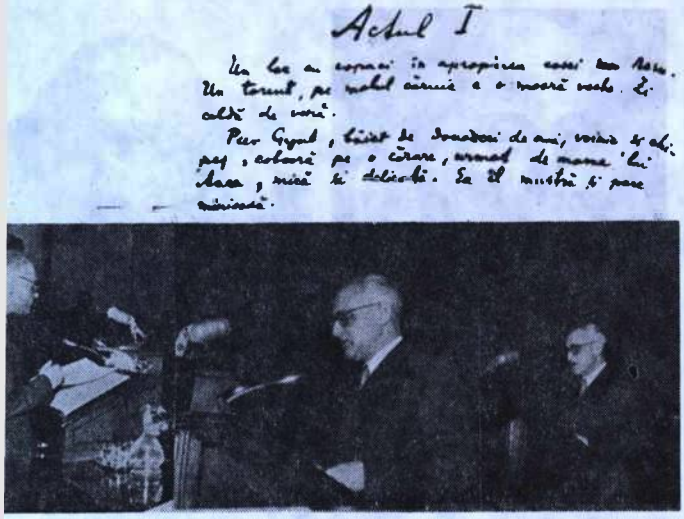
[7] Ibidem, f.98.

[8] Ibidem, fond Teatrul Național Iași, dosar 680/1931, f.2.

[9] Ibidem „Colecția de programe teatrale", stagiunea 1931—1932, pp. 109—110.

[10] Ibidem, stagiunea 1925—1926, f.3.

[11] Ibidem, stagiunea 1931—1932, f.7; vezi și fond Teatrul Național Iași, dosar 825/1933, f.16.

Al. Philippide la Academie, omagiind personalitatea lui A.P.Cehov, cu ocazia comemorării a 100 de ani de la naștere (29 ianuarie 1960).

că Al. Philippide ar fi dorit să le tipărească, dar investigațiile sale, făcute de mai mult timp, s-au dovedit zadarnice[12].

Într-un articol al său, intitulat Note despre Shakespeare, Alexandru Philippide, după un excurs în literatura engleză premergătoare apariției genialului dramaturg, face unele considerații referitoare la opera acestuia, care trădează imediat pe omul cu o solidă cultură universală. Ocupîndu-se, printre altele, și de Negustătorul din Veneția, Philippide plasează piesa în grupul acelora care fac parte din prima perioadă de creație a dramaturgului englez, alături de Romeo și Julieta și Visul unei nopți de vară. Primele două au, după părerea sa, foarte multe puncte comune; poezia este nota dominantă, textul se citește și se recitește « ca o operă făcută să fie citită, nu jucată», oamenii au « un fel de a vorbi metaforic», de cele mai multe ori ei exprimă « adevăruri generale». Romeo și Julieta, spune Al. Philippide, « e povestea unei iubiri pe care o paște nenorocirea și care se isprăvește tragic», Negustătorul din Veneția, « la limita dintre comedie și dramă, e povestea dragostei care, trecînd peste obstacole, se împlinește armonios»[13].

Negustătorul din Veneția, în traducerea lui Philippide, se pare că a avut o situație specială. Tălmăcirea poetului, din informațiile existente în manuscris, a fost făcută în vremea cînd se afla la Paris, pentru studii. La sfîrșitul anului 1924, sosește în capitala Franței A. Ghițescu, actor și societar al Teatrului Național din Iași, care dorea să vadă cîteva spectacole ale Negustătorului din Veneția, în interpretarea teatrului „Odeon". El este cel care copiază traducerea poetului, făcînd totodată și unele note marginale, cu referire, mai ales, la chestiuni de regie. Manuscrisul poartă unele corecturi, care sînt, cu certitudine, avînd în vedere grafia, ale lui Philippide. Aceasta ne îndeamnă să credem două lucruri: că este vorba de singurul manuscris al piesei și că, după ce A. Ghițescu l-a scris, poetul l-a recitit. Situația specială a acestei traduceri nu se încheie însă aici. Deși ea poartă în dreptul personajelor numele interpreților ieșeni, n-am reușit să găsim, în lipsa unui program al spectacolului, colecția fiind incompletă, decît date neconcludente despre realizarea ei pe scena Naționalului ieșean. La 24 aprilie 1934, direcția teatrului, printr-o adresă[14] trimisă Ministerului de Finanțe, solicita reducerea impozitului către stat la minimum 10% cu prilejul spectacolului dat cu Negustătorul din Veneția de Shakespeare, la ștrandul din Iași (spectacol pe apă!); cererea era motivată de faptul că banii strînși cu acest prilej erau folosiți pentru repararea imobilului instituției, care reclama această favoare. Spre sfîrșitul anului 1940, un alt document[15] de arhivă, ne lasă să credem că, deși stagiunea 1940—1941 începuse de mult, piesa lui Shakespeare, la sugestia conducerii Teatrului Național, a fost reprogramată pentru lunile noiembrie-decembrie 1940 (11 spectacole).

O confruntare a textului piesei cu traducerile făcute pînă acum, și mai ales cu cele care au girul unor personalități, dintre care nu putem omite pe aceea purtînd semnătura lui Gala Galaction, poate sugera interesante comparații, începînd de la ordinea scenelor și a actelor și pînă la claritatea și poezia traducerii. În afară de aceasta, sperăm ca cercetările pe care le întreprindem să ne ofere satisfacția identificării manuscriselor la piesele Burghezul gentilom și Misterul din camera galbenă, precum și a descoperirii unor bogate date despre remarcabilele traduceri ale lui Alexandru Philippide, îndeosebi în publicistica ieșeană și arhiva Teatrului Național, cu gîndul de a le pune la dispoziția publicului și specialiștilor, strînse într-un volum.

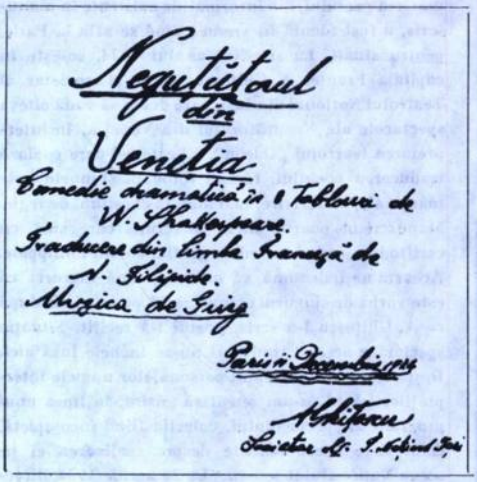
D. IVĂNESCU

[12] George Muntean, *Alexandru Philippide. La ce lucra poetul.* În *„România literară"*, anul XII, nr. 7, 15 februarie 1979.

[13] Al. Philippide, *Note despre Shakespeare*, în *Studii de literatură universală*, București, 1966, pp. 74—75.

[14] Arhivele Statului Iași, fond Teatrul Național Iași, dosar 581/1934, f. 112.

[15] Ibidem, dosar 683/1940, ff. 11—13.

Negustătorul
din
Veneția
Comedie dramatică în 5 Tablouri de
W. Shakespeare.
Traducere din limba franceză de
N. Fălăiești.
Muzica de Luiz

TABLOUL I
Scena I-a

La Belmont. Acasă la Porția. (La ridicarea cortinei, Porția stă culcată pe un divan, visătoare. Nerissa, lîngă divan, uitîndu-se la ea. Porția, după o pauză, începe pe muzică care e în surdină.)

PORȚIA: Nerissa, îmi simt trupul meu mic ostenit de lumea asta mare.

NERISSA: Ce-ar fi atunci, draga mea stăpînă, dacă nenorocirile ți-ar fi tot așa de mari pe cît de mare îți este norocul! Hotărît, hrana prea multă te face tot atît de bolnav ca și foamea! Ca să fii fericit, trebuie să te afli într-o stare de mijloc. Prinosul cărunțește repede părul și ceea ce este de simplă trebuință păstrează viața mai lungă.

PORȚIA: Bune cugetări, și bine spuse!

NERISSA: Ar fi și mai bune dacă lumea s-ar sluji de ele.

PORȚIA: Dacă a face ceva ar fi tot atît de ușor ca a ști ce trebuie să faci, bisericile mici ar fi catedrale și casele săracilor palate de prinți. Propovăduitorul bun își urmează propriile lui învățăminte. Mai repede pot să arăt la douăzeci de oameni cum să se poarte, decît să fiu eu unul din cei douăzeci care are să-mi urmeze sfatul. Zadarnic creierul va născoci legi ca să înăbușe vioiciunea sîngelui; o fire aprinsă va trece peste legile reci. Tinerețea nebună e un iepure care sare peste cursele bunului sfat șchiop... Dar cugetarea aceasta nu-i la locul ei, cînd este vorba să alegi un bărbat! Să alegi! Nu pot nici să aleg pe cel pe care l-aș vrea, nici să nu-l primesc pe cel pe care îl urăsc, de vreme ce voința unei fete în viață trebuie să se încline în fața unui tată mort. Nu e cumplit, Nerissa, să nu poți nici alege pe unul, nici respinge pe altul?...

NERISSA: Tatăl vostru a fost toată viața un sfînt și la moarte sfinții au inspirații minunate. Punînd la alegere trei lădițe, de aur, de argint și de plumb, și cerînd ca acel care va alege după cum îi va fi gîndul, să vă aleagă în același timp, fiți sigură că el a știut să vă asigure bărbatul care vă va iubi cu adevărat. Aveți vreo înclinare deosebită pentru vreunul din cei trei prinți care au venit?

PORȚIA: Numește-mi-i, îi voi descrie rînd pe rînd și descrierea mea te va face să știi ce gîndesc.

NERISSA: Mai întîi, prințul Napolitan.

PORȚIA: Un zănatec care nu vorbește decît de calul lui și se laudă că-l poate potcovi singur.

NERISSA: Contele Palatin!

PORȚIA: E mereu cu sprîncenele încruntate, ca și cum ar spune: «dar hotărăște-te odată, dacă nu mă vrei!» Ascultă povestiri vesele, fără să zîmbească. Mi-i teamă că, îmbătrînind, să nu se facă un filozof ursuz, după cum văd eu că este de posac în plină tinerețe. Mai bine aș vrea să mă mărit cu un cap de mort cu un ciolan în gură, decît cu unul din aceștia doi!

NERISSA: Ce spuneți de seniorul francez?

PORȚIA: Dacă nu l-ar fi făcut Dumnezeu, n-aș crede că e om! Știu că e un păcat să-ți bați joc de alții, dar ce vrei să fac? Are un cal și mai bun decît acela al Napolitanului și se încruntă și mai tare decît contele Palatin. E, delaolaltă, toți oamenii, fără ca să fie însă el un om. Aude o pasăre cîntînd, începe să joace! Se ia la bătaie cu umbra lui! Dacă l-aș lua, aș avea douăzeci de bărbați, nu unul!... Dacă m-ar disprețui, l-aș ierta; pentru că poate să fie îndrăgostit nebun de mine, răsplătit nu va fi niciodată.

NERISSA: Ce credeți despre Faulconbridge, tînărul baron englez?...

PORȚIA: Ce pot să cred? Nici nu înțelege ce spun și nici eu nu-l înțeleg mai bine. Nu vorbește nici latina, nici franceza, nici italiana și poți să juri că eu nu știu nici o vorbă engleză. E om frumos. Dar nu pot sta de vorbă cu o figură mută. Și pe urmă, se îmbracă ciudat. Îl bănuiesc că își cumpără hainele în Italia, pantalonii în Franța, pălăriile în Germania și apucăturile pretutindeni.

NERISSA: Cum îl găsești pe tînărul german, nepotul ducelui de Saxa?

PORȚIA: Dimineața, cînd e treaz, îl găsesc urîcios, și mai urîcios încă, după amiază, cînd e beat. În starea lui cea mai bună, face ceva mai puțin ca un om, și în starea lui cea mai rea, ceva mai mult ca un animal. Oricît voi fi fără de noroc, am nădejdea să-i scap din mînă.

NERISSA: Dacă încearcă să aleagă o lădiță, și-o alege pe cea bună, vă veți opri să ascultați vocea tatălui dumneavoastră!

PORȚIA: Ca să scap, pune un pahar de vin de Rin pe lădița care nu trebuie aleasă. Chiar dacă ar avea pe diavolul în ea, dacă ispita e deasupra, lădița aceea o va alege. Mă simt în stare să fac totul, Nerissa, numai să nu mă mărit cu un burete!

NERISSA: N-aveți nici o frică, doamnă, nu veți lua pe nici unul din aceștia. Mi-au spus că au hotărît să plece, dacă pentru a vă căpăta mîna nu este alt mijloc decît acel al lădițelor!

PORȚIA: Chiar dacă ar trebui să trăiesc cît Sibyla, am să mor castă ca Diana, dar nu-mi voi da mîna decît în condițiile pe care tatăl meu le-a pus. Sînt fericită că îndrăgostiții mei sînt așa de cuminți, pentru că printre ei nu-i unul a cărui plecare să n-o doresc din toată inima, rugîndu-mă lui Dumnezeu să-i îngăduie o lungă călătorie!

NERISSA: Vă mai aduceți aminte, doamnă, pe cînd tatăl dumneavoastră mai trăia încă, de Venețianul, student și soldat, care a venit împreună cu marchizul de Montferrat?

PORȚIA: Da, un oarecare Bassanio. Așa cred că-l chema?!
NERISSA: Da, doamnă, printre cei pe care ochii mei umili îi deosebeau, mi se părea cel mai vrednic de-o femeie frumoasă.
PORȚIA: Nu l-am uitat. Mi-aduc aminte de el și merită laudele tale.

(intră un servitor)

Scena II-a

PORȚIA: Ce este?
SERVITORUL: Străinii cei patru vă trimit rămas bun, doamnă. Vă mai vestesc, pe lîngă aceasta, o ștafetă trimisă de un al cincilea, prințul Marocului, care este aici și așteaptă.
PORȚIA: Dacă aș putea ura bun venit celui de-al cincilea, cu tot atîta inimă cu care am primit rămas bun de la ceilalți patru, m-aș bucura că vine. Dacă are însușiri de sfînt și chip de diavol, mai bine ar fi să mă spovedească decît să mă ceară în căsătorie. Du-te și poftește-l! De-abia ai închis poarta după un îndrăgostit, că iată altul care bate la ușă!

Scena III-a

(Fanfară de trîmbiți, intră prințul Marocului, cu un servitor al lui, pitic. Porția, Nerissa și trei slujitoare).

PRINȚUL MAROCULUI: Să nu vă fie silă de chipul meu, întunecată mască a unui soare strălucitor, cu care sunt vecin și care m-a hrănit. Aduceți-mi cea mai frumoasă ființă, născută la miazănoapte, unde focul lui Phoebus abia de poate dezgheța nămeții și îngăduiți-mi ca în numele dragostei tale să ne crestăm trupul și vei vedea care are sîngele mai roș, ea sau eu. Ți-o spun, frumoasă doamnă, oameni din cei mai viteji s-au spăimîntat văzîndu-mi sîngele. Pe dragostea mea, jur că cele mai vestite fete de pe meleagurile mele m-au iubit! Nu m-aș învoi să-mi schimb culoarea feții decît în schimbul bunăvoinței tale, frumoasa mea domniță!!
PORȚIA: Alegerea nu e lăsată ochilor mei de fată. Jocul de noroc al sorții mele mă oprește să aleg ce vreau. Dar, dacă tatăl meu n-ar fi supus alegerea mea și n-ar fi mărginit-o la chibzuința lui, dacă aș putea fi soția cuiva altfel decît în felul pe care ți l-am spus, ai avea, prinț renumit, tot atîtea drepturi la dragostea mea ca și toți aceia care au venit aici!
PRINȚUL MAROCULUI: Este destul, pentru ca să-ți mulțumesc. Așadar, du-mă la lădițele acelea, ca să-mi încerc norocul. Pe iataganul ăsta, care a ucis Sophiul și un prinț persan, care a cîștigat trei lupte sub sultanul Soliman, aș vrea să înfrunt cele mai strașnice priviri, inima cea mai cutezătoare de pe pămînt, să smulg puii de la ursoaică, să țin piept leului cînd mugește după pradă, ca să te cîștig! Dar vai!! dacă Hercule și Lychas dau cu zarul, ca să vadă care din doi e mai tare, întîmplarea poate părtini pe cel mai slab! Așa că, rob al întîmplării oarbe, se poate ca să pierd ceea ce unul mai puțin vrednic decît mine va cîștiga și să mor de durere!
PORȚIA: Trebuie să-ți încerci norocul! Trebuie, deci, sau să renunți să mai alegi sau să juri înainte de a alege, că dacă vei alege greșit, n-ai să-mi vorbești niciodată de căsătorie, gîndește-te bine!...
PRINȚUL MAROCULUI: N-am să mă gîndesc. Vreau să-mi încerc norocul! El poate face din mine cel mai fericit ori cel mai blestemat dintre oameni!
PORȚIA: Aduceți și arătați lădițele nobilului prinț *(cele 3 servitoare care stăteau în fund iau lădițele de la locul lor și le așează în stînga, în fața scenei, pe scăunașele lor, apoi se retrag iar în fund)*... Acum alegeți!!... *(începe muzica de coarde, încet)*.
PRINȚUL MAROCULUI *(după pauză și joc mut)*: Întîi, lădița de aur, pe care stă scris: «Cine mă va alege va cîștiga ceea ce mulți oameni doresc» *(pauză, joc)*. Pe urmă,

lădița de argint, pe care este scris: «Cine mă va alege, va dobîndi tot ceea ce i se cuvine!» *(pauză, joc).* Și, în sfîrșit, lădița de plumb, cu o înștiințare tot așa de grosolană ca și metalul pe care-i scrisă: «Cine mă va alege, trebuie să dea și să-și puie-n joc tot ce are!» Trebuie să dea? Pentru ce? Pentru niște plumb? Să-ți pui în joc tot ce ai pentru niște plumb? Cei care riscă tot fac asta cu nădejdea să tragă vreun folos! Nu, nu voi da, nici nu voi risca nimic pentru niște plumb! Ce spune lădița de argint? «Cine mă va alege, va dobîndi tot ce i se cuvine!» Tot ce i se cuvine? Cugetă o clipă, Prinț al Marocului, și cumpănește, cît faci și cît prețuiești! Tot ce mi se cuvine! Adică Porția. Prin obîrșia mea o merit, și tot așa prin averea mea, prin creșterea pe care-o am și prin farmecele mele. Sunt vrednic de ea prin dragostea mea! Ce-ar fi dacă n-aș mai șovăi și aș alege lădița de argint? Să mai vedem o dată, ce-i scris pe lădița de aur: «Cine mă va alege, va cîștiga ceea ce mulți doresc!» Adică pe Porția? Toată lumea o dorește! Vin oameni către ea din cele patru colțuri ale pămîntului. Pustiurile Hyrcaniei, întinsele deșerturi ale Arabiei sunt acum drumuri largi pentru prinții care aleargă s-o vadă pe Porția cea frumoasă! Icoana ei e ascunsă într-una din aceste trei lădițe. E cu putință să fie lădița de plumb? Să cred că e închisă în argint, care-i de zece ori mai puțin prețios ca aurul? Niciodată o nestemată ca asta n-a fost încrustată în altceva decît în aur. Dați-mi cheia. Aleg lădița de aur, orice s-ar întîmpla.

POȚRIA: Iată cheia, Prințe, și dacă icoana mea e în ea, sînt a ta!

PRINȚUL MAROCULUI: *(ia cheia și deschide lădița).* Dar ce-i aici? O hîrcă de mort — și în orbita goală un sul de pergament... Ce scrie?...

«Nu-i aur tot ce strălucește,
Am auzit spunînd de multe ori.
Mulți oameni și-au vîndut și viața
Ca să-mi privească fața,
Mormintele-aurite ascund viermi.

Dacă ai fi fost tot așa de înțelept pe cît de viteaz,
Tînăr la trup, bătrîn la minte
Răspunsul acesta nu ar fi fost scris.
Adio!... Cererea ta a luat sfîrșit!»

Da, s-a sfîrșit bine, într-adevăr. Zadarnică mi-a fost osteneala! Dragostea mea, rămîi cu bine! Rămîi cu bine, Porția! Mi-e inima prea grea, ca să-ți vorbesc mai mult de despărțire. Așa pleacă cei care pierd. *(iese cu piticul, servitorul lui).*

POȚIA: Am scăpat bine! Puneți lădițele la loc! Fie ca toți care sînt ca el, ca el să aleagă. *(În timpul acesta se aude sunetul de goargiu. Nerissa, care ieșise după Prințul Marocului, intră repede, cu o servitoare după ea.)*

Scena IV-a

Porția, Nerissa, o servitoare. Prințul Aragonului.

NERISSA: Repede, repede, prințul Aragonului a făcut jurămîntul și vine acum să aleagă. *(Intră prințul Aragonului, muzica de afară intonează un marș clasic.)*

POȚIA: Privește, aici sunt lădițele, nobil prinț! Dacă alegi pe cea în care sunt, vom face nunta în curînd; dar dacă te înșeli, segniore, fără a mai spune un cuvînt, trebuie să mă părăsești numaidecît.

PRINȚUL ARAGONULUI: M-am legat prin jurămînt să iau în seamă trei condiții: întîia, să nu spun niciodată lădița pe care o voi fi ales; a doua, dacă nu aleg lădița care trebuie, să nu mai cer niciodată mîna unei fete; a treia, dacă alegerea mea nu e bună, să mă retrag îndată și să plec.

PORȚIA: De aceste condiții, fiecare trebuie să jure că le va asculta, înainte de-a-și încerca norocul pentru mine!

PRINȚUL ARAGONULUI: Sunt gata!... Acuma, soarta să-mi răspundă nădejdilor inimei mele! Aur, argint și plumb de rînd. «Cine mă alege, trebuie să dea și să-și puie-n joc tot ce are!» (Ai să te faci mai frumos decît ești pînă cînd voi ajunge să dau sau să-mi pun în joc ceva pentru tine!) Ce spune lădița de aur? «Cine mă va alege, va cîștiga ceea ce mulți oameni doresc!» Ceea ce mulți oameni doresc... Acest «mulți oameni» poate să însemne mulțimea nebună, care nu vede decît cu ochii, nu cunoaște decît ce ochiul desprinde, ochiul, care nu scotocește înăuntru, ci, ca și rîndunica, își clădește cuibul în plin aer, pe zidul din afară, în calea primejdiilor. Nu! Nu voi alege ceea ce mulți oameni doresc, pentru că nu vreau să mă amestec cu sufletele de rînd și să m-așez alături cu mulțimile barbare. Spune-mi tu, acum, comoară de argint, ce porți scris pe tine? «Cine mă va alege, va dobîndi tot ceea ce i se cuvine!» E bine spus. Cine ar vrea să înșele soarta și să dobîndească mai multă cinste decît i se cuvine? Să mă gîndesc. Da! Vreau să iau ce mi se cuvine. Dați-mi cheia lădiței de argint ca să deschid cu ea ușa norocului!

PORȚIA: Ai stat mult timp la gînduri pentru ceea ce găsești.

PRINȚUL ARAGONULUI *(deschide) (Muzica tare)*. Ce este? Portretul unui buton, care, clipind din ochi, îmi înfățișează o hîrtie? S-o citesc. Ce puțin semeni tu cu Porția! «Cine mă va alege, va dobîndi tot ceea ce i se cuvine». Nu mi se cuvine oare ceva mai bun ca o figură de bufon? Oare numai atît prețuiesc? Meritele mele nu-s mai mari?

PORȚIA: A face o greșală și a o judeca sunt lucruri foarte deosebite!

PRINȚUL ARAGONULUI: Ce-i scris aici?

«Focul de șapte ori a încercat aceasta;
De șapte ori încercată trebuie să fie mintea
Care n-a ales greșit niciodată.
Sunt unii care strîng în brațe umbre;
Aceia nu au decît umbra fericirei.
Știu, sunt nerozi care trăiesc
Acoperiți de argint cum e lădița asta!»

Aș părea și mai nebun încă, dacă aș mai rămîne aici! Venisem cu un cap de bufon și acum plec cu două. Rămîi cu bine. Îmi voi ține jurămîntul și îmi voi îndura răbdător nenorocul! *(Prințul Aragonului iese cu pajul). (Servitoarele pun lădițele la loc, lîngă perete).*

PORȚIA *(veselă)*: Așa se arde fluturele-n flăcări! O! Nebunii aceștia care cugetă! Cînd au ceva de ales, au înțelepciunea să piardă tot, din prea mult spirit!

NERISSA: Vechiul proverb nu e o *erezie!?*: «Spînzurătoarea și căsătoria atîrnă de soartă!».

PORȚIA: Trage perdeaua, Nerissa! *(intră un servitor al Porției sau una din cele 3 servitoare)*. Ce este?

SERVITOAREA (servitorul): La poartă s-a oprit un tînăr Venețian, care vine înainte să vestească sosirea stăpînului său.

PORȚIA: Bine, îl aștept cu nerăbdare. Nerissa, vreau să-l văd și eu! *(se așează pe divan visătoare)*.

NERISSA (aparte): Venețian... Doamne, dacă ar fi Bassanio!

(Muzica continuă, o pauză și cade cortina)

ECHIVALENȚE ROMÂNEȘTI/2

MARCEL PROUST

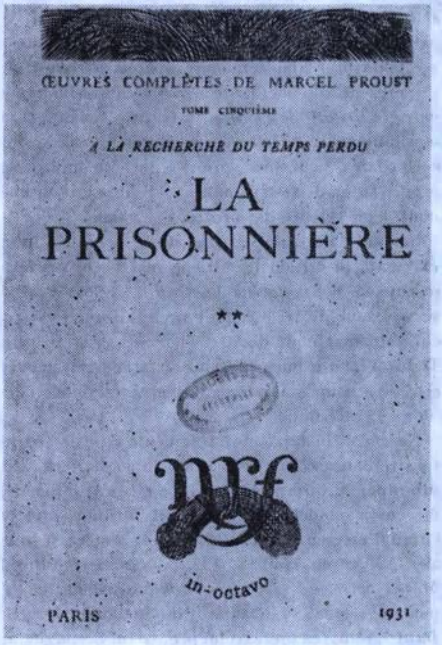
Expresivitatea artistică a tălmăcirii lui TUDOR VIANU

PÎNĂ ÎN 1951, DE CÎND DATEAZĂ PRIMA TĂLmăcire din literatura universală (Shakespeare, *Antoniu și Cleopatra*), semnată de Tudor Vianu, profesorul și reputatul estetician își realizase cea mai importantă parte a operei sale. Fără a adăuga o nouă dimensiune personalității lui plurivalente, capitolul traducerilor, acum inaugurat public, vine, așadar, să completeze preocupări mai vechi ale comparatistului și omului de cultură mereu atent la spectacolul spiritual universal.

Căutarea echivalențelor românești, pentru unele dintre valorile certe ale literaturii europene, se explică, probabil, în parte, și prin activitatea lui universitară, fiindcă nu o dată în manuscrisele cursurilor sale, elaborate cu binecunoscuta-i conștiinciozitate și scrupul științific, apar numeroase exemplificări, în versuri și proză, în versiunea-i proprie, alături de numeroase altele datorate unui Ion Frunzetti sau George Dumitrescu. Un exemplu edificator îl constituie, în acest fel, sonetele după Shakespeare, Goethe, Giordano Bruno, Michelangelo, poeziile din V. Hugo, Heine și Wordsworth, toate traduse în intervalul 1956—1964, publicate postum în primul volum al *Operelor* sale împreună cu poeziile originale.

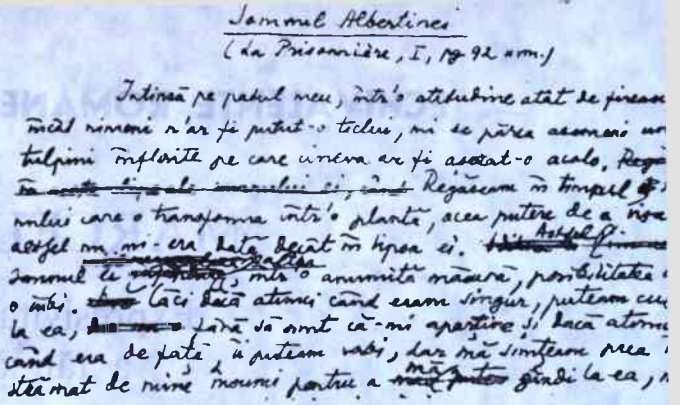
Nu trebuie uitată însă în analiza unor asemenea tălmăciri nici pasiunea veșnic prezentă a scriitorului, marea lui sensibilitate lirică, zăgăzuită vreme îndelungată de cercetările și studiile omului de știință, dar ieșită la iveală cu o anume nostalgie peste ample intervale de taină.

Faptul că îi datorăm lui Tudor Vianu versiunea românească a tragediei *Iulius Cezar* de Shakespeare și a celei mai semnificative opere memorialistice a lui Goethe, *Poezie și adevăr*, impune evident invocarea artistului alături de interesul justificat al

criticului care înscrie în ordinea preferințelor sale și prezența celor doi titani alături de Dante și Eminescu.

Surprinzătoare oarecum, avînd în vedere tocmai înclinarea comentatorului literar spre o anume tipologie clasică, sînt însă, în seria tălmăcirilor lui Tudor Vianu din literatura universală, fragmentele din Proust pe care le prezentăm astăzi cititorilor. În genere, raportat la un Mihail Ralea, Paul Zari-

Somnul Albertinei
(La Prisonnière, I, p. 92 urm.)

Întinsă pe patul meu, într'o atitudine atât de firească încât nimeni n'ar fi putut-o bănui, mi se părea aceeași ființă plină de taine pe care o revăzusem în timpul [illegible] Regăsesc în timpul somnului care o transformă într'o plantă, acea putere de a nu exista altfel nu mi-ar fi dată decât în lipsa ei. [illegible] somnul [illegible] într'o anumită măsură, posibilitatea [illegible] o iubi. [illegible] Căci dacă atunci când eram singur, puteam cu [illegible] la ea, [illegible] fără să simt că-mi aparține și dacă atunci când era de față, n'puteam vorbi, dar mă simțeam prea [illegible] stăpânit de nimic nimeni pentru a [illegible] gîndi la ea,

fopel, G. Ibrăileanu, Camil Petrescu, Mihail Sebastian, Lovinescu chiar, interesul autorului *Esteticii* pentru creația romancierului francez ce a modificat structural tiparele prozei moderne este mai puțin elocvent și mai puțin stimulator sub raportul investigației științifice. Dacă profesorul folosește frecvent ca termen de referință în prelegerile sale numele ilustru și opera novatoare a lui Proust, determinantă pentru arta secolului nostru, în schimb, exegetul literar s-a oprit practic doar o singură dată asupra acestei creații, prefațînd în 1945 primul volum, *Swann*, din seria *Căutării timpului pierdut* a traducerii românești semnată la Editura Fundațiilor Regale de Radu Cioculescu. Considerînd opera lui Proust un «*fenomen literar de o însemnătate unică și hotărîtoare*», Vianu vedea în cea dintîi tălmăcire a ei în perimetrul spiritual al culturii române «*un mare eveniment al limbii și literaturii noastre*».

Poate că tentația «*de a extinde și adînci*» posibilitățile limbii române, capabilă să exprime și reprezentările unei fantezii evocatoare și «*nuanțele unei gîndiri atît de subtile*», a trezit rezonanțe și în sensibilitatea artistică a esteticianului, a aprins curiozitatea sa intimă spre a-și încerca mijloacele proprii în modelarea românească a unor pagini mai mult decît celebre din creația proustiană.

Somnul Albertinei, paragraf de referință prin excelență al criticii proustiene mai vechi sau mai recente, ca și *Sonata lui Vinteuil*, ar fi putut servi și ca exemplificări ale unor prelegeri universitare, dar este mai mult decît evident că grija pe care Tudor Vianu o pune în expresie, stăruința cu care el revine asupra topicii frazei aparțin îndeletnicirilor scriitorului.

Ne găsim în fața unor fragmente care în literatura românească au avut o îndelungă carieră, atît sub raportul interpretării critice cît și al influenței directe a modelului. Motivul îl întîlnim atît în Camil Petrescu cît și la Mihail Sebastian și, mai ales, la Anton Holban. Plecînd de aici, autorul *Morții care nu dovedește nimic* imagina, chiar, pentru eroina sa Dania, din romanul *Jocurile Daniei*, reluarea pretextului proustian. Scena revine cu anumite modificări, evident, și în nuvelistica Hortensiei Papadat-Bengescu ca și în aceea a lui Dan Petrașincu sau Ieronim Șerbu.

Paginile tălmăcite de Tudor Vianu nu urmăresc atît fidelitatea pînă la cuvînt față de original, cît mai ales recrearea atmosferei autentice, surprinderea spiritului și a viziunii proustiene. Ceea ce aprecia prefațatorul ediției din 1945 în traducerea lui Radu Cioculescu, și anume capacitatea de a păstra «*grațiile și subțirimile originalului*», îl determină să procedeze, în cazul de față, la modificarea sensului unei fraze ce distona cu înțelesul integral al pasajului, sau, altă dată, la eliminarea unui paragraf cu un înțeles ambiguu.

Este o tălmăcire la prima mînă, numeroasele intervenții ulterioare dovedind atenția deosebită, în căutarea echivalenței românești, a expresivității artistice.

Manuscrisul, păstrat astăzi în arhiva Muzeului literaturii române sub numărul 21971, cuprinde 10 jumătăți de filă, de formatul manuscrisului *Esteticii*, scrise doar pe o parte cu cerneală albastră. Pe verso-ul filei 2 și 4 apar cele două note integrate de noi în subsolul paginilor respective. Vianu indică la începutul și sfîrșitul fiecărui text sursa traducerii: « *La Prisonnière I*, p. 92—99 » și, respectiv, « *Du côté de chez Swann*, vol. II, p. 182 și urm. », fără a-și data totuși tălmăcirea.

Ortografia precizează însă o perioadă anteriorară ultimei reforme [1]. Mai mult chiar, caracteristicile grafiei situează paginile respective în imediata apropiere a manuscrisului *Esteticii*, alături de cele ale studiilor: *Specialiști și diletanți* (1935), *Stil și destin* (1937), *Filozofie și poezie* (1936).

Pe baza acestor aspecte exterioare am putea, așadar, considera că ne găsim în fața uneia din primele tălmăciri în proză ale lui Tudor Vianu. Ea demonstrează și mai convingător legăturile directe și de intimitate ale unuia dintre cei mai importanți teoreticieni literari români cu opera celui ce a revoluționat romanul modern.

Mihaela CONSTANTINESCU-PODOCEA

---

[1] Transcrierea care urmează a pus de acord, tacit, sub acest raport, textul lui Tudor Vianu cu normele ortografice curente.

Tudor Vianu cu soţia
(Sinaia, iulie 1930)

SOMNUL ALBERTINEI (La Prisonnière I, p. 82. urm.)

Întinsă pe patul meu, într-o atitudine atît de firească, încît nimeni n-ar fi putut-o ticlui, mi se părea asemeni unei tulpini înflorite pe care cineva ar fi aşezat-o acolo. Regăseam în timpul somnului care o transforma într-o plantă, acea putere de a visa care altfel nu mi-era dată decît în lipsa ei. Astfel, somnul ei realiza, într-o anumită măsură, posibilitatea de a iubi. Căci dacă atunci cînd eram singur puteam cugeta la ea, fără să simt că-mi aparţine, şi dacă atunci cînd era de faţă îi puteam vorbi, dar mă simţeam prea înstrăinat de mine însumi pentru a mă gîndi la ea, numai în timp ce dormea nu trebuia nici să-i vorbesc, nici să-i îndur privirile şi nimic nu mă constrîngea să trăiesc în suprafaţa fiinţei mele.

Închizînd ochii, pierzînd conştiinţa, Albertina îndepărta, una după alta, toate acele însuşiri de umanitate care mă dezamăgiseră neîncetat în fiinţa ei din ziua în care îi făcusem cunoştinţa. Numai viaţa inconştientă a vegetalelor, a arborilor, o mai însufleţea, o viaţă atît de felurită de a mea şi atît de stranie, dar care totuşi îmi aparţinea parcă mai deplin. Eul său nu mai pătrundea prin gîndurile ei nemărturisite şi prin privirile ei, răspîndindu-se în afară, ca atunci cînd stăteam împreună de vorbă. Chemînd la sine tot ce rătăcise departe de ea, somnul o închidea şi rezuma în propriul ei corp. Ţinînd-o sub privirile mele, în puterea mea, aveam acea impresie că o stăpînesc în întregime, care îmi lipsea atunci cînd era trează. Viaţa ei mi se supunea şi suflu-i uşor urca pînă la mine.

Ascultam această murmurătoare şi tainică emanaţie, dulce ca un zefir marin, feerică întocmai ca lumina de lună a somnului ei. Cît timp dormea, puteam visa la ea, privind-o, şi cînd somnul devenea mai adînc, puteam s-o ating şi s-o îmbrăţişez. Resimţeam atunci o iubire atît de curată, atît de imaterială şi misterioasă, ca şi cum m-aş fi găsit în faţa acelor creaturi neînsufleţite care sunt frumuseţile naturii. Şi în adevăr, îndată ce se cufunda mai adînc în somn, Albertina înceta să mai fie planta care mi se arătase

la început. Somnul ei, la ţărmul căruia începusem a visa cu o fragedă voluptate, pe care, fără să mă satur vreodată, aş fi putut-o gusta oricît, se transforma într-un întreg peisagiu. Răsărea alături de mine ceva deopotrivă de calm şi desfătător, ca luna plină a nopţilor petrecute pe marginea acelui golf din Balbec, dulce ca un lac deasupra căruia ramurile încremeneau, în timp ce, întinşi pe malurile-i nisipoase, urechea prindea vuietul neîncetat al undelor în reflux.

Intrînd în cameră, mă opream pe prag, temîndu-mă să fac vreun zgomot şi ascultînd pe acela al răsuflării ei întrerupte şi regulate, întocmai ca refluxul, dar mai somnoros şi mai dulce. Şi în timp ce auzul meu culegea acest murmur divin, mi se părea că s-a adunat în el întreaga fiinţă şi viaţă a fermecătoarei prizoniere, care zăcea întinsă sub ochii mei. Se auzeau trecînd pe stradă trăsuri zgomotoase, dar fruntea ei rămînea la fel de nemişcată şi pură şi suflu-i, mărginit la simpla expirare a aerului necesar, rămînea la fel de uşor. Înţelegînd că nu i voi mai tulbura somnul, înaintam cu băgare de seamă şi mă aşezam mai întîi pe scaunul din apropiere, apoi pe pat.

Am petrecut multe seri încîntătoare vorbind şi jucîndu-mă cu Albertina, dar niciuna atît de dulce ca acelea în care o priveam dormind. Căci dacă în timp ce pălăvrăgeam sau jucam cărţi, Albertina avea un fel de a fi atît de firesc încît nici o actriţă nu l-ar fi putut imita, somnul ei îmi oferea naturaleţea felului ei de a fi, sporit la puterea a doua. Părul ei desfăcut stătea acum pe pat de-a lungul feţei îmbujorate şi, uneori, o şuviţă dreaptă şi singuratică producea acelaşi efect de perspectivă ca şi arborii lunari, firavi şi palizi, care se văd în fundul tablourilor rafaeleşti ale pictorului Elstir. Dacă buzele Albertinei erau împreunate, pleoapele, în schimb, rămîneau atît de puţin închise, încît m-aş fi putut întreba dacă doarme în adevăr. Oricum, coborîrea pleoapelor aducea pe chipul său acea desăvîrşită continuitate pe care ochii o întrerup îndeobşte*.

Există unele fiinţe a căror figură dobîndeşte o frumuseţe şi o măreţie neobicinuite, îndată ce privirile li se ascund.

Măsurînd din ochi pe Albertina, observam cum, din cînd în cînd, o neliniştе uşoară şi inexplicabilă o străbate, asemeni cu a frunzişului pe care o adiere neaşteptată îl zguduie. Mîna i se îndrepta către păr, dar cum nu-i putea modifica aşezarea dintr-o dată, gesturile se repetau cu atîta voinţă, încît socoteam că se pregăteşte să se trezească. Curînd însă regăsea liniştea somnului pe care nu-l părăsise. Rămînea atunci nemişcată. Mîna i se aşeza pe piept cu o lenevie atît de naivă şi copilărească, încît, privind-o, abia îmi puteam stăpîni surîsul pe care ni-l smulg copiii prin gravitatea, nevinovăţia şi graţia lor.

Cunoşteam mai multe Albertine într-o singură fiinţă şi, în clipele acestea, altele noi mi se păreau că vin să se odihnească lîngă mine. Sprîncenele sale arcuite, cum nu le mai văzusem niciodată, înconjurau globurile pleoapelor ca un dulce cuib de alcioni. Rare, moşteniri ale sîngelui vieţii se întipăreau deopotrivă pe chipul ei. Ori de cîte ori întorcea capul, o femeie nouă ieşea la iveală, adeseori nebănuită de mine. Mi se părea că posed atunci în Albertina nu una, ci nenumărate fete. Respiraţia ei din ce în ce mai adîncă îi mişca regulat pieptul şi, deasupra lui, mîinile încrucişate şi perlele, a căror poziţie se schimba neîncetat, deşi mişcarea care le sălta rămînea aceeaşi, întocmai ca acele bărci şi acele lanţuri care le ţin legate de ţărm, pe care bătaia aceloraşi valuri le face să-şi schimbe necontenit aşezarea. Simţind atunci că somnul ei era în toi şi că nu mă voi izbi de obstacolele colţuroase ale conştiinţei acoperite de marea somnului profund, mă aşezam fără zgomot pe pat, mă culcam lîngă ea, îmi puneam buzele pe obrazul şi inima ei, plimbînd pe întregul corp mîna rămasă liberă şi pe care respiraţia Albertinei o sălta, împreună cu perlele ei. Mişcarea ei regulată mă legăna în întregime; mă îmbar-

---

* *Rîndurile următoare sînt notate pe verso-ul filei a II-a*: « fraza în textul francez are un înţeles contrariu: „tout de même ces paupières abaissées mettaient dans son visage cette continuité parfaite que les yeux n'interrompent pas". În această formă, fraza lui Proust ni se pare însă că contrazice înţelesul general al pasajului. Nu cumva avem aici de-a face cu o eroare strecurată în volumul pe care Proust nu l-a mai putut revedea şi corecta? ». *(Nota traducătorului).*

casem și pluteam pe somnul Albertinei. Uneori îmi acordam o plăcere mai puțin curată, pe care o puteam gusta fără să fac nici o mișcare, sprijinîndu-mi numai piciorul de-al ei, întocmai ca pe lopata unei bărci pe care o ții cufundată în apă și n o zvîcnești decît rareori, așa cum păsările care dorm în cer mișcă numai din cînd în cînd aripa lor întinsă. Alegeam, pentru a o privi, acea înfățișare a chipului ei pe care altfel n-o vedeam niciodată și care era atît de frumoasă.

Nu este un lucru de nepriceput ca scrisorile pe care cineva ți le scrie să fie oarecum asemănătoare între ele și să întregească o icoană destul de felurită față de persoana cunoscută a scriitorului, o a doua lui personalitate. Cu cît mai ciudat este însă cazul unei femei lipite, ca Rosita și Doodica, de o altă femeie, a cărei frumusețe deosebită te face să-i presupui un alt caracter, așa încît, pentru a o vedea pe cea dintîi trebuie s-o privești din față, în vreme ce pe cealaltă n-o poți considera decît din profil. Zgomotul respirației Albertinei devenind mai puternic dădea iluzia că plăcerea o sufocă și, cînd propria mea plăcere ajungea la dezlegarea ei, puteam s-o îmbrățișez fără s-o scol din somn.

Mi se părea atunci că o posedasem mai deplin, ca pe un lucru inconștient și fără rezistență al naturii mute.

Nu luam seama la cuvintele care îi scăpau în vreme ce dormea, înțelesul lor îmi rămînea necunoscut și, dealtfel, oricare ar fi fost persoana pe care aceste cuvinte ar fi desemnat-o, pe mine, pe obrazul meu se încorda o clipă mîna ei scuturată de un fior ușor. Îi degustam astfel somnul cu o iubire dezinteresată și liniștitoare, așa cum stăteam ceasuri întregi să ascult sfărîmarea valurilor de maluri.

Desigur că ființele ne fac mult să suferim, de vreme ce în momentele de destindere ele ne pot procura calmul lecuitor al naturii **.

Continuînd s-o ascult și să culeg murmurul liniștitor, ca pe o adiere abia simțită a răsuflării ei curate, o întreagă existență fiziologică se desfășura în față-ne și devenea a mea. Aș fi putut sta s-o privesc și s-o ascult tot atît de mult cît stăteam altădată tolănit pe plajă, la lumina lunii.

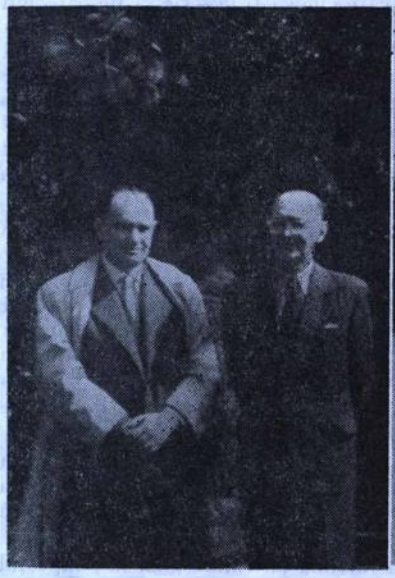
Uneori ai fi spus că apele mării se umflă și că furtuna pătrunde pînă în adăpostul golfului nostru. Stăteam atunci să ascult zgomotul înăbușit al suflului ei care sforăia.

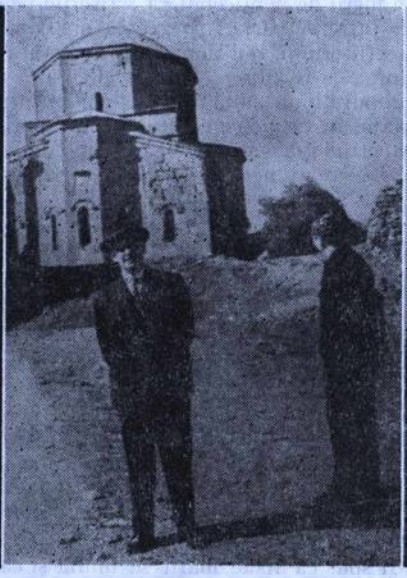
Uneori, cînd era prea cald, își scotea din somn kimonoul și-l arunca pe fotoliu. Îmi spuneam atunci că toate scrisorile ei se găsesc în buzunarul dinlăuntru al acestui kimono. O semnătură, o întîlnire dată mi-ar fi putut dovedi o minciună sau ar fi putut risipi o îndoială. Și cînd mi se părea că somnul Albertinei este foarte adînc, îndepărtîndu-mă de patul în care o priveam de atîta vreme, cuprins de o curiozitate arzătoare, mă îndreptam către fotoliul în care simțeam că secretul acestei vieți se oferă fără apărare. Poate că mă hotăram să fac un pas și pentru că obosisem privind-o atîta timp fără să mă mișc. Și, astfel, cu pași de lup, întorcîndu-mă necontenit pentru a vedea dacă nu cumva Albertina se trezise din somn, ajungeam lîngă fotoliu. Mă opream atunci și începeam să privesc îndelung kimonoul, așa cum privisem mai înainte pe Albertina. Niciodată însă (și poate am făcut rău), nu l-am atins, n-am pus mîna în buzunarul lui și nu m-am uitat la scrisori. Văzînd în cele din urmă că nu mă voi hotărî niciodată, mă înapoiam cu aceiași pași de lup, pentru a privi din nou pe Albertina, care nu-mi făcea din somnul ei nici-o destăinuire, în timp ce kimonoul asvîrlit pe brațul fotoliului mi-ar fi putut spune atîtea. Tot astfel, după cum unii oameni închiriază cu o sută de franci pe zi o cameră în hotelul din Balbec pentru a respira aerul mării, găseam cu totul firesc să risipesc cu mult mai mult pentru ea, deoarece suflul ei îmi atingea obrajii, pornind din gura care se întredeschidea lîngă a mea.

Plăcerea de a o contempla cum doarme, la fel de dulce ca aceea de a o simți trăind, nu era întreruptă decît de voluptatea de a o vedea trezindu-se. Pe o treaptă mai adîncă

** Omitem aici o frază puțin clară în textul lui Proust (p. 97). *(Nota traducătorului).*

și mai misterioasă, poate că nu resimțeam în aceste clipe decît satisfacția de a o adăposti. Îmi plăcea, desigur, în unele după-amieze, să știu că, descinzînd din trăsură, intră în casa mea. Și plăcerea mea era încă mai mare atunci cînd reurcînd din adîncul somnului ei ultimele trepte ale visurilor, revenea în camera mea la conștiință și la viață și întrebîndu-se o clipă « unde sunt », să-și poată răspunde, văzînd lampa care o făcea să clipească și obiectele care o înconjurau, că se găsește în casa ei, trezindu-se la mine.

SONATA LUI VINTEUIL (Du coté de chez Swann, vol. II, p. 182 urm)

Concertul reîncepu și Swann înțelese că nu e cu putință să plece înainte de sfîrșitul noului număr al programului. Suferea să se știe închis laolaltă cu toți oamenii aceștia a căror prostie și ale căror ridicule îl izbeau cu atît mai dureros cu cît neștiind nimic de iubirea lui și incapabili, dacă ar fi cunoscut-o, s-o urmărească cu simpatie și s-o privească altfel decît [,] sau cu surîsul cu care întîmpinăm copilăriile [,] sau s-o deplîngă ca pe o nebunie, îl făceau să-și socotească propria-i iubire ca pe o simplă stare subiectivă, existentă numai pentru el și a cărei realitate nu se afirma prin nici un semn exterior. Ceea ce îl chinuia într-atîta, încît însești sunetele instrumentelor îi dădeau poftă să scoată strigăte de durere, era faptul de a se ști constrîns la acest exil într-un loc în care Odetta nu va veni niciodată, unde nimeni și nimic n-o cunoștea, un loc din care ființa ei era cu totul absentă.

Dar deodată i se păru ca și cum Odetta ar fi intrat pe ușă și această apariție îi produse o suferință atît de sfîșietoare încît trebui să-și pună mîna pe inimă. Nu se întîmplase însă altceva decît că vioara urcase către sunete înalte și se oprise acolo într-o așteptare care se prelungea odată cu notele care nu încetau să răsune. Exaltarea lui era făcută din părerea că obiectul așteptării se apropia și din sforțarea de a nu muri pînă în clipa în care ar fi putut-o întîmpina, pînă în clipa în care i-ar fi putut deschide drumul de trecere, printr-o încordare a puterilor deopotrivă cu aceea

care ar ține deschisă o ușă gata să se trîntească cu zgomot. Și mai înainte ca Swann să poată înțelege și să-și spună: « E mica frază din sonata lui Vinteuil », toate amintirile pe care le păstra din vremea în care Odetta era îndrăgostită de el și pe care, pînă atunci, izbutise să le menție nevăzute în adîncimile ființei sale, înșelate de raza vechei iubiri pe care o crezuse reînviată, se deșteptară și, bătînd din aripi, începură să cînte nebunește refrenele uitate ale norocului, fără milă pentru nefericirea lui prezentă.

[..... : .....]

Cine ascultă vioara, dar nevăzînd instrumentul nu poate să lege sunetele auzite de imaginea care le-ar modifica, găsește că accentele ei sunt atît de înrudite cu unele glasuri de contralto *[sic!]*, încît i se pare că o cîntăreață a intervenit în concert. Ridici ochii și nu vezi decît cutiile, prețioase ca niște casete chinezești, în timp ce chemările seducătoare ale sirenei te înșeală mai departe; uneori ți se pare că auzi un geniu captiv zbătîndu-se în fundul cutiei savante, vrăjit și fremătător ca un demon închis în potirul cu apă sfințită; alteori, în fine, ți se pare că un geniu supranatural și pur trece prin aer purtînd mesajul său nevăzut.

Cu prof. Czerny la Congresul de poetică de la Varșovia (18–28 august 1960) și în cursul unei vizite în U.R.S.S (octombrie 1961).

S-ar fi putut spune că instrumentiștii executau riturile necesare apariției micei fraze muzicale și că acțiunea lor nu consta în a o cînta, cît mai ales în a desfășura incantațiile necesare pentru a obține și prelungi cîteva clipe minunea evocării sale, așa încît Swann, care vedea tot atît de puțin ca și cum ar fi aparținut unei lumi ultra-violete și care o degusta ca pe înfrăgezirea unei metamorfoze răsărite în orbirea subită cu care apropierea ei îl izbise, Swann o simțea de față, întocmai ca pe o zeiță protectoare și confidentă a iubirii lui și care, pentru a pătrunde prin mulțime și pentru a-l lua de-o parte ca să-i vorbească, trebuise să se îmbrace cu hainele de împrumut ale acestei aparențe sonore. Și în timp ce murmurul ei trecea ușor și liniștitor ca un parfum, spunîndu-i ce avea să-i spună într-un limbaj în care Swann scruta fiecare cuvînt, cu tristețea că pîlcul lor își ia atît de curînd zborul, buzele lui se mișcau fără voie, ca și cum ar fi sărutat în treacăt corpul armonios și fugitiv. Nu se mai simțea exilat și singur pentru că fraza muzicală pe care o asculta îi vorbea încet despre Odetta. Nu mai avea impresia, ca altădată, că mica frază nu știe că el și Odetta există. De cîte ori fusese martora bucuriilor încercate de ei. Este adevărat că tot de atîtea ori îi vestise cît de mare le e slăbiciunea. Ba chiar, pe cîtă vreme altădată recunoscuse suferință în surîsul său și în intonația ei limpede și dezamăgită, astăzi regăsea mai degrabă grația unei resemnări aproape voioase. Despre necazurile de care mica frază muzicală părea că vorbea altădată, în timp ce, fără să fie atins de ele și surîzînd, vedea cum desfășurarea ei sinuoasă le duce cu grabă la vale, despre aceste necazuri devenite acum ale lui, fără nădejdea de a se elibera vreodată de ele, cîntecul îi spunea ca altădată despre fericirea pe care o încercase: « Nu e nimic, n-au nici-o însemnătate ». Și pentru întîia oară gîndul lui Swann se îndreptă, într-un elan de milă și dragoste, către Vinteuil, către acest frate necunoscut și sublim care trebuie să fi suferit atîta. Cum va fi fost viața lui? Din adîncul căror dureri își va fi cules oare această dumnezeească virtute, această nemărginită putere de creație? Cînd mica frază din sonata lui Vinteuil îi vorbea despre zădărnicia suferințelor sale, Swann găsea mîngîiere în aceeași înțelepciune care, cu puține clipe înainte, i se păruse de neîndurat, crezînd că o poate citi în chipurile nepăsătoare ale acelora care îi priveau iubirea ca pe o divagație fără importanță. Dar mica frază, spre deosebire de toți aceștia, și oricare i-ar fi fost părerea despre scurtimea stărilor de suflet ale iubirii, nu vedea în ele ceva mai prejos de viața pozitivă, ci tocmai ceva cu atît mai prețios decît ea, încît numai ele meritau să fie exprimate. Ceea ce mica frază încerca să imite, să creeze din nou și să învedereze farmecul acelei tristeți intime, a cărei esență, neputîndu-se împărtăși, pare ușuratică oricui în afară de persoana care o resimte.

Hugo von HOFMANNSTHAL

MARELE TEATRU AL LUMII

în traducerea lui

I. M. SADOVEANU

DINTRE SCRIITORII STRĂINI, HUGO VON HOFmannsthal (1874—1929) a exercitat, fără îndoială, cea mai profundă fascinație asupra lui Ion Marin Sadoveanu. Admirația omului de teatru român față de strălucitul «estet al lumii scriitoricești vieneze» — pe care a avut ocazia să-l cunoască personal, în 1927, la Salzburg — a rămas nevestejită pînă la sfîrșitul vieții. Numeroasele sale aluzii la «adaptările teatrale» realizate de Hugo von Hofmannsthal, la viziunea acestuia asupra teatrului și a literaturii în genere, la creația sa poetică și la conlucrarea cu Johann Strauss, scot aproape fără excepție în evidență noutatea și originalitatea punctului de vedere al scriitorului austriac. Sub titlul Adaptările teatrale, **Ion Marin Sadoveanu avea să-i dedice, în 1934 (25 martie), lui Hugo von Hofmannsthal o interesantă conferință experimentală ce sintetizează opiniile emise de el anterior, în diverse periodice, aducînd substanțiale deschideri de orizont.**

În împrejurările menționate, nu-i de mirare că Ion Marin Sadoveanu a intenționat să transpună în românește două din creațiile fundamentale ale lui Hugo von Hofmannsthal: Der Turm (Turnul) **și** Das Salzburger große Welttheater (Marele teatru al lumii din Salzburg), **ambele după Calderon de la Barca (respectiv după** Viața e un vis **și** Marele teatru al lumii). **Din păcate, nici una dintre ele nu a fost finalizată, așa încît, Hugo von Hofmannsthal continuă să rămînă pînă astăzi cunoscut publicului românesc într-o singură traducere** (Oricine. Spectacolul morții omului bogat) **realizată în 1930 de Constantin Berariu** [1].

HUGO VON HOFMANNSTHAL GESELLSCHAFT

Fragmentul pe care îl reproducem în cele ce urmează se păstrează într-un manuscris deteriorat, cu multe foi lipsă [2], **datînd, după toate probabilitățile, din anii 1934—1936. Cert este că în 2 septembrie 1935 apărea în „Rampa" următorul anunț, deosebit de important pentru fixarea în timp a traducerii: « Se va pune în repetiție la Teatrul Național, în regia lui**

---

[1] Extras din revista *„Junimea literară"*, an XIX, nr. 1—4, ianuarie-aprilie 1930, Cernăuți, 1930, Institutul de arte grafice și editură „Glasul Bucovinei".

[2] B.A.R.S.R., Arhiva I. M. Sadoveanu, mapa V, ms. 6—6a. Foile 1-27 ale caietului-manuscris sînt numerotate de autor. Urmează apoi 10 file volante, din același caiet, și o filă mare de bloc-

Soare Z. Soare, Marele Teatru al Lumii, de Hugo von Hofmannsthal, în traducerea d-lui Ion Marin Sadoveanu». Anunțul era reluat la 5 februarie, 1936, în paginile aceluiași ziar. Mulțimea cerneluri-lor utilizate[3], numeroasele corijări operate cu diverse culori, starea însăși a manuscrisului[4] atestă sigur o elaborare îndelungată și ambiția realizării unei transpuneri cît mai fidele a originalului, deosebit de dificil.

Ceea ce ni s-a păstrat din traducerea lui Ion Marin Sadoveanu acoperă cca. 75% din textul piesei lui Hugo von Hofmannsthal, iar în planul conținutului, încă și mai mult, deoarece după plecarea Cerșetorului în pădure, spectacolul propriu-zis organizat de Lume se încheie, întreaga parte finală axîndu-se pe înfățișarea regretului și a spaimei personajelor nevoite să părăsească la comanda Morții «scena» vieții. Ultimele replici fac cunoscută spectatorilor chemarea Cerșetorului în palatul Meșterului — ca o supremă răsplată pentru viața pe care aceasta a dus-o.

Confruntarea versiunii românești cu originalul german al dramei ne-a dus la concluzia că Ion Marin Sadoveanu a utilizat ca text de bază, nu ultima ediție apărută în timpul vieții autorului (respectiv: Das Salzburger große Welttheater, Neue deutsche Beiträge, Insel Verlag, 1922), ci ediția princeps, apărută la aceeași editură, cu puțin timp mai devreme (poate chiar în 1922), pe care nu am aflat-o însă în Biblioteca Academiei.

O seamă de neconcordanțe existente între forma românească și textul german (replici în plus sau în minus, indicații de regie netraduse etc.) trebuie puse, de aceea, pe seama modificărilor operate de Hugo von Hofmannsthal la republicarea, în 1922, a dramei, modificări pe care seria Dramen — consultată de noi — le consemnează doar parțial.

Alte diferențe se datoresc străduinței traducătorului de a da și în românește un echivalent poetic de înaltă ținută artistică. În vederea realizării unui asemenea deziderat, el își ia libertatea de a nu transpune ideile și imaginile originalului la nivelul versului, ci la nivelul întregii replici.

Cum însă munca de elaborare a traducerii nu a fost încheiată, nu-i putem reproșa scriitorului diversele forme mai puțin fericite. Cu ascuțitul său spirit critic și cu bunele sale cunoștințe de germană, e mai mult ca sigur că Ion Marin Sadoveanu ar fi îmbunătățit tacit expresia, în cursul lecturilor ulterioare. În forma finală, el ar fi adăugat în mod sigur, lista personajelor, inexistentă acum, precum și scurta prefață explicativă, deosebit de importantă pentru înțelegerea originalității piesei.

Discutabilă e doar traducerea titlului dramei. Se pare că aici Ion Marin Sadoveanu rămîne credincios opiniei sale, din conferința experimentală amintită, în virtutea căreia operele dramatice ale lui Hugo von Hofmannsthal nu sînt altceva decît «transcrieri pentru sensibilitatea modernă» a unor vechi drame sau comedii de Sofocle, Calderon de la Barca, Molière ș.a. Consecvent acestei idei, el va nota titlul celei de a doua piese, pe care intenționa s-o traducă, în felul următor: «Calderon de la Barca: Viața e un vis, tragedie în 5 acte în prelucrarea lui Hugo von Hofmannsthal (Turnul)».

Cu totul obscure rămîn pînă astăzi cauzele abandonării traducerii așa de avansate. Privitor la această problemă înclinăm să credem că întîrzierea din diverse motive a finalizării transpunerii românești a piesei, pentru stagiunea prevăzută, a determinat — prin lipsa unei obligativități contractuale stringente — amînarea, iar mai apoi renunțarea definitivă la traducere. Prins în hora obligațiilor din ce în ce mai numeroase, generate de funcțiile sale, Ion Marin Sadoveanu nu mai scrie aproape nimic în perioada 1935—1940. Singure conferințele experimentale amintesc publicului de calitățile literare și de vasta pregătire de specialist a scriitorului în domeniul dramei și al teatrului universal. Evenimentele războiului și ale epocii imediat următoare, succesul înregistrat de Ion Marin Sadoveanu ca prozator vor fi pecetluit soarta traducerii, rătăcită cine știe unde în rafturile vastei sale biblioteci, sau cu prilejul diverselor schimbări de locuință.

O scoatem astăzi la lumină, cu bucuria de a înfățișa, fie și parțial, creația unui mare dramaturg european, de la a cărui moarte se împlinesc 50 de ani, și care a reprezentat pentru Ion Marin Sadoveanu unul dintre modelele fundamentale.

I. OPRIȘAN

---

notes, nenumerotate. Textul dactilografiat (ms.6_4), legat sub forma unui caiet în 8°, conține 91 file.

[3] Traducerea, începută cu cerneală neagră (ff. 1—4), e continuată cu cerneală verde (ff. 4—18), apoi cu cerneală albastră (ff. 18—21), din nou cu cerneală neagră (ff. 22—25), cu cerneală verde ff. 25—27), cu cerneală albastră, cu creionul și iar cu cerneală albastră. Foile sînt scrise numai pe o parte. Pe ultimele două file, manuscrisul conține două desene, în peniță, reprezentări alegorice ale Morții, sub forma unor schelete.

[4] Luînd ca etalon ediția din 1930 a piesei *(Das Salzburger große Welttheater*, Leipzig, Insel Verlag), de 98 pagini, constatăm că manuscrisul lui I. M. Sadoveanu transpune în românește primele 74 pagini, cu următoarele lipsuri: pp. 47—59, 60—61, 70—71. Ținînd însă seama de faptul că ediția germană princeps, a piesei, utilizată de traducător, nu conține textul cuprins între paginile 54—57, lipsurile ne apar întrucîtva diminuate.

Rampa

Cocktail

Viitoarea stagiune a Teatrului Național

In afară de „Henric al IV-lea" de Shakespeare (partea I-a și II-a), Teatrul Național va mai

Hugo von Hofmannsthal

reprezenta o serie de capodopere din literatura clasică universală: „Marele teatru al lumei" de Hugo von Hofmannsthal în traducerea d-lui Marin Sadoveanu, „Oedip Rege" de Sophocle, în traducerea d-lui G. Murnu, „Tragedia Omului" de Madach, în traducerea d-lui Octavian Goga.

■

In actuala stagiune Teatrul Național va reprezenta deasemenea o serie de piese ale autorilor cehi și jugoslavi. In schimb Teatrul de Stat din Praga, va juca piesele „O Scrisoare pierdută" „Domnul Notar".

■

Pe lângă reprezentațiile din Capitală, Teatrul Național va întreprinde un mare turneu oficial în întreaga țară și va da cicluri de reprezentații în centrele unde au fost desființate Teatrele Naționale.

■

Se va organiza deasemenea spectacole pentru tineret și copii și se va continua seria conferințelor experimentale.

Hugo von HOFMANNSTHAL

marele teatru al lumii

în românește de Ion Marin Sadoveanu

(fragment)

PERSONAJELE

— REGELE — BOGATUL
— INDISCREȚIA — ȚĂRANUL
— FRUMUSEȚEA — POTRIVNICUL
— ÎNȚELEPCIUNEA — ÎNGERUL
— LUMEA

REGELE (apare din stînga și se îndreaptă înspre mijlocul scenei):

Spre locu-acesta simt că sînt chemat,
Și cum orice stăpîn e așezat
În mijloc voi rămîne-aci neturburat.
Și-n jurul meu de aș privi,
Supuși sînt toți, cu mare și cu mic,
Căci viața însemnează-a stăpîni
Atît! Și-ncolo nu-i nimic
Iar țările, mulțime, cîte-or fi
N-ar străluci
În bogății
Porunca mea, de sus, de nu s-a dat.
Chiar munții mari s-au înălțat

Şi fluvii late scînteiază,
Pe tronul meu neclătinat
Cum stau cu cinste, să mă vază.
Vreau inima să-mi rup, să-mpărtăşesc
Atîtea inimi care mă aşteaptă
Şi să topesc dreptatea dreaptă,
Şi-nţelepciunea, ca să nu greşesc.
Şi mintea şi puterea să m-ajute,
Să-mi văd străduniile din greu, crescute,
Şi zilnic peste munca mea cea mare
Să-mi dea cu toate-o binecuvîntare.
Să izbutesc să minulesc o ţară —
Ca leul şi ca vulturul, să fiu —
Slăvirea ne-ntinată-n slăvi s-o ţiu
Iar cei de rînd, rămînă de ocară.

INDISCREŢIA: **Frumos grăit-a! Dar a vorbi frumos nu e totuna cu a juca bine!**

(Apar: Frumuseţea, din stînga, şi Înţelepciunea, din dreapta. Merg foarte încet, una înspre cealaltă).

INDISCREŢIA: **Uite ce frumoasă e. Trebuie să fie o doamnă de la curte! Iar cealaltă, o călugăriţă. Vai, atît de tînără!**

REGELE: **Dar iată două falnice femei**
Sub scutul tău, o, rege, să le iei.
Şi mulţumeşte-a ta putere care
Spre tine şi a ta mărire
Le-a dat o strălucită îndrumare.

FRUMUSEŢEA: **Frumoasă lume! Minune-n revărsare!**
Zîmbeşte totul, scînteie şi tresare.
Încîntătoare depărtare
Şi-apropiere fermecată
Pe care ea o zină blîndă
Eu stau plecată!
Dar inima grădinii s-a oprit
Şi-n fund, un om frumos a răsărit
Stăpînitor, ori rege — de-ar veni
Spre mine, el vasalul meu va fi.

INDISCREŢIA: **Prea e frumoasă! Dar iată că acum se uită şi-în oglindă! Are şi de ce!**

FRUMUSEŢEA (lăsînd oglinda):
O frică îmi răspunde din oglindă —
Să fie-un semn de sus, şi poat' să-l prindă?

ÎNŢELEPCIUNEA: **Cînd pămînteasca bucurie oglindeşte**
Şi ceaţa morţii-alături se iveşte.

FRUMUSEŢEA (privindu-şi mîna):
O, mîna mea! Minune-n plăsmuire!
Tu, fildeş, floare, semn vrăjit, ce fire
Şi ce gînd vrei să îmi destorci, ce ţară
De pe pămînt vei face să-mi răsară,
Cu mlădieri, mai întorcînd o cheie?

ÎNŢELEPCIUNEA (ascunzîndu-şi mîinile):
Pe-un laeăt vechi vreau mîna greu să-mi stele
Şi să-mi deschidă-n cale o chilie
Iar pragu-acesta-al păcii nesfîrşite
Să-l calce pasul meu, cu bucurie.

FRUMUSEŢEA: **Dar iată! Lumea-ntreagă ne zîmbeşte**
Şi tinereţea-n drumuri înflorite.
Vezi, cortul de mătase-mpodobeşte,
Căci iată dragostea!

ÎNŢELEPCIUNEA: **Eu fug. Ea nouă**
Nu poate să ne dea o găzduire-n
Acelaş[i] loc, la amîndouă.

FRUMUSEŢEA: **Nu mă lăsa, vreau să rămîi cu mine!**

ÎNŢELEPCIUNEA: **Se va găsi să stea pe lîngă tine**
Un ajutor!

FRUMUSEŢEA: **Rămîi! mă înspăimîntă**
Singurătatea.

ÎNŢELEPCIUNEA: **Pe mine mă încîntă...**
Mă-nchi[d]* în ea. Singurătatea-i sfîntă! (face un pas spre stînga)

INDISCREŢIA: **Nu-mi place asta, prea-i sălcie! Tot mereu se închină şi iar se închină. O persoană atît de tînără ca ea...**

---

* În manuscris « Mă-nchin »

FRUMUSEȚEA: **De m-ar vedea! Lumini în ochi ascunde!**
ÎNȚELEPCIUNEA: **De m-ar vedea doar cel care pătrunde**
Cu ochii săi prin ale nopții unde!
REGELE (se îndreaptă înspre Frumusețe).
FRUMUSEȚEA (privind cu coada ochiului):
Cu cît sporește slava! Ia, privește:
Din om, măreț, ea face o icoană!
ÎNȚELEPCIUNEA: **Ca oamenii ceilalți și el trăiește;**
E tot un cap plăpînd, dar sub coroană. (Amîndouă se închină).
REGELE: **Eu te dorese, o, ființă minunată,**
Al cărui nume nu-l poți lega ușor —
Oriunde te abați, învii de-ndată
Cîte-un palat regesc, strălucitor.
Minunile Elenei nu-s poveste
Milenii — aruncă azi povara lor.
Minunea e aci, e-a noastră, este,
Și-o vom păstra și-n timpul viitor.
Ce-a fost cîndva o vrajă — acuma vine
Spre noi! Te voi opri. Rămîi la mine.
Crezi c-ar putea acel ce te-ntîlnește
Să-ți lase iarăși drumul larg deschis?
Sînt rege. « Nu» aci nu se rostește
Iar « da» e slab, de vreme ce s-a zis!
Cu mine vin-o... (luînd-o la stînga sa, o conduce cîțiva pași. Apoi se reîntoarce și se îndreaptă spre Înțelepciune):
Tu ești Înțeleapta!...
Chip de altar, să mi te-așezi la dreapta.
Și inima în patimi de-o să cază
Cu-o candelă domoală o luminează.
ÎNȚELEPCIUNEA: **Mi-e prea aproape-a lumii vijelie**
De ea m-am rupt de mult, pe vecinicie.
Vezi stînea-aceea? În singurătate,
Acolo vreau...
REGELE: **Departe de palate**
Și curtea mea? O, nu! Dar cine vine?
Da, e puternicu-mi negustător!

BOGATUL (a apărut și pășește plin de demnitate înspre rege).
ȚĂRANUL (a apărut și el în același timp cu Bogatul, din partea cealaltă. Se îndreaptă de îndată înspre pom, de care își reazimă securea și sapa. Apoi începe să-și ascută coasa).
REGELE: **Prostimea-i colo! Bunul meu popor!**
ȚĂRANUL: **Tot mă privește, vorbește și se întreabă.**
Mai dați-mi pace să îmi văd de treabă! (Se trage la o parte, pînă ce ajunge după pom).
ÎNȚELEPCIUNEA: **N-o fi avînd, dar văd că dovedește**
Înțelepciune, cu tot ce săvîrșește!
REGELE (către bogat): **Mult iscusit prieten!**
BOGATUL: **Măria Ta,**
Ar vrea să vază, de mi-ar încuviința
Să îi arăt, ce-n țară am creat?
REGELE: **Cu noi alături, noi te-am așezat,**
Te prețuim și știm că ai lucrat.
BOGATUL: **Dar mult mai mult acum se plănuiește,**
De paloșul acesta ne-ocrotește!
Ți-a hărăzit puterea Dumnezeu,
În pace, însă, s-o sporești mereu,
Căci duhul tău pornit e să-nțeleagă
Un spirit nou ce-a străbătut cu greu
Și-n lucruri mari, ca într-un lanț se leagă.
Te-ai arătat de mult stăpînitor
Ce dă acestor lucruri prețul lor,
Iar ele-n schimb ți-au dat o-nțelepciune:
Negoțul azi e singura minune
Și lui în țara ta să-i faci altare;
Să fie munții sfredeliți, și-n munți,
Să crească lacuri în pereți cărunți,
Canale, riu de riu să împletească,
Și văi legate să nu contenească
Și astfel cîmpul să ajungă-n mare.
Căci orice clipă, care ar purta
Mai iute marfa, pe aripa sa,
Din negrul vremii-n care-astfel se duce
Cînd vine, aur greu cu ea aduce,

Și îți sporește mult a ta putere.
Îți vei sili vecinii la tăcere.
Și de-ar mai fi de-acel ce nu se-mpacă
Și-or încerca orice, neînsemnat,
Spre al lor bine-i vei făcea să tacă
Cu tot ce gîndul tău a ordonat.

ȚĂRANUL: De-o merge treaba, după cum aflați,
Mai crește grîul cu cîțiva ducați!
Nu-i lucru rău!

ÎNȚELEPCIUNEA: Pedeapsa lumii! Lăcomii! Urgie!

REGELE: Ți-e sufletul aprins, îngemănat,
Cu sufletu-mi. Nici el nu vrea să știe
Că poate fi de un hotar curmat.
Așa-s făcut, « Destul», mi-e vorbă seacă
Pe care-n grai și gînd n-o las să-mi treacă!

BOGATUL: « Destul»? E vorbă rea și e spurcată
Cu care leneșii spre lene cată.
Cînd nouă ne-au crescut adînc din noi
Atîtea aripi, blestemat să fie
Acel ce lîncezește în noroi,
În lene, frică și tîcăloșie!

ȚĂRANUL: Voi fără lene? Cum o să vă șeadă
Și lumea să poftească să vă vadă!

REGELE: Om încercat și priceput, te-ascult,
Căci vistiernic te-am făcut de mult.
Ministru vreau să-mi fii și cancelar.
Doar cel ce-adînc cunoaște drumul rar
Și nou, e-n stare a ține dîrz întins
Un frîu puterilor ce se pornese
Spre steaua-naltă care s-a aprins.

BOGATUL (îi sărută, îngenunchind, mîna. Apoi se ridică, tace și pare rușinat).

POTRIVNICUL (șoptindu-i cu promptitudine):
De-o trebui, și spada ta, e-a mea!

BOGATUL: De-o trebui, și spada ta, e-a mea —

POTRIVNICUL: Va fulgera...

BOGATUL: Va fulgera, ca ieri —

REGELE: Ce spui că e a ta?

POTRIVNICUL (iute): Noi vrem averi!
Puterea noastră-i ea!

BOGATUL: (tare) Puterea noastră-i ea!

REGELE (trăgînd spada): Pe veci nicicie!...

ÎNȚELEPCIUNEA: Ai și uitat? Lozinca ta să fie:
« Slăvirea neîntinată-n slăvi s-o țiu
Iar cei de rînd, rămînă de ocară»?

FRUMUSEȚEA (privindu-se în oglindă):
Ce luminos începe să-mi răsară
În apa slavei, chipul meu...

ȚĂRANUL (își scoate coasa).

REGELE (își pune sabia în teacă).

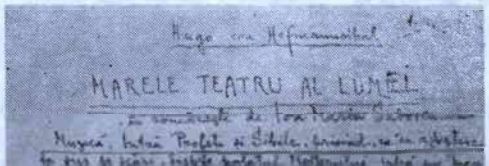
ÎNGERUL: Luați seamă
La jocul ce-l purtați și cum se cheamă!

LUMEA (ciupește de cîteva ori coardele lăutei pe care o ține pe genunchi).

REGELE (face semn Bogatului să treacă în dreapta sa, și el însuși se îndreaptă spre locul său din mijlocul scenei):
Cu înțelept și trudnic gînd — n-aseund —
Ca pe-un inel, mi-am cercuit rotund
Regatul meu, spre care mulțumit
Privese, în floarea lui cum a-nflorit:
Puterea, palosul tăios ne-o ține
Iar Frumusețea-n aur, stă-n palat.
Altare naiță rugăciuni senine.
Și-ntocmai după cum a fost lăsat,
Prostimea pentru noi s-a-mpovărat.
Ea, credincioasă, stă înfiptă-n glie
Și-ntotdeauna, astfel o să fie!

ȚĂRANUL (se oprește din ascuțitul coasei):
Stau eu înfipt, da-s gata să mă-ngroape!

ÎNȚELEPCIUNEA: O, fii, Stăpîne, aproapelui, aproape!

DACICA 2050

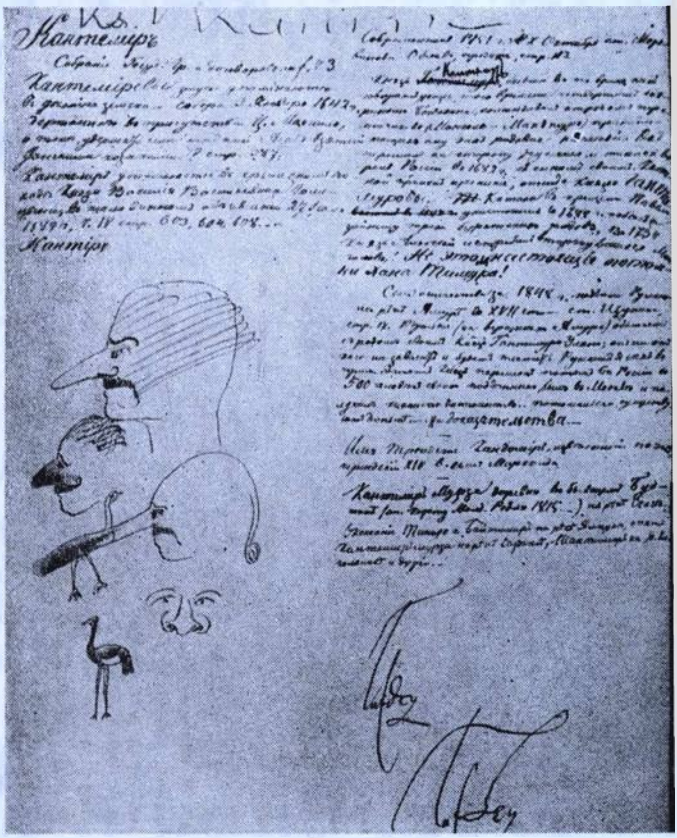
B. P. HASDEU

Un studiu de folclor comparat

CONTINUĂM PUBLICAREA STUDIULUI *Inelul și năframa* de B. P. Hasdeu cu o parte privind semnificațiile istorice ale binecunoscutei balade publicată de V. Alecsandri în colecția sa de « poezii poporale », a cărei primă parte apărea la Iași, în 1852, sub titlul *Balade (cîntece bătrînești)*. Versurile din partea întîi a studiului, incluse în numărul trecut al revistei „*Manuscriptum*", reproduc fidel varianta lui Alecsandri. Singura deosebire constă în faptul că, în volumul mai sus menționat, de la Iași, din 1852, textul este transcris cu litere chirilice, pe cînd manuscrisul tînărului ofițer B. P. Hasdeu, datat « martie 1856 », ne redă « balada » într-o haină nouă, cu alfabet latin. Faptul este oarecum surprinzător, dat fiind locul compunerii (« satul Kuceracov, gubernia Herson ») și perioada care ne indică, pe de o parte, că activitatea literară și științifică a tînărului de 18 ani se desfășura, în mare parte, într-o limbă slavă cu alfabet chirilic, iar, pe de alta, că în principatele române nu se trecuse încă la generalizarea scrierii cu litere latine.

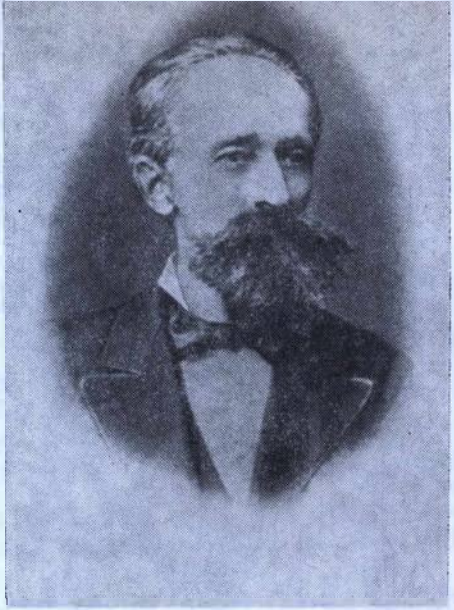
B. P. Hasdeu întreprindea însă o cercetare de folclor comparat și avea nevoie să individualizeze bine elementul românesc de bază, de la care pornise în studiul său. Dealtfel, pe coperta manuscrisă citim: « *Inelul și năframa. Legendă populară dacoromână* ». Urmează patru versuri dintr-o veche bilină rusă (reproduse de noi, conform manuscrisului, ca un motto la varianta lui Alecsandri), vrînd astfel să semnaleze zona folclorică predominantă de referințe comparative: eposul rus, deși el citează versuri populare și din cehă sau ucraineană.

O ultimă remarcă privind starea manuscrisului. Studiul o dată scris, în cerneală neagră, a suferit o revizie ulterioară cu creionul.

Din cauza deteriorării paginii și a grafiei, nu am avut posibilitatea de a mai descifra ceva cît de cît coerent. Aceste adaosuri, neesențiale însă, nu le-am putut, astfel, reproduce întodeauna. Oricum, „exhumarea" unui studiu așa de important nu poate decît să contribuie la cunoașterea prodigioasei activități a lui B.P. Hasdeu.

Stancu ILIN

INELUL ŞI NĂFRAMA

II

Crăişorul din poveste avea un voevodat[1] sau, mai corect, o moşie (*čel sat*,v.6)[2] ce depindea de suveran (suzerain), tatăl-crai. A trăit[3] în cetatea sa într-un palat, în care, pe o masă verde, zăcea paloşul său cel rotilat (v. 39—40)[4]. Îndatorirea lui feudală era de conducere a oastei, în caz de ordin suprem (v. 11—13). De o asemenea situaţie s-a folosit tatăl-crai pentru a-şi scoate fiul din cetate, pustiindu-i apoi ţinutul şi ucigîndu-şi nora (v. 49—51). Această ultimă întîmplare arată că prinţul s-a însurat fără consimţămîntul tatălui său. Şi, într-adevăr, putea oare mîndrul crai[5] să-i dea voie fiului său să ia de soţie o simplă ţărancă (v.6)[?]

Această împrejurare ne explică excelent moravurile străvechi ale dacilor, la care domnea, într-adevăr, un sistem dezastruos de fărămiţare. Herodot, cu mai bine de patru secole înaintea erei noastre, a observat în legătură cu tracii: « s'ils étaient gouvernés par un seule homme, ou s'ils étaient bien mis entre eux, ils seraient, à mon avis, le plus puissant *[sic !]* de tous les peuples ; mais *cette union est impracticable, et c'est cela même qui les rend faibles* ». Dion Kassius descrie perfect luptele lăuntrice ale dacilor, care ne amintesc de perioada de fărămiţare feudală din istoria ruşilor, de luptele panilor cu regii din Polonia, de certurile klenovicilor[6] din manuscrisul Kraledvor. Prinţii Orel (Oroles) şi Dabija (Daruh) s-au certat în timpul intrării lui Krass în Dacia. Primul a cerut ajutor romanilor. Ca urmare a rugăminţilor prinţului dac, Krass a pus mîna, nu fără trădare, pe capitala lui Dabija, a prădat-o şi, folosindu-se de victorie, s-a năpustit avid spre alte ţinuturi. Astfel un dac a nimicit pe un alt dac, spre deosebita satisfacţie a romanilor[7].

« Căci frate către frate îmi grăia:
„Asta-i al meu şi ăsta-i tot al meu".
Au început să spună cnejii
de ceea ce e mic „asta e mare",
şi între dînşii se mîncau cu uneltiri
cum spune cîntăreţul lui Igor »[8] (pag. 39)

Slavii au iubit dintotdeauna sistemul fărîmiţării feudale, şi în consecinţă, la ei n-au fost rare războaiele între taţi şi fii (nu mai vorbesc despre fraţi între ei!). « Şi a zis

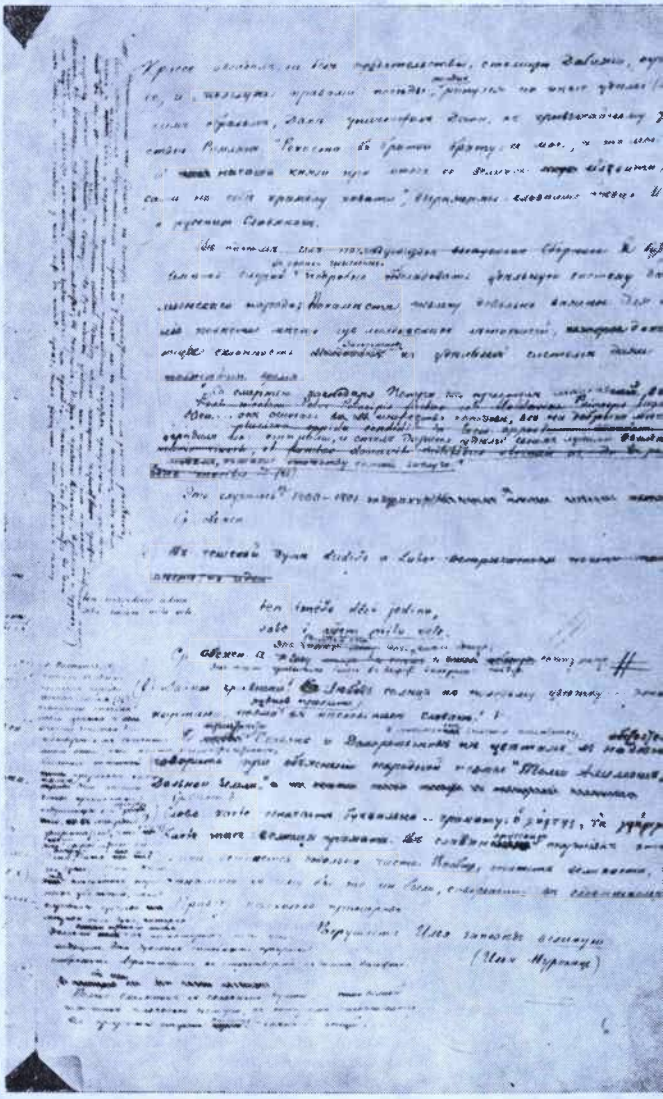
---

[1] ‹fief›
[2] În limba română. (nota editorului)
[3] ‹aproape independent›
[4] Toate indicaţiile de versuri din textul legendei pe care B. P. Hasdeu o comentează sînt adăugiri ulterioare, în creion. (nota editorului)
[5] ‹suveran›
[6] ‹magnaţilor cehi›
[7] ‹Certurile interne dintre stăpînitorii diferitelor ţinuturi se ţin lanţ pînă astăzi în principatele daco-române şi la noi în Basarabia în litigiile aşa-numiţilor răzeşi, adică acei care au un « răz » de pămînt.›
[8] *Cîntec despre oastea lui Igor...*, Bucureşti, 1953, ed. a II-a, traducere de Mihai Beniuc. (nota editorului)

Vladimir: „Faceţi drumul şi clădiţi podul" — findcă vrea să meargă împotriva lui Iaroslav, *fiul său* » — spune Nestor). Trădările cele mai îngrozitoare nu sînt rare în istoria triburilor slave. Amintim doar de comportarea lui Oleg faţă de cnejii Kievului,de cea a lui Oleg cu drevlianii etc. În general, întreaga baladă a inelului şi a năframei, chiar în ceea ce priveşte desfăşurarea evenimenţială, este marcată de spiritul slav. În ceea ce priveşte obiceiurile casnice, este remarcabilă pomenirea « paloşului cel rotilat de pe masa verde », cu atît mai mult, cu cît, pe Columna lui Traian, dacii sînt, într-adevăr, reprezentaţi cu paloşe încovoiate, amintind de « cuţitele care se purtau în cizmă », iar culoarea verde este îndrăgită de toţi slavii, ca o culoare a vieţii şi a naşterii. La maloruşi, pe care Certaev îi consideră urmaşii direcţi ai dacilor, îmbrăcămintea verde se bucură, de regulă, de un respect deosebit. Tînăra ucraineană cînta:

Oh, cum pot eu oare să merg
la plimbare,
Cînd frăţiorii mei s-au întors de
la oaste —
Ei mi-au adus trei cadouri:
Primul cadou — un inel de aur,
Al doilea dar — o fustă verde.

Luîndu-şi rămas bun de la oaste, crăişorul i se adresează (în sens de viteji, de voinici) cu *puişori viteji de zmei*, adică fii viteji ai zmeilor! (v. 33). Această exclamaţie este o demonstraţie convingătoare a provenienţei dace a legendei. Toate triburile trace au cinstit şi zeificat zmeii. După cosmogonia lui Bodrici, la neamul morecianilor, al lui Orfeu, lumea a fost creată de Zeul-smok, o reproducere fidelă a indicului Siva. În însuşi numele zeului dac al tunetelor, Zamolxis, se aude sunetul slav « smokici », « zmokici », adică Zmeevici, fiul Zeului-smok. « Zmeul flăcărilor » al triburilor slave aminteşte pînă astăzi, prin sensul său de lumină, de semnificaţia dată de daci, iar în zicătoarea moldovalahă: pe soare poţi căta, iar pe zmeul ba[9], este reprezentată viu o cre-

[9] Zicătoarea este scrisă în limba română, îndu-se, în paranteză, o echivalenţă rusă aproximativă.(nota editorului)

dință veche a dacilor. Pe Columna lui Traian este reprezentat pe steagurile dacilor Smok, zeul principal al triburilor trace. Pe stindardele de război ale slavilor figura de asemenea un Smok. Oare, după toate cele spuse, nu este acum mai clară denumirea dată de crăișor tovarășilor săi: puișori viteji de zmei?

În [10] legenda dacoromână este foarte elocventă istoria bradului și a viișoarei care au crescut pe mormintele prințului și al prințesei (v. 74—78). Este ușor de recunoscut aici o credință traco-slavă despre metempsihoză. Zeitatea supremă a tracilor din Asia mică, Tatăl (Atys) a fost transformat, de geloasa zeiță Kupala (Cybela), într un brad. În cartea a șaptea a *Metamorfozelor* lui Ovidiu sînt descrise diferite metamorfoze trace [11]. În manuscrisul Kraledvor ne apare stejarul care a crescut pe mormîntul tînărului:

Zace un tînăr în pămîntul rece
Pe tînăr crește un stejerel
Ramurile stejarului se întind
din ce în ce mai mult [12]

Sau după traducerea lui Berg [13].

Tot ce s-a spus, chiar dacă în puține cuvinte, vorbește destul de convingător despre proveniența dacă a legendei *Inelul și năframa*. Un singur lucru s-ar părea că o contrazice. Cum a ajuns în mijlocul legendelor păgîne pomenirea unei biserici? Dar, dacă abordăm problema în mod critic, nu ne este greu să deosebim o adăugire făcută mai tîrziu, bazîndu-ne pe lipsa ei de logică. Prințul și prințesa au fost înmormîntați în biserică. Atunci prin ce minune au putut să crească pe mormintele lor un brad și o viișoară? O astfel de prostie nu a putut să spună cu siguranță un vechi dacoromân, ci poate doar un redactor de mai tîrziu al poveștii.

Ne rămîne doar să amintim faptul că povestea inelului și a năframei nu s-a păstrat decît printre românii ce trăiesc în Carpați și dincolo de Carpați.

Atunci cînd împăratul Traian a cucerit Dacia, cea mai mare parte a băștinașilor învinși, temîndu-se de paloșul roman și de legea străină, s-a refugiat în Carpați. Mărturia cea mai sigură a acestui fapt o găsim pe străvechea Columnă a lui Traian. Ea reprezintă foarte clar fuga dacilor în munți, cu soțiile, copiii, armele și tot avutul. Legionarii și coloniștii romani au populat pămînturile mănoase ale Daciei, dar, în curînd, năvălirile barbarilor germanici au împins spre munți și pe quiriți. Acolo, romanii au întîlnit vechile lor cunoștințe, care au păstrat cu sfințenie obiceiurile, limba, moravurile și credințele strămoșilor lor.

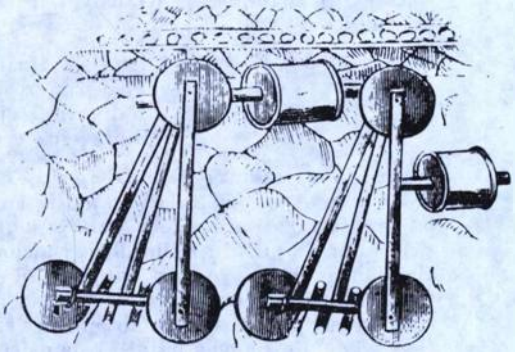
(Traducere: Stancu ILIN și Elena LOGHINOVSKI)

[10] ⟨În sfîrșit⟩
[11] ⟨D. Kostomarov a adunat legendele de același fel din sudul Rusiei.⟩
[12] În limba cehă, în original; traducere de Simona Cioculescu. (nota editorului)
[13] Urmează traducerea rusească a versurilor de mai sus. (nota editorului)

2050

Nic. DENSUSIANU

Metodologia abordării istoriei militare

VIZIUNEA MODERNĂ A LUI NICOLAE Densusianu asupra istoriei — pe care ne-am străduit s-o relevăm în capitolele precedente [1] *— se străvede, poate, mai bine decît oriunde, din lucrările sale mărunte, din ultima parte a vieții, dedicate elucidării unor aspecte ale istoriei militare a poporului român. Între acestea, un loc deosebit îl ocupă manuscrisul* Bătălia de la Călugăreni. Raport asupra manuscriselor prezentate la concursul publicat din partea revistei *„România militară"* [2].

Informația larg istorică, juridică, filologică, de cultură populară — specifică studiilor autorului — se împletește aici cu documentarea profundă asupra evenimentelor analizate și cu privirea acestora în perspectiva întregii desfășurări a istoriei noastre militare și naționale.

Cu totul original și anticipatoriu la Nic. Densusianu e modul particular de înscriere a faptelor istorice concrete în ansamblul cultural-istoric căruia li se circumscriu ; cu alte cuvinte, modalitatea de a le judeca prin prisma tipicității lor. Sursele și interpretările anterioare sînt raportate de el constant la sistemul juridic-militar al poporului român, constituit odată cu întemeierea statelor române pe fundamente străvechi de cultură și rămas neschimbat pînă la începutul veacului al XVIII-lea.

Analizînd, astfel, temeinicia afirmațiilor din manuscrisele primite la concursul pe tema « Bătălia de la Călugăreni », savantul ține să releve că Mihai Viteazul nu putea contrazice tradiția statornicită în privința organizării militare a țării. Ca atare, el nu avea cum să se sprijine în acțiunile sale pe o armată de lefegii. « Puterea armată a țărilor române, începînd de la întemeierea ambelor principate și pînă după timpurile lui Mihai Viteazul — notează istoricul — se compunea nu din lefegii, ci din proprietari mari și din proprietari mici de pămînt. Proprietatea însăși de pămînt impunea sarcina serviciului militar sau de oaste. Pămîntul, ce-l stăpînea românul, era din o vechime foarte depărtată pămînt cu obligămînt militar. Toți românii erau astfel datori să apere țara și acești proprietari mari și mici de pămînt au format totdeauna singura putere de război a Principatelor. Din acești mari proprietari și țărani, iar nu din lefegii, erau compuse oștirile cele puternice cari au apărat cu atîta abnegațiune și energie independența țărilor și au adus atîta glorie neamului român ».

Raportarea continuă a particularului la general, a evenimentului concret la ansamblul curgerii istorice, îi dă lui Nic. Densusianu posibilitatea să descifreze mai aproape de adevăr semnificația diverselor acțiuni militare și să întrevadă chiar etapele firești ale desfășurării lor.

Tradiția istorico-militară devine pentru el o cheie de boltă în interpretarea evenimentelor particulare.

---

[1] Vezi *„Manuscriptum"* nr. 1 și 2/1979.

[2] Textul raportului în discuție se păstrează la Biblioteca Academiei, ms. rom. 5333, într-o versiune manuscrisă (ff. 123—182) și-ntr-una dactilografiată (ff. 41—60).

Nic. Densusianu
Brașov
1877

Așa, de pildă, — spre a rămîne la același exemplu — cunoscînd rolul cavaleriei în organizarea militară a Principatelor române, Nic. Densusianu discerne cu mai multă ușurință decît istoricii anteriori semnificativul de nesemnificativ în cadrul documentelor referitoare la bătălia de la 1595 și propune soluții atractive pentru rezolvarea unor chestiuni controversate. Discuțiile interminabile privitoare la drumul pe care a înaintat Sinan de la Giurgiu la București, la poziția ocupată de cei doi adversari înainte de luptă, la derularea conflictului dintre ei în cursul zilei hotărîtoare de 13/23 august 1595, la sensul acțiunilor lui Mihai (a planului lui de bătaie) își află, credem, în raportul lui Nic. Densusianu o rezolvare perfect plauzibilă.

Senzațională ni se pare afirmația că « teatrul de luptă de la Călugăreni nu a fost în strîmtoarea celor două dealuri, nici la capul podului de peste Neajlov, ci pe *cîmpie*, dincoace de pod, pe *șesul* dintre rîul Neajlov și castrele creștinilor, după cum aceasta se constată prin un raport din 19 sept. 1595 adresat senatului din Veneția » — *cu alte cuvinte, acolo unde armata română putea dispune de superioritatea cavaleriei sale excepționale.*

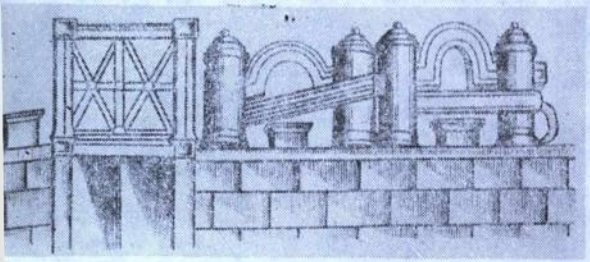
Pe de altă parte, în inițiativele individuale ale unor personalități, elogiate de istorici pentru scînteia genială ce le-a animat, savantul are plăcerea să constate perpetuarea unor vechi structuri strategice și tactice din tezaurul de experiență militară al pămîntenilor. De aceasta nu scapă nici chiar Mihai Viteazul, al cărui temerar plan de bătaie cu Sinan e raportat la acțiunile purtate de goții din părțile Moesiei, la anul 251 e.n., în contra împăratului roman Deciu, sau de Ștefan cel Mare împotriva turcilor, la Vaslui, în 1475. Ceea ce pentru alții e confuz, pentru el, care privește continuu fenomenele particulare în perspectiva seriei, devine clar. Nedumeririlor formulate, astfel, de înaintași în legătură cu păstrarea intactă de către Mihai Viteazul a podului de peste Neajlov în timpul luptelor cu turcii, Nic. Densusianu le răspunde că nedistrugerea podului făcea parte din planul său de bătaie, întrucît curajosul domn intenționa de la bun început să atragă dincoace de rîu cît mai mulți turci, pe care, printr-un suprem efort, să-i arunce apoi în mlaștini. « De aceea vedem că Mihai nu cearcă a se opune lui Sinan Pașa în strîmtoarea dintre Uzun și Dadilov, că lupta se desfășură pe cîmpia Călugărenilor dincoace de pod, la o depărtare de 7,5 kilometri de Copăceni; de aceea vedem că trupele lui Mihai în cursul zilei atacă și resping în diferite rînduri pe turci pînă dincolo de pod și apoi iarăși se retrag în ordine, gata întotdeauna a relua atacul ofensiv; că, în fine, în momentul decisiv, cînd partea cea mai mare din turci, dimpreună cu Sinan, se aflau dincoace de pod, trupele lui Mihai fac sforțări extraordinare, împing trupele turcești în mase spre pod și le aruncă în mlaștini ». *Deci, Mihai simulează tot timpul lupta — întocmai ca mulți dintre înaintașii săi — scontînd pe atragerea lui Sinan în cursă. Ceea ce pînă la urmă îi reușește.*

Prin asemenea procedee critice — din rîndul cărora au fost evidențiate doar cele mai importante — Nic. Densuianu se apropie netăgăduit de metodologia științifică modernă.

Cercetările de istorie militară ne relevă, astfel, trăsăturile unui istoric de mare obiectivitate, pe care speculațiile din Dacia preistorică *le-au adumbrit prea mult.*

I. OPRIȘAN

ÎNCEPUTURILE ARTEI MILITARE LA CARPAȚI ȘI DUNĂREA DE JOS (III)

III DACII

1. Confederațiunea dacilor și a geților

În timpurile Imperiului Roman, teritoriul cel vast din părțile de nord ale Dunărei de Jos, coprins între Tisa și Nistru, ne apare sub numele de Dacia.

Locuitorii acestei țări sunt numiți de romani daci, iar de autorii greceşti geți.

« Eu îi numesc daci », scrie Dio Cassiu[s], fost prefect al Panoniei, « după cum se numesc ei înșiși, și după cum îi numesc și romanii, deși știu că grecii îi numesc geți, bine ori rău. Însă după cunoștințele ce le am eu, geții sunt aceia care locuiesc dincolo de Hem, lîngă Istru »[1].

De asemenea, scrie Strabo: « Geții locuiesc în părțile despre Pontul Euxin, iar dacii ocupă regiunile din părțile de sus ale Istrului și despre Germania» [2].

Încă din timpurile foarte depărtate, geții se extinsese spre miazăzi pînă la Marea Egee și ocupau totodată cel dintîi loc de onoare între populațiunile Thraciei.

Din punct de vedere etnic, dacii și geții formau același popor.

Geții, ne spune Strabo, vorbesc aceeași limbă cu dacii [3].

Herodot numește pe geți « cei mai nobili și cei mai viteji dintre toți thracii »[4]. Iar istoricul got Iornande, care trăise în secolul al VI-lea d. Chr., scrie că geții ajunsese în vechime la un renume așa mare, încît se spunea, că Marte, zeul războiului, se născuse la dînșii [5].

În Oraculele sibiline, ce au fost compilate și redactate din nou în cele dintîi secule ale erei creștine, dacii ne apar, de asemenea, ca un popor nobil și cunoscător al artei de război [6].

La poetul Ovidiu, care cunoștea foarte bine calitățile războinice ale populațiunilor de la Istrul de jos, geții mai au și epitetul caracteristic de « *popor neînvins* », « *indomiti Getae* » [7].

Dintre toate popoarele ce locuiau în timpurile romane lîngă Carpați și Marea Neagră, dacii și geții aveau instituțiunile militare cele mai bune; ei erau cei mai deprinși în arme; și ei moștenise încă din timpurile depărtate nu numai tradițiuni glorioase dar și o disciplină militară riguroasă.

---

[1] Dio Cassiu[s], *Hist. rom.*, libr. LVII.6
[2] Strabo[n], *Geogr.*, libr. VII. 3.12
[3] Strabo[n], *Geogr.*, libr. VII. 3.13
[4] Herodot, libr. IV. 0.93
[5] Iornandes, *De Get. orig.*, c. 5; Ovidiu (*Trist.*, V. 3) numește pe geți: « Marticolanu Geten ».
[6] Friedlieb, *Oracula sybylina*, lib. XI, v. 82—83
[7] Ovidiu, *Pont.* lib. II, 2.v. 3.4

Dacii şi geţii, după cum ne spune Eustathiu, arhiepiscopul din Thesalonica, au fost un popor de care tremurau illyrienii, macedonenii şi thracii[8]. Fie, ca să-şi răzbune pentru nedreptăţile ce le făceau vecinii lor, fie că erau chemaţi ca arbitri de alte populaţiuni balcanice, dacii trec adeseori peste Istru şi fac să fie respectaţi de macedoneni şi de vecinii lor.

Pe la a[nul] 184 a.C., Filip III, regele Macedoniei, după cum ne spune Liviu, trimise o legaţiune la populaţiunile barbare din nordul Istrului (la daci şi geţi) spre a încheia cu dînşii un tractat de alianţă în contra romanilor. Planul lui Filip era să înduplice populaţiunile acestea ca, după ce vor nimici pe dardani, vecinii Macedoniei, să facă o incursiune asupra Italiei [9].

În timpurile acestea, frontierele Daciei, în părţile de sud ale Istrului, se extindeau pînă lîngă Balcanii de apus sau pînă lîngă Dardani [10].

Diodor Sicul aminteşte, la anul 149 a Chr, pe un rege numit Barsaban, adică Basaraba, care domnea peste părţile de nord ale Thraciei, sau peste Moesia, şi care ajunsese la atîta putere şi influenţă în Peninsula Balcanică, încît pusese pe tronul Macedoniei pe un aşa-numit Andriscus, care pretindea că este un fiu al lui Perseu [11].

Pe la anul 45-44, a.C., ne apare, pentru prima oară în istoria dacilor, o figură întru adevăr măreaţă prin faptele sale: este regele *Boerebista*, care estinsese regatul şi puterea dacilor de la Crimeea pînă lîngă Alpi.

Boerebista, scrie Strabo, începuse să inspire teroare romanilor. În scurt timp, el constitui un imperiu mare, întinzînd domnia sa peste populaţiunile vecine ale geţilor, devastă Thracia pînă lîngă Macedonia şi Illyria, înfrînse şi nimici cu totul pe boi şi teurisci [12].

În timpurile lui Boerebista, *puterea armată a dacilor* şi a geţilor, după cum ne spune Strabo, se ridica la 200 000 oameni [13].

Din timpurile acestea, romanii încep a avea o continuă preocupaţiune faţă de daci.

După înfrîngerea Cartagenei şi cucerirea Galiei, dacii ne apar pe teatrul lumii vechi ca cel mai puternic popor, de care se temeau romanii [14].

Dictatorul Cezar, după terminarea războiului cu galii, hotărăşte să cucerească şi Dacia. Însă, pe cînd se ocupa cu planurile acestea, el cade sub loviturile conjuraţilor.

Încă pe la anul 69 d. Chr., după cum ne spune Tacit, dacii se făcură stăpîni pe amîndoi ţărmurii Dunării. În urma acestor succese, comandanţii romani, de la frontierile de nord, încep a se teme tot mai mult că imperiul roman nu va putea rezista, dacă vor năvăli deodată, de o parte dacii, iar de altă parte germanii [15].

Împăratul August încheie o pace cu dacii.

În scurt timp, puterea militară a dacilor începe iarăşi să inspire serioase îngrijiri romanilor.

La anul 86, *Decebal*, unul din regii cei mai geniali ai dacilor, trece peste Dunăre, bate pe Oppius Sabinus, guvernatorul Moesiei de jos şi aduse iarăşi sub stăpînirea sa întreagă provincia aceasta [16].

---

[8] Eustathius, *Comment. ad Dionys*, v. 304. Despre războaiele dacilor cu regii Macedoniei, vezi Bessell, *De rebus Geticis*, Gottingae, 1854.

[9] Liviu, lib. XXXIX. 35: (Philippus) in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, sollicitandos. — *Ibid. lib.* XL. 57.

[10] Liviu, *Hist. rom.* lib. XLI. 19. — Dio Cassius, *lib.* LI. 23.

[11] Diodor Sicul, *Fragg.* 16.e. libr. XXX — XL.

[12] Strabo, *Geogr.*, lib. VII.3.11 — Duruy, *Hist. rom.* IV.219: «au temps de Jule Cesar, un de leurs chefs, Boerebistas, reunit les Daces aux Getes et enleva un empire formidable, qui comprit un instant toute la vallée du Danube, depuis le Noricum jusqu'à l'Euxin».

[13] Strabo, *Geogr.*, libr. VII. 3.13.

[14] Horaţiu, *Od.* III. 6.14—145: «Paene occupatam seditionibus selevit urbem Dacus».

[15] Tacit, *Hist.*, libr. III. C. 46: «Mota et Dacorum gens... expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danubii ripa potiebantur».

[16] Dio Cassiu[s], *libr.* LXVIII. 6.12 — Suetoniu, *libr.* VI.6. Eutropiu, *libr.* VII.7.

Împăratul *Domiţian* strînse în grabă o armată numeroasă, ca să înfrîngă puterea dacilor, şi ia în persoană comanda acestei expediţiuni.

Însă îndată ce oştile romane se apropiară de fortăreaţa cea puternică, încinsă cu munţi, a Transilvaniei, ele avură să întîmpine atîtea greutăţi, încît împăratul Domiţian se văzu silit să încheie o pace cu dacii, prin care se obligă a le plăti pe fiecare an o sumă considerabilă de bani, ori, cu alte cuvinte, un tribut, şi să-i dea lui Decebal inginerii şi maeştrii de care va avea trebuinţă în timp de pace şi în timp de război [17].

După moartea lui Nerva (a. 98. d.C.), noul împărat *Traian*, crescut încă de tînăr în şcoala războaielor, se hotărăşte să repareze umilinţa ce o suferise armele şi majestatea imperiului roman în timpurile lui Domiţian, care cumpărase pacea cu bani de la daci.

Războiul începe în a. 101 ; se continuă în a. 102, iar în a. 103 se încheie pacea. Decebal se obligă să dărîme *fortificaţiile* ţării, să extrade romanilor toate maşinele sale de război şi să-i restitu[i]e ţinuturile ocupate, în părţile de sud ale Dunării.

Însă pacea din a. 103 era numai un simplu armistiţiu. Nici Decebal, nici Traian nu erau mulţămiţi. Primul război nu fusese decisiv.

La a. 104, senatul roman declară din nou pe Decebal ca inamic al imperiului. Anume se imputa lui Decebal că dînsul reparează fortificaţiunile ; că primeşte transfugi romani în serviciul său militar ; că cearcă să pună la cale în contra imperiului roman o alianţă a popoarelor germane cu cele de la Dunărea de jos şi în Orient cu parţii.

La a 105, trupele romane trec din nou Dunărea, însă împăratul Traian din consideraţiuni strategice se fereşte şi de astă dată ca să facă invaziunea prin regiunea cea deschisă a cîmpiilor, dominată de cavaleria cea puternică a dacilor şi alege, astfel, războiul de munte ; dar este silit să construiască pe toate liniile sale de operaţiuni o mulţime de castre pentru siguranţa trupelor sale, să arză oraşele şi satele prin care trece şi să lupte cu greutăţi enorme ca să cucerească castelele construite pe vîrfurile stîncilor, pînă, în fine, să poată străbate în interiorul ţării.

Războiul se termină în a. 106. *Sarmisegheţusa* cade. Dacia este cucerită şi prefăcută în provincie romană imperială. Guvernatorul Daciei poartă titlul de *Legatus Augusti pro praetor*.

Noua provincie se mărginea la apus cu rîul Tisa, la miazăzi cu Dunărea, iar la nord şi la răsărit frontierele sale erau nehotărîte, sau cu alte cuvinte, pînă unde vor putea străbate armele romane.

O descriere a acestui război, din punct de vedere al operaţiunilor militare, ar fi prezentat, fără îndoială, un interes particular pentru istoria antichităţii, cu deosebire pentru modul de apărare al dacilor şi al geţilor, cari constituiau încă din o vechime depărtată cel mai rezolut şi cel mai viteaz popor de la Carpaţi, Dunăre şi Hem.

Din nefericire, însă, tot ce s-a scris despre cele 2 războaie dace de la a. 101—106*, s-a pierdut. De abia au mai rămas la unii cronicari posteriori vreo 2—3 pagine despre decursul acestor evenimente de război, iar la alţi scriitori numai cîteva linii. Singurul monument contemporan şi autentic ce-l avem, este *Columna lui Traian*, sculptată în spirale. Însă această grandioasă columnă conţine numai o simplă istorie figurată a războiului cu dacii [18], şi care în lipsă de *Comentariile* pe care le scrise însuşi împăratul Traian, niciodată nu se va putea descifra. Această magnifică columnă nu ne indică şi nu ne poate indica nici forţele adversarilor, nici liniile geografice de operaţiune, nici numele oraşelor şi ale cetăţilor, astfel că nu putem cunoaşte cari au fost pregătirile dacilor din partea militantă, şi cari au fost pregătirile lor în ce priveşte totalitatea concepţiunilor de apărare, cari au fost fortăreţele de cari s-au folosit Decebal în războiul acesta, cum a întrebuinţat diferitele arme, cari au fost mişcările improvizate ale trupelor, atacurile neaşteptate şi stratagemile sale în aceste lupte defensive.

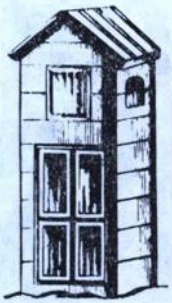
[17] Dio Cassiu, libr. LXVIII.6.

* În manuscris: „105“ *(n.n. — I. Oprişan)*.

[18] Froehner, *La Colonne Trajane*, Paris, 1872.

Nu putem destul regreta, din punct de vedere al istoriei militare a dacilor, pierderea *Comentariilor* ce le scrise împăratul Traian despre războiu[l] cu dacii precum și *Istoria dacilor (Getica)* scrisă de Dio Chrisostomul tocmai în timpurile acestea.

Nu ne rămîne, astfel, decît a înfățișa organizarea puterii armate a dacilor și modul lor de luptă după fragmentele ce le aflăm răspîndite pe ici și colea la diferiți autori greceşti și romani din diferite epoci, cari însă, de multe ori, confundă pe daci și scyți cu thracii și adeseori ascund virtuțile lor militare și civile.

2. Călărimea dacă

Puterea armată a dacilor, pînă la cucerirea țării din partea romanilor, era compusă din *cavalerie* și *pedestrime* [19]. Însă forța principală a populațiunilor gete de lîngă Dunăre și Marea Neagră a consistat în *cavalerie.*

Geții, care locuiesc dincolo de Hem, scrie Thucydide, precum și celelalte popoare din ținuturile acestea, cari se mărginesc cu scyții, întrebuințează aceleași arme ca și națiunea aceasta. Ei sunt cu toții *arcași călări* [20].

Prin cavalerie, geții își cîștigase în vechime renumele cel mare de *popor neînvins* (indomiti). Pe la anul 339 a.Cr., regele scyt (get) Athea, care domnea peste părțile de răsărit ale Daciei, scrie cetățenilor din Byzanț următoarele: « Păziți-vă să nu faceți vreo pagubă veniturilor mele fiscale, ca nu cumva caii mei să bea apa voastră » [21].

Geții, scrie Ovidiu, sunt inamici puternici în cavalerie și săgețile lor bat departe [22].

Cavaleria dacilor era de 2 specii, *ușoară* și *grea.*

Cavaleria ușoară era — pe cît se poate — liberă de greutăți înarmată numai cu arcuri și săgeți, fără scuturi și fără sulițe. Călărașii daci nu aveau pe caii lor nici șea nici plocat [23]. Pentru război, ei nu aveau trebuință de pregătiri multe: ei erau în tot momentul gata de plecare și gata de luptă.

Arma principală a dacilor, în cavalerie și în pedestrime, a fost *arcul.* Cu arcurile lor, ce băteau departe, ei acopereau pe inamici cu o ploaie de săgeți.

Arcurile dacilor erau solide și ușoare, formate din coarne de animale împreunate la mijloc cu o bucată dreaptă, iar coarda arcului era din vînă de cal [24].

Ovidiu, vorbind despre geții și sarmații de lîngă Dunăre scrie: « Cea mai mare parte din popoarele acestea nu se tem de armele ostașilor romani. Ei au o deplină încredere în arcurile și în tolbele lor pline cu săgeți și în caii lor învățați să facă curse foarte lungi și să suporte timp îndelungat setea și foamea » [25].

Cavaleria dacilor și a sarmaților avea o deosebită deprindere în lupta cu arcul [26]. Cînd fugeau ori simulau că fug, se întorceau cu jumătate corpul înapoi și îndreptau săgețile asupra celor ce-i urmăreau [27].

La romani, arcul a fost numai o simplă armă de vînat și nu era introdus în armatele lor, aproape numai dacă exista în trupele de auxiliari, recrutate din populațiunile provinciilor.

Săgețile dacilor erau lungi și muiate în venin de viperă.

---

[19] Liviu, *Hist. rom.*, libr. XL. 57; Dio Cassius. *Hist. rom.*, libr. LI. 26.
[20] Thucydide, *libr.* II.96: Ovidiu, *Trist.* V.7.13.
[21] *Fragm. Hist. gr.*, IV.333.4.
[22] Ovidiu, *Trist.* III.10.50 „Hostis equo polens longeque volante sagitta".
[23] Froehner, *La Colonne Trajane*, pl. 53.55.
[24] Ovidiu, *Pont.*, I.3.18.
[25] Ovidiu, *Pont.*, I.2.83; *Pont.*, IV.9.72.
[26] Imp. Claudiu, pe cînd se afla în viață privată, scrie lui Regillian, originar din Dacia, să-i trimită două *arcuri sarmatice*, și două zechii cu agrafe, cum se poartă în ținuturile acestea (Treb. *Pollio.*, XXX. tyr. C.9).
[27] Froehner, *La Colonne Trajane*, pl. 62.

« Nu este nimeni din sarmaţi şi geţi », scrie Ovidiu, « care să nu poarte o teacă cu arc şi săgeţi muiate în sînge de viperă » [28].

Geţii purtau totdeauna cu dînşii o tolbă plină de săgeţi, din care cauză, Ovidiu îi numeşte *tolbaşi* (pharetrati) [29], un termen ce se vede a fi fost în uzul militar, deoarece îl aflăm întrebuinţat şi în organizarea militară a românilor pînă în secolul al XVIII-lea.

O altă parte din cavaleria dacă era înarmată cu *lănci*; aceştia se numeau după terminologia veche... [30]

Lăncile şi suliţele cavaleriei, unele aveau forma hastelor romane şi serveau ca armă de împuns şi de aruncat.

La cavaleria sarmată, ne spune Tacit [31], era în uz lancea numită contus (κοντός); ea semăna cu sarissa macedonenilor, însă nu era aşa lungă.

Unele din trupele cavaleriei, cari luptau cu lăncile şi cu suliţele, mai purtau şi scuturi.

Scuturile dace aveau *foma ovală* care era mult mai practică; ele se puteau mînui mai uşor decît forma patrată şi acopereau numai pieptul şi pîntecele luptătorului. Cînd fugeau, scuturile se aruncau pe spate.

Pe scuturile dace vedem figurate diferite embleme. Unele au la mijloc o rozetă, ca simbol al soarelui şi sunt decorate pe margini cu semilune şi stele. Pe altele vedem coroane de lauri şi ornamente de flori.

Afară de *scutul oval sau pelta* (πελτῆ) [32] mai era în uz la cavaleria din nordul Istrului, ne spune Lydus, şi un *scut mai mic*, pe care italienii îl numeau parma [33].

Cavaleria grea era compusă din trupe ce purtau *catafracte* sau *lorice*.

La unele din trupele acestea, *călăreţii* şi *caii erau acoperiţi* cu lorice sau cu armuri peste întreg corpul.

Aceasta era armătura particulară a cavaleriei sarmate, pe care, după cum scrie Tacit, o purtau numai principii şi cei mai nobili dintre sarmaţii roxolani.

Loricele cavaleriei sarmate erau formate din o singură bucată, ce acoperea partea de sus şi de jos a corpului.

Caii sarmaţilor erau acoperiţi cu lorice pe cap, pe piept, pe laturi şi pe picioare pînă la copite, iar peste ochi aveau apărători perforate [34].

În « documentare » ştiinţifică. (Fotografie făcută cu cîţiva ani înaintea morţii.)

[28] Ovidiu, *Trist.*, IV.1.78; V.7.15; *Ibid. Pont.* I.2.18, III.1.21.
[29] Ovidiu, *Trist.*, IV.10.109.
[30] Lipseşte cuvîntul [*n.n. — I. Oprişan*]
[31] Tacit. *Annal.*, libr. VI.35.
[32] Herodot, lib. VII.75.
[33] Lydus, *De Magistr.* I.10.
[34] Ammian Marcellin (XVI.12) numeşte pe *cataphracti* şi *arcaşi* : *« cel mai formidabil gen de arme »*.

Loricele dacilor însă se deosebeau de ale sarmaților; ele aveau forma unui pieptar sau cămăși și acopereau numai pieptul, spatele, coatele și pîntecele pînă la genunchi.

Columna lui Traian ne înfățișează diferite genuri de lorice întrebuințate în armata dacă.

Unele erau din lamine de bronz ori de fier în forma unui pieptar (thorax), care se încheia la piept cu copci mari.

Altele erau fabricate din solzi de metal, de os, sau de piele tare (lorica squamata).

Altele erau din zale, sau din inele de metal (lorica hamis conserta).

În fine, unele erau de in (lorica lintea).

Principii și cei mai nobili dintre sarmați, scrie Tacit [35], purtau lorice formate din lamine de *fier* ori din bucăți de *piele* foarte tare; iar Pausania scrie că armurele sarmaților (înțelege ale călărimei de rînd) erau făcute din solzi tăiați din copite de cai, fiindcă la dînșii nu erau mine de fier și nici nu se importa la ei fier din alte părți [36].

Trupele din cavaleria grea a dacilor și sarmaților purtau pe cap *coifuri de metal* sau de *piele tare*.

Coifurile dace aveau diferite forme. Unele mai aveau în partea dinapoi și o apărătoare pentru spate, iar altele acopereau și fața luptătorului.

Pe Columna lui Traian vedem figurate, ca trofee, o lungă serie de coifuri de diferite forme, din care unele cu ornamente artistice foarte frumoase, ceea ce ne servește ca un indiciu, că *în mare parte cavaleria dacilor era compusă din nobilime și din oameni cu avere.*

Ca armă ofensivă, cavaleria cea grea a sarmaților mai avea și *o sabie lungă și dreaptă* (gladius praelongus, spata) suspendată la laturi [37] și pe care în luptă o țineau cu amîndouă mîinile.

«Este de mirare, scrie Tacit, că întreagă puterea sarmaților consistă, am putea zice, în afară de ei înșiși. Cînd luptă pe jos, ei de abia se mișcă, dar cînd vin cu escadroanele lor, nu este trupă care să le poată rezista... Ei au *sulițe lungi* (conti) și *spade foarte lungi*, pe cari le țin cu amîndouă mîinile, cînd le întrebuințează [38].

Alte arme ale cavaleriei grele erau *securile ușoare* de război, de o parte cu un tăiș lat convex în forma unei semilune, iar la cealaltă parte cu o muchie înaltă.

În fine, Pausania mai face amintire de *arcanale* (σειρά) cavaleriei sarmate, pe cari le arunca asupra inamicilor cînd îi ajungea și apoi întorcîndu-și repede caii îi trăgea jos [39].

Caii dacilor au fost foarte renumiți în antichitate pentru velocitatea lor.

Poetul Ovidiu întrebuințează pentru caii geților epitetele de *rapidus* și *celer* [40].

Istoricul latin Vopiscus, care trăise în timpurile lui Constantin cel Mare, amintește de un cal luat de soldații romani din *regiunile de dincoace de Istru*, care nu era nici frumos, nici mare, dar care era în stare să facă pe zi cîte 100 de mile (147 km. 870 m.) și să continuie astfel în timp de 8-10 zile [41].

Caii sarmaților, scrie Ammian, erau de regulă *castrați* ca să nu se agiteze cînd vedeau iepele și să nu trădeze prin rînchezatul lor trupele din locurile ascunse, ce le alesese [42].

*

---

[35] Tacit, *Hist.*, I.79.
[36] Pausania, *Descr. Gr.*, I.21.5—6.
[37] Arian, *Tactica*. C.4.
[38] Tacit, *Hist.*, I.79; Vegetiu (II.15): «Haec erat *gravis armatura*, qui habebant cassides, cataphractas, ocreas, scut, gladios maiores; quos, spathas vocant».
[39] Pausania, *Descr.* Gr., I.21.5.
[40] Ovidiu, *Pont.* III.1.8.
[41] Fl. Vopiscu, *Probus*, C.8.
[42] Ammian Marc., *libr.* XVII.12.

2. Pedestrimea

Dacii şi geţii, a căror putere de război era în cavalerie, au fost totodată şi excelenţi luptători pe jos [43].

Pe cînd rolul cavaleriei era mai mult în luptele de cîmp, pedestrimea era întrebuinţată mai cu seamă în războiul de munte.

După diferitele specii de arme ce le vedem figurate pe Columna lui Traian, *pedestrimea dacilor era de 3 genuri, uşoară, mixtă şi grea.*

Pedestrimea uşoară era de regulă înarmată numai cu *arcuri şi săgeţi*, însă unele cete ale pedestrimei uşoare luptau cu praştiile ori aruncau pietrele cu mîna.

Praştiile erau făcute din sfoare de in, de lînă, ori din peri de cal. Luptătorii, după cum ne spune Vegeţiu, învîrteau cu mîna praştiile în jurul capului şi în modul acesta azvîrleau pietrele asupra inamicului [44].

Pedestrimea mixtă, care era înarmată ceva mai greu decît pedestrimea uşoară, purta scuturi ovale (peltas) şi avea ca arme ofensive lănci mai scurte (haste) şi piluri (ἀκόντιον).

Al treilea gen îl forma *pedestrimea grea*, ce purta coifuri, lorice şi era înarmată cu lănci mai lungi (λογχή).

În timpurile acestea, păstorii de la Dunărea de jos încă umblau înarmaţi. Ei trebuiau să fie gata în tot momentul să-şi apere cu vitejie personală turmele lor.

« Aici — scrie Ovidiu — nefericitul agricultor ţine cu o mînă plugul şi cu alta arma, aici păstorul cu coiful pe cap cîntă din cele 2 fluiere ale sale lipite cu răşină, şi aici bietele turme se tem mai mult de război decît de lupi.[45] »

Ca armă ofensivă, cavaleria şi pedestrimea dacă mai avea şi sabia încovoiată (ἅρπη), numită de thraci sica [46], adică secere, iar de romani falcatus ensis [47], falx supina [48].

Această sabie strîmbă este arma caracteristică a dacilor şi ea figurează ca armă naţională pe monedele romane ale Daciei, bătute sub împăraţii romani Filip Arabul, Traian, Deciu şi Valerian.

Dacii mai purtau cu dînşii, în timp de pace şi în timp de război şi un cuţit suspendat la latură (μαχαίρα, culter).

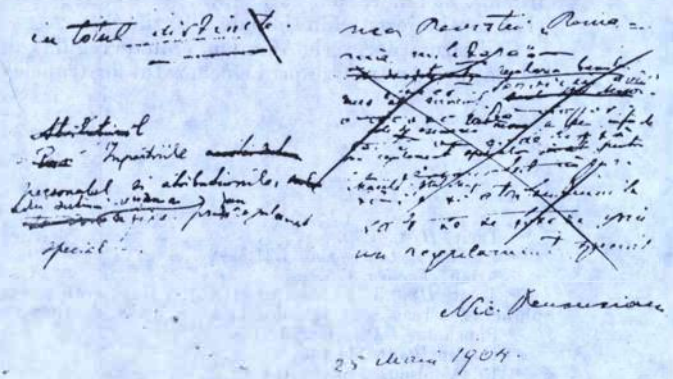
« Fiecare barbar », zice Ovidiu despre geţi şi sarmaţi, « poartă cu sine un *cuţit suspendat la laturea stîngă* » [49].

De asemenea, mai era întrebuinţat la trupele dace şi pumnalul (pungio), un cuţit drept şi scurt cu 2 tăişuri [50].

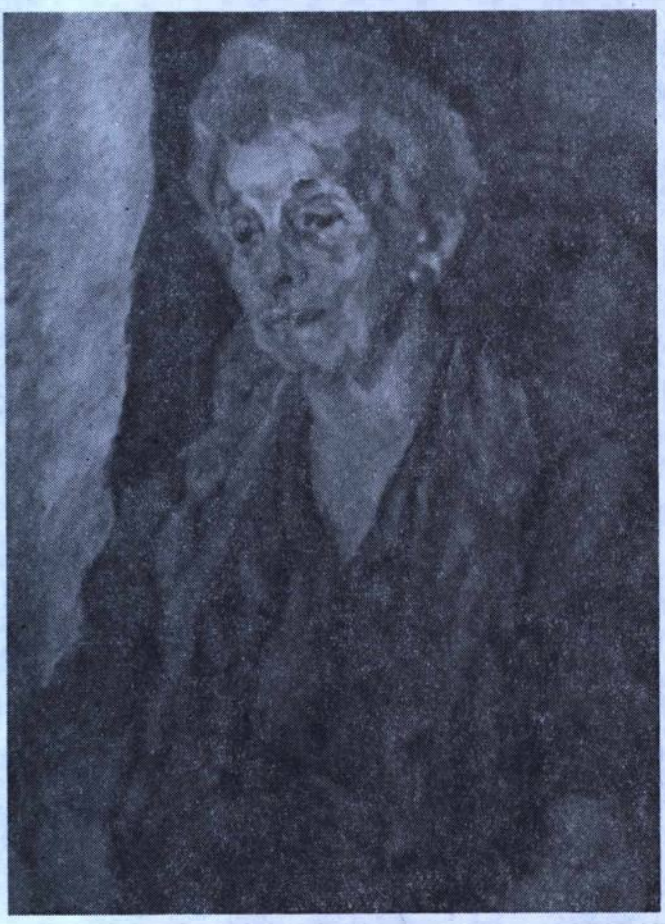
Armele dacilor ne prezintă un caracter naţional, atît din punct de vedere al fabricaţiunei cît şi al formelor şi ornamentelor. Ele corespund la modul tradiţional de luptă al acestor populaţiuni şi nu au aparenţa unor imitaţiuni, nici după armele macedonenilor, nici ale galilor ori romanilor.

---

[43] Thucydide, *libr.* II.97.
[44] Vegeţiu, *libr.* III.4; II.23.
[45] Ovidiu, *Trist.*, libr. V.10.23—26.
[46] Val. Maxim. III.2.12.
[47] Ovidiu, *Metam.*, IV.726.
[48] Juvenal, *Sat.*, VIII.201.
[49] Ovidiu, *Trist.*, V.7.19.
[50] Herodot, *libr.* VII.75.

DESTAINUIRI: Alice VOINESCU

evocată de:

Ion BIBERI,
Şerban CIOCULESCU,
Dinu IANCULESCU,
Nestor IGNAT,
Aurora NASTA,
Alexandru PALEOLOGU,
Mircea ŞEPTILICI

EVOCĂRILE PE CARE LE PUBLICĂM ÎN acest număr al revistei au avut loc în cadrul cunoscutei suite de amintiri literare „Rotonda 13" şi au fost consacrate, în 13 iunie 1975, reputatei eseiste şi remarcabilului om de cultură care a fost Alice Voinescu, cu ocazia aniversării a 90 de ani de la naştere (10 februarie 1885 — 4 iunie 1961). Consemnate pe bandă de magnetofon, mărturiile de faţă au fost transcrise în ordinea desfăşurării lor în cadrul *rotondei* respective, în intenţia de a surprinde cît mai fidel atmosfera şi autenticitatea momentului. Era cu atît mai necesară o asemenea modalitate, cu cît fiecare dintre vorbitori a pus un accent deosebit în definirea profilului moral şi psihologic al Alicei Voinescu. S-a realizat în acest fel un portret complex al eseistei, conform — îndrăznim să credem — propriei sale maniere de a aborda şi reînvia sub ochii auditoriului sau al cititorilor (avem în vedere în primul rînd cartea sa despre *Montaigne*) o personalitate culturală, intuită şi explicată, mai ales, prin datele fundamentale ale omenescului.

Mihaela CONSTANTINESCU-PODOCEA

ROTONDA 13

Şerban CIOCULESCU: Sărbătorim astăzi 90 de ani de la naşterea Alicei Voinescu, figură proeminentă a culturii româneşti, unul dintre ambasadorii de seamă ai spiritualităţii noastre în străinătate. Eu încerc o emoţie deosebită vorbind despre aceea pe care toţi elevii, toate generaţiile de studenţi au numit-o « tante Alice ». Mircea Şeptilici a spus mai devreme o vorbă, — nu i-o răpesc din moment ce-l numesc — « Alice Voinescu este o parte integrantă din viaţa noastră, din viaţa noastră spirituală! » Licenţiată a Facultăţii de filozofie din Bucureşti, ea şi-a luat două doctorate: unul la Paris, la Sorbona, altul, cred, la Marburg, la profesorul Hermann Cohen — — şeful Şcolii de la Marburg — o şcoală neokantiană. Ca şi Kant, conducătorii şcolii

de la Marburg, Hermann Cohen și Paul Natorp, respingeau conceptul lucrului în sine și al transcendenței. Partea originală a acestei filozofii e că părăsește dualismul cunoașterii și al obiectului cunoașterii, al gîndirii și al lumii, intuiția fiind o modalitate a rațiunii. Deci conflictul dintre intuiție și rațiune nu există în filozofia de la Marburg, spre deosebire de filozofia bergsoniană unde intuiția se substituie triumfător rațiunii, unde rațiunea este decretată ca un simplu instrument de utilitate, care permite omului să se descurce, în timp ce intuiția ar merge la esența lucrurilor. Ei bine, desigur, filozofia kantiană și neokantiană nu au ambiția de a merge la esența lucrurilor, dar de a le cunoaște totuși. Filozofia Școlii de la Marburg are și o puternică bază etică; voința — facultate primordială a omului — ca și inteligența este binefăcătoare dacă acceptă conceptul datoriei morale. Statul însuși nu este un scop în sine, ci un instrument de perfecționare morală a indivizilor. Filozofia de la Marburg consideră că scopul ei suprem e perfecționarea omului. În acest sens se poate spune că Alice Voinescu a fost în România o reprezentantă eminentă a acestei tendințe, pentru că toată școala ei, tot apostolatul ei a avut ca scop înnobilarea omului, ridicarea lui la treapta perfecțiunii morale, cea mai grea dintre sarcini. Eu n-am avut norocul să ascult decît puține dintre conferințele sale. Vor vorbi cei care au avut șansa de a trăi ani de-a rîndul în atmosfera acestui spirit superior care a fost Alice Voinescu.

Aș putea spune însă că ceea ce constituia originalitatea ei era farmecul personal, farmec ce la această femeie, care nu avea și frumusețe fizică, îi conferea ceva mai mult, frumusețea morală. Fizionomiei naturale i se substituie, la un moment dat, frumusețea sufletească. Alice Voinescu răspîndea un farmec, aș spune, aproape magic. Auditorii ei asistau la o vrăjire a inteligenței, deși cursurile sale erau cursuri savante, erudite, cursuri în care această eminentă umanistă se dăruia și sufletește dar își dăruia și totalitatea cunoștințelor, plecînd de la ideea cea justă că nu trebuie să te cobori la nivelul auditoriului ci trebuie să ridici auditoriul către tine — lucru pe care ea îl reușea de minune. Spuneam despre Alice Voinescu că a fost și o ambasadoare a culturii noastre. În Franța, un filozof, Paul Desjardins, întemeiase în 1910 la Pontigny așa-zisa « decadă », adică 10 zile, în cursul cărora un grup de intelectuali din Franța și din alte țări tratau anumite teme, teme de cultură, de morală, teme filozofice. Unul din ei era André Gide, cu care Alice Voinescu, participantă la aceste întruniri, a întreținut o bogată corespondență și salutînd în mijlocul nostru prezența recentei laureate a premiului Herder — Ana Maria Musicescu *(Aplauze)* — eu o invit prietenește să publice scrisorile care s-au păstrat nu numai de la André Gide (o parte dintre ele au și apărut în „*Manuscriptum*“[1]), dar și de la alte personalități precum romancierul Roger Martin du Gard, critici mari ca Jacques Rivière și Charles Dubos. Dintre străini, marele critic german, o figură europeană, Ernst Robert Curtius, dintre italieni Giuseppe Prattolini — mare critic, istoric literar și memorialist. Referitor la atmosfera acestor cursuri întemeiate în 1910 și reluate după primul război mondial, în 1922, vreau să vă citesc din *Jurnalul* lui Gide o însemnare, poate discordantă: « Ce ridicoli sîntem. Mi-e destul de greu să mă iau în serios chiar cînd sînt singur. Fiecare dintre noi îmi apare aici ca în sala de probă a unui croitor înconjurat de oglinzi care se reflectă între ele și, căutînd în gîndul altuia imaginea sa multiplicată. Fără voie pozăm, ne cambrăm, am vrea atîta să ne vedem și din spate ». Cu toate acestea, Gide a fost un frecventator credincios al acestor cursuri, iar în 1929, în *Jurnalul* lui, el spune: « Ieri după o adunare în str. Visconty unde nu eram decît 5: Desjardins, Cl. Bergér, Dubos, Fernandez și cu mine, ca să luăm hotărîri cu privire la decada din vara aceasta ». Dacă el a rămas, deci, 20 de ani, și poate mai mulți, credincios acestei

[1] „*Manuscriptum*“ a publicat în numărul 1(14)/1974, pp. 162—167, sub semnătura Mariei Ana Murnu, două scrisori André Gide (27.09.1932 și 9.09.1938) și trei scrisori Roger Martin du Gard (14.01.1933, 10.01.1934 și 9.03.1938) adresate Alicei Voinescu. În nr. 4(13)/1973, pp. 140—147, Virginia Șerbănescu publicase pagini din *Jurnalul* Alicei Voinescu, unde este relatată una din întîlnirile cu André Gide la Pontigny, la 20 septembrie 1938.

manifestări culturale însemnează că el și-a învins spiritul autocritic care îl făcea să se privească într-o oglindă diformantă. Nu știu cîte femei vor fi asistat în această ambianță de înalte dezbateri culturale și etice, dar, în orice caz, Alice Voinescu a lăsat o impresie profundă și a contractat prietenii statornice.

Închei cu amintirea mea de la înmormîntarea Alicei Voinescu. Era o zi frumoasă, de iunie, o zi dulce, nu foarte călduroasă și o zi luminoasă; se filtra lumina prin frunzișul cimitirului Belu. Am avut atunci senzația unei evaporări, dorința unei dizolvări în vastitatea aceasta a unei naturi primitoare, a unei naturi care și-a arborat festiv splendorile. *(Aplauze!)* Dau acum cuvîntul Aurorei Nasta.

Aurora NASTA : Vreau să vă spun că este o mare fericire să întîlnești la o anumită vîrstă, cînd încă nu ți-ai cristalizat complet personalitatea, un om într-adevăr întreg. Știți cu toții cît sînt de rari. Dar dacă-i întîlnești atunci cînd, crud încă, ți-e sete de tot ce poate face să vibreze pe un nivel superior coardele umane, atunci se cheamă, e prea puțin spus, că ai avut noroc, se cheamă că ai trăit o fericire. Asta a fost pentru mine întîlnirea cu Alice Voinescu. Nici nu pot să folosesc superlative pentru că ele n-au rost, ar însemna să o compari — fiecare mare personalitate este o unicitate — și bineînțeles că cu cît este mai mare, cu atît aruncă punți mai multe și mai temeinice către cît mai mulți.

Cursurile pe care le-am urmărit timp de 11 ani — și posibilitatea de a fi stat în preajma ei mult, zilnic aproape, în acești 11 ani — m-au făcut să trăiesc un lucru pe care nu l-aș denumi o vrajă, ci un climat atît de prielnic, atît de bogat, atît de rodnic, care te face pe tine să te ridici cît te lasă baierele sufletului și spiritului tău, așa încît să trăiești la nivelul acela de plinătate, din nou, starea extraordinară de împlinire, de fericire. Dacă aș încerca să vă zugrăvesc o oră de curs, cred că mi-ar fi greu s-o fac și pentru asta nu v-aș spune decît că în primii ani ai studenției mele aceste cursuri au avut loc în niște condiții absolut ridicole. Conservatorul era la data'aceea, în '39, instalat într-o clădire cu totul improprie, pe str. Brezoianu, într-o fostă casă boierească ce nu fusese adaptată cerințelor unui conservator. Sala de curs, băncile pe care trebuia să stăm erau pur și simplu niște stinghii de lemn pe care trebuia să le ținem noi ca să nu scîrțîie și pe care stăteam două ceasuri ca s-o ascultăm. Dînsa intra pe ușa sălii și se așeza la o masă mică, pătrată. Prima dată cînd am ascultat-o ea vorbea despre *Henric al V-lea*. Spunea: « Bună ziua, copii! ». Noi toți eram copiii ei, ea care n-avusese copii! Eram copiii ei spirituali, cei care veneau s-o asculte. « Astăzi vom vorbi despre un mare prieten al meu ». Toate marile figuri ale tragediei erau prietenii ei, erau interlocutorii ei. Dialogul pe care-l stabilise încă de la începutul vieții cu aceste personaje

dramatice a primit o nouă formă către sfîrşitul vieţii, cînd şi-a încheiat o operă încă postumă, din care „*Manuscriptum*" a publicat cîteva fragmente: *Convorbiri cu eroii tragici* [2]. Aceştia erau adevăraţii ei interlocutori. Şi fiindcă ea era pe acelaşi nivel pe care ei îşi desfăşurau toată drama şi toată ascensiunea spirituală, de-a lungul cursurilor nu asistam la o lecţie, nu aflam despre personajele tragediei, ci eram chemaţi să urmărim şi să participăm, şi la un moment dat să ne identificăm în această creştere mereu înainte a personajului dramatic.

Într-o zi am încercat să-i spun şi n-am găsit alt termen decît unul pe care ea-l întrebuinţa mult la curs: « Ne faceţi să înflorim, cît putem fiecare ». Atunci Alice Voinescu a surîs: « Ei, dacă simţi asta am să-ţi spun o poveste ». Şi mi-a povestit următorul lucru, pe care eu am să încerc să-l redau exact aşa cum l-am auzit. Într-una din zile a fost chemată să ţină o conferinţă la Roman, într-o asociaţie de femei care, cu nu ştiu ce prilej, se întruneau şi chemau mai mulţi conferenţiari. A acceptat şi i s-a spus: « Veniţi dimineaţa cu trenul, staţi cu noi pînă după-masa, după-masă, pe la 5—6, are loc conferinţa, iar seara aveţi un tren de întoarcere ». Alice Voinescu vine, e primită cu căldura cu care era primită de obicei. Începe conferinţa şi ambianţa, sala, subiectul o fac să se desfăşoare. Şi vorbeşte şi timpul trece, şi nimeni nu simte cum trece — niciodată nu simţeai că timpul trece în preajma ei. Cînd se uită la ceas era 8 seara, prea tîrziu ca să mai ia trenul către Bucureşti. Încîntată, cea care o invitase îşi exprimă bucuria: « Veniţi la mine, am o casă pe malul Moldovei, veniţi să vă arăt Romanul şi malurile Moldovei noaptea, pe lună. » Şi pornesc în grup spre casa respectivă, tot vorbind, discutînd. Casa era aşezată într-un parc foarte frumos. Se aşează, continuă discuţia, nimeni nu se putea smulge din această ambianţă, toată lumea se simţea foarte bine, atunci, la începutul acela de primăvară. La un moment dat gazda, exclamă: « N-a înflorit nimic! Atît de mult aş fi vrut să vă ofer o floare din grădină ». Se uită în jur, nu erau decît nişte bujori. Dar bujorii care erau foarte, foarte închişi în sepalele lor, nici urmă de culoare, nici urmă de petală. « Am să tai boboci şi am să vi-i ofer! » Erau vreo cinci doamne, oferă fiecăreia cîte un boboc. Discuţiile continuă. Se făcuse miezul nopţii. Se întorc spre casă. Intră înăuntru, se aprinde lampa şi cineva exclamă: « Priviţi! »

Şerban CIOCULESCU: Bobocii înfloriseră! *(Amuzament)*

Aurora NASTA: Numai cel din mîna Alicei Voinescu! *(Aplauze)*

Şerban CIOCULESCU: Vă mulţumim. Rog pe cunoscutul publicist Nestor Ignat, decanul Facultăţii de ziaristică, să ia cuvîntul.

Nestor IGNAT: Mi-am notat pe aceste hîrtii cîteva gînduri despre Alice Voinescu. Văd acuma că s-au strîns cam multe foi pentru timpul de care dispun. Mai descopăr că sînt şi indescifrabile. De aceea e mai bine să le dau la o parte şi să încerc să comunic direct cu dumneavoastră.

Sînt aici în sală şi în afara ei, sînt mai ales printre cei care au ţinut să ia cuvîntul la această adunare, oameni care au cunoscut-o mai îndeaproape pe Alice Voinescu, care au fost multă vreme în preajma ei, i-au urmărit neuitatele lecţii, i-au studiat sau îi mai studiază încă opera, s-au format sub influenţa ei. Vreau să spun — oameni care i-au fost mai apropiaţi decît i-am fost eu. Dacă am dorit totuşi să vorbesc la această întîlnire, am făcut-o, mai întîi, pentru că, datorită soţiei mele, artista Ana Barcan, discipolă devotată a lui Alice Voinescu, o rază a acestui astru strălucitor — cu o lumină blîndă, care încălzea, fără să ardă — a căzut şi asupra mea. Şi am să spun în ce împrejurări. Am ţinut să iau cuvîntul şi pentru că în privinţa lui Alice Voinescu, a operei şi rolului ei în cultura noastră, şi, îndeosebi, a scrierilor ei filosofice, a domnit o tăcere foarte lungă, nedreaptă.

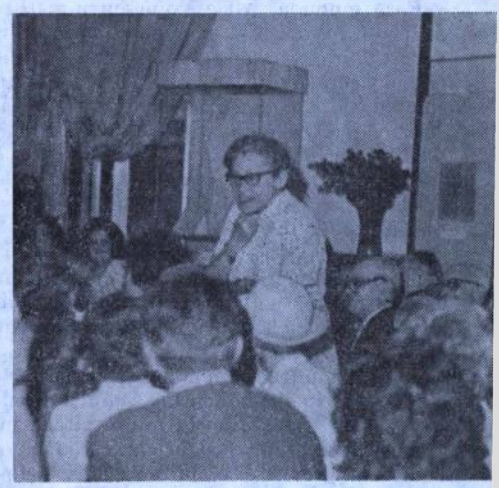
---

[2] Vezi: Maria Ana Murnu, în: „*Manuscriptum*" nr. 3(16)/1974, pp. 45—55. Alice Voinescu. *Dialoguri cu eroii tragici. Oreste, Electra şi cititorul din 1960;* N. Florescu, în „*Manuscriptum*" nr. 2(19)/1974, pp. 69—86: Alice Voinescu. *De la eseu la monolog dramatic. Cuvînt pentru Hamlet.*

Cu mulți, mulți ani în urmă, Alice Voinescu mi-a încredințat o carte care îi era scumpă. Am adus-o cu mine aici, v-o arăt și dumneavoastră. Este lucrarea ei de doctorat despre Școala din Marburg, tipărită în 1913, pe care maestrul Cioculescu a amintit-o [3].

Am tradus, în anii războiului, această lucrare în întregime. Împrejurările au făcut ca versiunea românească să nu se publice și n-aș putea să spun dacă tipărirea ei, fragmentară sau integrală, este actuală astăzi. Nu vreau să fac nici un fel de incursiuni filosofice. Le-a făcut, în locul meu, Șerban Cioculescu. Desigur, nu e cazul să vorbim aici, mai pe larg, despre Școala din Marburg sau despre altele din curentele

filosofice de care s-a ocupat Alice Voinescu. Dar, răsfoind dicționarele enciclopedice sau dicționarele filosofice mai vechi și mai noi apărute în țara noastră, cercetînd unele cărți de filosofie dedicate lui Kant și neokantianismului sau prefețe la traduceri recente ale operelor fundamentale ale lui Kant, am constatat cu tristețe că, acolo unde se dau liste foarte amănunțite ale tuturor celor care au scris ceva despre Kant și neokantieni sau au tradus din lucrările lor, lipsește tocmai Alice Voinescu. Greu de explicat de ce.

Opera la care ne-am referit reprezintă o contribuție filosofică românească incontestabilă, dacă ne gîndim că se ocupa în 1913 de Școala din Marburg [4], puțin cunoscută la acea dată și în Franța, unde a trezit un interes desebit în cercurile de specialitate. Dealtfel, nici în lucrări mai vechi, precum voluminosul al V-lea tom al *Istoriei filosofiei moderne*, lucrare care, cu toate inegalitățile ei, a reprezentat o dată în cercetarea filosofiei mai vechi din România , (operă extrem de generoasă, dealtminteri, căci nu scăpa aproape pe nimeni), Alice Voinescu nu figurează. Și totuși, chiar într-unul din volumele *Istoriei filosofiei moderne*, Alice Voinescu a publicat, într-o formă concentrată, un studiu despre Școala din Marburg, după cum a publicat un

---

[3] *L' interprétation de la Doctrine de Kant par l'école de Marburg*. Thèse pour le doctorat d'université, présentée et soutenue par Alice Stériad, Paris, V. Giard & Brière, 1913.

[4] La această dată, lucrările dedicate de gînditori români lui Kant sau care porneau de la concepțiile acestuia sînt foarte puține (pot fi citați, mai ales, P.P. Negulescu și C. Rădulescu-Motru). Cît despre neokantieni, în bibiliografia românească, Alice Voinescu, cu cartea din 1913 și o contribuție, tot a ei, în *Istoria filosofiei moderne*, rămîne singură pînă în anii din urmă.

capitol despre Montaigne, un altul despre Pascal și alți gînditori, dacă nu mă-nșel.

Șerban CIOCULESCU: O monografie despre Montaigne.

Nestor IGNAT: Nu mă refer la aceasta. Mă refer la ce a publicat în *Istoria filosofiei moderne.* Evident, a publicat și o monografie despre Montaigne. Voiam să vă spun însă că specialiștii în filosofie au rămas datori chiar față de unele apeluri și îndemnuri mai vechi. Acum 10 ani, în mai 1965, într-un articol apărut în revista „*Lupta de clasă*", care făcea recenzia unei cărți de istorie a gîndirii filosofice și sociale din România, se critica absența unor gînditori, printre care era menționată și Alice Voinescu, și se sugera cercetarea științifică și a operei sale. Din păcate, acest îndemn de acum 10 ani nu a fost încă auzit așa cum trebuie.

Fără îndoială, Alice Voinescu n-a fost o necunoscută în epocă. Ea s-a bucurat de prețuirea multor oameni de seamă din țară și de peste hotare. Mai mult decît atît. Catedra românească, care a fost ilustrată de multe celebrități, mari oratori, oameni care fermecau prin verbul lor, unii cu reputația unor adevărați magicieni, chiar dacă magia lor era răufăcătoare, a avut în Alice Voinescu — așa cum a descris-o aici Aurora Nasta — un excepțional slujitor. Alice Voinescu a avut nu numai admiratori, cum au avut cei mai mulți dintre acești mari vorbitori de catedră, ci s-a bucurat de un lucru mult mai de preț și care se petrece mai rar: a avut discipoli și elevi, oameni care au fost plămădiți spiritualicește de ea, și care n-au uitat-o și nici n-o pot uita. Opera ei, opera scrisă, cea editată — relativ puțin voluminoasă — cea care încă așteaptă să iasă la iveală (și „*Manuscriptum*" a luat această inițiativă) reprezintă încă foarte puțin față de influența reală pe care a exercitat-o Alice Voinescu asupra multor oameni. Cei care sînt aici cred că înțeleg ceea ce vreau să spun. Și citeodată, dacă s-ar privi cu un ochi scrutător, mulți dintre cei care au cunoscut-o ar surprinde, într-un gînd, într-un gest, într-o atitudine, într-o poziție curajoasă, ceva din gîndurile, din credințele, din forța spirituală, din ceea ce ne-a transmis Alice Voinescu. Nu mă îndoiesc că mulți ați descoperit cît îi datorați, poate nu numai în lucrurile mari, ci și în multe altele, mai mărunte.

Alice Voinescu, desigur, a fost o umanistă, cum se spune, cu un cuvînt puțin cam uzat și cu foarte multe sensuri. A fost însă o umanistă de un tip deosebit. Umanismul ei nu era un umansim abstract, ci avea o profundă substanță omenească. La ea ideile se legau de practică, iar omul era prețuit nu ca o entitate abstractă, ci în demnitatea persoanei lui, în demnitatea fiecărui ins. Umanismul lui Alice Voinescu era un umanism militant. La catedră, după cîte îmi amintesc (și nu cred că voi fi contestat de cei care au ascultat-o mai mult decît mine), ea nu transmitea pur și simplu cunoștințe — așa cum îi cereau obligațiile didactice, ci se situa la o înălțime ideală, radia căldură și lumină binefăcătoare, capabile să impulsioneze în direcția realizării idealurilor. Și acesta este poate lucrul cel mai de preț. Alice Voinescu a trăit, ca și mulți dintre dumneavoastră, într-o epocă de criză adîncă, într-o perioadă de răscruce în România, de ciocniri dramatice și de înfruntări planetare, de care depindea soarta lumii. Nu a plutit însă în voia curenților și a valurilor, fiindcă omenia ei adîncă, credința în marile valori ale culturii, ceea ce-i transmisese și Montaigne — căruia Alice Voinescu i-a dedicat o operă pe care generațiile mai tinere ar trebui s-o vadă reeditată — au călăuzit-o totdeauna în viață. Nu știu de ce nu se retipărește această carte. G. Călinescu, în *Istoria literaturii române*, o salută ca pe o popularizare cursivă a lui Montaigne. Lucrarea a avut, la vremea ei, un imens interes pentru noi. Alice Voinescu a scris-o pentru a o oferi generației tinere, din care o parte se afla în impas atunci. Umanismul ei, care s-a adăpat din aceste izvoare, i-a fost un aliat puternic în momentele grele ale epocii. Poate nu se știe suficient, dar Alice Voinescu avea curajul (într-o vreme cînd N. Iorga și alți cărturari au plătit cu viața) să se împotrivească la cursurile ei barbariei fasciste și violenței războinice care bîntuiau în lume. Desigur,de pe pozițiile pe care se afla ea. Dar aceste poziții erau niște aliați ai forțelor progresului, ai forțelor care au dobîndit pînă la urmă victoria împotriva barbariei și a întunericului. Ea avea curajul să rostească aceste

gînduri deschis şi nu numai prin aceea ce spunea despre marii eroi ai tragediei clasice, antice sau ai celei shakespeariene şi în care, în fond, dezbătea mari probleme ale actualităţii.

Alice Voinescu a format cu pasiune multe generaţii în spiritul omeniei, bunătăţii, exigenţei morale, le-a lărgit orizontul, le-a înzestrat cu o concepţie estetică menită să le înlesnească pătrunderea în profunzimea capodoperelor artei, ne-a lăsat cărţi care îşi păstrează şi astăzi puterea de a comunica asemenea virtuţi. Ele vor face ca pînă la urmă, sînt convins, opera şi personalitatea acestei înalte doamne a filosofiei, a gîndirii româneşti, să fie aşezate la locul ce li se cuvine *(Aplauze).*

Şerban CIOCULESCU: Mulţumindu-vă pentru frumoasele cuvinte care au corespuns sentimentului nostru unanim, dau cuvîntul scriitorului Ion Biberi.

Ion BIBERI: Nu pot evoca, onorat auditoriu, fiinţa spitirială a lui Alice Voinescu decît integrînd-o, în primul rînd, într-o categorie mai largă de personalităţi feminine care au ilustrat istoria literară şi viaţa culturală a Europei din ultimul pătrar al secolului trecut şi începutul secolului nostru. Aş raporta, astfel, prin similitudine cu factura operelor şi a personalităţilor feminine contemporane străine, personalitatea scriitoarei române, la gîndirea şi sensibilitatea unei Ricarda Huch, scriitoare complexă şi de adîncimi, la fiinţa fostei prietene a lui Fr. Nietzsche, Lou Andreas-Salomé, şi la scriitoarea de subtilităţi şi rigori, Marguerite Yourcenar.

Alături însă de această referinţă la marile valori feminine ale contemporaneităţii, în gîndul meu Alice Voinescu este integrată şi personalităţilor româneşti în mijlocul cărora ea s-a manifestat în perioada dintre cele două războaie mondiale. Am avut privilegiul de a apropia o bună parte din aceste personalităţi şi nu numai în întîlniri răzleţe, nu numai la o masă sau în cursul unor vizite, ci şi în cursul unor încercări de adîncire directă, caracterologică, a acestora.

Din această galerie de personalităţi am luat contact în primul rînd cu Mihail Sadoveanu şi Tudor Arghezi, cu filosofi ca P. P. Negulescu şi Gusti, cu oameni de ştiinţă de factura lui Grigore T. Popa sau cu istorici literari de formaţia lui Bazil Munteanu. Mărturisesc, acum, după exact 30 de ani, că cele mai impresionante, pentru mine, şi mai dramatice întîlniri au fost cu George Enescu şi cu Alice Voinescu[5]. Între aceste două figuri, la care mă voi limita, existau, dealtminteri, puternice afinităţi. George Enescu se definea impresionant prin armonia totală pe care o iradia personalitatea sa. Era, în adevăr, o încîntare, o «vrajă», pentru a folosi cuvîntul lui Şerban Cioculescu, o vrajă care se desprindea din întreaga lui fiinţă, din gesturile lui, din atitudinile lui, din gîndirea lui armonios arcuită şi interiorizată, din muzicalitatea vorbirii sale, care era mărită prin faptul că întrevederea noastră a avut loc în limba franceză. Ei bine, această personalitate, pentru care lumea se prezenta ca un spectacol şi ca o armonie estetică, dar infiltrată de valori etice, prezenta o corespondenţă directă cu Alice Voinescu, în acelaşi timp mare admiratoare a acestuia, prin faptul că Alice Voinescu, între altele, avea şi o deschidere către muzică, înspre această lume de valori şi imponderabile care creează personalităţii şi vieţii umane un stil interior. Cu toate acestea, exista între ei şi o diferenţă. George Enescu mi-a apărut puţin mai reţinut. Nu a avut nevoie în cursul acestor întîlniri de a-mi spune: «Lucrul acesta te rog să nu îl notezi în articolul pe care-l vei scrie», în timp ce Alice Voinescu, care se dăruia în momentul în care lua contact cu cineva şi mergea pînă la confesiune totală, m-a rugat în mai multe rînduri: «Lucrurile acestea te rog să le taci». Vreau să spun că exista în modalitatea de existenţă pe care o vădea Alice Voinescu o dăruire, o iradiere, o sinceritate şi un accent de adevăr pe care, mărturisesc că nu l-am întîlnit la nici una din personalităţile culturale apropiate.

Aş vrea să amintesc acum, aici, un moment dramatic trăit de Alice Voinescu înspre anul 1935, cînd a ţinut o conferinţă într-o sală din Turnu-Severin. În momen-

[5] Ion Biberi a publicat aceste interviuri în cartea sa *Lumea de mîine*, „Forum" 1945.

tul cînd a trebuit să ia cuvîntul, ochii i s-au umplut de lacrimi şi a fost copleşită de o emoţie atît de puternică încît a avut nevoie de cîteva minute pentru a se domina. Şi avea de ce. În Turnu-Severin îşi formase personalitatea.

Altă dată, ţin minte că mi-a mărturisit, în timpul discuţiei pe care am avut-o şi pe care am însemnat-o în cartea mea, că nu a fost interesată de Arthur Schopenhauer. Lucrul acesta a fost pentru mine nedumeritor, neliniştitor şi, aş spune, chiar vexator. Socoteam, şi socotesc şi acum pe Schopenhauer ca una dintre cele mai cuprinzătoare personalităţi ale gîndirii europene; era în acelaşi timp şi un gînditor şi un scriitor; împreună cu Bergson este, cred, cel mai ademenitor dintre scriitorii filosofiei contemporane. Alice Voinescu îl respingea, totuşi, după cum l-a respins pe Nietzsche. Am socotit atunci că Alice Voinescu nu avea un spirit destul de elastic şi că nu avea faţă de personalităţile pe care le apropia această tendinţă selectivă, adică, de a lua dintr-un mare autor cum era Schopenhauer numai locurile care au o corespondenţă cu sine şi a respinge pe celelalte. Aceasta vădeşte că vastitudinea orizontului realist al lui Alice Voinescu avea totuşi anumite reticenţe, anumite limite, dar aceste limite aveau o compensaţie: Alice Voinescu era statornicită pe anumite coordonate.

Voi adăuga la portretul lui Alice Voinescu caracterul de apropiere emotivă a lucrurilor şi a faptelor şi dramelor pe care le-a trăit. Alice Voinescu era o fiinţă pentru care nevoia de confesiune, de apropiere de oameni era foarte puternic înrădăcinată; era însăşi fiinţa ei, era una din raţiunile ei de existenţă şi este, cred, dovada sau explicaţia faptului că ceilalţi oameni veneau la ea cu aceeaşi dăruire şi acelaşi entuziasm. Nevoia de confesiune, în primul rînd, convingerea că nu sîntem închişi fiecare în nişte ţarcuri fără comunicare unii cu alţii îi dădea această generozitate intelectuală şi în acelaşi timp o fervoare, o căldură interioară care se răspîndea faţă de ceilalţi oameni cu care avea contacte şi care dă un sigiliu pe tot ce făcea şi pe toate lecturile pe care le trăia.

În sfîrşit, pentru a contura datele de ordin emotiv ale acestei personalităţi, voi adăuga permanenta ei tinereţe. Fără îndoială, s-ar putea crede că vorbind despre tinereţea unei femei la 70 de ani este un paradox, o figură retorică. Ei bine, era o realitate. Alice Voinescu nu a suferit această uzură a vieţii, a rămas tînără în permanenţă, a văzut lumea cu ochi noi şi a privit totdeauna lumea cu mirare: cu mirarea despre care vorbesc Platon şi Aristotel, dînd prin aceasta o definiţie a filosofiei. A filosofa înseamnă a te mira. Aceasta cred că era una dintre calităţile dominante ale acestei fascinante personalităţi.

Ajung acum la datul central al lui Alice Voinescu. Este dimensia etică a vieţii sale, rigorismul său moral. Acest rigorism moral a fost, firesc, deprins din familie, în viaţa din tinereţe, dar a fost deprins şi în contact cu filosofia stoică. Trebuie să-i atribuim, cum ar spune maestrul Şerban Cioculescu, trebuie să-i atribuim un... epictet stoic.

Avea o atitudine în faţa vieţii de seninătate şi de echilibru. De echilibru în armonie, care a dus-o pe Alice Voinescu la o anumită înţelepciune.

Onorat auditoriu, această fiinţă de candori, de suavităţi şi de gravitate a dispărut timpuriu. A lăsat în urmă o operă, dar această operă este incompletă, este lacunară, raportată fiind la bogăţia personalităţii sale. Nestor Ignat a avut dreptate arătînd

că nu a avut posibilitatea de a se exprima total, de a oferi toate valențele sufletești pe care le avea în sine.

Șerban CIOCULESCU: Dragă Ion Biberi, îți mulțumesc pentru frumoasa expunere pe care ai făcut-o, dar pentru că ai avut amabilități față de mine dă-mi voie să-ți întorc „à ma manière" amabilitatea.

Ion BIBERI: Nu atît amabilitatea, cît sinceritatea.

Șerban CIOCULESCU: Da. Vreau să-ți întorc în felul meu acest act prietenesc, explicîndu-ți, sau spulberîndu-ți nedumerirea de ce Alice Voinescu n-a admirat pe Schopenhauer și pe Nietzsche. Sînt convins că înalta sensibilitate artistică a Alicei Voinescu n-a putut s-o țină departe de farmecul stilistic al lui Schopenhauer și mai ales de marele talent poetic al lui Nietzsche, mă refer mai mult la *Așa grăit-a Zarathustra*, care este unul din cele mai splendide poeme filozofice. Motivul pentru care Alice Voinescu i-a respins pe amîndoi este foarte simplu: unul din ei recomanda extincția speței umane, celălalt, un fantomatic supraom, neavînd deci încredere în om. Or, filozofia Alicei Voinescu este o filozofie pe măsura omului și de încredere în forțele omului.

Cu aceste rezerve, îmi exprim admirația pentru frumoasa prelegere pe care ai ținut-o și îl rog să ia cuvîntul pe cunoscutul eseist și talentatul scriitor Alexandru Paleologu.

Alexandru PALEOLOGU: Cînd am acceptat să iau parte la această evocare mă gîndeam c-o să fie foarte ușor să vorbesc despre Alice Voinescu pentru că, îi spusesem lui Șerban Cioculescu la telefon, o săptămînă aș putea vorbi în șir despre Alice Voinescu, fără întrerupere.

Șerban CIOCULESCU: Numai atît? *(Amuzament)*

Alexandru PALEOLOGU: Dar văd acum că nu știu cum să încep și nu știu ce aș putea să adaug la ce s-a spus aici. Totuși vreau să subliniez un lucru foarte important, esențial cred, pe care l-a menționat Nestor Ignat și anume că studiul ei despre Montaigne a avut un caracter polemic, un caracter de opoziție manifestă față de începuturile demenței și ale barbariei care se insinuau atunci și la noi. Montaigne a însemnat pentru generația mea — care eram adolescenți la acea dată, un avertisment foarte important și care, asupra mea cel puțin, a avut un efect remarcabil. Trebuie să mărturisesc că, personal, datorez Alicei Voinescu aproape integralitatea formației mele intelectuale. Am avut norocul să o cunosc de cînd îmi aduc aminte. A apărut în viața mea cînd abia puteam să mă exprim și țin minte neschimbata ei înfățișare și de o mare frumusețe. Maestrul Cioculescu a amintit adineaori că nu avea propriu-zis frumusețea fizică și ea însăși avea ideea că nu e frumoasă, că are o anumită vitregie a înfățișării fizice. Poate că raportat la niște canoane, la niște măsurători, știu eu cum, academice, să fi fost adevărat lucrul acesta. Dar frumusețea ei era foarte mare și frumusețea ei feminină era foarte mare. Și a păstrat această grație feminină toată viața, și ea a fost absolut contrariul cel mai desăvîrșit la speța cunoscută de femei savante.

S-a vorbit de naivitatea ei, de faptul că își păstrase pînă tîrziu o extraordinară candoare. Nu aș spune asta. Marea, foarte marea inteligență nu este niciodată separabilă de foarte marea și adînca bunătate. Cred că nu folosesc un termen excesiv și nici neacademic spunînd că stupidă a fost întotdeauna ideea de a disocia inteligența de această însușire a bunătății. Era atît de capabilă să accepte că de la fiecare poate învăța ea ceva, și de a se mira, și de a se indigna — cum nu știu dacă am mai întîlnit mulți oameni — și în aspectul, în forma ei era unică. Ea mi-a pus în mînă, începînd de la 11—12 ani (fie de diverse sărbători, fie de ziua mea, cadoul ei era întotdeauna o carte) *Operele complete* ale lui Dante. Tot ea mi-a pus în mînă pe Montaigne și m-a învățat din adolescență cu Montaigne. Mi-aduc aminte, într-o iarnă, de o conferință a ei la fundația universitară, despre Descartes. *Îndoiala ca metodă* era titlul conferinței și cred că a precedat, dacă nu mă înșel, apariția cărții despre Montaigne. Ea a fost o mare vorbitoare, cărțile pe care le-a scris sînt rezultatul unor studii care

s-au legat, totuși, și sînt rezultatul vorbirii ei. Chiar ca reușită artistică, vorbirea ei era mult superioară textelor rămase scrise pentru, că în vorbire avea o spontaneitate și o cursivitate pe care nu o controla dorința ei de a se exprima într-un limbaj românesc pur. Un purism lexical afectează multe texte scrise de ea; acest purism nu apărea în vorbirea ei foarte colorată de franțuzisme.

Șerban CIOCULESCU: Și de oltenisme.

Alexandru PALEOLOGU: Da, și de care uneori își dădea seama și roșea ca o domnișoară. Dar vorbirea aceasta cu franțuzisme și cu oltenisme era extrem de firească, extrem de cursivă, comunicantă. Și iată că nu-mi găsesc actualmente cu ușurință nici cuvintele și nici nenumăratele împrejurări care ar fi meritat să fie evocate aici. Alice Voinescu făcea parte dintr-o lume care poate fi înțeleasă în interviul pe care l-a publicat în cartea sa doctorul Biberi, acum 30 de ani. Sînt în acest interviu cîteva episoade extrem de edificatoare pentru climatul moral în care ea s-a format și ne-a format pe noi ceilalți care am avut prilejul s-o apropiem. Este episodul acela cu severitatea pe care tatăl ei a avut-o față de ea cînd a ridicat tonul la o femeie de serviciu și i-a spus: «Nu înseamnă că dacă o plătim trebuie să uităm că sîntem oameni egali». Împrejurarea cu examenul la Dimitrie Onciul mi se pare, cînd a venit Titu Maiorescu să asiste, împrejurarea cu o prelegere a lui Georges Dumas, marele psiholog experimental, care în halatul lui alb de laborator a comunicat studenților că cercetările din ultimii ani l-au dus la concluzia că teoria sa de pînă acum era falsă și că totul trebuie luat de la început. Aceste exemple mi-au rămas profund întipărite.

Ea a făcut parte dintr-o lume a unei burghezii intelectuale foarte detașată de ce se înțelege prin societatea burgheză, în sensul pe care revoluția proletariatului a venit și va veni să o înlăture din lume, adică din acea parte a burgheziei care nu este, nu face parte propriu-zis din lumea exploatatoare.

O altă amintire ce-mi revine acum în minte este legată de o întîmplare, pe care mi-a relatat-o mai apoi, referitoare la venirea la București a unui prieten și coleg al ei de la Marburg, filozoful Nicolai Hartmann.

Șerban CIOCULESCU: A fost și el la început la Marburg și apoi a fost în disidență.

Alexandru PALEOLOGU: Nicolai Hartmann, în timpul tinereții la Marburg, spunea Alice, fusese foarte curtenitor, în felul în care atunci se comportau bărbații cînd se simțeau atrași de farmecul unei domnișoare, mod care astăzi ne pare nu numai desuet dar aproape imposibil de reprezentat.

Nicolai Hartmann a venit în 1942, după mulți ani de zile; erau acum amîndoi la o vîrstă avansată. Prin iunie, cam în sezonul acesta a fost venirea lui Hartmann. A condus-o pînă acasă, seara pe la 12, după o recepție la care participaseră împreună. Și trecînd pe strada Plantelor, spunea ea, într-o grădină erau niște trandafiri foarte frumoși. Grădina avea un gard nu prea înalt, dar poarta era încuiată și Hartmann, care fuma o țigară de foi, a sărit gardul, a rupt un trandafir, s-a întors și l-a oferit Alicei Voinescu. Mi-am adus aminte de episodul acesta cînd Rori Nasta vorbea de bujorii ce înfloriseră în mîna Alicei Voinescu. Acest gest al lui Hartmann, pe care mi l-a povestit de mai multe ori Alice Voinescu și care m-a încîntat întotdeauna, îmi pare foarte reprezentativ pentru ceea ce putea Alice Voinescu să inspire, adică un respect și o dragoste care sînt posibile numai între oameni de o foarte mare intelectualitate și care sunt de aceea asociate cu puțină pudoare, cu puțină sfială, cu multă

naivitate și cu foarte mult curaj; din curaj s-a sacrificat omul la 70 de ani. *(Amuzament!)* Și cred că ar trebui să mă opresc aici pentru că n-am început bine și nu pot continua mai bine.

Șerban CIOCULESCU: Onorat auditor, un antevorbitor al meu a atras atenția că printre învățăceii cei mai apropiați ai marii profesoare care a fost Alice Voinescu, cei mai numeroși erau viitori actori. Avem în mijlocul nostru doi dintre acești elevi talentați care nu sînt numai talentați actori, dar sînt și oameni de artă: poeți, pictori, adică o sensibilitate care depășește meseria lor. Amîndoi au primit pecetea aceasta a învățămîntului voinescian, dacă pot să spun așa. Dau cuvîntul prietenului Mircea Șeptilici, ca să ne împărtășească cu cîteva din experiențele acestui mare învățămînt.

Mircea ȘEPTILICI: Toate experiențele de viață pe care Alice Voinescu le-a trăit erau spre binele ei și al nostru, al celor care am cunoscut-o. Sigur că sînt între dumneavoastră foarte mulți care nu au avut această bucurie. O regret pentru ei. Pentru că întîlnirea cu acest «director de conștiință», — termenul nu-mi aparține — dar cred că e foarte potrivit — cu care am avut rară, unica posibilitate de a ne întîlni — unii dintre noi, cum a spus prof. Șerban Cioculescu, în urmă cu aproape 70 de ani, alții cu 40 peste un an — e vorba de cel care vorbește acum — a fost hotărîtoare pentru tot restul vieții, așa cum dealtfel au mai spus și cei care au vorbit înaintea mea. Hotărîtoare pentru ei. Aș vrea acum, cu ajutorul dumneavoastră care sînteți un partener atît de bun, adică tăceți, să o cobor puțin pe Alice Voinescu pe pămînt pentru cei care n-au cunoscut-o și care cred, poate, din cele ce s-au spus mai înainte, că era o ființă care nu venea în contact cu lucrurile directe, imediate. Alice Voinescu avea umor. Foarte mult. Știa să rîdă ca nimeni altul. Rîsul ei, pentru cei care l-au auzit, sînt convins că le răsună și acum în ureche. Un rîs etern, clar, limpede, un rîs care știa să se amuze și de prostie și de ultima anecdotă și de orice culoare și orice mișcare umană. Nimic nu-i era din ceea ce e omenesc străin, așa cum și altor spirite mari nu le-a fost străin, și avea bucurii foarte feminine: un parfum, o floare, o dantelă și așa mai departe. Că era sau nu frumoasă, asta s-a mai spus și eu sînt de acord că era foarte frumoasă. Am scris undeva un articol, foarte mic și foarte neînsemnat față de ceea ce a însemnat Alice Voinescu, dar îmi permiteam acolo o metaforă care cred că nu e metaforă, ci o realitate; un om făcut numai din lumină. Desfid să existe un singur personaj, un singur om de indiferent ce apartenență socială sau politică sau de vîrstă care să fi venit în contact cu Alice Voinescu și care să-i fi găsit vreodată o umbră. Desfid acest lucru. Nu insist asupra activității ei scriitoricești și filozofice. Nici asupra acelei de profesor pentru că nu era un profesor. Era o călăuză care deschidea niște porți de lumină în care învățăcelul chiar dacă nu vedea acele lumini, vedea lumina călăuzei și era de ajuns pentru tot restul vieții. Amintirile mele se întorc în urmă cu 40 de ani și n-are nici un fel de importanță să le evoc acum. Am să vă relatez totuși o mică întîmplare povestită de ea, cînd studentă la Paris fiind și locuind într-un imobil cu mai multe etaje a izbucnit un incendiu într-o zi la un etaj superior. Și bineînțeles toată lumea a ieșit pe palier să vadă despre ce e vorba, cît de aproape și de mare e pericolul. În timp ce Alice Voinescu a deschis ușa să constate ce se întîmplă, urca în goană scara un pompier tînăr și drăguț și care a întrebat-o: «La dumneavoastră e focul?» — «Nu, mai sus». — «Ce păcat». *(Amuzament!)*.

Cred că Alice Voinescu făcea parte din acea rară esență de oameni pe care religiile diverselor națiuni și locuri ale globului le-au sanctificat *(Aplauze)*.

Șerban CIOCULESCU : Au stăruit toate paradoxurile în această seară și acela al unui actor care refuză aplauzele.

Dau cuvîntul lui Dinu Ianculescu și el fost învățăcel al marei profesoare care a fost Alice Voinescu.

Dinu IANCULESCU : Amintirea ei trece, prin anotimpuri, aceeași. Toamna încep cursurile și la « Istoria literaturii dramatice » unde ascultînd-o sîntem iarăși tineri. Vocea, chipul de sub perdeaua albă a părului, zîmbetul, privirea ca o lumină de seară, cuvintele calde și înaripate continuă să ne farmece.

Iat-o vorbind:

« Cred c-ați înțeles că acea contopire între fizic și moral, între fizic și ideal, între existență și ideal, care constituie adevăratul caracter al frumuseții, se face în conștiința artistului dar se înscrie și în realitatea operei de artă. Și ați înțeles, sper, că substanța propriu-zisă a operei de artă nu se confundă cu materialul din care e făcută ci este o substanță sui-generis. O numim substanță, fiindcă nu avem alt cuvînt să zicem conținutului operei de artă, căci este altceva decît materia ei palpabilă și inteligibilă. Este noua realitate de îmbinare între ideal și real. Ei bine, această făptură noi o numim — poezie ».

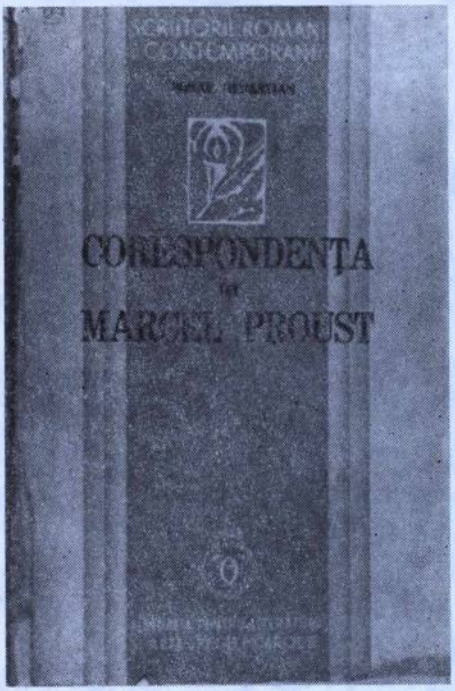
Într-un raft, cartea Alicei Voinescu despre *Eschil*. Dincoace, studiul despre *Montaigne*, cursurile stenografiate și vocea ei. Aici, atunci, acum, acolo...

Șerban CIOCULESCU : Vreau să evoc și eu o mică amintire din cariera mea, nu de critic literar, care este foarte lungă, e chiar prea lungă, pentru puținul pe care l-am putut da, dar din cariera mea de critic dramatic, la care mă împinsese bunul meu prieten Tudor Vianu. Pentru că cumnatului său Sebastian Șerbescu, directorul ziarului „*Semnalul*", îi lipsea în acel moment un cronicar dramatic, Vianu m-a obligat: « Fă-te cronicar dramatic! » M-am făcut, destul de prost, dar una din bucuriile mele a fost prilejuită de vecinătatea imediată într-un stal, aproape de fotoliul de orchestră, la reprezentația dată de inteligentul și inovatorul regizor Ion Sava cu *Macbeth* al lui Shakespeare cu măști. Aceasta era inovația lui. Personajele apăreau cu niște capete enorme de carton care trebuiau să reprezinte un simbol, dar surprins în trăsături fixe și grotești prin dimensiuni. Și-atunci, am schimbat o părere, o privire cu Alice Voinescu și amîndoi am țipat în același moment: « Jos măștile! » Fără îndoială reprezentația a continuat cu măști, dar a fost o dovadă că, oricît am fi de doritori de spectacole cu regie modernă, nimic nu poate înlocui fizionomia mobilă, jocul sufletesc al actorului, mare sau mic, bun sau rău. El totuși are o mobilitate, se reflectă acțiunea sa sufletească pe chipul lui, în timp ce masca nu poate să dea nimic. Iar vocea, cu inflexiunile ei, nu poate să compenseze. Ei bine, și aceasta a fost pentru mine un semn al adîncei omenii a Alicei Voinescu. În teatru au venit de atunci foarte multe inovații și dacă s-a prăpădit înainte de vreme și nu este astăzi în mijlocul nostru, cel puțin n-a avut prilejul să vadă « anumite inovații » pe care fără îndoială le-ar fi privit nu cu seninătate filozofică ci cu reacții ale indignării, pe care foarte des le avea.

EPISTOLAR

Mihail Sebastian

Dlui
Camil Petrescu

CÎND CAMIL PETRESCU PROPUNEA UNEI reviste, în 1933, recenzia sa pe marginea volumului *Femei* de Mihail Sebastian, și i s-a spus că acesta scria, în același număr, despre *Patul lui Procust*, după o scurtă ezitare, determinată de faptul că *«drojdiile descompuse ale vieții literare au compromis cel puțin superficial, ideea de prietenie strict literară»*, autorul recenziei intenționa a-și împlini datoria critică față de cartea prietenului Sebastian. *«Căci e o prietenie»*, precizează Camil Petrescu, *«strict literară — de oameni care au crezul în scris, care au încercat disoluția tuturor îndcielilor și au căutat dezlegări de trudă comună — această participare din aceeași intenționalitate de artă, care dăinuie fără șovăire, de aproape șase ani, de cînd un tînăr licean a bătut la ușa* **„Cetății literare"**».

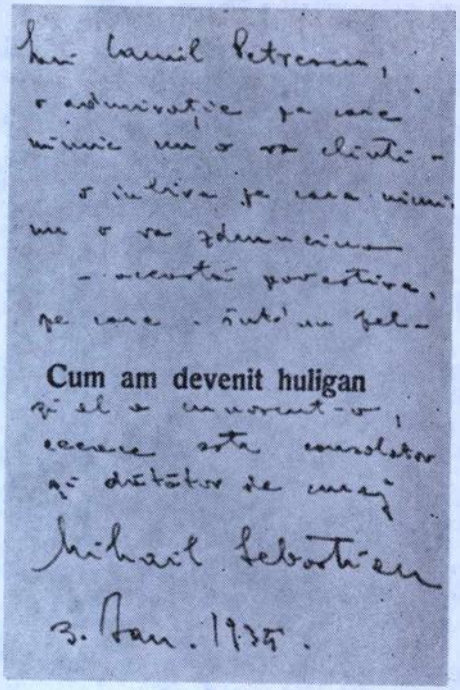
Cum de au ajuns acești doi creatori *«la comuna participare din aceeași intenționalitate de artă»* relata Mihail Sebastian însuși în preziua apariției *Patului lui Procust*: *«Cred că era prin 1926, dacă nu mai mult chiar, prin 1925. Apărea la București* **„Cetatea literară"**, *o revistă de opt pagini, mărunt și îndesat tipărite. Nu mai țin minte prin ce întîmplare, am dat peste ea în orașul meu de provincie, unde administrația acestei* **„Cetății"** *hotărîse să nu o trimeată. Știu doar că, odată în mîinile mele, revista a circulat printre toți cetitorii de literatură ai orașului. Mai știu că cineva dintre noi, după cîteva scriscri rămase fără răspuns, a făcut o călătorie la București, anume pentru a vorbi cu redactorul acelei foi și pentru a-l ruga să ne-o trimeată la timp, număr cu număr.*

Care era formula revoluționară a **„Cetății literare"**, *atît de revoluționară, încît să justifice emoția noastră? Și, la drept vorbind, era o revistă revoluționară, acea foaie sobră, simplă, lipsită de violențe verbale și scrisă în cea mai cuminte limbă românească (într-o vreme în care revistele incendiare moderniste și supra-realiste, buimăceau condeiele tinere permite să dărîme lumea).?*

Nu. **„Cetatea literară"** *pe care o scoteau d. Camil Petrescu, scriind-o și tipărind-o singur, pe scoteala sa bănească și pe exclusivul său risc intelectual, era o revistă de critică. Atîta doar.*

Astăzi, cînd, cricum, procesul de revizuire a valorilor literare este suficient de înaintat (nu în conștiința cetitorilor din mulțime, dar a celor de elită) ar fi greu să se înțeleagă cît de răsturnător și unic era punctul de vedere al **„Cetății literare"**. *Tot ce s-a perimat și îngropat în ultimii ani (falimentul* **„Gîndirii"**, *declinul și pe urmă moartea* **„Vieții Românești"**, *falsul misticism literar, falsele valori artistice improvizate în coloanele* **„Adevărului literar"**) *totul era denunțat cu ascuțime în coloanele* **„Cetății"**. *Aveam pentru întîia oară impresia că literatura noastră înceta să mai fie un maidan, în care întîiul venit este ce poftește să fie și că un proces de ordonare a valorilor este posibil».*

Aceeași intransigență cu care acționa critic în cîmpul literelor și-o impunea autorul *Ultimei nopți*, *«tocmai pentru că e pe bază literară, această prie-*

Cum am devenit huligan

tenie nu implică nici o concesie». Dealtfel, în niște scurte notații autobiografice din anii'50, ca și în articolul citat mai sus, Camil mărturisea a-și fi ales drept prieteni pe cei care nu-l vor sili niciodată la un compromis. Și Mihail Sebastian era unul dintre aceștia. În anii cînd «*unanimitatea sudalmelor*» impingea la prudență și cameni apropiați, Sebastian «*a pledat cu tenacitate*» pentru scrisul confratelui.

O legătură spirituală i-a unit timp de două decenii, supraviețuind cel cu cîțiva ani mai vîrstnic, cel căruia Sebastian (în ciuda unor prietenii curioase amendate de istoria literară), îi scria în 1930: «*faptul de a te fi cunoscut e capital în existența mea. Nu scriu o pagină de literatură, nu șterg un cuvînt și nu adaug vreunul, fără să mă gîndesc: „asta i-ar plăcea, asta nu i-ar plăcea lui Camil Petrescu"*».

Așa cum va reieși dealtfel și din puținele pagini ce urmează, admirația sa era deplină și mărturisită: «*de cîte ori te citesc am sentimentul că am trăit ceva*».

Cîteva rînduri din 1930 precizau cu exactitate profunda comuniune din unghiul privirii autorului *Stelei fără nume*: «*corespondența noastră, întretăiată de asemenea lungi pauze, e mai mult o verificare scurtă a unei înțelegeri, care continuă oricum, la strigătul alpiniștilor, porniți pe drumuri deosebite pe același munte, dar chemîndu-se unecri pe nume, ca să se știe unul pe altul*».

La zece ani după dispariția unuia dintre cei doi «alpiniști» ai culturii noastre, celălalt își amintea:

«Avea opt ani cînd a izbucnit întîiul război mondial și copilăria lui s-a trecut în lipsuri chinuitoare, la Brăila, numaidecît în spatele frontului, doi ani cu două ierni consecutive... După ce termină liceul în orașul natal vine în București și aci duce o viață de student și publicist, roasă de lipsuri, mistuită de doruri, lacom de cultură. Scrie cîteva cărți de proză, dintre care două romane: De două mii de ani **și** Accidentul, **care nu găsesc înțelegerea cuvenită, dar care vor rămîne, prin marile lor calități, în literatura română... Devine în scurtă vreme unul dintre criticii noștri cei mai cetiți, lăsînd în urma lui un bogat material care va trebui să fie cîndva adunat în volum. În tot timpul acesta îndură în mod stoic o viață legată de foarte mari greutăți și uneori de primejdie.**

Încă din cea dintîi piesă a lui, reprezentată în 1938, Jocul de-a vacanța, **se vădește tema lui favorită: setea de a evada dintr-o societate prost alcătuită, întemeiată pe nedreptate, lăcomie și compromisuri de tot soiul. Acei eroli se refugiază într-o vilă izolată în munți. Primită cu simpatie, piesa are ceea ce se numește un succes de stimă... În 1944 i se reprezintă însă** Steaua fără nume, **care e primită cu multă căldură de public... Nu poate însă folosi mai nimic de pe urma acestui foarte mare succes. Fiind evreu, izgonit pînă și din garsoniera unde-și avea patul și masa de scris, piesa se joacă sub numele unui prieten al său, cu o teamă grozavă să nu se afle cumva. Piesa, generoasă, de o rară vervă intelectuală, e întemeiată tot pe tema evadării dintr-o societate lipsită de omenie, lipsită de scrupule. Eroul se refugia în stele. Vin bombardamentele pe care le îndură în locuința de oameni nevoiași a părinților, de pe lîngă Calea Rahovei.**

Participă în mod activ alături de Partidul Muncitoresc Român la pregătirea și realizarea zilei de 23 August colaborînd la presa ilegală.

De acum încolo toate posibilitățile îi stau în față deschise. Marele lui talent va căuta să se desfășoare în toată deplinătatea lui... Scrie o nouă piesă, cu acțiunea prin 1936, în care tema lui favorită: nevoia de evadare dintr-o societate coruptă și nedreaptă, nevoia de a-și căuta un refugiu într-altă lume, „într-alt veac" e puternic și impresionant întrupată în eroul său Alexandru Andronic și o tînără studentă Magda Minu. De data aceasta, nevoia de a visa a eroilor săi se împletește cu o satiră de o vervă extraordinară, în care e demascată această societate coruptă, care înăbușe orice dorință de mai bine:

Griguță Bucșan, marele industriaș hrăpăreț, ministrul venal, ziaristul șantajist sînt înfățișați în toată sluțenia lor.

Piesa s-a jucat în luna decembrie, cu un succes răsunător, care s-a prelungit pînă astăzi și care se va prelungi încă multă vreme, căci Ultima oră este o capodoperă autentică. A trecut și hotarele țării... La Moscova este de un an pe afișul Teatrului de Satiră, aplaudată cu multă căldură.

Scriitorul care nu împlinise vîrsta de 38 de ani și se afla la cotitura cea mare a vieții lui grele, de lipsuri amarnice și umilințe penibile, nu a trăit să vadă, în sfîrșit, rupt, cercul norocului. Cu o jumătate de an înainte ca piesa să fie reprezentată, într-o zi de o prea frumoasă lună mai, trupul lui era sfîrtecat de roțile unui automobil.

Steaua lui Mihail Sebastian era nu numai „fără nume" ci și fără noroc».

Ne-am permis să cităm în extenso dintr-o scurtă conferință (nepublicată ulterior), în care, în după-amiaza zilei de 29 mai 1955, Camil Petrescu schița cîteva date din biografia prietenului dispărut într-un tragic accident de circulație.

Florica ICHIM

I

Paris, 30 Aprilie 1930

Scumpe prietene,

ieri am avut o zi bună: bani, veşti din ţară şi — în sfîrşit — scrisoarea d[umi]tale. Era singura uitare care mă necăjea. Căci, întîmplător sau intenționat, am întrerupt cu vremea legăturile cu amicii şi cunoscuţii mei din ţară; nu le scriam, nu-mi scriau. Aveam un fel de bucurie copilăroasă, de a-mi stabili mai puternic depărtarea. Voiam să fiu la Paris, şi atît. Voiam să lipsesc din România — dar să lipsesc în toată regula. Dar urma d[umi]tale nu voiam s-o pierd. E greu să-ţi spun — şi poate nici nu e util — cît de mult m-am obişnuit cu prezenţa d[umi]tale. Să-ţi comunic o impresie sau să aflu o veste despre ce citeşti sau ce lucrezi, devenise pentru mine un lucru necesar. Observaţiile d[umi]tale precise, judecăţile d[umi]tale de ultimă instanţă, simpatiile şi antipatiile d[umi]tale mă instruiau. Juste sau nu, aveau întotdeauna un accent scuturător, după care te recunoşteam. Nu pot fi niciodată insistent în legăturile mele de prietenie. Dar d[umi]tale trebuie să-ţi spun, că faptul de a te fi cunoscut e capital în existenţa mea. Nu scriu o pagină de literatură, nu şterg un cuvînt şi nu adaug vreunul, fără să mă gîndesc: asta i-ar plăcea, asta nu i-ar plăcea lui Camil Petrescu.

Şi sfîrşind această declaraţie prealabilă, pe care sunt tare bucuros că am terminat-o, dar peste care nu puteam să trec, vei înţelege cît am fost de bucuros primindu-ţi scrisoarea. Eşti d[umnea]ta întreg în acele patru pagini: cu necazurile, cu luptele, cu proiectele, cu amărăciunile şi ameninţările d[umi]tale. În patru pagini îmi scrii despre o mie de lucruri. Dă-mi voie, să-ţi răspund metodic.

— « Afacerea » pe care aveam de gînd să ţi-o propun, era pe jumătate o glumă. Dar fiindcă pe altă jumătate este sau poate să devină un lucru serios, să ţi-o « expun ». Există la Paris cîteva mici săli, foarte mici şi foarte incomode, în care se exploatează un cinematograf zis de avant-gardă. În realitate se prezintă acolo unele din filmele care au fost deja reprezentate la alte cinematografe, dar care sînt lansate din nou cu un întreg aparat de critică « pentru intelectuali ». Se creează astfel o atmosferă de cerc închis, care dă publicului impresia că descoperă el opere de artă şi că în orice caz asistă la un spectacol pentru iniţiaţi. Iată cum la toate studiourile astea (Studio des Agriculteurs, Studio des Ursulines, Studio 270) în fiecare seară sălile sunt pline. Preţurile mari, publicul numeros.

Ori snobi se găsesc şi la Bucureşti. Mi se pare că ar fi uşor să-i utilizeze cineva. Ajunge numai o sală de spectacole — indiferent unde s-ar găsi şi cît de incomodă ar fi. Bunăoară, sala care trebuia să devină « Studio Ventura » sau sala de cinematograf a Ateneului sau, în sfîrşit, orice altă sală. Cît priveşte repertoriul, nu ai decît să vorbeşti cu o casă de filme din Bucureşti. Probabil că ştii că filmele vechi rămîn în depozit sau se

distrug, iar cumpărarea lor e definitivă. Orice casă de filme ar fi fericită să poată închiria din nou filme, pe care le-a exploatat deja. Ai putea să-ți alegi 10—15 lucruri din care să faci un repertoriu pe jumătate an. Gîndește-te bunăoară că d[umnea]ta ai descoperit excelentul *Chicago, o crimă celebră* și că filmul a trecut neobservat. O reluare inteligent pregătită ar avea cu siguranță succes. De asemeni *La foule* al lui King Vidor și *Solitude* al lui Paul de Fujos (două filme admirabile) au trecut neluate în seamă. Chaplin, Douglas Fairbanks, Malec etc. etc. toate filmele de succes, cunoscute sau nu, ar putea fi luate pe bani puțini. Nu trebuie cheltuieli de afișaj. Conferințe sau dezbateri publice, invitații, cronici speciale la gazetă ar face o reclamă mult mai eficace.

Pun în plic programul unui Studio parizian. Văzîndu-l, vei înțelege mai bine ceea ce vreu să-ți spun. Cred că de la toamnă (fiindcă acum e prea tîrziu) s-ar putea face « afacerea ». Nu știu dacă te interesează, dar eu dacă aș fi la București, aș încerca-o.

— Nu accept deprimarea d[umi]tale. Și vreau să o cred — ca totdeauna — trecătoare. Da, îngăduie-mi să-ți spun, că d[umnea]ta ești în bună parte vinovat de tot ce se întîmplă. Ai dus și duci, cum bine spui, « ridicule și mici lupte intestine ». La ce? Pentru cine? E vreo utilitate în faptul de a denunța un imbecil, de a scutura o falsă glorie literară sau de a pune la locul lui un polemist capșist? Schimbă asta ceva din simplele d[umi]tale adevăruri personale, adaugă poate ceva vieții d[umi]tale interioare, care singură prețuiește pentru că singură e creatoare? Nu cred. Să presupunem că « luptele d[umi]tale intestine » ar avea un rezultat practic imediat. Să presupunem că denunțul d[umi]tale îl elimină pe Titu Bobeș din critica dramatică, pe Cezar Petrescu din literatură și pe Mihai D. Ralea din filosofie! Ei și? Crezi că toate izbînzile astea la un loc și alte o sută în plus, valorează cît faptul de a fi scris *Actul venețian*?

Știu, d[umnea]ta crezi în « valoarea pragmatică a gestului frumos ». Știu, d[umnea]ta crezi că într-o zi sau alta va veni un colonel ca în război, ca să te ia părintește de urechi și să meargă pe urmă cu d[umnea]ta la atac. Dar mie mi se pare că între o realitate socială informă, în care izbînda e problematică și anonimă și între o realitate sufletească alegerea nu e cu putință, fiindcă e din capul locului tranșată: Ceea ce numești d[umnea]ta « blestem » este numai un devotament inutil, o trădare a cărții pentru lucrurile mărunte dinafară, o abdicare de la rosturi adînci și valabile, de dragul unor chemări trecătoare și de suprafață. Dacă ai ști cum se șterg oamenii de la depărtare, cum dispar « chestiile personale », cum piere Pamfil Șeicaru, cum se ascund Bucureștii toți într-un nor de fum de țigară proastă și cum, în amintire — nu mai rămîn decît două, trei cărți și doi-trei oameni! Cînd cineva a scris și a gîndit ce ai scris și ai gîndit d[umnea]ta, mă întreb cum mai poate să se întoarcă fără scîrbă și fără senzație de înecăciune între oamenii de pe uliță.

Atîta lucru cel puțin am învățat, de cînd sunt aici: să fiu singur. Nu izolat: singur. Îmi dau seama că ceea ce se petrece cu mine însumi poate depăși spectacolul de afară. Hîrtie și cerneală, cărți și timp de lucru; asta îmi ajunge — încolo timpul poate să treacă la fel, cu aceiași oameni, cu aceleași mici mizerii, cu aceleași mici bucurii. Oamenii, dacă nu mă pot instrui, adică dacă-mi pot oferi un peisagiu sufletesc altul decît al meu, alte puncte de vedere și alt fel de a gîndi, îi cercetez și cultiv; dacă nu, îi las în plata lui Dumnezeu. Singurele izbînzi, care mă interesează, scapă controlului lor. Eu nu vreau să fiu un « luptător social », ci numai un om care gîndește — și poate un scriitor.

Iată de ce m-a bucurat, ca o revenire la datorie, vestea romanului d[umi]tale. Scrii, deci. Aștept cu o nerăbdare înfrigurată cartea. Spui că nu este în genul scrisorilor Doamnei T. Cu atît mai bine: surpriza îmi va fi sporită. Inutil să-ți spun că nu mă îngrijorează prea tare ezitările d[umi]tale. Înțeleg asemenea îndoieli, deși știu că de cîte ori le-ai avut, ai făcut lucruri durabile. Dacă într-adevăr apariția romanului se amînă pînă la toamnă, nu ai vrea să-mi spui într-o scrisoare, cît de vag, cum e schițat romanul d[umi]tale, care îi e subiectul, personagiile și în ce fel l-ai scris?

Sunt gata să termin scrisoarea și bag de seamă, nu ți-am scris mai nimic despre mine. Asta pentru că aș avea prea multe lucruri de spus.

În rezumat: 1) îmi place mult Parisul, mi-am stabilit o viață destul de interesantă în el; n-am făcut multe cunoștințe, pentru că n-am vrut; vorbesc din ce în ce mai bine franțuzește 2) în genere am bani destui pentru o viață liniștită și mediocră; dar sunt și zile cumplite cînd n-am nici o centimă, de pildă zilele trecute era ziua d[umi]tale de naștere, aș fi vrut să-ți telegrafiez și să te felicit, dar eram sărac lipit: vrei să-mi ierți această întîmplare și să primești felicitări întîrziate? 3) deocamdată îmi prepar examenele de doctorat în drept pe care le trec la începutul lui Iunie. Lucrez 12—14 ceasuri pe zi — și altceva, deocamdată, nu fac 4) nu mă întorc vara în țară; am să plec în Bretagne, într-un sat, ca să lucrez liniștit: acolo am să-mi termin romanul și am să-mi încep studiile de filozofie pentru Sorbona 5) abia la toamnă, cînd voi reveni la Paris, cunoscînd de-a binelea limba, voi face demersurile necesare, pentru a cunoaște cercurile literare parisiene și atunci poate îl voiu vedea și pe Benjamin Cremieux, și îi voi putea înmîna *Suflete tari* 6) învăț englezește 7) romanul meu a făcut enorme progrese; cred că în două luni de răgaz — la vară adică — l-aș putea sfîrși 8) cuget și văd foarte bine un nou roman și o carte cu nuvele.

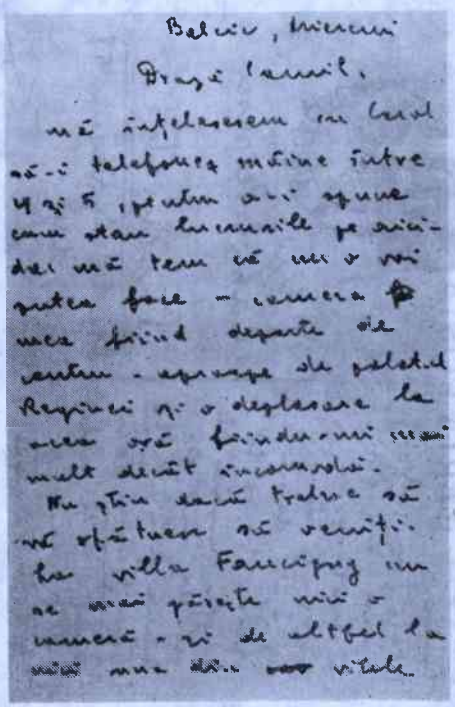
Îndată ce voi avea mai mult timp liber îți voi scrie mai pe larg (dacă nu abuzez desigur). Pentru azi — atît. Mă cheamă cursul meu de drept sindical.

Cu o caldă strîngere de mînă, al d[umi]tale

Mihail SEBASTIAN

II

27 iulie 1930
Pensions „Les Marquisats"
Annery (Haute-Savoie)

Scumpe prietene,

Ultimele săptămîni petrecute la Paris mi-au fost luate de un șir de mici evenimente, care, fiecare în parte, nu erau destule ca să mă preocupe, dar care toate la un loc făceau un fel de viață agitată, febrilă, obositoare. Nu găseam timp pentru nimic altceva, decît pentru toate acele fleacuri agreabile. Au fost cîteva femei, au fost cîteva nopți albe, au fost cîteva accidente...

Dar iată-mă la 600 kilometri depărtare de Paris, în munți, într-un orășel calm, pe țărmurile unui lac alpin imens. Încerc să-mi reiau vechile deprinderi. Și încep prin a-ți scrie. E un răspuns la o scrisoare mai veche de o lună. Dar te știu îngăduitor. Dealtminteri, corespondența noastră, întreținută de asemenea lungi pauze, e mai mult o verificare scurtă a unei înțelegeri, care continuă oricum, la strigătul alpiniștilor, porniți pe drumuri deosebite pe același munte, dar chemîndu-se uneori pe nume, ca să se știe unul pe altul.

Pentru că vrei să primești vești despre mine, află că sunt sănătos. Umblu mult,

vîslesc, înot, dorm în iarbă, mănînc și beau. Sunt pe aici niște vinuri, cum nici la Paris n-am găsit (unde totuși am cunoscut un vin de Anjou, în stare să ducă viața unui om de la un capăt al pămîntului la alt capăt). Am băut ieri seară la masă un Beaujolais teribil. E ceva suav și adînc. Nu e un vin: e o stare de spirit, e un « état de grâce ». Trebuie să fiu însă sincer, să-ți spun că proprietăreasa mi l-a recomandat ca «foarte bun pentru stomac ».

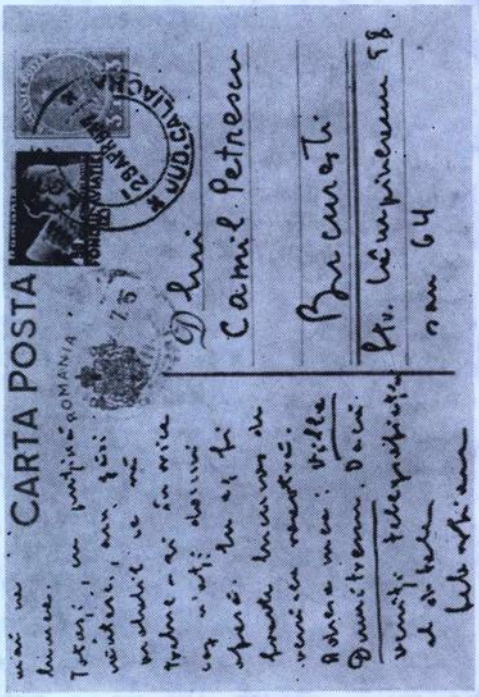
Sunt ca și timpul, la *beau fixe*. Mă bucur de o singurătate completă. Nu cunosc pe nimeni. Am o ladă de cărți cu mine. Am cîteva caiete albe, care așteaptă să fie scrise. Am nenumărate proiecte, dar toate clare, exacte, gata să fie realizate de îndată ce aș lua tocul în mînă. Romanul meu e în bună stare.

Uneori mi-e dor de țară. Alteori mi-e dor de Paris. Dar mă felicit continuu că sunt aici. Pun ordine în o legiune de lucruri noi și vechi.

Înțeleg din ce în ce mai bine ce lucru esențial am făcut plecînd din România. Cel puțin acum am timp și pot să aștept. Aici în Franța orice e cu putință. Ieși din casă singur și te întorci cu o femeie superbă, sau cu un cuțit în burtă.

Nu, deocamdată nu « joc șah cu Parisul ». Nebunii sunt nemișcați la locul lor pe tablă (c1—f1).

Am dat examen, am lucrat, am căutat să cunosc Parisul, am învățat franțuzește. Aș fi putut poate să caut ocazii, să leg relații, să văd oameni interesanți. Aș fi putut să utilizez calitatea mea de scrib român, să scot din colecțiile *„Cuvîntului"* multele foiletoane scrise despre diverși oameni de aici. Mi-am dat însă seama că ar fi o gravă greșeală, care putea rata totul. Aveam atunci (și nu știu dacă nu-l mai păstrez încă) un aer de metec. Și pe meteci Franțuzii îi detestă. Astăzi vorbesc destul de curent. Sunt unii oameni, care mă iau drept francez. Sunt însă zile, cînd merge prost și cînd mi se pare că totul trebuie reluat de la început.

Iată de ce n-am folosit nici măcar considerabilul avantaj de a o putea cunoaște pe Principesa Bibescu și prin ea, Parisul tot. Nu știu ce-o fi gîndind despre mine această doamnă. Îmi scrie o scrisoare uluitoare și eu răspund cu o întîrziere de 10 zile. Îmi trimite o carte cu o dedicație admirabilă și eu — tac. Nici măcar o mulțumire, nici măcar un articol, nici măcar o vizită sau o carte de vizită depusă. Aici au rămas lucrurile. Aș avea o mare bucurie să le pot relua, dar mă întreb cum. Ce spui d[umnea]ta? Vezi vreun mijloc? Totul nu e definitiv și lamentabil pierdut? Te rog să-mi răspunzi la această întrebare. Mă preocupă.

Am recitit — ca pentru un fel de expirare — *Catherine* — *Paris*. Ce carte nobilă, amintitoare, plină de nu știu ce melancolie, de nu știu ce renunțare la viață, pentru vis!

Sunt *foarte curios* să știu în *amănunte* în ce împrejurări ai cunoscut-o pe Principesă. Te rog mult, nu-ți cruța oboseala de a-mi povesti detailat. Îți voi fi recunoscător.

Aștept nerăbdător romanul d[umi]tale. Mi-l vei trimite de îndată ce va fi tipărit. Nu-i așa? Neliniștea și nemulțumirea d[umi]tale nu mă îngrijorează. Îți cunosc

variațiile de « umoare ». D[umnea]ta ai scris scrisorile d-nei T. D[umnea]ta ai scris *Actul venețian*. D[umnea]ta ai scris *Falsul tratat de dramaturgie* (nu știu ce gîndești despre el, dar sunt acolo pagini care mă emoționează și azi. Pentru o operă de polemică — și de polemică românească încă — faptul mi se pare uluitor). De cîte ori te citesc, am sentimentul că am trăit ceva. Vezi, de asta îți aștept cartea.

Nu-ți spun nimic despre romanul meu. Îl scriu cu plăcere. Asta e tot ce știu deocamdată. Țin să-l termin repede, fiindcă mă așteptată o altă carte, pe care o am gata în cap și pe care o voi transcrie în două luni. Sper că romanul va fi gata de publicare spre sfîrșitul lui octombrie. Am să ți-l trimit atunci și am să-ți cer sacrificiul de a-l citi. Crezi că s-ar putea găsi un editor? Crezi că ai putea vorbi cu cineva în privința asta? Isaiia Răcăciuni (caraghiosul ăla mărunt) îmi spunea în octombrie trecut, că Cultura Națională ar fi dispusă să-mi publice un volum de nuvele sau eseuri. Cum eu însă trebuiam să plec și eram preocupat de alte treburi, n-am insistat... Ciornei? Benvenisti? Vrei să ai bunătatea de a-mi spune ce crezi despre asta? Poate că dacă aș fi în țară, lucrul ar fi ușor. Dar, vezi, ceea ce mă interesează pe mine e ca volumul să apară în lipsa mea. M-ar plictisi obligațiile de rigoare. Vreau să-l privesc din depărtare, cum își duce singur viața lui acolo, fără asistența mea mondenă.

Dealtminteri, mai curînd de iunie 1931 eu nu cred să mă întorc. Și atunci încă poate numai pentru vacanță, căci dacă voi începe la toamnă să-mi prepar în afara doctoratului în drept, o licență la Sorbona, atunci voi mai avea încă cel puțin doi ani de străinătate. Sper că Nae Ionescu nu mi-i va refuza. Se poartă admirabil cu mine. Chiar dacă uneori, sau de cele mai multe ori întîrzie sau uită, sau amînă, în fond îmi poartă o afecțiune, pe care nu știu cărui lucru o datorez; nu uit că prin el l-am cunoscut pe ministrul Mironescu, a cărui protecție e discretă, înțelegătoare și... profitabilă. Nu duc o viață prea largă. Ba am uneori plictiseli și necazuri destul de serioase, foarte serioase chiar. Dar toate se remediază cu vremea. Am un trai calm, pot să lucrez.

— Aș fi bucuros să aflu vești despre d[umnea]ta. Mai scrii la *„Omul liber"*? (Mai apare?) Ești la București? Ai plecat în vacanță? Te mai gîndești la *„Cetatea"*? Ai proiecte noi? Scrii? Citești? Ai cunoscut lume nouă? Ai rămas la vechile prietenii?

Iartă, te rog, proporțiile monstruoase ale scrisorii mele. Ea e făcută pe măsura afecțiunii mele, nu pe măsura răbdării d[umi]tale.

Cu bune salutări,

Mihail SEBASTIAN

P.S. 1) Trebuie să-mi cer scuze — și încă întîrziate — pentru o îndrăzneală de care mă căesc. Ți-am trimis de aici o scrisoare recomandată, pentru un elev de liceu. Singura mea scuză este că amiciția d[umi]tale pentru mine era prea cunoscută, ca să refuz acest demers. Băiatul mi-a scris că l-ai primit cu multă bunăvoință. Îți mulțumesc mult. Dar asta e destul, ca să fiu sigur că nu ești supărat?

2) Fratele meu (P. H. Preda) a trecut prin București și urma să te viziteze. L-ai văzut?

III

Paris, 5 ianuarie 1931

Scumpe prietene,

Și eu am vrut să-ți fac o surpriză și — întocmai ca dumitale — și mie mi s-a întîmplat o încurcătură plicticoasă și mi-a dejucat planurile. Primisem acum vreo 10 zile, de la Brăila, romanul dumitale. Voiam să-ți scriu numaidecît, după ce îl citisem pe totul într-o singură noapte, că sunt fericit de a-l fi citit. Încă sub emoția lecturii, aveam nevoie să spun cuiva cîte lucruri gîndisem atunci în marginea acelor pagini. Dar mă tem de entuziasm și mă întrebam dacă scrisoarea mea nu era să te indispună prin graba ei, prin entuziasmul ei dezordonat. Am amînat deci. Pe urmă m-am gîndit,

că ar fi mai bine să trimit de-a dreptul „*Cuvîntului*" un foileton despre carte, ca de acolo să iei dumneata cunoștință de o admirație, pe care o știi desigur, dar care îmi venise mai la îndemînă să ți-o mărturisesc impersonal, printr-un articol de critică.

Ieri am trimis deci foiletonul în chestie. A ieșit un articol confuz, abstract, prost scris, prost făcut. Sînt deci nevoit să-ți scriu, ca să te previn. Dealtminteri, conștient de proasta calitate a foiletonului, în post-scriptum am anunțat o revenire. Voi scrie în curînd un nou articol și sper să fac atunci cel puțin ceea ce vreau: o prezentare clară a cărții.

E curios poate și îmi vine greu să-mi explic faptul, niciodată n-am scris mai greu despre un om sau despre o carte, ca de astădată. Fiecare observație mi se părea eliptică, schematică; eram asaltat de o mie de amintiri personale, de o mie de detalii pe care aș fi vrut să le scriu. Mi se părea că în fiecare frază șterg ceva dintr-un tablou, pe care îl aveam totuși luminos și complex înainte.

Nu dumneata mi-ai spus odată (era vorba, dacă nu mă înșel, de D-na Bengescu) că ți-e greu să scrii despre cărțile pe care le iubești mult? N-am înțeles atunci motivele unei asemenea dificultăți, dar acum le pricep, și încă foarte bine. Dar să-ți spun cel puțin dumitale (cu toate scuzele ce trebuie să le acorzi unei scrisori scrisă repede) ce anume mi-a plăcut în carte.

E foarte simplu: întîi de toate *totul*. Adică felul firesc, pasionant, viu, cu care e dusă cartea de la prima la ultima pagină. Am cetit-o cum aș ceti un vraf de scrisori intime, în care ar fi vorba despre oameni cunoscuți și despre istoriile lor adevărate. Povestea mergea « d'un trait », anticipînd, revenind, trecînd peste detalii scurte, insistînd, lăsînd pe drum nedeterminate o mulțime de drame secundare, pe care aș fi vrut să le cunosc și care se acumulau în jurul dramei din centru a lui Ștefan Gheorghidiu. Am terminat cartea și am băgat de seamă că sunt în romanul dumitale o seamă de lucruri, care ar putea să formeze în continuare un șir de alte multe cărți.

Uite, Vasilescu-Lumînăraru sau Nae Gheorghidiu, ce figuri grotești de mare roman social ar putea să dea. Și căpitanul Coravu n-ar putea să prilejuiască el singur o altă carte de război, un fel de epopee bărbătească, scrisă altfel decît literatura de război de pînă acum?

M-a surprins chipul în care ai văzut dumneata războiul, deși îți cunoșteam versurile și deși îmi vorbiseși de multe ori despre el. Detalii precise, tehnice aproape, despre luptă: o viziune nesentimentală, exactă, scrutătoare. Ca *document* nu-i cunosc pereche: mi-a amintit de o pagină curioasă, în care Stendhal povestea cîteva amintiri personale despre revoluția din 1789, așa cum a văzut-o el la Grenoble. (*Vie d'Henri Brulard*. Cunoști?)

Inutil poate să-ți spun că ce m-a emoționat însă adînc — fiindcă experiența îmi era personal mai străină decît a războiului — a fost dragostea lui Ștefan Gheorghidiu. Am regăsit pasiunea intensă din scrisorile doamnei T, dar aici — în roman — faptele se înlănțuiau amplu, cu o semnificație tragică mai adîncă, fiindcă fiorul dragostei declanșa atîtea situații, atîtea tipuri, atîtea amănunte.

(Trebuie să-ți spun între paranteze, că n-am înțeles lungul pasagiu al convorbirii teoretice dintre Ștefan și nevastă-sa în capitolul *E tot filozofie*. Mi s-a părut nesemnificativ, deși pe alocuri am regăsit tonul de vagă ironie amoroasă din *Luminișul pentru Kikcikem*, pe care l-am iubit mult de tot, cînd mi l-ai citit.)

De la Swan n-am iubit eu nici un erou de carte mai veridic și mai sincer. Am spus o dealtminteri în foileton. Ștefan Gheorghidiu are în plus avantagiul de a fi mai puțin sensual și în același timp mai pasionat decît Swan. (Oare pentru dumneata o fi fost atît de netă, ca pentru mine, distincția asta între sensualitate și pasiune?) Ștefan vorbește de trupul femeii cu o cunoaștere care mă înfioară. Declinul încet al frumuseții nevestei lui e sensibil în carte ca un fapt fizic.

Sunt o seamă de notații, pe care le țin minte, cum îți minte parfumul unei femei iubite sau aroma părului ei.

Asta, de exemplu, care mă tulbură ori de cîte ori o recitesc:

« Dacă mașina era să calce un cîrd de gîște, ea scotea un fel de interjecție ușoară, vreun A ! care pornea însă din toată intimitatea ei de femeie și vrea să spuie cu totul altceva decît spunea ».

Sau fraza asta, care sună grav ca un apel inutil, de o tristețe mare și învăluitoare:

« Dar nu, toate sufletele acestea de carne și mătase devin prea tîrziu, și de prisos, bune ».

Dar nu stau ca să-ți înșir, lucruri, pe care le știi mai bine decît mine. Că uite mi se termină hîrtia. Să-ți spun, deci, că îți rămîn recunoscător pentru bucuria ce mi-ai făcut-o. Eram trist în seara în care îți primisem cartea. Era în ajunul Crăciunului și nu aveam bani să ies în oraș, unde se serba pe străzi «le reveillon de Noel». Am veghiat toată noaptea aceea cu *Ultima noapte de dragoste...* și am fost pur și simplu fericit. Îți mulțumesc mult: dacă admirația mea pentru d[umnea]ta ar fi putut fi sporită, romanul ăsta ar fi făcut-o cu siguranță.

Te rog să-mi scrii uneori, dacă asta nu te plictisește. Îți doresc ani buni și mulți și bucurii legiune pentru anul ce începe.

Mihail SEBASTIAN

IV

Duminică

Dragă Camil,

Am trăit toată săptămîna asta cu speranța că sîmbătă sau duminică voi obține o permisie de 24 de ore. Era un vis care mă ajuta să rabd, să aștept. Trebuie însă să renunț. Nu se poate.

Rîndurile d[umi]tale mi-au făcut mare plăcere. Nu le-am răspuns imediat, tocmai pentru că speram să te pot vedea astăzi și să-ți pot vorbi despre mai multe lucruri, decît pot scrie.

La drept vorbind, nu pot scrie mai nimic. Am încercat cîtva timp să mă resemnez, să mă obișnuiesc. Este însă teribil de greu. Vremea trece încet și viața pe care o duc cere nervi mai tari decît ai mei. Am clipe de exasperare, cînd aș vrea să urlu. Într-un fel mă sperie lipsa mea de rezistență nervoasă. Știu eu ce îmi mai rezervă viața de aici încolo?

Nu am nimic împotriva lui Ion Marin. Înțeleg foarte bine că — mai ales în noile împrejurări — nu putea face altfel.

Schimbările de la Fundație mă neliniștesc. Noul secretar general a fost instalat? Nu-mi fac iluzii asupra șanselor mele acolo, dar dacă sunt dat afară, aș dori ca cel puțin lucrul să nu se publice în ziare și să nu se dea la radio. Mi-ar face foarte rău aici, unde și așa, din acest punct de vedere — situația mea este foarte grea.

Dacă-mi mai scrii, vorbește-mi puțin despre D[umnea]ta. Lucrezi? Revista îți ia mult timp? Pleci din București? Te duci la mare?

D. Rosetti mi-a scris foarte drăguț. Îmi spune că ieșiți uneori seara la masă împreună. Dacă ai ști ce lucru îndepărtat, inaccesibil, din altă lume, este o masă pe care s-o iei seara cu prieteni, într-o grădină, cu femei frumoase, cu lumină, cu veselă curată, cu muzică...

Al d[umi]tale foarte necăjit

Iartă-mi hîrtia și plicul. Nu mai am altele.

Mihail SEBASTIAN

Soldat T.R. SEBASTIAN Mihail
Reg. 21 Infanterie Comp. Comanda Rg. Oficiul Militar 147.

Panait ISTRATI

Scrisori către Jean-Richard BLOCH

NUMEROASE SCRISORI ŞI CÎTEVA MANUscrise ale lui Panait Istrati se află în arhive particulare sau de stat din Franţa. La „Fonds Romain Rolland", de la Paris, se păstrează întreaga sa corespondenţă cu Romain Rolland, completată cu fotografii inedite ale scriitorului nostru, precum şi două manuscrise: *Chira Chiralina* şi *În lumea Mediteranei, apus de soare*. La „ Bibliothèque Nationale", se află scrisori ale lui Panait Istrati, adresate confraţilor francezi Marcel Martinet, Henri Barbusse şi Jean-Richard Bloch, în al cărui fond se găsesc şi manuscrisele *Cosma* şi *Moartea lui Moş Anghel*. Alte trei manuscrise din perioada genevză *(Evadatul de peste Rhin, Moş Popa* şi *Fraţii săraci)*, ca şi scrisori adresate lui Gheorghe Ionescu, se află în păstrarea familiei Jean Stanesco, din Menton, iar la văduva graficianului Frans Masereel, manuscrisul *Moş Anghel*. Corespondenţe încă neidentificate sînt cele cu bunii săi prieteni Léon Bazalgette şi Jacques Robertfrance.

Corespondenţa lui Panait Istrati cu Jean-Richard Bloch a constituit obiectul unei interesante şi judicioase comunicări la Colocviul de la Nisa (noiembrie 1978), consacrat vieţii şi operei scriitorului brăilean. Autorul acestei comunicări, tînărul istoric literar Daniel Lerault, preţuitor entuziast al operei istratiene, ne-a asigurat copierea integrală a acestui schimb epistolar, spre a fi împărtăşit cititorilor români. (Îi mulţumim pe această cale).

Legăturile amicale dintre Jean-Richard Bloch şi Panait Istrati reprezintă, pentru cercetătorul literar, un capitol important din biografia scriitorului român. El este, după Romanin Rolland, cea de-a doua « mînă prietenă », care i-a citit şi corectat manuscrisele, din punct de vedere al gramaticii franceze. O prietenie frăţească s-a înfiripat şi dez-

voltat pe parcursul a zece ani, deopotrivă de necesară amîndurora, în ciuda unor contradicţii temperamentale, care nu i-au alterat esenţa.

După cum se ştie, Romain Rolland este prima « mînă prietenă » care a corectat *Chira Chiralina*, îndreptînd « greşeli de ortografie şi sintaxă, pe cele mai mari » sau schimbînd « cuvinte incorecte sau greşite ca ortografie şi înţeles ». (Scrisoare datată: 21 august 1923). Starea sănătăţii şi munca de creaţie nepermiţîndu-i să continue acest ajutor

prietenesc, Rolland îi propune o altă « mînă prietenă, franceză ». Este vorba de Jean-Richard Bloch, care îndată după apariția *Chirei Chiralina* în *„Europe"*, se arătase un admirator fără rezerve, înflăcărat chiar, al noului « Gorki balcanic »: « Vreau să-mi pun întreaga autoritate (de co-director la editura „Rieder"), în sprijinul lui Istrati. *„Europe"* mi-a adus prima mărturie a artei sale [...]. Toate trăsăturile măreției se găsesc acolo. Vrei să-i comunici că, în ce mă privește, trebuie să considere situația ca rezolvată? Ori de cîte ori voi avea manuscrisul unui volum al său, îl voi publica ». *(Scriscare către Romain Rolland, 6 septembrie 1923).*

În fața unei atari mărturisiri, de sinceră prețuire a forței creatoare a scriitorului român, Rolland îl îndeamnă să accepte ca Bloch să-l înlocuiască în pregătirea manuscriselor pentru tipar: « De vreme ce Bloch se interesează, în chip deosebit, de scrisul dumitale, te sfătuiesc să-l preferi, deoarece el știe să apere ceea ce iubește. Să ai un editor, care se pasionează după cartea ta, iată un lucru important și rar ». *(Scriscare datată: 6 decembrie 1923).*

Dealtfel, Rolland nu era la prima tentativă de recomandare a lui Jean-Richard Bloch. Cu ocazia primei întîlniri cu Panait Istrati, la Villeneuve (în octombrie-noiembrie 1922), precum și într-o « scrisoare de recomandație », el îl sfătuise ca, la înapoierea în Paris, să caute să-și apropie doi oameni: « Jean-Richard Bloch, unul dintre scriitorii cu vină creatoare și Léon Bazalgette, inimă caldă, apostolul lui Walt Whitman ». (Bloch era și directorul colecției *Prozatori francezi contemporani*, la editura „Rieder", unde, începînd din vara lui 1924, aveau să apară cărțile lui Istrati).

Jean-Richard Bloch a citit și revizuit manuscrisele: *Stavru*, *Moș Anghel*, *Moartea lui Moș Anghel*, *Cosma*, *Haiducii*, *Domnița din Snagov*, *Codin* și *Mihail*. Cum s-a desfășurat această muncă dificilă și de mare răspundere, care presupunea un dezvoltat simț artistic? Pînă unde își putea îngădui Bloch să « intre » în text? Corespondența lor ne dă un răspuns clar, fără nici un dubiu. Corectarea manuscriselor, din punct de vedere al limbii franceze, s-a făcut cu meticulozitate și dragoste, cu devotament și consultare reciprocă. Mai mult decît atît: au fost cazuri cînd Panait Istrati a corectat pe spalturi... corecturile sau greșelile scăpate de Bloch. Francheța prieteniei le-a îngăduit să nu-și ascundă gîndurile, să-și reproșeze unul-altuia greșelile. Totdeauna, înainte să fie dat « bunul de tipar », spalturile în ultimă formă au fost recitite și, la nevoie, rectificate de Istrati. Desigur, colaborarea a șchiopătat la început.

Tăcerile lui Bloch, la insistențele lui Panait, generau îngrijorări, chiar deznădejdi. Rolland, însă, îi calmează incertitudinile, cu o siguranță de sine contagioasă și care restabilește echilibrul: « E de la sine înțeles — îi scrie la 25 ianuarie 1924, — că dumneata ai oricînd dreptul de a discuta cu J.R. Bloch modificările sale. El este un om loial și cinstit, care iubește sinceritatea. Este un bun muncitor, un adevărat artist. Dumneata și *Chira* ați încăput pe mîini bune. »

Într-un articol, apărut în *„Monde"* (15 februarie 1935), Jean-Richard Bloch precizează în ce a constat munca sa pe manuscrisele lui Istrati: « Din prietenie, i-am recitit manuscrisele primelor cărți. Progresele sale în mînuirea limbii franceze au de ce să surprindă. Nu i-au trebuit decît cîțiva ani, pentru a deveni maestru ». La rîndul său, Panait Istrati a ținut, de la început, ca munca lui Jean-Richard Bloch să fie cunoscută de cititori, voind chiar să i-o remunereze. În interviul *O oră cu Panait Istrati*, luat de Frédéric Lefèvre și publicat în *„Les Nouvelles Littéraires"* (1 octombrie 1927), el face publică munca lui Bloch, subliniind între altele: « Îi datorez lui Bloch capacitatea de înțelegere a francezei *mele*, pe care a păstrat-o în întregime [...] Sînt mulțumit de corecturile lui Bloch [...] el a respectat biata mea proză ». Iar în scrisoarea ce-i adresează în mai 1925, îl roagă pe Bloch a-l socoti « frățește recunoscător » pentru tot ceea ce a făcut pentru dînsul.

Această problemă a revizuirii manuscriselor lui Panait Istati a ocazionat unele comentarii tendențioase, în vremea noastră. Cercetările întreprinse de istoricul literar belgian Monique Jutrin au avut ca rezultat interesante contribuții în restabilirea adevărului. Avînd posibilitatea de-a prospecta arhiva lui Jean-Richard Bloch, ea a confruntat manuscrisele *Cosma* și *Moartea lui Moș Anghel* cu versiunea definitivă a textelor tipărite în edițiile respective la „Rieder" și a constatat că modificările lui Bloch se referă la: *« remanierea unor întorsături sintactice, corijarea unor termeni folosiți impropriu' suprimarea unor cuvinte sau fraze de prisos. Dar, Bloch a păstrat (în textul lui Istrati) unele întorsături sintactice originale, ca de exemplu această frumoasă imagine : La porte s'est ouverte large au froid et à la vie* ». (Vezi: *„Europe"*, iulie 1971, pp. 180—192).

În Franța, numeroase personalități literare au apreciat, în presa interbelică, măiestria cu care Panait Istrati își însușise limba franceză. « Nu i-au trebuit mulți ani, pentru a-și făuri în întregime [...] o sintaxă care să-i fie proprie, voit percutantă, adesea poetică, întotdeauna evocativă și frumos

articulată, în stare să însufleţească personaje şi spaţii izbucnite din imaginaţia sau amintirile sale». (Louis Bovey, prefaţă la *Moş Anghel. Ţaţa Minca*). Iar Frédéric Lefèvre, redactorul-şef al revistei *„Les Nouvelles Littéraires»*, a avansat într-un articol (20 aprilie 1935), ideea că «într-o zi se va scrie o frumoasă teză despre aportul adus de Istrati limbii franceze».

Problema amiciţiei, a prietenului căruia trebuie să i te devotezi fără limită, — este o altă mare dezbatere, pe alocuri dureroasă, în paginile corespondenţei Istrati-Bloch. Nu este un secret faptul că Panait nu s-a putut adapta mediului literar francez: «Arta ocupă prea mult loc în capul lor şi mai deloc în inimă. Prefer să rămîn în afara mediului lor, care nu va fi niciodată şi al meu».

Natură pe trei sferturi orientală, — cum îl caracterizase Rolland, — Istrati s-a simţit un înstrăinat în mijlocul prietenilor occidentali, un ofensat în nevoia sa de-a se dărui «pentru un om, pentru o idee», fără rezerve, spontan şi tenace. Într-o scrisoare, trimisă criticului danez Georg Brandès, la 3 septembrie 1926, el îşi mărturiseşte amărăciunea: «În nici o parte din Orient, n-am fost mai singur ca la Paris, nicăieri nu-i mai mare sărăcie de adevăraţi prieteni: de cei cari să te întrebe altceva decît: «Ce mai faci?». Toată lumea trăieşte aici cu paperaseria, cu nimic altceva decît cu ea şi propria familie. Nimeni nu doreşte omul, nu-l caută. Ah, cîte dureri nebănuite aş avea de dat în vileag...».

Aceste «dureri nebănuite» sînt prezente şi în prietenia cu Jean-Richard Bloch şi cercul de prieteni de la *„Europe"* (Pierre-Jean Jouve, Léon Bazalgette, Jacques Robertfrance, Eugen Dabit, Jean Guéhenno, Francis Jourdain şi Joseph Jolinon). Excepţie vor face: Joseph Kessel şi Frédéric Lefèvre.

«Occidentul — notează Istrati — nu va putea înţelege niciodată prietenia orientală», nevoia unei ore «de comuniune pritenească. Toţi mi-au opus bariera ocupaţiilor lor». Lui Bloch îi reproşează, «singerînd», că l-a căutat «în cărţi şi nu în viaţă», că preţuieşte «mai mult opera, decît pe autor», în timp ce el, Panait, simţea o «bucurie fără seamăn» ca să descopere «nu cărţi frumoase, ci fiinţe omeneşti, frumoase şi puternice, cu inimă generoasă», cărora să li se dăruiască «pe deasupra artei, care nu-i decît un reflex al vieţilor noastre».

Temperament moderat, bazat pe raţiune, Bloch îi răspunde implacabil: «Am recitit (n.n. *Mihail*) cu grija şi dragostea obişnuită. Lectura lui m-a umplut de bucurie, regăsindu-te acolo în întregime — forţă şi slăbiciuni, înţelepciune şi naivitate, inimă, viaţă, abundenţă, culoare, pasiune, tinereţe... Îţi trimit acest mic semn de afecţiune sinceră. Fă ce vrei cu el. Nu tu vei putea vreodată să-mi schimbi sentimentele faţă de tine».

Aceste «declaraţii» şi altele asemănătoare se pot întîlni în paginile corespondenţei lor care, din păcate, nu-i completă. În timp ce scrisorile lui Panait s-au păstrat, în întregime (32 la număr), cele ale lui Jean-Richard Bloch sînt ca şi inexistente. Nu se cunosc, în momentul de faţă, decît două: una, datată 26 septembrie 1927, aflată în copie la familia scriitorului francez, şi o alta, datată 2 decembrie 1932, *în original*, păstrată în arhiva Margaretei Istrati. Fire de boem, veşnic pe drum şi fără un domiciliu stabil, Istrati şi-a semănat corespondenţa, manuscrisele şi cărţile cu dedicaţii celebre, pretutindeni unde i s-au oprit paşii. Un exemplu concludent: în scrisoarea din 30 septembrie 1927, trimisă lui Bloch, el îi atrage atenţia asupra noii sale adrese «definitivă ... pînă la moarte»!. Se mutase, în vara acelui an, la Meudon-Val-Fleury, unde închiriase un apartament confortabil pe Avenue de la Gare, nr.1. O lună de zile mai tîrziu, Istrati abandonează apartamentul şi pleacă în Uniunea Sovietică, de unde se va înapoia peste aproape doi ani, în subsolul prietenului său Gheorghe Ionescu. Din tot ce lăsase, în «custodia» unui alt prieten (Radu Florescu), nu mai recuperează nimic...

În ciuda unor neînţelegeri şi incriminări reciproce, a însingurărilor ucigătoare, prietenia dintre Istrati şi Bloch rezistă totuşi, revărsîndu-şi căldura binefăcătoare asupra amîndurora. Întrerupt aproape patru ani, dialogul epistolar este reluat la începutul lui decembrie 1932, pe cînd Panait se afla, bolnav, la Mînăstirea Neamţului: «Ce faci tu? Sînt atît de singur! Mă gîndesc adesea la tine».

Răspunsul lui Bloch, deşi cu duritâţi pe alocuri, este afectuos, fără ranchiune: «M-am resemnat, de multă vreme, în faţa capriciilor dispreţuitoare ale caracterului tău [...] Noi te-am iubit pentru adevăratele calităţi, ce se aflau în tine [...] Ele întruchipează pe adevăratul şi dragul Panait, modest, generos, mîndru, înflăcărat, harnic şi pur [...] Acestui adevărat Panait îi rămîn ataşat, lui îi răspund. Doar pe acesta aş vrea să-l revăd. Celălalt mă înnebuneşte [...] Dar, atît unuia cît şi celuilalt le urez, din adîncul inimii, vindecare, multă sănătate, vigoare şi acel dram de suferinţă atît de necesar în fericire».

Nu se poate spune că acest dram de suferinţă, Panait Istrati nu l-a avut aproape zilnic, în ultimii ani de viaţă, măcinat de boală, de singurătate, după ce de-a lungul întregii sale existenţe a urcat voinicește golgota dragostei pentru om.

Alexandru TALEX

I

Nice, le 18 mars 1923

Je vous remercie pour votre prompte réponse. Elle m'a fait du bien. Vous aviez le droit de m'oublier: une connaissance de plus dans un millieu littéraire, — il y a-t-il quelque chose de plus banal? Et en sortant, — seul, plus seul qu'en compagnie d'une connaissance banale, — pour me promener par un après-midi plein de soleil, de monde, et de néant, j'ai pensé à vous malgré moi: êtes-vous, par hasard, un ami? (mais ... excusez! je comence à divaguer).

. Saluez de ma part Duhamel, dont les paroles senties de sa *mission du Poète* m'ont beaucoup plu. Pour vous, amitié et mélancolie.

Votre ISTRATI

I

Nisa, 18 martie 1923

Vă mulțumesc pentru răspunsul prompt. Mi-a prins bine. Aveați tot dreptul să mă uitați: ce poate fi mai banal decît o cunoștință nouă, în mediul literar?

Ieșind să mă plimb singur, — mai stingher decît în tovărășia unui oarecare cunoscut, — într-o după amiază însorită, plină de lume și de zădărnicie, — m-am gîndit, fără să vreau, la dumneavoastră: sînteți, întîmplător, un prieten? (Dar... iertați-mă! încep s-o iau razna).

Salutați-l din parte-mi pe Duhamel [1], ale cărui cuvinte, simțite, despre *misiunea sa de poet*, mi-au plăcut mult.

Pentru dumneavoastră, prietenie și melancolie.

Al dumneavoastră, ISTRATI

II

Masevaux, 9 Grande Rue
le 13 juillet 1924

Ami,

Il ne m'a pas été posssible de venir: emballage, tripotage, mastiquage, fromage! Anna, qui le désirait autant que moi, a été navrée. Mais, sachez que « nos » deux, aimons « vos » deux, comme cela ne se fait pas à Paris, ni ailleurs.

ISTRATI et ANNA

II

Masevaux, 9 Grande Rue,
13 iulie 1924

Prietene,

N-am putut veni: împachetare, trambalare, pisălogeală [2]... Anna, care o dorea ca și mine, a fost tare mîhnită.

---

[1] Georges Duhamel (1884—1966), romancier, poet și eseist, membru al Academiei franceze (1935).

[2] Pregătiri de plecare la Masevaux, în Alsacia. Căsătorit cu Anna Munsch (8 iulie 1924), părăsește Parisul, din motive « de economie », cît și pentru a se așterne la scris, « muncă îndîrjită pentru „Rieder" și România ».

Dar, să știi că noi « doi » îi iubim pe « voi » doi, într-un fel cum nu se obișnuiește la Paris sau aiurea.

ISTRATI și ANNA

III

Mascvaux, le 11 août 1924

Mon cher Bloch,

Voilà la fin de *Cosma*, donc, du volume *Oncle Anghel*. Je t'envoie, également, les pages dactylographiées, revues et corrigées, et que tu dois nécessairement contrôler et en tenir compte même si tu as déjà fait ton travail sur une autre copie, car, laissant de côté de grosses erreurs de machine, j'y ai moi-même fait des changements. Je tiens beaucoup à connaître ton jugement sur ce volume, tel qu'il se présente, pour que je sache si je dois dormir sans souci. En tous cas, sache que je n'ai plus aucune modification à y apporter en ce moment, et que si tu le juges mauvais, eh bien, au feu!

Et passons à ... la photo-camelotte. Je n'y peux rien.

Je te prierais aussi pour que dans ta réponse, tu me dises à peu près (à 15 jours ou trois semaines près) la date de la parution des épreuves, parce que, ayant l'intention d'aller en Roumanie, j'aimerais savoir à quelle époque je dois me trouver en France, à Paris.

Ça, si tu peux, si tu le sais.

Et maintenant, une question entre nous deux. Il s'agit de l'énorme travail que tu déposes sur mes manuscrits. Cela, mon ami, il faut que, d'une façon ou d'une autre, le public le sache. Je ne suis pas du tout un orgueilleux et je ne tiens pas qu'on m'accorde ce qui n'est pas mon droit. Une explication et des aveux de ta part s'imposent. Tu fais un travail de langue française: eh bien, il faut le dire. Le dire jusqu'à quel point il y va, ou il cesse. Moi, je ne me rends aucun compte, ou très peu. Le lecteur avisé s'en rendra mieux. J'appellerai cela, une collaboration. Tu collabores avec moi. Il faut le dire, à la fin de ce volume ou à la fin du troisième, *Les Haïdoucs*, qui mettra fin aux « Récits d'Adrien Zograffi ». Ça du côté moral et intellectuel. Il y a aussi un côté matériel. De celui-là, je m'en chargerai sans te demander, et dès que mes moyens me le permettront.

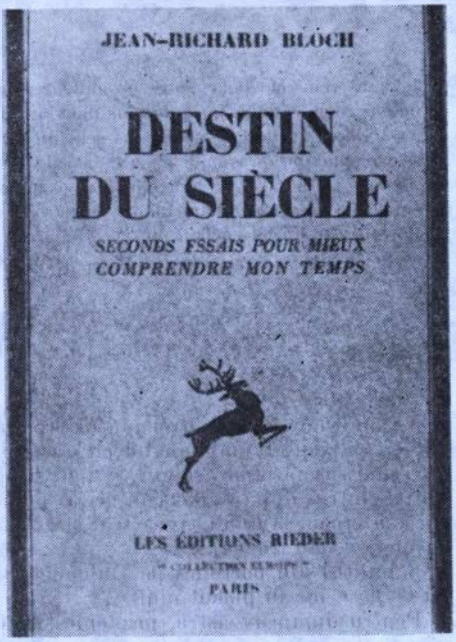
Je te parle en ami sincère comme peut-être tu n'en as pas de mieux, et je te prie de ne pas te vexer de rien.

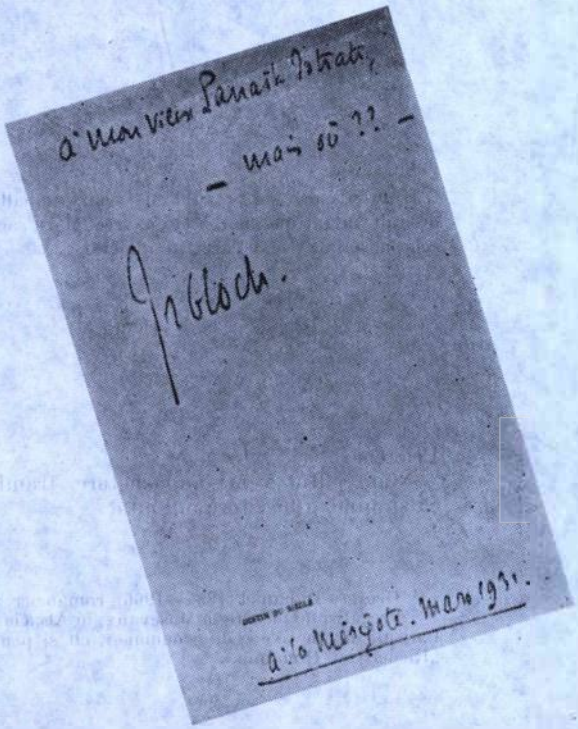
Et j'embrasse tes deux mains d'ami.

Ton, le plus dévoué
P. ISTRATI

Je salue ta femme. Et la mienne me parle souvent de vous, ce qui n'est pas peu dire, pour elle, qui ne me parle de personne, à part de Masercel, Jouve et Bazalgette. Elle vous salue amicalement.

J'ai adapté *Sotir* en roumain, et il [*illisible*] publié en ce moment. Dommage!

III

Masevaux, 11 august 1924

Dragul meu Bloch,

Iată sfîrșitul lui *Cosma*, deci al volumului *Moș Anghel*. Îți trimit, de asemenea, paginile dactilografiate, revăzute și corectate, pe care tu trebuie să le controlezi neapărat și să ții seamă de ele, chiar dacă ți-ai făcut munca pe o altă copie; deoarece ai lăsat greșeli mari de dactilografiere, am făcut și eu modificări.

Țin mult să-ți cunosc părerea asupra acestui volum, așa cum se prezintă el, ca să știu dacă pot dormi fără grijă. În tot cazul, să știi că nu mai am de adus nici o modificare, în clipa de față, și dacă îl găsești prost, ei bine! aruncă-l în foc!

Înapoi la... fotografia ambulantă.

De asemeni, te rog ca în răspunsul tău să-mi comunici cu aproximație (de cincisprezece zile sau trei săptămîni) data apariției corecturilor de la tipografie, deoarece, avînd intenția de a merge în România, aș dori să știu în cît timp trebuie să mă înapoiez în Franța, la Paris.

Desigur, dacă-ți stă în putință s-o știi.

Și-acum, o chestiune între noi doi. Este vorba de munca enormă pe care o depui pe manuscrisele mele. Acest lucru, prietene, trebuie ca cititorii să-l cunoască, într-un fel sau altul. Eu nu sînt cîtuși de puțin un orgolios și nu țin să mi se atribuie ceea ce nu mi se cuvine. Un cuvînt lămuritor, o mărturie se impun din partea ta. Tu faci o muncă de limbă franceză; ei bine, trebuie spus acest lucru, arătînd pînă la ce punct merge și unde se încetează. Eu nu pot să-mi dau seama, decît foarte vag. Cititorul avizat va aprecia mai bine.

Asta numesc eu colaborare. Tu colaborezi cu mine. Trebuie menționat acest fapt, la sfîrșitul fiecărui volum sau la cel de-al treilea, *Haiducii*, care încheie *Povestirile lui Adrian Zograf*i. Asta, din punct de vedere moral și intelectual. Dar, mai este și o latură materială. De ea mă voi îngriji, fără să te întreb, îndată ce mijloacele mi-o vor permite.

Îți vorbesc ca un prieten sincer, cum poate tu n-ai un altul mai bun și te rog să nu te simți vexat.

Îți strîng amîndouă mîinile de prieten.

Al tău, cel mai devotat

P. ISTRATI

Salutări nevestei tale. A mea îmi vorbește adesea de voi, ceea ce este mare lucru, dat fiind că nu-mi pomenește de nimeni, în afară de Masereel și Bazalgette. Salutări prietenești din partea ei.

L-am adaptat pe *Sotir*, în românește [nu este] publicat în acest moment[3]. Păcat!

IV

Masevaux, le 12 août 1924

Mon cher ami,

Réflexion faite, il m'est impossible de faire partir ce volume, avec le début donné par Rolland, qui l'avait vu comme nouvelle et avait supprimé toute la scène préparatoire de la fête de Pâques, qui y est dans le manuscrit.

Il m'est absolument impossible et je suis saisi par l'affolement à l'idée que ce volume eût pu partir si bêtement. Je ne sais pas où j'ai eu la tête lorsque je t'ai livré le début imprimé.

---

[3] Apărut în „*Adevărul literar și artistic*", 6, 13 și 19 octombrie 1924.

D'abord, par le fait qu'on commence en disant: « L'Oncle Anghel était le puîné dans la famille de *ma* mère », je passe, moi, l'auteur, pour le frère d'Adrien! Et c'est fou!

Ensuite, au moment où Adrien se lamente que son oncle mange « *du pain sec, en ce saint jour de Pâques, quand les chiens mêmes mangent de la brioche* », on se demande: quel jour de Pâques!? On ne sait même pas que le récit du passé de l'oncle se fait dans le souvenir d'Adrien, pendant qu'il s'en va dans la nuit, chercher son oncle. Et quoi dire du vieux sinistré par le malheur, dans cette maison sans atmosphère, totalement inexistante? Non! Jamais! Enlève donc la seule phrase du début et fait le départ avec ce que je t'envoie ici: c'est un résumé succinct du début original, un peu modifié, mais qui me plaît.

Encore une prière: tout à fait vers la fin du chapitre *Cosma*, 5—6 pages avant, tu verras que Cosma, se disputant avec Dieu et le conspuant, crache dans l'eau en terminant son discours: « il crache *deux fois:* Ptiu! Ptiu! ». Et je dis: «il cracha deux fois ».

Eh bien, non, une seule fois lui suffit: « *Ptiu! Et il cracha dans l'étang* ».

C'est trop de cracherie, deux fois, et même ça diminue l'effet.

Maintenant, j'attends avec impatience ta réponse.

Et je t'embrasse fort

Ton, PANAIT

Je t'ai envoyé hier la fin de *Cosma*.

IV

Masevaux, 12 august 1924

Dragul meu prieten,

M-am gîndit bine şi e imposibil, ca acest volum[4] să plece cu începutul dat de Rolland, care l-a văzut ca o nuvelă şi-i suprimase întreaga scenă pregătitoare a sărbătorii Paştilor, aflată în manuscris. Îmi este absolut imposibil să-l las aşa. Şi mă apucă nebunia, la gîndul că acest volum ar fi putut pleca atît de prosteşte. Nu ştiu unde mi-a fost capul cînd ţi-am dat începutul tipărit.

Mai întîi, că începe cu vorbele: « Moş Anghel era al doilea născut în familia mamei *mele* » — ceea ce înseamnă că eu, autorul, devin fratele lui Adrian! E o nebunie.

Apoi, în clipa cînd Adrian se vaită că unchiu-său mănîncă « *pîine goală, în această zi sfîntă a Paştilor, cînd pînă şi cîinii mănîncă cozonac* », cititorul se întreabă: care zi de Paşti?! Nu reiese nici faptul că depănarea în gînd a trecutului lui Anghel se face în gîndurile lui Adrian, în timp ce plecase noaptea să-şi caute unchiul. Şi ce să mai spun de apariţia bătrînului năpăstuit, în această casă fără atmosferă, total inexistentă?

Nu! Niciodată!

Ia, deci, numai prima frază şi înlocuieşte începutul cu ceea ce îţi trimit, alăturat: e un rezumat succint al începutului din manuscris, puţin modificat, dar care îmi place.[5]

Încă o rugăminte: cu cinci-şase pagini înainte de sfîrşitul capitolului[6] *Cosma*, îl vei vedea pe haiduc înfruntîndu-se cu Dumnezeu; dispreţuindu-l, el scuipă în apă, terminîndu-şi vorbirea cu: « el scuipă de două ori: Ptiu! Ptiu! ». Eu am scris : « scuipă *de două ori* ». Ei bine, nu! i-ajunge o singură dată: « *Ptiu! Şi el scuipă în lac* ».

---

[4] *Moş Anghel.*

[5] Fraza de început, reţinută, este: « În această familie de desmoşteniţi, fratele Anghel este al doilea născut », iar rezumatul « succint al începutului din manuscris, puţin modificat » de autor şi care înlocuieşte textul lui Rolland, începe cu propoziţia: « În seara aceea de april, cătunul Baldovineştilor, din apropierea Brăilei, sărbătorea întîia zi a Paştilor », terminîndu-se cu: « Adrian se supuse, luă un băţ, strigă pe Sultan, dulăul, şi dispăru în noapte fără ca cineva să-l fi văzut. » (vezi vol. *Chira Chiralina* şi alte povestiri, tradus de autor, ESPLA, 1957, pp. 167—169).

[6] Istrati numeşte « capitole » fiecare din povestirile ce alcătuiesc volumele *Chira Chiralina*, *Moş Anghel, Haiducii* şi *Domniţa din Snagov*.

De două ori ar însemna prea mult și ar micșora efectul.
Aștept acum, nerăbdător, răspunsul tău.
Și te îmbrățișez voinicește

Al tău, PANAIT

— Ieri, ți-am trimis sfîrșitul lui *Cosma*.

V

Masevaux, le 29 août 1924

Mon bon vieux,

Enfin, je respire! Et je remets de côté l'appareil que j'astignais et mettais en vue d'une réponse calamiteuse qui devait m'éloigner des paperases pour qui sait combien de temps.

Et approches-toi, pour que je t'embrasse! Nous sommes d'accord, ou presque, et nous avons mêmes sentiments et mêmes pensées. Après l'explication que je te donnerai sur le côté qui te paraît illogique, nous en serons même entièrement d'accord. Nous le sommes dès à présent sur la question *morales, moralités*. J'ai exagéré là, et si tu as trouvé ce côté faible c'est que ma vie d'aujourd'hui ne me permet pas de conserver mes manuscrits un ou deux ans, les revoir et puis les passer à l'imprimerie. Voici maintenant les dessous de ce travail et ma façon de voir.

Tu fus un ami critique accompli, quand tu remarques *l'inconséquence* de la conception de l'*Oncle Anghel* (dans la Mort). D'autre le remarqueront aussi et en seront moins amis que toi pour me le dire. Ceux-ci, je les laisserai sans réponse: « qu'ils se cassent la tête », comme l'a dit Rolland. A toi, qui trouve cette *inconséquence* si peu conforme à mon tempérement, et qui te demandes: où diable ai-je « puisé » cette manière de voir qui « jure avec la santé de ma nature, la vérité de mon observation », je t'en donnerai la clef.

Sachant, comme toi, que la vie « sauvage » se f ... de toute morale, et conscient, depuis longue date, quel monstre animal j'allais présenter aux hommes en *Cosma*, mais, d'un autre côté, — ne voulant pas présenter une espèce de « bête humaine », j'ai choisi précisement le paysan petit bourgeois, humain et généreux, *Oncle Anghel*, avec son illogisme, son inconséquence, son manque de rapport dans sa douleur et son désastre, *entièrement réels dans la vie orientale*, — pour qu'il serve de contrepoids à l'explosion d'une vie, laquelle, au lieu de donner raison à sa morale et faire d'Adrien *un garçon correct*, prouve justement le contraire et, par endroits, donne à réfléchir à l'homme *juste*. Car, il y a aussi une *justice :* la vie sauvage, elle peut bien être comme nous la voyons; et si nous l'admirons souvent, nous ne pouvons pas l'approuver toujours.

Il y a là un *leitmotiv* qui reviendra dans toute mon oeuvre, et c'est peut-être à cela que Rolland a fait allusion lorsqu'il m'a demandé un jour à Villeneuve, si je connais la musique, quand, sur ma réponse négative, il a dit avec étonnement: « Je remarque, cependant, des lois musicales dans votre oeuvre ». Je n'en sais rien. Je me soumets à ce que je sens.

Maintenant, ai-je réussi à faire dominer cette conception ? A ce qu'il paraît, non, du moment qu'elle ne s'est pas imposée à ta vue. Peut-être et c'est là tout mon espoir, — qu'elle s'imposera dans l'avenir, à mesure qu'on me connaîtra mieux par l'enchainement de l'oeuvre et voilà où je dois bien ouvrir les yeux en écrivant mon dernier volume des « Récits »: *Les Haïdoucs*. Comme je serais reconnaissant à l'ami qui voudra, guidé par cette indication, donner, dans un petit apperçu, la façon de voir et de juger mon oeuvre avant que de gros malentendus embrouillent les raisonnement et me mettent mal avec le lecteur intelligent!

Dans *Kyra*, également, le « dévergondage » stupéfiant de deux femmes et le vice du garçon narrateur, sont contrebalancés par l'humanité des personnages secondaires, (je veux dire: Stavro-Dragomir et Barba Yani). Là, il me semble avoir réussi à imposer ma conception, car, (laissant de côté les imbéciles qui croient que je ne fais que raconter ma vie), la meilleure critique, en partant de Rolland, s'est prononcée favorablement.

Mais combien dois-je t'être reconnaissant pour m'avoir soulagé du coté de *Cosma ! Là, j'ai voulu, le plus possible, réussir à rendre l'homme qui est cher à mon coeur.*

Tu dis qu'il n'est pas trop mal; tu parais même content; tu le mets plus haut que ça, à ce que je vois. Que les Dieux de la belle lecture me viennet en aide et qu'ils fassent partager à d'autre ton senti-

ment. Je me contenterai de les voir sentir *Cosma*, bien moins que toi, car j'ai grande peur d'entendre *Cosma* passer pour une élucubration d'homme malade, quand je ne le suis point! Amen.

J'aimerais maintenant savoir la date de la parution des épreuves, car, voilà, je veux faire une incursion en Roumanie.

Reçois, mon cher Bloch, ainsi qu'eta femme, nos plus sincères poignées de mains.

Ton frère,
PANAIT ISTRATI

Voici encore une preuve de ce que le temps opère sur l'oeuvre: j'ai remis en chantier *Sotir*, sur lequel tu avais fait des réserves. Et tout en voulant le traduire en roumain, je me suis apperçu quemon héros disait parfois le contraire de ma pensée.

Ainsi c'est grace à tes remarques si je n'ai pas à regretté aujourd'hui la publication d'un morceau qui ne répondait ni à ma propre pensée [*sic !*].

Qu'est-ce que c'est qu'une « mérigote »?

V

Masevaux, 29 august 1924

Dragul meu,

În sfîrșit, respir! Și las de-o parte aparatul de fotografiat, pe care-l ferchezuiam și-l puneam la punct, în așteptarea unui răspuns dezastruos ce m-ar fi îndepărtat de la scris, cine știe pentru cît timp.

Apropie-te ca să te îmbrățișez! Amîndoi sîntem de-acord, sau aproape; avem chiar aceleași sentimente și judecăți. După explicația ce-ți voi da referitor la ceea ce-ți apare ca nelogic, vom fi amîndoi, în întregime, de-aceeași părere. Chiar și sîntem, de pe acum, în ce privește problema *morale*, *moralități*. Eu am exagerat acolo și dacă această parte tu ai găsit-o slabă, ea se explică prin faptul că viața mea actuală nu-mi îngăduie să păstrez manuscrisele, un an sau doi, să le revăd și apoi să le trimit la tipografie. Și acum, iată dedesubturile acestei munci și felul meu de-a vedea.

Tu ai fost un critic-prieten desăvîrșit, remarcînd *inconsecvența* concepției lui Moș

11-XII-32.

Mon cher Istrati,

Je me suis vigueur depuis longtemps avec capitis deminutio, de ton caractère. Je me suis plus chagrinée par tes longs silences, je ne suis davantage étonnée par ta velléité de retour à l'amitié; je les suis incommensurables, je ne peux rien y celle. Mais je te connais mon affection et ton amitié sincèrement. Je ne t'en veux que de ce que tu as souffrir à Nadejette que j'aimais plus que moi-même, beaucoup plus que moi même, — et à Bobu et Jeanne — pour tes silences sincères, en profondeur et en fine, d'année en année. Pour le reste comme tu en savoir, de t'être pris ta sincère au rôle de

nous, pour nos élèves et pour nos nouvelles! Nous t'avons aimé pour les véritables qualités qui éclatent en toi, et que nous distinguons à travers les ressources sous-jacentes. Les qualités se sont essentielles, elles se retrouvent quand le vrai dieu t'a passé sur ses offrandes. Elles forment le vrai et cher Panait, modeste, généreux, fier, ardent, la mienne et pour tant si parfois, pour leur accompagnement trop brusque, j'ai cru saisir de masque le tiers sous la masque de fer,

C'est à toi véritable Panait que je suis attachée. C'est à toi que j'ai écrit si fidèlement mon cœur maximum. Le vieux fut l'autre que j'embrasse, c'est toi. Mais c'est à l'un et à l'autre que, de fond du cœur, je souhaite la guérison, la beauté, la vigueur, et la mission de malheur qui ait n'a mais ou y renoncer.

Ton fidèle, Jean Richard Bloch.

Anghel (despre Moarte)[7]. De asemeni, şi alţii o vor remarca, dar nu vor fi prieteni atît de buni, ca tine, ca să mi-o spună. Pe aceştia-i voi lăsa fără răspuns; « să-şi spargă capul », cum a spus Rolland. Ţie, însă, îţi voi da cheia, fiindcă găseşti această inconsecvenţă prea puţin potrivită cu temperamentul meu şi te întrebi: de unde dracu am « scos » acest fel de-a vedea care nu se « potriveşte cu sănătatea firii mele, cu adevărul spiritului meu de observaţie ».

Ştiind, ca şi tine, că vieţii « sălbatece » îi pasă prea puţin de orice morală, şi conştient de multă vreme ce animal monstru aveam să prezint oamenilor, în *Cosma*, iar pe de altă parte, nevrînd să prezint o « bestie umană », am ales înadins pe ţăranul mic-burghez, omenos şi generos, care e Moş Anghel. Cu lipsa de logică şi inconsecvenţa sa, cu lipsa de raport în durerea şi dezastrul său, — *în întregime reale în viaţa orientală*, — el slujeşte drept contragreutate la explozia unei vieţi, care, în loc să dea dreptate moralei sale şi să facă din Adrian un *băiat corect*, demonstrează tocmai contrariul şi pe-alocuri dă de gîndit la *omul drept*. Căci există de asemenea o *dreptate:* viaţa sălbatecă poate fi aşa cum o vedem; iar dacă o admirăm adesea, nu înseamnă că o aprobăm întotdeauna.

Se află acolo un *leit-motiv*, ce va reveni în toată opera mea şi poate că la el a făcut aluzie Rolland, cînd m-a întrebat într-o zi la Villeneuve [8], dacă îmi este cunoscută muzica. La răspunsul meu negativ, el mi-a spus cu uimire: « Totuşi, remarc în opera dumitale existenţa unor legi muzicale ».

Eu nu-mi dau seama. Mă supun numai la ceea ce simt.

Acum, mă-ntreb, reuşit-am ca această concepţie să fie dominantă? Aparent, nu!, de vreme ce n-ai remarcat-o. Nădăjduiesc că ea se va impune în viitor, pe măsură ce — prin înlănţuirea operei — voi fi cunoscut mai bine. Iată unde trebuie să deschid bine ochii, scriind *Haiducii*, care încheie seria *Povestirilor*. Aş fi recunoscător acelui prieten, care ar vrea — ghidat de această indicaţie — să-mi dea într-o mică sinteză, cum vede şi judecă opera mea, înainte ca mari înţelegeri greşite să-mi încurce judecăţile, punîndu-mă rău cu cititorul inteligent!

De asemenea, în *Chira*, uluitoarea « destrăbălare » a celor doi şi viciul personajului care povesteşte, sînt contrabalansate de omenia personagiilor secundare (Stavru — Dragomir şi Barba Iani). Aici, mi se pare că am reuşit să-mi impun concepţia, de vreme ce (lăsîndu-i deoparte pe imbecilii care cred că eu *îmi* povestesc viaţa), cei mai buni critici, începînd cu Rolland s-au pronunţat favorabil.

Dar cît îţi sînt de recunoscător, că m-ai făcut să răsuflu uşurat cu *Cosma! Acolo, am vrut să reuşesc cît mai bine, în a reda tipul de om scump inimii mele.*

Tu spui că n-a ieşit rău; îmi pari chiar mulţumit, ba îl situezi mai sus decît îl văd eu. Fie ca dumnezeii literelor să-mi vină în ajutor, împărtăşind şi altora părerea ta.

Mă voi mulţumi să-i văd iubindu-l pe Cosma, chiar mai puţin decît tine, deoarece tare mi-e teamă să aud că a fost taxat drept o elucrubraţie de om bolnav, mai ales că nici nu sînt! Amin.

Aş dori să ştiu acum data apariţiei corecturilor, deoarece sînt pe punctul de-a pleca în România.

Te rog să primeşti, dragul meu Bloch, atît tu cît şi nevasta ta, strîngerile noastre de mînă, cele mai sincere.

Al tău frate,

PANAIT ISTRATI

---

[7] «Jean-Richard Bloch este foarte entuziasmat de *Cosma*, — mai puţin însă de *Moartea lui Moş Anghel* [...] Nu sînt de părerea lui Jean-Richard. Admir foarte mult *Moartea lui Moş Anghel* [...] este grandioasă. Singura mică observaţie pe care aş risca-o: stilul acestui muribund e puţin prea şlefuit; trebuie revăzut » (*Romain Rolland*, extrase din scrisorile datate 10 septembrie şi 6 decembrie 1924).

[8] În timpul primei întîlniri cu Rolland (octombrie-noiembrie 1922).

— Iată încă o dovadă despre cum operează timpul asupra operei: l-am repus în lucru pe *Sotir*[9], asupra căruia aveai unele rezerve. Şi voind să-l traduc în româneşte, mi-am dat seama că uneori eroul meu exprima contrariul gîndirii mele.

Astfel, datorită observaţiilor tale, astăzi nu-mi pare rău că n-am publicat o bucată ce nu corespundea nici gîndirii mele.

Ce este « une mérigote »?

VI

Masevaux, le 4 septembre 1924

Cher Bloch,

Excuse-moi que je t'embête avec des riens, mais je ne sais pas à qui demander un avis compétent sur l'attitude que je dois prendre devant toute cette paperasse. Qui est Léo Poldès et son *Faubourg? Qu' est-ce qu'il y a de sérieux là-dedans? Que dois-je repondre?*

Veux-tu me renseigner, cher ami? Je ne comprends pas la phrase que j'ai souligné dans sa lettre, ni de *quel ordre du jour* il s'agit dans l'*Invitation*. Je n'aime pas les gens qui ont si peu de respect pour les autres qu'ils écrivent avec le pied gauche leurs lettres.

Affectueusement, votre

PANAIT ISTRATI

Ci-joint, un photo.
Dans ta réponse, tu me mettras la paperasse, pas?

VI

Masevaux, 4 septembrie 1924

Dragă Bloch,

Iartă-mă că te sîcîi cu nimicuri, dar nu ştiu cui să cer o părere competentă despre cum să mă descurc în valul de hîrtii ce mă asaltează. Cine e Léo Poldès şi al său *Faubourg*? E ceva serios aici? Ce să-i răspund?

Vrei să mă lămureşti, dragul meu prieten? Nu pricep fraza subliniată, din scrisoarea lui, nici despre ce ordine de zi e vorba în «invitaţie». Nu-mi plac oamenii, care-şi disprețuiesc corespondenţii, scriindu-şi scrisorile cu picioarele.

Cu prietenie

Al vostru

PANAIT ISTRATI

— Alăturat, o fotografie.

— Odată cu răspunsul tău, te rog să-mi restitui şi scrisoarea cu pricina.

VII

Masevaux, le 22 septembre 1924

Mon bon ami,

Voici deux récits qui aideront à former le petit volume: *Codine*, volume que tu feras paraître quand tu voudras. Et maintenant, écoute ce que je vais te dire:

1. Le volume *Codine* ne fait pas partie de la série *Récits de* etc ... *Il est unique* et portera en haut le premier titre de: *Enfance d'Adrien Z[ograffi]*. Les trois récits ne se suivent pas, n'ont pas de rapport

[9] În franţuzeşte, *Sotir* apare în volumul *Pescuitorul de bureţi*, „Rieder", 1930. (Prima versiune a fost scrisă în ianuarie 1922 şi face parte din « volumul primitiv » de 406 pagini, trimis lui Rolland în toamna aceluiaşi an).

entre eux, comme les autres, sont absolument indépendants, mais comme ils ont trait à l'enfance du héros permanent, nous devons en composant le volume, prendre l'âge d'*Adrien* comme ordre d'arrangement. Ainsi, il s'ouvrira avec le récit *Une nuit dans les marais* (Adrien est un enfant, âge indéfini); au milieu, *Codin* (Adrien a 12 ans), et il finira avec *Kir Nicolas* (quand ... l'important personnage a 14 ans).

2. Si tu peux, j'aimerais que ces deux récits paraissent: un dans „*Europe*", et aussi vite que cela se peut; l'autre à ta disposition, où tu voudras, qui te le demanderas. (J'ai entendu parler de *Demain*). Naturellement, c'est encore toi qui te chargeras de ... «laver les diamants». (Les faire taper à la machine pour dehors de Rieder).

3 Annoncer dans *Oncle Anghel:*

À paraître incessamment: (si c'est inces.)

Enfance d'Adrien Zograffi: CODINE

En préparation: LES HAIDOUCS (plus Les Haïdoucks)

Voilà, mon ami. Ne m'en voudras-tu vraiment pas, que je te parle comme à ... mon secrétaire? Qu'est-ce que tu veux? Je t'ai supplié de dire publiquement ce que tu fais. Tu te refuses noblement: je n'insiste pas. Mais sache que je suis loin de pouvoir me passer de ton aide, et je ne sais quoi penser de ton affirmation que je fais des progrès de langue «à pas de géant», sachant que précisément en ces moments, (et aussi à l'avenir) *j'écris dans deux langues à la fois et mal dans les deux.* Je serai même obligé de traduire en roumain mes récits, car la traduction de *Kyra* est une ordure. Et je suis à bout de forces, exténué, presque malade. Cet été j'ai écrit tout un volume, en roumain, bataille littérairo-politique: toutes les semaines, une demie page et une page de gros journal-revue. En plus, une correspondance toujours croissante. Je me tuerai pour „Rieder", pour Rosenthal et pour le roi de Prusse. Et je ne veux pas, nom de Dieu! C'est pourquoi je dois filer d'ici directement à Nice, à la photo, à l'air, à la liberté. J'en ai marre de cette paperasse.

Je te prie, en lisant mes griffonages, d'être indulgent: je ne pense pas toujours à des ascensions sur des Mont-Blanc. Je n'essaie même pas. Et si quelqu'un découvre parfois de soi-disant «chefs-d'oeuvres», sache que je n'y suis pour rien. Tout ce dont je me rends compte, c'est que parfois je dois monter sur une côte dure. (Elle s'en impose et je l'accepte. Ainsi *Kyra* (centre), *Codine*, *Cosma*. Ces côtes je les monte jouyeusement quoiqu'en route il m'arrive d'avoir de gros maux de ventre.

Une dernière chose: j'ai complétement embrouillé les épreuves de *l'Oncle Anghel*. Je ne comprends pas encore bien l'arbitraire de la nouvelle ponctuation des dialogues. C'est une vraie anarchie. Je ne sais plus qui parle. Aussi, il faudra tout revoir de près. Puis, est-ce qu'on dit «... et qu'il perpétué le nom de Samourakis?» — «... le cercle, qu'il *le* prit dans ses mains»; et autres encore. Que le diable les emportes!

Je t'embrasse et salue ta femme.

PANAIT ISTRATI

— Une proposition: Puisque tu aimes tant *Cosma*, voudrais-tu en accepter le manuscrit de ce chapitre? Je te l'offre de tout coeur, en y ajoutant la plus belle dédicace, comme j'ai déjà fait avec *Kyra* (le centre) en possession de Romain Rolland, et le chapitre *Oncle Anghel*, chez Masereel, — les deux amis me les ayant demandés.

Tout mes manuscrits sont à exemplaires unique.

— Une correction: transforme dans le récit *Une nuit* (*dans les marais*), le mot «boyard» en *boiar* (si tu le crois nécessaire).

— J'aimerai que tu y laisse tel qu'il est le baragouinage du Turc, dans *Une nuit dans les marais.*

— Lance-moi un mot accusant réception, pour que j'y sois tranquille. *Ex.* [*emplaire*] *unique!*

VII

Masevaux, 22 septembrie 1924

Bunul meu prieten,

Iată două povestiri, care te vor ajuta să alcătuieşti micul volum *Codin*, pe care-l vei publica cînd vei voi. Şi-acum, ascultă-mă ce vreau să-ţi spun:

1. Volumul *Codin* nu face parte din seria *Povestirilor* etc... El este de-sine-stătător şi va avea deasupra titlului: *Copilăria lui Adrian Z[ografi].*

Cele trei povestiri nu se continuă, n-au nici o legătură între ele, ca celelalte, sînt absolut independente; dar cum au legătură cu copilăria lui Adrian Zografi, trebuie ţinut seama de vîrsta lui, la stabilirea ordinii povestirilor ce alcătuiesc acest volum. Astfel, el se deschide cu: *O noapte în bălţi* [10] (Adrian este copil, vîrstă nedefinită); la mijloc: *Codin* (Adrian are 12 ani) şi se termină cu *Kir Nicola* (Cînd... importantul personaj are 14 ani).

2. Mi-ar plăcea, dacă poţi, ca aceste două povestiri să apară: una în „*Europe*", cît mai repede cu putinţă; cealaltă, la dispoziţia ta, unde-i vrea, cui ţi-o cere. (Am auzit vorbindu-se de revista „*Demain*". Bineînţeles, tot tu vei fi cel care se va însărcina cu ... « spălarea diamantelor ». Să le dai la dactilografiat pentru a fi utilizate în afara editurii Rieder).

3. Să se anunţe în *Moş Anghel:*

Apare în curînd: (dacă într-adevăr e aşa)
Copilăria lui Adrian Zografi: **Codin**
În pregătire: **Haiducii**

Asta-i totul, prietene. Să nu-mi porţi pică, fiindcă îţi vorbesc ca... secretarului meu. Ce vrei? Te-am rugat să anunţi, public, munca pe care o faci. Tu refuzi, cu noblеţe. Eu nu insist. Dar află că nu mă pot lipsi de ajutorul tău, şi nu ştiu ce să cred despre afirmaţia ta că fac progrese « cu paşi de uriaş » în limba franceză; eu ştiu că în prezent (de asemeni şi în viitor) scriu simultan în două limbi şi prost în amîndouă.

Voi fi chiar obligat să-mi traduc povestirile în româneşte, deoarece traducerea *Chirei* este o murdărie.

Mă aflu la capătul forţelor, extenuat, aproape bolnav. În vara aceasta, am scris un întreg volum în româneşte, plus bătălie literar-politică: în fiece săptămînă, o jumătate de pagină — o pagină întreagă de revistă, format mare, de ziar.[11] În plus, o corespondenţă tot mai voluminoasă. Îmi voi da sufletul pentru Rieder, pentru Rosenthal şi pentru daiboje. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu vreau! Iată de ce o şterg, de-aici, direct la Nisa, la fotografia ambulantă, la aer, la libertate. Sînt sătul pînă-n gît de hîrtia scrisă.

Te rog să fii indulgent, cînd citeşti mîzgălelile mele. Nu pot escalada totdeauna Mont-Blanc. Nici nu încerc. Şi dacă cineva descoperă, uneori, aşa-zise « capodopere », află că eu n-am nici o vină. Tot ceea ce îmi pot da seama, e că uneori trebuie să urc un drum greu. El este inevitabil şi-l accept. Astfel: *Chira* (în centru), *Codin*, *Cosma*. Aceste drumuri le urc vesel, deşi mi se întîmplă să am dureri mari în burtă.

Un ultim lucru: am încurcat complet corecturile la *Moş Anghel*. Nu înţeleg deloc arbitrarul noii punctuaţii a dialogurilor. E o adevărată anarhie. Nu mai ştiu cine vorbeşte. Aşa că, totul trebuie revăzut îndeaproape. Cîteva exemple: « ...şi că el *perpetuează* numele de Samurakis »? « ...cercul pe care-l luă în mînile sale ». Şi atîtea altele. Să le ia dracul!

Te îmbrăţişez, salutări soţiei tale

PANAIT ISTRATI

— Mi-ar plăcea să lăşi întocmai blodogoreala turcului în *O noapte în bălţi*.

— Pentru că-l iubeşti într-atît pe *Cosma*, ai vrea să primeşti manuscrisul acestui capitol? Ţi-l dăruiesc, din toată inima, adăogîndu-i şi cea mai frumoasă dedicaţie, cum am procedat cu *Chira*, în posesia lui Romain Rolland, şi cu capitolul *Moş Anghel*, aflat la Masereel, — amîndoi prietenii cerîndu-mi-le.

Toate manuscrisele mele sînt exemplare unice (nu am copii).

O corectură: schimbă în povestirea *O noapte în bălţi*, cuvîntul « boyard » cu *boiar* (dacă o crezi necesar).

— Anunţă-mă dacă ai primit cartea, ca să fiu liniştit. *Ex[emplar] unic!*

[10] *O noapte în bălţi* apare în „*La Nouvelle Revue Française*", din 1 martie 1926. Aflat în sanatoriul din Montann-sur-Sierra, Istrati scrie la 15 noiembrie 1926: *Post-scriptum la O noapte în bălţi* care apare în „*Europe*", după moartea sa (numărul din 15 noiembrie 1935); *Codin* apare în „*Revue européene*" (1 martie — 1 mai 1924), iar *Kir Nicola*, numai în vol. *Codin*, editura Rieder, 1926.

[11] Volumul *Trecut şi viitor*, apărut la editura „Renaşterea", 1925. Încă din anul 1924, colaborează săptămînal la „*Adevărul literar şi artistic*", unde apar: povestirile *Pescuitorul de bureţi*, *Sotir*; articole polemice *(Scrisori deschise, adresate domnilor N. Iorga şi Al. Cazaban)*, răspunzînd unor atacuri duşmănoase de denigrare a operei; un articol despre Mihai Eminescu *(Între Neam şi Umanitate)*, care provoacă unele proteste neîntemeiate; articole evocative şi autobiografice *(Samoilă Petrov, Cîtind pe Gala Galaction)* etc. *Chira Chiralina* apăruse în editura „Adevărul", « traducere anonimă », cu grave greşeli de limbă, semnalate de autor. (Vezi *Moş Anghel*, editura „Renaşterea", 1925.)

N. KAZANTZAKIS

Evocîndu-l pe Panait ISTRATI

Nikos Kazantzakis împreună cu Pericle Martinescu și Anton Mystakidis, pe insula Egina (1937)

ÎN CURSUL ANULUI 1932, STUDENT FIIND și asiduu cititor al bibliotecii Facultății de litere și filosofie din București, mi-a căzut în mînă o revistă franceză *(„Revue des Vivants")*, în care era publicat, în două numere consecutive, romanul *Toda-Raba* de Nicolai Kazan. Înregistram pentru întîia oară numele acestui scriitor, absolut necunoscut mie, care nu-mi spunea nimic în momentul acela, dar povestirea semnată de el m-a electrizat atunci — acesta e cuvîntul! — de la primele sale rînduri. Era o narațiune de vreo 200 de pagini, greu de încadrat într-un gen literar — putînd fi privită ca roman, reportaj, poem sau confesiune — și avînd ca temă o vizită în Uniunea Sovietică în anul 1927, la sărbătorirea primului deceniu de la Marea Revoluție. O carte «profetică și vizionară, lucidă și sîngerîndă», a cărei lectură mă răvășise atît de tare încît, ca să mă eliberez de efectele unui șoc atît de puternic, m-am hotărît s-o traduc.

Datorită unei întîmplări, — aș spune providențiale — manuscrisul traducerii mele a ajuns, în 1934, în mîinile lui Panait Istrati. Cînd a văzut această traducere a unei cărți despre care el știa că a fost scrisă, dar pe care încă n-o citise, Istrati nu și-a putut stăpîni o exclamație de surprindere și bucurie. Avea și de ce! Unul din personajele romanului *Toda-Raba* (Azad) era el însuși, Panait Istrati. Autorul cărții, pe adevăratul său nume Nikos Kazantzakis, era unul dintre prietenii lui cei mai buni din acea vreme, iar povestirea nu era altceva decît relatarea lungii călătorii pe care ei doi, Istrati și Kazantzakis, o făcuseră în 1927—1928, prin U.R.S.S. Bineînțeles, Istrati a ținut să-l cunoască numaidecît pe autorul traducerii și, astfel, într-o frumoasă după-amiază din primăvara lui 1934, mă aflam lîngă patul lui de suferință din micul apartament de pe strada Paleologu. Mi-a vorbit cu un entuziasm înflăcărat despre Kazantzakis, despre «marele lui spirit», despre prietenia lor «frățească», în așa fel încît am devenit un admirator și mai fervent al lui... Kazan. Peste un an, în aprilie 1935, Istrati s-a stins din viață, fiind condus, cu un cortegiu simplu dar impunător prin aspectul lui folcloric, la locul de veci de la cimitirul Belu.

În anul 1937, la invitația prietenului și colegului meu de facultate, Anton Mystakidis, el însuși poet și rafinat om de cultură, care, după terminarea studiilor universitare în București, se stabilise la Atena, am avut prilejul să fac o călătorie în Grecia. Primul meu gînd, ajungînd acolo, era să-l caut și să-l cunosc pe Kazantzakis.

La două zile după sosirea la Atena, am şi pornit, împreună cu Anton Mystakidis, spre insula Egina, nu departe de Pireu (trei ore cu vaporul), unde ştiam că locuieşte omul pentru care nutream o consideraţie deosebită. Am avut norocul să-l găsim acasă, căci tocmai atunci se întorsese dintr-una din lungile lui călătorii peste mări şi ţări. Era împreună cu noua şi tînăra lui soţie, Eleni Samios, scriitoare şi ea, care chiar lucra în perioada aceea la o carte despre Panait Istrati.

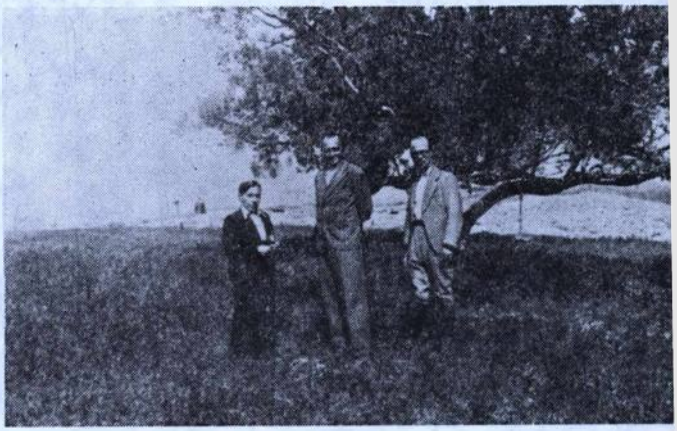
Bucuria întîlnirii a fost deopotrivă de vie pentru ambele părţi: noi eram emoţionaţi că ne aflam în faţa soţilor Kazantzakis, dînşii erau încîntaţi să aibă nişte oaspeţi care veneau din România, care-l văzuseră pe Istrati şi le puteau aduce veşti despre ultimele episoade — necunoscute de ei — din agitata viaţă a ilustrului răzvrătit. Am rămas la Egina două zile, vorbind tot timpul numai despre «Panaitaki».

Soţii Kazantzakis locuiau într-o căsuţă albă, în stil cubist, solitară şi cochetă, construită de curînd pe ţărmul mării, într-un colţ arid şi pietros al Eginei, colţ care mie îmi amintea foarte insistent de austerele ţărmuri dobrogene din acel timp. Priveliştea era însă magnifică. Din biroul lui Kazantzakis se zăreau, spre apus, siluetele Peloponezului şi ale Salaminei, încărcate de imagini şi viziuni evocatoare, ce puteau provoca pînă şi spiritul cel mai puţin inventiv. Amfitrionii noştri erau două personalităţi de înalt nivel intelectual, de o rară calitate morală, devotaţi pînă la fanatism vocaţiei literare, fiind în acelaşi timp două exemplare umane a căror prezenţă avea darul de a seduce şi de a crea rapid un climat de afecţiune şi încredere. În ciuda diferenţei de vîrstă (Kazantzakis era cu aproape treizeci de ani mai mare ca noi), ne-am ataşat unii de alţii, animaţi de sentimente de prietenie sincere şi durabile, ce ne-au îngăduit să continuăm convorbirile de la Egina printr-un cald dialog epistolar, desfăşurat ulterior pe parcursul mai multor ani.

Dar războiul din 1940—1945, precum şi evenimentele ce i-au urmat, au întrerupt acest dialog. Multă vreme n-am mai ştiut nimic despre soţii Kazantzakis. Tîrziu, am aflat că ei s-au expatriat, că s-au stabilit în Franţa (la Antibes), iar Kazantzakis devenise scriitorul de faimă mondială, datorită, în special, romanelor scrise în perioada postbelică.

În anul 1957 am putut relua corespondenţa cu ei. Din nefericire însă, în acelaşi an, Nikos Kazantzakis, victima unui «păcătos de vaccin» a decedat într-o clinică din Freiburg, pe cînd se întorcea din China, la vîrsta de 73 de ani. N-a mai apucat să răspundă scrisorii pe care i-o trimisesem eu, în schimb, Eleni Kazantzakis mi-a scris în numele lui.

Am purtat cu dînsa o corespondenţă activă şi permanentă, referitoare fie la Panait Istrati, fie la Kazantzakis, cărora le-a păstrat totdeauna o adîncă devoţiune. Iată, de pildă, ce-mi scria Eleni Samios — Kazantzakis din Egina, la 3 noiembrie 1937, referitor la tratativele sale cu editorii parizieni, în vederea publicării unor noi ediţii ale cărţilor lui Panait Istrati. Relatînd vizita la „Rieder," arăta: «mi-am dat seama că ne e absolut închis, preferînd dubla moarte a acestui scriitor ce iubea adevărul mai mult decît orice succes — pecuniar sau altfel.

Îmi mai rămînea să încerc terenul la „Grasset".

Din nefericire şi acolo m-am găsit în faţa unor duşmani, a unor amoruri proprii rănite, a unei atmosfere de politică măruntă, ostilă lui Istrati.

Se pare (subliniez, căci nu sînt deloc sigură) că Panait a manevrat, avînd o mare nevoie de bani, ca să se ducă în Japonia şi în China, pe seama lui Grasset, cu un alt mare editor parizian. Grasset ţinea la afacere, el a pus beţe în roate, călătoria a rămas baltă şi acest magnific Mecena, pe jumătate nebun, este acum în tabăra duşmanilor personali ai lui Panait.

Descurajată, m-am gîndit atunci că dacă cei doi editori ai lui Panait din Franţa fac front comun pentru a-l înăbuşi, pentru a-l lăsa să moară a doua oară, nouă, adevăraţilor lui prieteni, nu ne mai rămîne decît să luptăm în altă

țară, deschizînd drumul, apoi să ne întoarcem în Franța.

Scriitorul francez Henri Poulaille mi-a promis totuși că va încerca să facă să apară cîteva fragmente din cartea mea în diferite reviste. Victor Serge, pe care l-am văzut, mi-a oferit o foarte frumoasă poezie a lui, închinată lui Panait , pe care am putea-o publica la începutul cărții. Și el e de aceeași părere cu mine. Publicul îl iubește și i-a rămas credincios lui Istrati. Editorii, vînduți sau din mici rațiuni personale, nu doresc succesul lui postum. Îl abandonează și au fost primii pentru care el e pur și simplu mort. Să nu credeți asta. Am cercetat buchiniștii, acolo unde veți găsi pentru cinci parale toate cărțile nevîndute. N-am găsit nimic de Istrati! Ceea ce înseamnă că acești prieteni-cititori îl iubesc mereu și-i acordă un loc de onoare în bibliotecile lor [...] ».

Din lotul de scrisori primite de la Nikos Kazantzakis și de la Eleni N. Kazantzakis încredințez revistei „*Manuscriptum*" cîteva dintre ele, considerînd că acestea ar putea prezenta oarecare interes, privite din unghiul relațiilor strict literare.

Pericle MARTINESCU

[Carte poștală]

I

Mr. Pericle Martinescu
Athènes

Egine, 21—3—37

Monsieur et cher ami!
Je vous envoie la lettre promise[1]. Soyez heureux pendant votre séjour en Crète et ne m'oubliez pas; ce serait une vraie joie pour moi de vous revoir!

N. KAZAN

I

Egina, 21—3—37

Domnule și drag prieten!
Vă trimit scrisoarea făgăduită. Fiți fericit în timpul ședерii dumneavoastră în Creta și nu mă uitați. Va fi o adevărată bucurie pentru mine să vă revăd.

N. KAZAN

[Scrisoare în plic]

II

Mr. Pericle Martinescu
Str. Masaryk 27
Bucarest I
Romania

Egine, 17 mai 1937

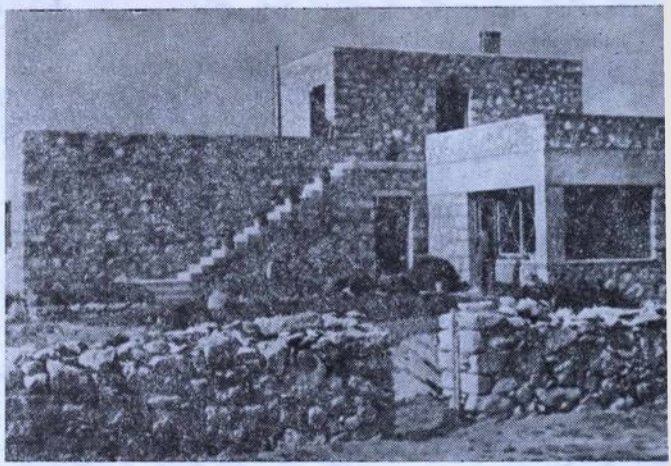
Cher M. Martinescu!
Votre lettre m'a causé une vive joie et les chers souvenirs de Panait que vous avez eu la tendre attention de m'envoyer m'ont profondément ému. Je les garderai comme des reliques, sa photo surtout sur le lit de la mort. J'en remercie infiniment aussi Margareta Istrati.

---

[1] O scrisoare de recomandare către un cumnat al lui din Creta, poetul Elefterios Alexiu, care ne-a primit foarte îndatoritor la Heraklion.

Eléni vous est reconnaissante du testament politique de Panaït et des informations que vous nous donnez sur la dernière phase de sa vie. Malheureusement je ne peux pas lire ses écrits en roumain — mais, à la première occasion, je tâcherai d'apprendre un peux votre langue à la mémoire de Panaït. Eléni, aussitôt que son livre[2] est publié, se fera une joie en vous l'envoyant; il est déjà écrit, très simple,très humain et vivant et avec perspicacité et tendresse. Elle pourrait même vous envoyer une copie dactylographiée, dans l'espoir que se trouvera un éditeur roumain qui voudrait le publier.

Je serais vraiment heureux si Toda-Raba paraissait en roumain. Ces jours-ci paraît en espagnol et je viens de recevoir sa traduction en hollandais. Je commence à aimer ce livre lucide et sanglant, puisque vous et quelques autres que j'estime, l'aiment.

Casa lui Kazantzakis aflată în construcție pe insula Egina în perioada la care se referă corespondența.

Je suis vraiment heureux d'avoir fait votre connaissance. Je crois toujours que vous êtes un «homme»— je veux dire un organisme mystérieux qui pense avec clarté et sent avec profondeur et tendresse. Toutes ces qualités — qui se réunissent si rarement — sont pour moi indispensables pour la formation de l'homme.

La Grèce, oui, est belle, la Roumanie est belle, la moindre parcelle de la Terre est belle. Je ne peux jamais me rassasier en la voyant. Nos cinq sens sont si merveilleusement adaptés à ce jeu infini de la lumière et de l'ombre. Toutes les fois que j'ouvre, le matin, les yeux, je réprime difficilement les larmes de l'émerveillement et de la joie. Les femmes, les fruits, la musique, quelles inventions géniales. Savourons-les très lentement et avec reconnaissance. Reconnaissance envers qui? Envers le hasard qui nous a fait naître.

Au revoir, cher ami, en Roumanie, ou bien en Grèce encore une fois!

N. KAZANTZAKIS

II

Egina, 17 mai 1937

Dragă domnule Martinescu,

Scrisoarea dumneavoastră mi-a produs o vie bucurie și prețioasele amintiri despre Panait, pe care ați avut delicata atenție de a mi le trimite, m-au emoționat profund. Le voi păstra ca pe niște relicve, mai ales fotografia lui pe patul morții. Îi mulțumesc mult, de asemeni, Margaretei Istrati.

---

[2] Despre cartea la care lucra în acel moment, îmi scria, la 25 iunie 1937, din Egina, Eleni Samios însăși: «Am întîrziat într-adevăr să vă mulțumesc pentru scrisoarea și documentele atît de triste și de prețioase pe care ați avut bunătatea să mi le trimiteți. Grație dumneavoastră, am putut să închei lucrarea mea și v-o expediez astăzi, în speranța că o veți iubi și o veți socoti demnă de scumpul și marele nostru dispărut.

Vă rog să-i mulțumiți din partea mea d-nei Istrati, care a avut bunătatea de a-mi da această fotografie atît de frumoasă și impresionantă. Kazan a încadrat-o și o veți putea vedea de acum încolo la locul de onoare în camera lui de lucru.

Titlul operei mele va fi: *Un an în U.R.S.S. cu Panait Istrati*, Motto (pe prima pagină): «O, Rusie, m-ai dat gata, dar te iubesc! Panait Istrati».

Cît despre celelalte chestiuni privind traducerea și publicarea acestei cărți în România, vă dau toată libertatea și vă rog să luați inițiativa necesară. Personal, aș fi mulțumită să primesc o sumă echivalentă cu 2 000 franci francezi și să cedez toate drepturile mele asupra traducerii și publicării în România [...]».

Eleni vă este recunoscătoare pentru testamentul politic al lui Panait și pentru informațiile pe care ni le dați despre ultima fază a vieții lui. Din păcate, nu pot să citesc textele în românește — dar, cu prima ocazie, voi încerca să învăț puțin limba dumneavoastră, în amintirea lui Panait.

Eleni, de îndată ce cartea sa va fi publicată, își va face o plăcere timițîndu-v-o; ea e acum scrisă, foarte simplă, foarte umană, vie și cu înțelegere și dragoste. Ar putea chiar să vă trimită o copie dactilografiată, în speranța că se va găsi un editor român care ar vrea s-o publice.

Aș fi cu adevărat fericit dacă *Toda-Raba* ar apărea în românește. Zilele astea apare în spaniolă și am primit traducerea sa în olandeză. Încep să iubesc această carte lucidă și sîngerîndă, fiindcă dumneavoastră și alții ca dumneavoastră, pe care-i stimez, o iubesc.

Sînt într-adevăr fericit de a vă fi cunoscut. Cred că sînteți un « om » — vreau să spun un organism misterios care gîndește cu claritate și simte cu profunditate și gingășie. Toate aceste calități — care se reunesc așa de rar — sînt pentru mine indispensabile pentru formarea «omului ».

Grecia, da, e frumoasă, România e frumoasă, cea mai mică parcelă a Pămîntului e frumoasă. Nu pot niciodată să mă satur privind-o. Cele cinci simțuri ale noastre sînt atît de minunat adaptate la acest joc nesfîrșit de lumină și umbră. De cîte ori deschid dimineața ochii, îmi stăpînesc cu greu lacrimile de uimire și de bucurie. Femeile, fructele, muzica, ce născociri geniale! Să le savurăm pe încetul și cu recunoștință. Recunoștință față de cine? Față de hazardul care a făcut să ne naștem.

La revedere, drag prieten, în România, sau în Grecia încă o dată.

N. KAZANTZAKIS

III

[Carte poștală ilustrată]

Egine, 21—7—37

Cher ami!

Je vous remercie de votre lettre où j'ai respiré avec délices le sentiment pannique que vous donne le printemps roumain. Vous recevrez le livre d'Eléni sur Istrati, il me paraît très humain, très émouvant et nous avons, en le lisant, versé des larmes amères sur notre cher, cher Panaitaki[3].

---

[3] După mai bine de 25 de ani, Eleni Kazantzakis îmi scria de la Geneva (15 noiembrie 1963) cu aceeași căldură și dragoste despre Panait Istrati: « Nikos îl iubea pe Panait, și Panait îl iubea pe Nikos; asta e esențialul.

Espérons qu'il trouvera un éditeur chez vous et des amis.

Saluez-moi, je vous prie, M. Mystakidis. J'espère toujours vous revoir encore une fois, tous les deux, en Grèce et chez moi. Nous sommes maintenant dans la nouvelle maison et toute la mer d'Egée entre par les grandes fenêtres.

Bien à vous

N. KAZAN

III

Drag prieten,
Vă mulţumesc pentru scrisoarea dumneavoastră, în care am respirat cu plăcere sentimentul pannic pe care vi-l dă primăvara românească.

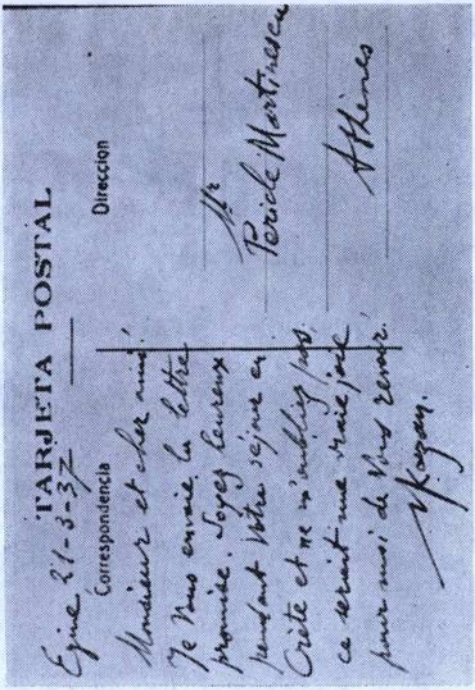
Veţi primi cartea lui Eleni despre Istrati; ea mi se pare foarte omenească, foarte emoţionantă şi, citind-o împreună, am vărsat lacrimi amare pentru al nostru scump, scump Panaitaki.

Sperăm că va găsi un editor la dumneavoastră şi prieteni.

Salutaţi-l, vă rog, din partea mea, pe dl. Mystakidis. Sper să vă revăd încă o dată, pe amîndoi, în Grecia şi la mine. Acum ne aflăm în noua noastră casă şi toată marea Egee intră prin ferestrele mari.

Al dumneavoastră,

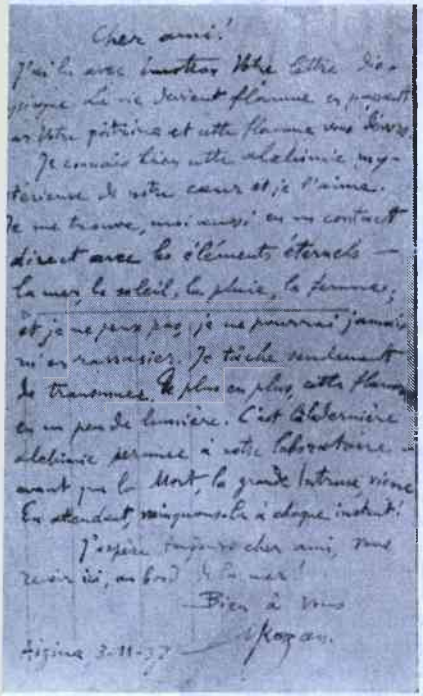
N. KAZAN

Cît despre Alexis Zorba, e un personaj real, care se numea George Zorbas şi pe care Nikos l-a iubit şi stimat mult; el era aşa cum l-a descris Nikos în cartea lui, atît doar că nu cînta din santuri, cînta, cred, la mandolină sau la ghitară. Dar, aveţi şi dumneavoastră dreptate găsind că Zorba seamănă în mod ciudat cu Panait. Dacă n-ar fi semănat astfel cu acest om pe care Nikos îl iubea şi-l admira, şi care ieşea direct din pămînt şi pe care nici o civilizaţie nu reuşea să-l domine, el nu l-ar fi iubit astfel pe Panait, acest fiu al naturii, care înainte de toate era un om revoluţionar, şi bun, şi generos, şi un foarte mare scriitor, şi poate mai puţin un ginditor...

Atunci cînd am scris cartea despre Panait, *Adevărata tragedie a lui Panait Istrati*, care a apărut numai în Chile, la „Encilla", nimeni în Franţa nu voia să mai editeze operele lui Panait Istrati, nici lucrări despre el; e foarte trist să o spun, dar cei mai buni editori ai lui erau, cred eu, supăraţi din cauză că Panait, scriind cartea lui *Vers l'autre flamme* (care, după cum ştiţi probabil, a fost scrisă de Victor Serge, iar Panait n-a scris decît volumul al treilea*), deci la apariţia acestei cărţi toate bătrînele

Cher ami!
J'ai lu avec émotion votre lettre dionysiaque. La vie devient flamme en passant par votre poitrine et cette flamme vous dévore.
Je connais bien cette alchimie mystérieuse de votre cœur et je l'aime. Je me trouve, moi aussi, en un contact direct avec les éléments éternels — la mer, le soleil, la pluie, la femme; et je ne peux pas, je ne pourrai jamais m'en rassasier. Je tâche seulement de transmuer, de plus en plus, cette flamme en un peu de lumière. C'est là la dernière alchimie permise à notre laboratoire — avant que la Mort, la grande Intruse vienne. En attendant, vainquons-la à chaque instant!
J'espère toujours, cher ami, vous revoir ici, au bord de la mer!
Bien à vous,
N. Kazan.
Egina 3-11-37

IV

[Carte poştală ilustrată]

Egine, 3—11—37

Cher ami!

J'ai lu avec émotion votre lettre dionysiaque. La vie devient flamme en passant par votre poitrine et cette flamme vous dévore.

Je connais bien cette alchimie mystérieuse de notre coeur et je l'aime. Je me trouve, moi aussi, en un contact direct avec les éléments éternels — la mer, le soleil, la pluie, la femme; et je ne peux pas, je ne pourrai jamais m'en rassasier. Je tâche seulement de transmuer, de plus en plus, cette flamme en un peu de lumière [4]. C'est là la dernière alchimie permise à notre laboratoire — avant que la Mort, la grande Intruse, vienne. En attendant, vainquons-la à chaque instant!

J'espère toujours, cher ami, vous revoir ici, au bord de la mer!

Bien à vous,

N. KAZAN

Egina, 3—11—37

Drag prieten!

Am citit cu emoţie scrisoarea dumneavoastră dionisiacă. Viaţa devine flacără trecînd prin pieptul dumneavoastră şi această flacără vă mistuie.

Cunosc bine această alchimie misterioasă a inimii noastre şi o iubesc. Eu însumi mă aflu într-un contact direct cu elementele eterne — marea, soarele, ploaia, femeia — şi nu pot, nu voi putea niciodată, să mă satur de ele. Încerc doar să prefac, din ce în ce mai mult, această flacără într-un pic de lumină. Asta este ultima alchimie îngăduită laboratorului nostru — înainte ca Moartea, marea Intrusă, să apară. Aşteptînd-o, să o învingem cu fiecare clipă.

Sper mereu, drag prieten, să vă revăd aici, la marginea mării.

Al dumneavoastră,

N. KAZAN

---

zbîrcituri, «mari» dame din Paris şi din lumea întreagă, toate acele «putregaiuri» îi trimiteau lui Panait scrisori entuziaste, crezînd că Panait a făcut o răsucire. Ele nu înţelegeau nimic; ele nu ştiau că Panait continua să iubească U.R.S.S. înainte de orice şi că era oricînd gata să-şi dea viaţa pentru ea. Să-şi dea viaţa spre a aduce puţină dreptate şi libertate copiilor noştri de mîine...

Nu-mi aduc aminte unde, în aceşti ultimi ani, poate în carneţelele lui Nikos, sau poate recitind scrisorile lui Panait însuşi, am văzut că Panait îi trimisese cîteva scrisori lui Nikos şi că Nikos, care îl iubea mereu nespus de mult, voia să se ducă în România ca să-l vadă în sanatoriul unde se găsea. Apoi, Nikos a trebuit să plece în China şi în Japonia; după cum ştiţi, niciodată n-avea bani ca să facă ceea ce inima lui dorea mai mult; a plecat aşadar în Extremul Orient şi Panait i-a scris pentru ultima oară, cerîndu-i să vină la Egina, la noi, ca să lucreze împreună. Din nefericire, această ultimă scrisoare Nikos a primit-o după moartea Prietenului său. (Acum îmi amintesc, am găsit într-un carnet al lui Nikos, notările lui. „Vreau să mă duc să-l văd pe Panait ... mi-e teamă pentru Panait ... Sînt îngrijorat, mă cheamă..." Dar nu mai ştiu în care carnet anume».

* N. B. Eroare! În realitate, Panait Istrati nu a *scris* decît primul volum. (Vezi: Al. Oprea, *Panait Istrati, Dosar al vieţii şi al operei*, Bucureşti, Ed. „Minerva", 1976)

[4] Întreaga sa operă ilustrează minunat acest crez şi ideal de creaţie. Dealtfel, cîteva din cărţile sale sînt binecunoscute azi cititorului român. Soţia sa ar fi dorit să-i fie traduse cît mai multe. Iată o listă pe care mi-o comunica într-o scrisoare din 1958: «Vă voi expedia în pachete separate cărţile lui Kazantzakis apărute în franceză, exceptînd *Christos recrucificat*, din care nu mai am nici eu un exemplar. Vă voi trimite deci: 1) *Libertate sau moarte;* 2) *Sft. Francisc din Assisi* (Sărăcuţul din Assisi); 3. *Zorba*, o carte minunată pentru întreaga lume (premiul pentru cea mai bună carte străină publicată în Franţa şi best-seller în America); 4. *Ascetica*, publicată în Grecia, însă în franceză, cu o mare introducere despre Nikos; 5) Şi cîteva extrase, note de călătorie, care au apărut sub titlul *De la muntele Sinai la insula Venus*».

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURA

RESTITUIRI: AL. VLAHUȚĂ

Din secretele revistei «Viața»

CONFESIUNI AMICALE

CELE CÎTEVA SCRISORI PE CARE LE prezentăm cititorilor în numărul de față al revistei *„Manuscriptum"*, fac parte dintr-un grupaj mai mare de corespondență — expediată sau primită de Alexandru Vlahuță, între 1878—1919 —, aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R. și ale Bibliotecii Centrale de Stat.

În afara celor adresate lui Al. I. Hodoș, și Elenei Miller-Verghi, mai sînt de menționat paginile destinate lui Octavian Goga, Spiru Haret, Al. Tzigara-Samurcaș, V. A. Urechia, precum și unor prieteni: membrii familiei Zossima, dr. Dona, Cella Delavrancea ș.a.; de asemenea, cîteva scrisori primite, dintre care de un interes deosebit este cea provenind de la Sextil Pușcariu.

Scrisorile către Al. I. Hodoș oglindesc, dincolo de relațiile prietenești dintre cei doi, colaborarea lor la revista *„Viața"*. După cum se știe, aceasta apăruse în noiembrie 1893 — fiind condusă de Al. Vlahuță, împreună cu dr. Alceu Urechia, pînă la 5 martie 1895. După această dată, pînă la 28 ianuarie 1896, cînd revista încetează să mai apară, conducerea revine lui Al. Vlahuță singur.

În nr. 9/1895, *„Viața"* organiza un concurs pentru cel mai bun gazetar, concurs pe care îl cîștigă Al. I. Hodoș, în concurență cu Ștefan Scurtu, Pincio ș.a., cu articolul pamflet *Academia Română*. Astfel, Al. I. Hodoș va deveni colaboratorul constant al revistei și, o vreme, secretarul ei de redacție.

Opera sa literară, minoră ca valoare artistică, este însă interesantă prin aceea că prefigurează literatura sămănătoristă, la care va adera dealtfel peste cîțiva ani, odată cu apariția *„Sămănătorului"*. Aici se va bucura de prețuirea lui N. Iorga, care îi dedica pagini pline de căldură, atît lui cît și soției sale, Constanța Hodoș. La moartea lui Al. I. Hodoș, în 1928, N. Iorga, în necrologul pe care i-l scria, spunea despre fostul său prieten și colaborator: « Ion Gorun a fost însuși tipul scriitorului prob. La acest ardelean de mare rasă, în sîngele căruia erau instincte de dîrz viteaz, din neamuri de cnezi și de voievozi, păstrătcri îndărătnici ai unui neam osîndit, nimic nu-i era necercetat, necontrolat, nerelevat cu cea mai dureroasă grijă: ideea generatoare, arhitectura, limba. Gospodar perfect, pînă la cea din urmă nuanță a scrisului său, nuvela lui era cum e căsuța femeii din mahalaua moldovenească: fără nici un fir de praf în fundul patului ». (N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, Fundația pentru literatură și artă, 1926, p. 287).

Fără să aducă date de excepție cu privire la viața și activitatea poetului sau la peisajul literar al vremii, aceste scrisori se cer integrate datelor bio-bibliografice cunoscute pînă acum. (După cum se știe, în afară de periodicele vremii unde au apărut scrisori ale lui Al. Vlahuță, cea mai mare parte a corespondenței sale a fost publicată de I. E. Torouțiu în *Studii și documente literare*, volumele III, VI, VII, XII, de Al. Bojin în *Studiu bio-bibliografic A. Vlahuță* și de ultimul său editor, Valeriu Râpeanu).

Rodica ROTARU

«...zilele pe care avem să le petrecem împreună...»

[Către Al. HODOŞ] [1]

I

miercuri, 14 iunie [18]95

Cred c-ar fi bine să anunţi chiar din numărul ăsta vacanţia noastră.

Singurul redactor de la *„Vieaţa"* de care nu-s mulţumit e A. Vlahuţă. Dar îl iert pentru că am credinţa că după vacanţie are să se îndrepte. Nu-ţi mai spun cîtă plăcere mi-ai făcut cu scrisoarea d[umi]tale. Mă gîndesc ca la o fericire din copilărie la zilele pe care avem să le petrecem împreună aici. Are să mi se pară că mănăstirea, pădurea, poienile, izvoarele sînt ale mele, că eu le-am făcut aşa de frumoase, ş-am să mă umflu-n pene cînd ţi le voi arăta şi *mi* le vei admira.

Cred c-am să vin sîmbătă, dar ora nu ţi-o spun, pentru că mă tem să nu vii la gară. Ce bine-mi pare c-aţi sosit atunci după plecarea mea! E un fel de jenă în despărţirile şi revederile pe peronul gării, care pe mine, de obicei, mă zăpăceşte, mă prosteşte şi-mi strică cheful... pentru cîteva minute.

« Singura scriitoare »[2] a avut gentileţea de a-mi scri[e], ceea ce dovedeşte încă o dată că unde e talent e şi bunătate. Din ce în ce mai mult, simt că am în casa aceea doi prieteni, cu a căror simpatie încep să mă mîndresc. E ceva din satisfacţia lui Cristofor Columb: « Terra, terra! » ... Ah, că am avut parte de prieteni aşa de răi!

Are să mă ierte « singura scriitoare » că nu-i răspund acum. Prea e vreme frumoasă afară, prea mă cheamă brazii, prea mă simt încă ostenit, incapabil de cea mai mică încordare a minţii.

O frăţească şi directorială strîngere de mînă la amîndoi prietenii,

A. VLAHUŢĂ

Dă, te rog, alăturatul răvaş servitoarei Ioana.

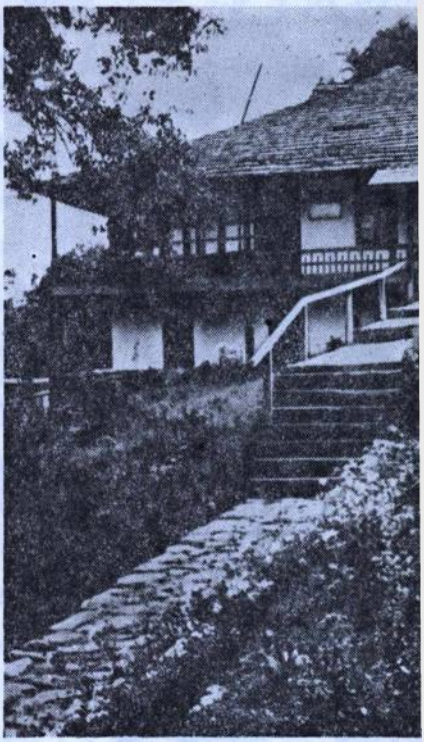
[1] Alexandru I. Hodoş (pseudonim Ion Gorun), n. 30 decembrie 1863 — m. 30 martie 1928. Originar din Roşia Abrudului, era fiul lui Iosif Hodoş şi nepot al lui Papiu-Ilarian. Face liceul la Braşov, iar în 1881 îşi ia bacalaureatul la Bucureşti. După doi ani de medicină urmează Facultatea de Litere pe care o absolvă; studiază cîţiva ani la Facultatea de Drept, fără a o termina. În 1889 debutează la *„Convorbiri literare"* cu versuri semnate *Castor*. În ziaristică debutează la *„Poporul"*, apoi colaborează la ziarul *„Naţiunea"* al lui D. Brătianu. Conduce ziarul *„Românul"* de la Arad, *„Pagini literare"* la Bucureşti, împreună cu Artur Stavri (1899), apoi *„Viaţa literară şi artistică"*, împreună cu G. Coşbuc (1906), *„Revista noastră"* împreună cu soţia sa, Constanţa Hodoş (1905). A mai colaborat la *„Astra"*, *„Fîntîna Blanduziei"*, *„Vatra"*, *„Sămănătorul"*. În 1926 primeşte premiul naţional pentru proză.

Opera: *Cîteva versuri*, Buc., 1901; *Alb şi negru*, 1902; *Robinson în ţara românească*, 1904; *Taina a şasea* 1905; *Lume necăjită*, povestiri, 1911; *Războiul popoarelor*, 1914—1916; *Fata cea frumoasă*, 1916; *Obraze şi măşti*, 1922; *Nu te supăra*, f. a.; *Vlahuţă, Omul şi opera*, f.a. A tradus în 1906 *Faust* de Goethe, Kant, *Spre pacea eternă*. Dumas, *Contele de Monte Cristo*.

[2] Constanţa Hodoş, n. 12 oct. 1860 — m. 13 aprilie 1934. Originară din Zimbru, ţinutul Aradului. Debutează la *„Familia"*, în 1888, sub pseudonimul Th. Costan. Sub acelaşi pseudonim publică în foiletonul *„Tribunei"* din Sibiu. A colaborat la *„Lumea ilustrată"*, *„Vieaţa"*, *„Sămănătorul"*, *„Revista noastră"*, *„Viaţa literară"*, *„Luceafărul"*, *„Transilvania"*, *„Universul"*, *„Dacia Traiană"*.

Opera: *Spre fericire*, Buc., 1897; *Aur*, dramă, 1903; *Frumos*, 1905; *Martirii*, roman, 1909; *Aci pe pămînt*, nuvele, 1914; *Teatru de copii*, 1921; *Lilica iubeşte*, 1921.

II

Agapia, 5 august 1895

Direcţiunea revistei „*Viaţa*"
Bulevardul Academiei nr. 4

Frate Hodoş,

Rămîne pe la anul viitor. Ce să mai zici! E să ostenești gîndind la aceeaşi revoltătoare lipsă de noroc, care ne prigonește pînă şi în cele mai modeste dorinţi ale noastre. Începusem a mă teme de aşa ceva.

Prea ne gîndeam cu drag la luna asta de odihnă şi de planuri la[o]laltă.

Pe viitor, „*Viaţa*" va pune la puşculiţă abonamentele şi la sfîrşitul lui iunie îşi va trimite redactorii la munte să-şi recapete forţe.

Eu am să vin pe la sfîrşitul lui august. Cugetă la doi băieţi buni pentru recenzii literare române şi streine. Mă opresc deocamdată la ideea de a ieşi de două ori pe săptămînă. Dacă poţi, în vederea asta, organiza redacţia pînă la 1 sept[embrie], începem deodată, dacă nu, o mai lăsăm hebdomadară pînă cînd ne-om simţi mai pregătiţi. Ţin să-ţi dau un *director* mai bun decît cel pe care l-ai păscut pîn-acum.

D-nei Hodoş nu-i rămîne acum decît să-şi verse necazul într-o nuvelă.

La revedere,

A. VLAHUŢĂ

O consolaţie: Aici plouă şi începe a fi frig cum se cade.

III

[august 1896]

Frate Tizule,

Mă muncesc de o săptămînă c-o poezie, şi nu ştiu dacă n-oi da-o dracului la urma urmei. Înţelegi ce frică mi-e de ... « opinia publică » şi ce aspru trebuie să fiu *acum* cu versurile mele. Dac-o isprăvesc pînă mîine, aşa cum o gîndesc, ţi-o trimit — dacă nu, *o ard*.

Foarte bun, numărul trecut. Şi, ca să nu mai vorbim de cei de baştină, poezia lui Duţu[3] e admirabilă. Cînd ai şti cu ce nerăbdare aştept „*Viaţa*" ! E cald acolo? Mă ocărăşti vinerea? Nu-ţi mai spun cum e aici. Prea ar fi crud.

O frăţească strîngere de mînă,

A. V.

Cum s-a făcut că n-am aflat vreo şase ani nimic de el. Se dăduse afund. Vara trecută venisem la Agapia; într-o dimineaţă, pe cine să văd în « poiana mitropolitului »? pe musiu « Ghejan », c-o barbă cît toate zilele, tăvălindu-se prin iarbă cu trei dolofani de copii drăguţi, veseli, gălăgioşi, care-i seamănă bucăţică tăiată. O femeie naltă, brună, palidă, sta la masă şi rîdea de nebuniile lor.

---

[3] Duţescu-Duţu, T., publicist. A colaborat la revista „*Vatra*" (1894), „*Lumea nouă literară*", „*Viaţa*" ş.a. Al. Hodoş i-a prefaţat volumul de poezii intitulat *Freamăt* (1898). A mai publicat volumele *Crîng şi luncă*, *Din vatra unui sătean cuminte*, *Poveşti* etc.

Al. Vlahuță la Tîrgoviște.

Mizerabilul, cu ce aer jenat m-a prezentat nevestei lui. Parcă eu nu-i citeam în ochi, cum o adora și cît era de fericit!

A. VLAHUȚĂ

P.S. Rog pe d-na Hodoș să dea un titlu, oricare, mi-i absolut indiferent, anexatei tartine. A venit poștașul și nu-mi lasă vreme de gîndit. Ș-o să zică: dar dacă ți-e indiferent, ce nevoie ai să te mai gîndești? Știu eu?

IV

Plăinești, jud. Rîmnicu-Sărat
Vineri 23 martie 1906

Frate Hodoș,

Azi am primit răspunsul.

Multă bunăvoință din partea tuturora, speranțe pentru un viitor foarte apropiat. Dar nimic hotărît pentru ziua de azi și nimic lămurit pentru ziua de mîine. Singurul colțișor de lumină în toată scrisoarea, ar fi vorbele acestea care au însemnătate prin aceea că vin de la unul din cei mai de treabă oameni pe care-i cunosc: « Dacă ar mai avea puțină răbdare, eu parc-aș lua asupră-mi să afirm că nu ar mai avea motiv a se plînge ».

Îmi însușesc în totul părerea aceasta a d-lui Haret. Și dacă o asemenea poliță trasă asupra viitorului ... îți spune ceva, cu aceste două iscălituri, mai prelungește cu « cîteva luni » o stare de lucruri care durează de atîția ani și care *te asigur* că va înceta, pentru a nu se mai ivi.

Răspunde-mi,

Cu toată dragostea,

A. VLAHUȚĂ

[Către Elena MILLER VERGHI] [4]

V

[f. d.]

Nu pot! Sunt un netrebnic! Nu-s demn în ticăloșia mea de calda mîngîiere a inimii matale, Mamițico! Din leagăn m-au izbit dureri și neajunsuri... Să nu zici că-s nebun! Ba sunt! De ce să nu zici că sunt? Ce e alt decît nebunie această neîncetată năzuință care mă va tîrî pînă la mormînt? Acest dor neînvins de ceva nalt; nespus — cu neputință. Oh! Mata nu știi furtunile care bîntuie sufletul mohorît a[l] unui condamnat ca

[4] Elena Miller-Verghi era directoarea Institutului de domnișoare, devenit mai tîrziu Liceul de fete român Elena Doamna. Aici, Vlahuță va funcționa ca profesor, probabil, după 1885, pînă în 1889. Scrisorile poetului către Elena Miller-Verghi au fost publicate mai întîi în *Revista scriitoarelor și scriitorilor* din 1930, nr. 8, 9, 10, probabil de Margareta Miller-Verghi, care era în comitetul de redacție. De asemenea, au fost republicate de Al. Bojin, în op. cit., p. 334—344. Scrisoarea de față n-a văzut lumina tiparului niciodată.

mine. Şi nici nu vreau să ştii! Ce vin eu aici ca să turbur un minut cu negrul durerei mele senin[ul] vieţii matale. Ştiu că ai să mă dispreţuieşti — dar sînt prea copleşit şi îngenuncheat de soartă ca să caut a mă feri de o nenorocire mai mult: Numai cu preţu[l] unei tăceri omorîtoare aş putea să cumpăr stima matale. Şi să tac — nu pot! Mamiţico! şi n-ai înţeles că retragerea mea nu era decît un pretext ca să sugrum din rădăcini o patimă nebună! N-ai vrut să înţelegi! De un spirit ca al Matale nimic nu rămîne nepătruns.

Mă vei ierta! — Un cuvînt, ca s-adorm în pace somnul de veci! La ce bun să mai trăiesc nebuneşte în vid, silă şi dezgust! Un dezgust nemărginit d-adînc, înfiorător de rece!

Veşnica poveste: Un greiere nebun şi o stea. O lumină ameţitor de dulce. Cu o privire de scîntei îmi dai putere să mai rabd chinu[l] amar al traiului neîndurat.

Şi trebuie! Nu-mi este dat să sorb picătura de mîngîiere pentru sufletu-mi ars spăimîntător de sete şi de friguri! De-acu, dă-mă uitării! Mă duc! Lasă-mă să mă cufund în întunericu[l] străveziu al trecutului.

O, oarba putere a sorţii mă azvîrle departe-departe.

Mor! dar dacă măcar o dată cu puterea dorului străbătător de neguri, m-ai răpi o clipă nopţii şi-ai învinge nefiinţa... O, nesfîrşit de blîndă — îmi ajunge —, mă-mpaci cu tot ce a fost.

Nu cer — nu voi cere nimic şi nici nu vreau să vreau.

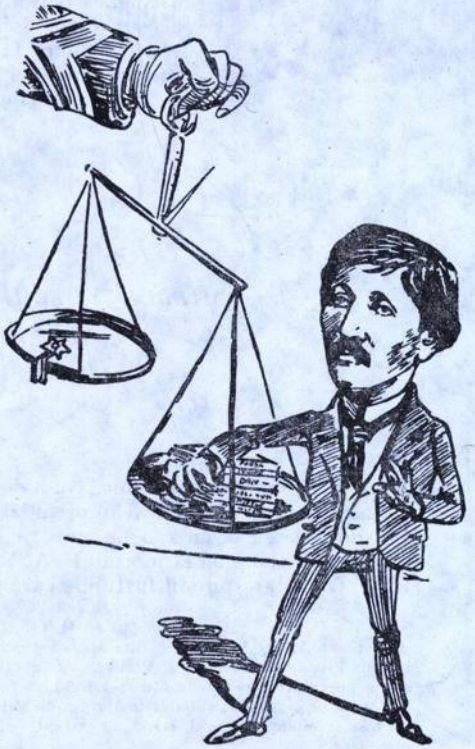
Sunt bolnav. Sila mă doboară. Nu cerca a tălmăci droaia cuvintelor mele. Fii blajină, îndurătoare! De mine nu-ntreba.

Să nu-mi ştii de urmă, cum nu mi-oi şti nici eu. Aşa mi-a fost sortit: Căci scris a fost ca viaţa mea de doru-i să nu-ncapă, căci m-a coprins asemenea lianelor din apă.

A.V.

(Stabilirea textului şi note: Rodica Rotaru, Filofteia Mihai şi Rodica Bichiş)

Foarte mulţumesc, rămîn cu astea

ION JALEA

Victor Ion POPA

NU MAI ȚIN EXACT MINTE CÎND L-AM CUNOSCUT PE

și nici unde, amintirile mele din acea vreme fiind destul de vagi, dar figura acelui om deosebit a rămas încă vie în sufletul meu.

Îl știam ca pictor care lua parte în mod regulat la Salonul oficial și la alte expoziții din vremea aceea și abia mai tîrziu auzeam că el se făcea cunoscut ca scriitor și autor dramatic.

Era unul dintre tinerii cei mai înaintați și mai dotați ai vremii, plin de spirit și elan în tot ceea ce întreprindea, un prieten adevărat și devotat.

La Victor Ion Popa desenul era o necesitate; desena la cafenea, în timpul discuțiilor cu prietenii, își exprima simțămintele și trăirile desenînd. El păstra mereu în buzunarul hainei, ca mai toți pictorii de atunci, acel « calepin » (caiet de schițe), pe care îl scotea oriunde se afla și lua schițe pe viu. El credea mult în aceste schițe după natură, desenînd pe toți prietenii și colegii de breaslă (am plecat și eu, după o lungă discuție, purtînd în buzunar un petec de hîrtie cu portretul meu).

Am în față cîteva crochiuri ale lui Victor Ion Popa, schițe după natură, înfățișînd portrete ale oamenilor de cultură din acea vreme, unele cu un caracter caricatural, ce îmi evocă o întreagă lume de amintiri, îmi evocă acea lume de intelectuali ai vremii în care Victor Ion Popa trăia, cu neîntrecuta lui vervă de artist tînăr, cu spiritul lui viu și pătrunzător, lume în care el își proiecta propriile lui vibrații de creator de artă.

Mi se perindă prin fața ochilor figuri dintr-o vreme aproape uitată, imagini ale unor oameni pe care i-am cunoscut și i-am apreciat. Este vorba de portrete precum cel al subtilului poet și al spiritualului om ce a fost Adrian Maniu, cel al marelui prieten ce a fost Mihail Sadoveanu, cel al scriitorului Rebreanu, cel al actriței Maria Mohor sau acelea ale lui Ion Călugăru, Emanoil Bucuța, George Mihail Zamfirescu și încă atîția alții, desenate cu acuratețe și finețe.

Figurile sînt surprinse în ce au ele expresiv, propriu. Linia este sigură, cursivă, incisivă uneori pînă la caricatural.

Portrete cum sînt cel al lui N. Iorga sau cele ale lui A. Maniu sau Emanoil Bucuța sînt realizări artistice în adevăratul înțeles al cuvîntului, realizări ale unui adevărat profesionist al desenului.

Deși uneori apar, printre aceste crochiuri, anumite note de diletantism desenele lui Victor Ion Popa dovedesc un simț deosebit de a descifra caracterele, sînt interesante și expresive, sînt dovada unui talent aparte.

V. I. POPA — autoportret:

« Bunătatea mea e slăbiciunea mea. Dar nu sînt slab fiindcă sînt bun, ci sînt bun fiindcă sînt slab ».

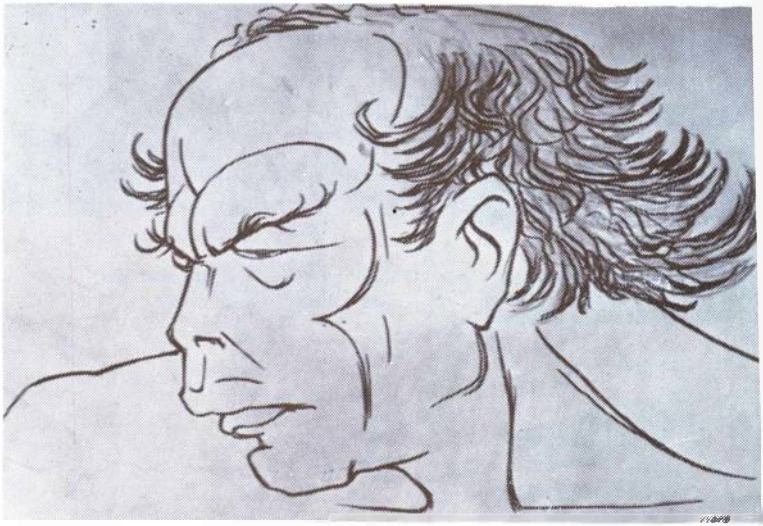

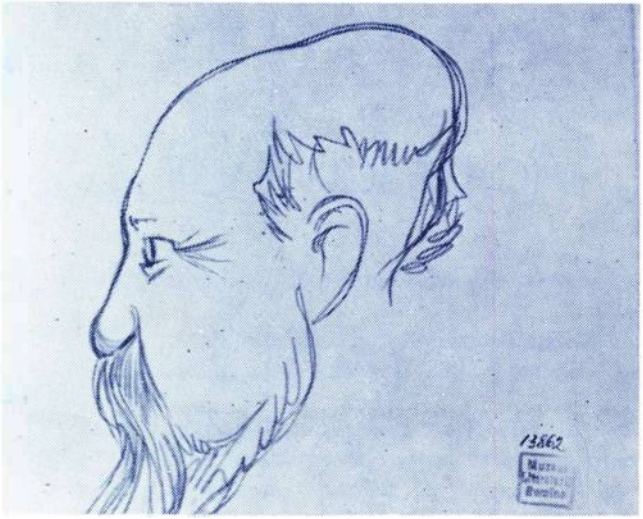
G. M. ZAMFIRESCU

« Dacă vom fi sămănînd cu cineva,
apoi sămănăm din adînc... »

Adrian MANIU

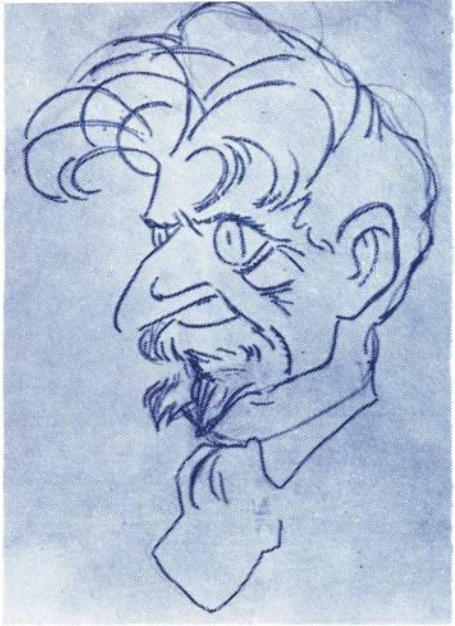
« ... opera începe să fie spovedanie pentru sufletul autorului, chiar din clipa de pornire... »

Nicolae **IORGA**

« Nu pot exista opere mari fără ca la temelia lor să stea idei mari .»

Mihail **SORBUL**

« Pe noi nu ne-a fabricat nici presa, nici prieteniile de cenaclu, nici obîrșia ilustră... »

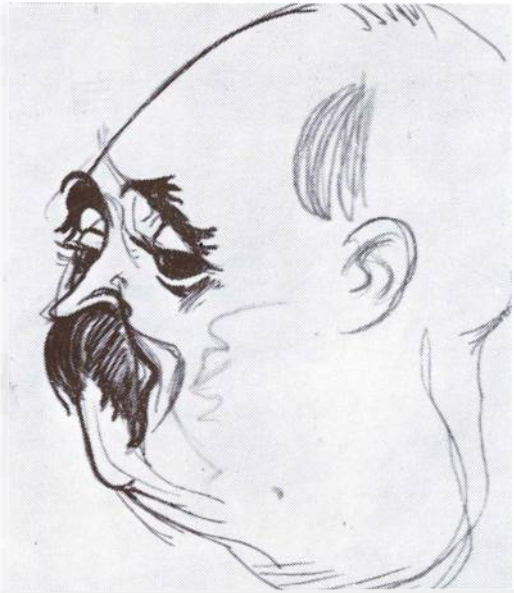
Mircea **ELIADE**

« Fiecare meditație cu suport real — abundă în rezultate .»

Emanoil **BUCUȚA**

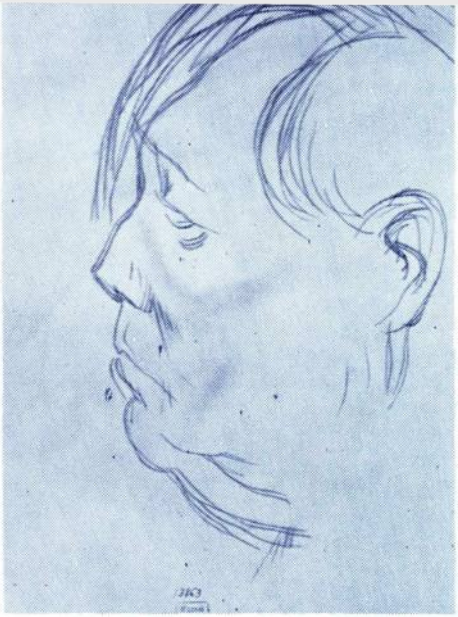
« ... Sîntem noi înșine pînă și în greșelile noastre... »

Mihail SADOVEANU

«... din rădăcinile adînci și temeiurile veacurilor acestor meleaguri...»

Liviu REBREANU

«... înțelepciunea cea dîrză a d-lui Rebreanu...»

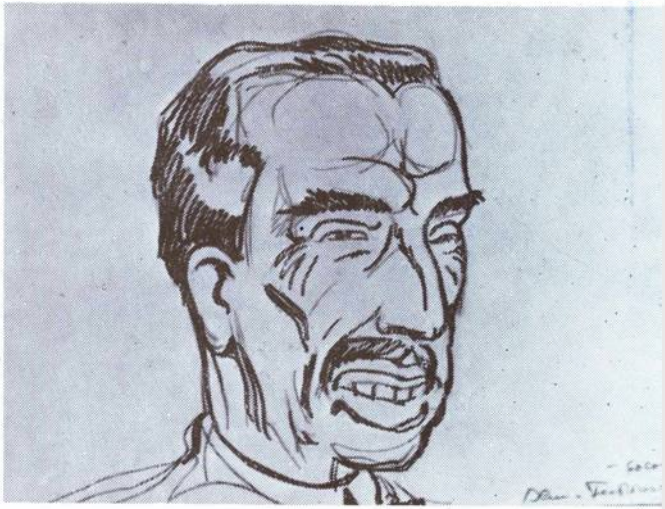
Maria MOHOR

«Sărutările luminii
Ți le-aș strînge, ți le-aș da...»

Dem. TEODORESCU (Șacalul)

«... mai mult poet și apărător al adevăratului Teatru românesc, decît ar zice porecla-i...»

Biblioteca Jud. Huned Deva

Mircea ȘTEFĂNESCU

« Omul își pune pecetea inimii și a minții pe care o are în orice îndeletnicire a lui... »

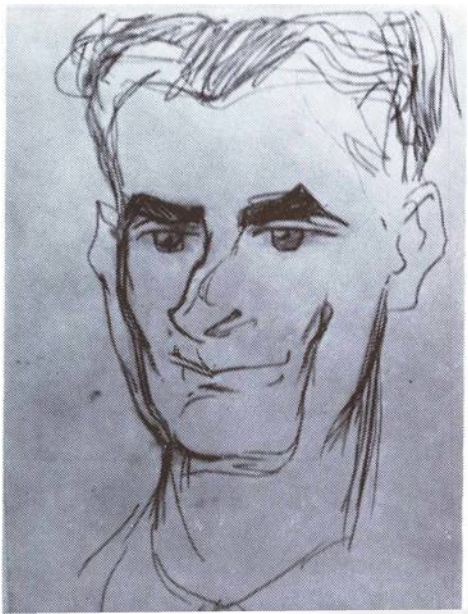

Cicerone THEODORESCU

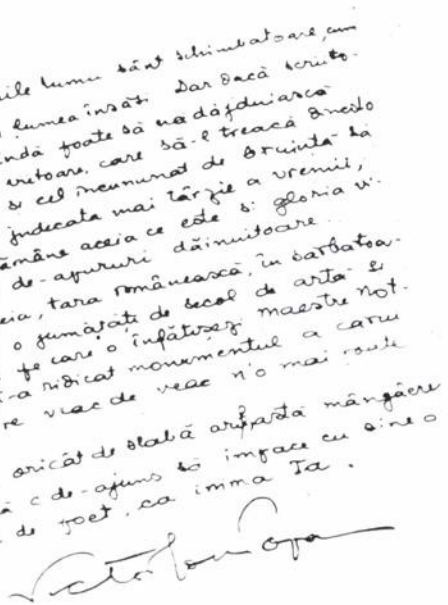
« ... Dincolo de prietenia cea adevărată... »

Horia OPRESCU

« ... Sînt destul de multe crăpături și destul de grele între cioburile dureroase ale frumuseții... »

Gusturile lumii sînt schimbătoare, ca
schimbătoare e lumea însăși. Dar dacă scriito-
rul țară, gîndă foarte să nădăjduiască
într'o glorie viitoare, care să-l treacă dincolo
de zilele lui, și cel neumurat de truditā lā
se teamă de judecata mai tārzie a vremii,
actorul rămâne acela ce este și gloria vi-
eții lui a de-apururi dăinuitoare.
Deraceia, țara românească, în bătătoa-
rea celui o jumătate de secol de artă și
de muncă pe care o înfățișezi, maestre Mot-
țara, ți-a ridicat monumentul a cărui
strălucire viață de veac n'o mai roade
știrbi.
Și, oricât de slabă arfpasta mângâere
cred că e de-ajuns să împace cu cine o
inimă de poet, ca inima Ta.

DOCUMENT ÎN REPLICĂ

TUDOR ARGHEZI

Alte rectificări biografice

Reluăm, în paginile ce urmează, publicarea rezultatelor unor investigații întreprinse de noi în diverse arhive, pe urmele biografiei arghieziene.

Achizitor la fabrica de zahăr Chitila?

După absolvirea gimnaziului Dimitrie Cantemir, din București, în anul 1896 [1], și după debutul său literar în „Liga ortodoxă" a lui Al. Macedonski, biografia adolescentului Ion Theodorescu este oarecum învăluită de incertitudini, cu toate mărturisirile lui ulterioare și ale contemporanilor săi (ne referim mai ales la Gala Galaction).

Se pare că vicisitudini materiale, sau dorința de a fi independent față de tatăl său, l-au determinat pe Tudor Arghezi să-și caute o slujbă la fabrica de zahăr Chitila, începînd cu ultima parte a anului 1897. Din păcate, cercetările noastre în scriptele fostei întreprinderi nu sînt în stare să aducă precizări, deoarece, din arhiva veche, nu s-au conservat decît cîteva registre lipsite de interes. Cu toate acestea, în perioada anilor 1898 (înainte de acest an nu s-a păstrat nici un act) și 1900, interstițiu care ne preocupă pe noi, există un număr de dosare, numite „Maestru" sau „Registre de debit-credit", în care sînt notați contabil cultivatorii și achizitorii de sfeclă de zahăr. Printre multe alte nume, rubricate la debit, se află și cel al unui « I. Theodorescu din București», care împrumută sume, însemnate pentru acel timp, între 80 și 350 lei, ca să achiziționeze sfeclă în județul Buzău, din așezările Stîlpu și Monteoru. Aceasta se întîmplă timp de un an, începînd cu 20 mai 1898 și pînă în mai 1899. Ne-am întrebat imediat dacă nu ar putea fi vorba de Arghezi, care-și încerca șansa unui cîștig pe această cale, fiind pe deasupra și liber de rigorile programului zilnic al fabricii [2].

Absolvent al gimnaziului clasic „Cantemir-Vodă"

În anul 1898, nu se știe din ce pricină, la doi ani de la terminarea școlii, poetul solicită direcțiunii gimnaziului „Cantemir-Vodă" să i se elibereze diploma de absolvent [3]. Reproducem acest certificat descoperit de noi în registrele matricole ale liceului Dimitrie Cantemir [4].

---

[1] Vezi articolul nostru din *„Manuscriptum"*, nr. 1 (22)/1976, pp. 153—156.

[2] În anul 1900, începînd cu luna aprilie, cînd poetul era deja monah, apare în registre și un anume « I. I. Theodorescu și fiii, din București ».

[3] Într-o suită de articole intitulate *Tudor Arghezi : Note noi privind studiile liceale*, publicată în revista *„Ramuri"*, în numerele 7, 8 și 9 din 1977, Pavel Țugui aduce noi și importante contribuții la cunoașterea anilor de studii ai poetului. Domnia sa publică cererea lui T. Arghezi adresată Ministerului Instrucțiunii, la 4 mai 1901, prin care solicită admiterea la examenele particulare pentru continuarea liceului, aducînd în sprijinul celor cerute certificatul de absolvire « no. 455, eliberat la 19 Martie 1898 de Direcțiunea acestui Gimnaziu ». Cercetînd și noi dosarul, am constatat că atestatul anexat la cerere s-a pierdut.

[4] Arhivele Statului, Filiala municipiului București, Fond Liceul D. Cantemir, Dosar nr. 41, fila 39 Certificate de absolvire clasele IV, 1897—1899.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL SECUNDAR DIN ROMÂNIA

Gimnasiul clasic Cantemir-Vodă
din
Bucuresci

Certificat de Absolvire

Ministrul cultelor și instrucțiunii publice încredințează prin aceasta că Domnul Teodorescu N. Ion de națiune română, de religiune ortodoxă, născut în Bucuresci Județul Ilfov, plasa Dîmbovița, la anul 1880 luna Mai 23, a terminat cursul complet al studiilor Gimnaziale
obținînd la finele anilor școlari următoarele rezultate:

Anii școlari	Clasa	Media generală de promovare (în cifre și litere)	Purtarea	Observațiuni
1891—92	I	5,53 (cinci 53)	bună	
1892—93	II	5,97 (cinci 97)	6,52	
1893—94—95*	III	6,52 (șase 52)	7,44	
1895—96	IV	6,40 (șase 40)	7,20	

Acest certificat s-a eliberat în conformitate cu matricolele școalei și actele ce ni s-a *[sic!]* presintat, dînd drept titularului a se bucura de prerogativele ce-i acordă legea și regulamentele școlare.

Director V. MINDRESCU

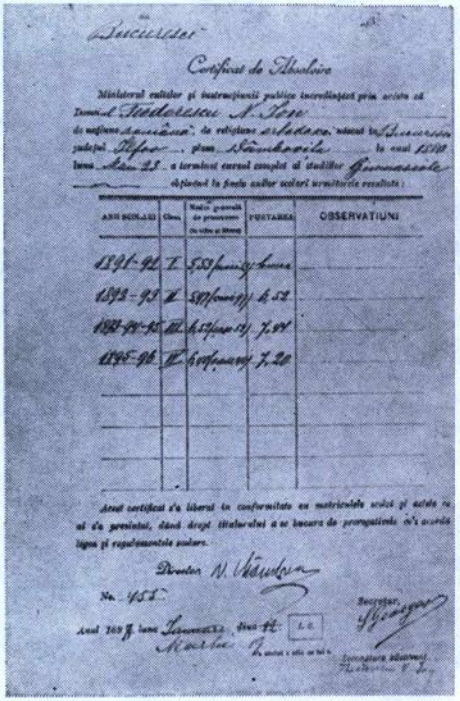
Secretar
S. GEORGESCU

No 455
Anul 1898 luna Martie 19

Semnătura absolvent ...
THEODORESCU N. IOAN

L.S.
S-a anulat o coală de 5 lei.

N.B. Se va cere înapoierea certificatelor parțiale de clase, spre a fi anulate.

Ierodiaconul Iosif

În privința intrării poetului în cinul monahal, datele cunoscute pînă acum sînt ambigue, dacă nu contradictorii. Arghezi însuși declara, în 1943, că nu-și mai aduce bine aminte anul, confundînd anotimpurile: « ... la Cernica am stat nouă luni, dar nu mai țin bine minte ce an era atunci. Știu că era toamna și am stat pînă spre vara următoare» [5].

---

* În clasa a III-a T. Arghezi a rămas repetent. Vezi „*Manuscriptum*", 1 (22)/1976, art. cit.

[5] V. Netea, *Cernica în amintirea D-lui Tudor Arghezi*, în „*Vremea*", nr. 692, 28 martie 1943, pp. 6—7.

G. Pienescu, în tabelul cronologic la volumul Cimitirul Buna Vestire, comentează: « În iarna anului 1899 poetul se retrage la Mînăstirea Cernica ... »[6]. Gala Galaction este cel mai aproape de adevăr, cu toate că notele din Jurnal sînt, în majoritate, posterioare evenimentelor: « 1900, 3 februarie ... Theo vine să-mi facă vizita lui de adio. Peste cîteva zile va intra în viața monahală »[7].

Investigarea arhivelor mînăstirii Cernica și a fostei Mitropolii primate ne-a dat posibilitatea să stabilim datele cu exactitate.

Într-o scrisoare trimisă de mînăstire către Mitropolie [8], datată 18 aprilie 1900, se face cunoscut termenul primirii în mînăstire a șase « frați», printre care, ultimul pe tabel, este și Ioan Teodorescu, venit la Cernica la 5 februarie 1900, cu ordinul nr. 416.

Epistola oficială, semnată de stareț și expediată forului ecleziastic superior, arată că noii sosiți « de Naționalitate română, de cînd se găsesc retrași la această Sf. Monastire Cernica, spre ispitirea canonică, au fost supuși la toate ascultările la care au fost orînduiți și prin purtarea lor au dat probe despre Moralitate și Vocațuni către Monahism». De aceea, starețul, constatînd zelul lor precum și « dorința exprimată de numiții frați, de a fi îmbrăcați în Schima Monahală, pentru care scop au și venit la Monastire, fiind foarte trebnici» îi recomandă mitropolitului ca acesta « să mijloccască la Sf. Sinod, pentru tunderea lor în Monahism».

Mitropolitul însuși se interesează și se ocupă de situația noilor veniți, obținînd aprobarea Sinodului. În ședința din 11 mai 1900, cu adresa nr. 2113, 2 iunie, el înștiințează stăreția, cerînd comunicarea numelor călugărilor. Prin scrisoarea de răspuns nr. 24, din 10 iunie 1900, mînăstirea anunță că în aceeași zi au fost învești mîntați în haină monahală: « Vilhelm M. Popescu, dîndu-i numele Valerian, fratele Petre Nicolescu — Partenie, Iancu Ene — Isachie, Ioan Teodorescu — Iosif». Prin urmare, data sigură [9] a intrării lui T. Arghezi în rîndul călugărilor este 10 iunie 1900.

La 5 septembrie 1900, cancelaria mînăstirii expediază iarăși o adresă (nr. 48) în care se specifică necesitatea unui preot și a unui diacon și roagă pe marele prelat « a hirotonisi preot pe seama acestei Sf. M-ri pe ierodiaconul Eliazar Ionescu și diacon pe Monahul Iosif Teodorescu, ambii cu metania din această Sf. M-re».

Mitropolitul dă curs de îndată « cererii» mînăstirii și îi hirotonisește pe cei doi el însuși [10], în ziua de 8 septembrie 1900, aducîndu-i personal apoi starețului la cunoștință evenimentul, prin misiva nr. 3473 din 12 septembrie 1900. Ierodiaconul Iosif rămîne în slujba mînăstirii pînă la 23 noiembrie 1900 cînd primește « carta de hirotonie» și părăsește Cernica pentru a se stabili în capitală, la Mitropolie. Sub semnătura Mitropolitului primat se află cîteva rînduri autografe ale poetului și iscălitura sa:

« Prea cuvioase Părinte,

Hirotonia celor recomandați cu raportul P. C. Voastre No 48 și anume a Ierodiaconului Eliazar Ionescu în preot și a monahului Iosif Teodorescu în diacon, pe seama M-rei, s-a săvîrșit de mine Însumi în biserica catedrală a Sf. Mitropolii în diua de 8 septembrie curent pentru care vi se trimite *[sic !]* ! alăturatele Diplome spre a le da în primire celor în drept.

Mitropolit Primat IOSIF

Am primit carta hirotoniei, astăzi 23 Noembrie 1900 diua plecării la Mitropolie

Iosif THEODORESCU ».

Putem oare vedea în această grabnică avansare, rezultatul unei protecții înalte?

Nu se știe cu certitudine care au fost cauzele reale ale părăsirii Mitropoliei și ale cinului călugăresc de către Tudor Arghezi, mărturiile poetului fiind adumbrite de circumspecția-i cunoscută. În Jurnal G. Galaction consemna: « 1905 (miercuri 5 noiembrie) Theo, bizarul meu amic Theo, a ieșit din starea lui de purtător de haină lungă neagră, părăsind colina Mitropoliei» (vol. I, p. 500), reproducînd literal un paragraf din scrisoarea primită de la « bizarul Theo», la 5 noiembrie 1905, prin care ia notă de ieșirea lui Arghezi din « soborul călugăresc»: « Am demisionat oficial, duminică [2 noiembrie 1905], la

[6] Tudor Arghezi, *Cimitirul Buna Vestire*, B.P.T. 1968, p. XXXVIII. Tabel cronologic. G. Pienescu.

[7] Gala Galaction, *Jurnal*, vol. I, 1973.

[8] Arh. Mînăst. Cernica, Dos. nr. 1 Corespondență. Intrări-ieșiri, 1900. Adresa nr. 12—13—14—15—16, 1900 aprilie 18. Documentul s-a păstrat în copie, actul original fiind trimis Mitropoliei.

[9] Într-o altă epistolă, nr. 35, din 23 iunie 1900, Mitropolia este înștiințată despre tunderea monahală. Menționînd că ei au «fost recomandați prin Registrul no. 28, din 19 iunie, c. de a fi recunoscuți și trecuți în state cu începere din Aprilie a.c.».

[10] În jurnalul său, G. Galaction nota la 8 sept. 1900: « În această zi a avut loc diaconirea iubitului meu prietin Iosif, efectuată de însuși marele preot ».

orele 8, după o slujbă făcută aurorelor din noiembrie, în capelă...».

Dar, se vede că Mitropolia nu a luat în seamă imediat cererea de demisie a ierodiaconului, considerîndu-l încă în «tagma monahală», de vreme ce abia în 1911, după întoarcerea lui în țară, s-a produs ruptura definitivă, poetul fiind «exclus» pentru totdeauna.

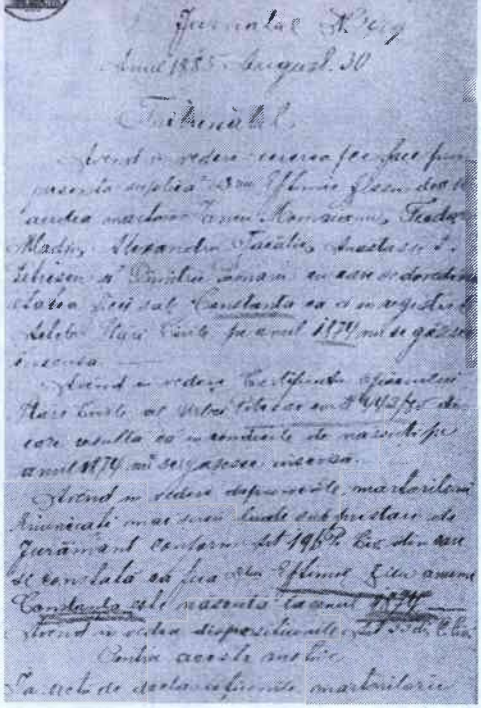
Astfel, prin adresa nr. 206, din 18 ianuarie 1912, a Mitropoliei și nr. 2, din 19 ianuarie 1912, a Sinodului se arată că: «La 15 ianuarie a.c. (1912) expira termenul de opoziție și apel prevăzut în sentința Spiritualului Consistoriu Eparhial No.9 din 18 octombrie 1911, prin care ierodiaconul Iosif N. Theodorescu, fost diacon la Catedrala Sf. Mitropolii, a fost condamnat să fie depus din treapta de ierodiacon și exclus definitiv din tagma monahală»[11].

Prima căsătorie a poetului

Cercetările noastre referitoare la biografia arghezian au dus la descoperirea dosarului ce conține documentele legate de prima căsătorie a poetului cu Constanța Zissu, profesoară și poetă, așa încît ne aflăm astăzi în situația de a putea elucida pe deplin, cu date certe, acest capitol din viața lui Tudor Arghezi, rămas pînă acum în stadiul incertitudinilor sau al presupunerilor[12].

Constanța Zissu s-a născut la Pitești în anul 1874, ca fiică a lui Eftimie Zissu, agricultor, și a Elenei [13]. Părinții ei au proprietăți în București pe strada Vestei nr. 1 și la Pitești, unde Nae Theodorescu, după cum am arătat altă dată, se stabilise după 1898.

Constanța Zissu, cu șase ani mai mare decît Ioan Theodorescu, era profesoară în București și scria versuri. Stihurile sale au văzut lumina tiparu-

lui după anul 1910 în diverse publicații ca: „Revista nouă", „Drepturile femeii", „Minerva", „ziarul „Seara" etc. A încercat — după cum singură mărturisește în paginile volumului respectiv — să-și editeze unele poezii și la revista sibiană „Luceafărul", dar aceasta i le-a respins mereu. În anul 1914, își adună versurile într-un volum intitulat „Aquarele-Poezii". Placheta, care a trecut aproape neobservată și neconsemnată de istoria literară, are șaptezeci de pagini și cuprinde douăzeci și opt de poezii, distribuite în două compartimente: Flori de cîmp, dedicată «ochilor de aur» și Tuberoze[14]. (C.Ciopraga menționează doar numele poetei, în *Literatura română între 1900—1918*, Editura „Junimea", 1970, p.116, alături de alți poeți obscuri, cu observația «totul sub limită».)

Este posibil ca Tudor Arghezi să o fi cunoscut pe Constanța Zissu la Pitești, prin intermediul familiei. Oricum, lucrurile s-au complicat curînd, de vreme ce din această tainică legătură s-a născut primul copil al poetului, Eliazar. El s-a născut la Paris, unde

---

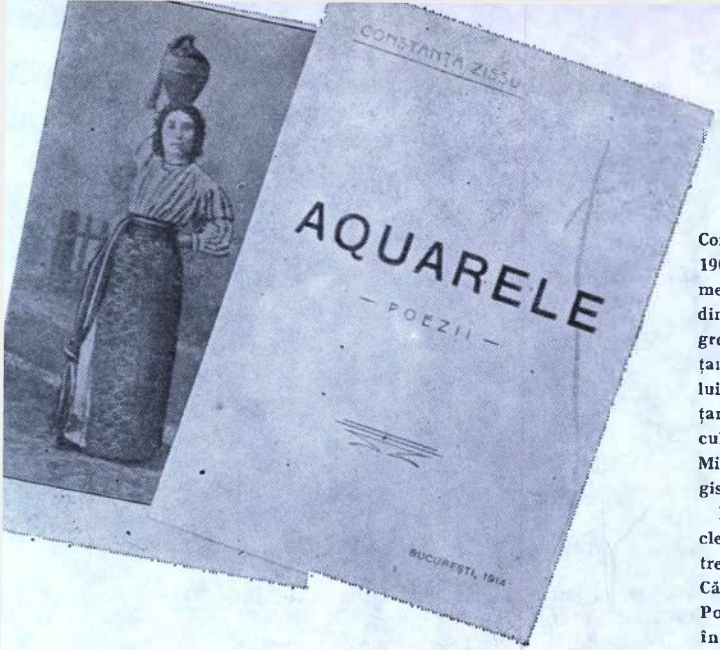
[11] Arhiva Administrației Patriarhale, Fond Sf. Sinod, Dosar nr. 130, 1912, p. 4.

[12] Singurul care a semnalat acest gol în biografia poetului este acad. Șerban Cioculescu. În articolul *Tudor Arghezi, poet al sfîșierilor lăuntrice* (publicat în „*România literară*", nr. 37, 1976, 9 sept., pag. 7, *Breviar*), recenzie la volumul de versuri *Tudor Arghezi — Poezia filosofică*, după ce remarcă inadvertențe și unele lacune în tabelul cronologic întocmit de G. Pienescu, d-sa constată: «Din nota biografică mai lipsește un alt eveniment hotărîtor din tinerețea ierodiaconului Iosif N. Theodorescu, cum s-a numit poetul în călugărie, legătura lui cu o profesoară poetă, Constanța Zissu, și nașterea fiului lor, Eliazar, viitor fotograf de artă și cineast Elie Lotar (1905—1969)». Vezi și recentul articol din „*România literară*" (2 august 1979).

[13] Conform Extrasului nr. 443/1885, eliberat de starea civilă Pitești, depus la dosarul căsătoriei. În acte numele ei apare grafiat Zissu, rar Zisu.

[14] Probabil «Ierodiaconului Iosif» îi sînt dedicate următoarele versuri:

«Și cum stai în stranăă mîndru ca vlăstar de regi,
Nemilos de trupu-ți tînăr ce în rasă l-ai închis,
Peste umăru-ți plăpînd, vălul negru îl tot dregi,
Iar în ochii tăi prelungi, trece doliul unui vis».

Constanța Zissu plecase încă de la începutul anului 1905. În tabelul cronologic sus-citat, G. Pienescu menționează referitor la Tudor Arghezi: «Plecarea din București are loc în 1905 pe o vreme de iarnă grea» (p. XLIII). Dar poetul nu putea să părăsească țara în iarna acelui an, ci toamna tîrziu, sau în iarna lui 1906, deoarece în 1905 ierodiaconul se afla în țară ca să-și continue examenele susținute în particular, ale clasei a VI-a de liceu, examene solicitate Ministerului Instrucțiunii Publice cu o cerere înregistrată la 27 aprilie 1905[15].

La aproape un an de la «depunerea» din rîndul clerului, T. Arghezi se decide să legalizeze în registrele stării civile din țară nașterea fiului său. Căsătoria a avut loc în ziua de joi 4 octombrie 1912[16]. Poetul completează la 22 septembrie 1912 formularul înregistrat cu nr. 18.941:

PROIECT DE CĂSĂTORIE
DECLARAȚIUNE 2937
(Art. 49 cod civ.)

J. 4 oct. 1912

Eu Ion N.Teodorescu
june major
de protecție română
religie ortodoxă
profesie publicist
în vîrstă de 32 ani
născut în com. } București
domiciliat în com. }
strada Bd. Carol N.76
Biserica enorie Olari
fiul D-lui Nae Teodorescu
de profesie agricultor
domiciliat în Com. Pitești
strada Egalității no. 15
și al D-nei Maria Teodorescu
decedată
de profesie
domiciliată în com.
strada

Domnișoara Constanța Zissu
Jună majoră
de protecție română
religie ortodoxă
profesie profesoară
în vîrstă 38
născ. Pitești
domic. București
strada Vestei No. 1
biserica enorie Colței
fiica a Eftimie Zissul
agricultor
domiciliat București
str. Vestei No. 1
Elena Zisu
fără
București
Vestei no. 1

[15] Pavel Țugui „*Ramuri*", nr. 9/1977, p. 10, *Tudor Arghezi. Date noi privind studiile liceale.*
[16] Arhiva Stării civile, Consiliul popular, sect. I, București, Dosar nr. 2430, din 4 oct. 1912.

voiesc a lua în căsătorie pe
(Iscălitura)
Ion N. Theodorescu

avem de legitimat un băiat anume Eliazar - Lotar născut la Paris şi înscris la Oficiul de stare civilă din al XVIII-lea arondisment
S-a perceput lei şase (6) cu recipisă N. 1833 din 29/9 1912.

Martorii la căsătoria civilă sînt prietenii săi Grigore Pişculescu (G. Galaction) şi N. D. Cocea, care semnează şi o Încredinţare. Transcriem în continuare actul:

REGISTRU[L] STĂRII CIVILE PENTRU CĂSĂTORIŢI [17]

Ioan N. Teodorescu de 32 ani publicist cu D-ra Constanţa Zisu de 38 ani profesoară ambii juni

Căsătoria dintre Dl. Ion N. Teodorescu şi D-na Constanţa I. Teodorescu, născută Zisu, înscrisă în actul de faţă sub No. 2430 s-a desfăcut prin hotărîrea de despărţire a Tribunalului care a fost înscrisă în registrele zilnice pentru căsătoriţi sub n.1090 din 2 ale lunii aprilie, anul 1914.

Această menţiune s-a făcut de noi Alexandru Crihan Cons. şi Ofiţer al Stării Civile al comunei Bucureşti, astăzi la 2 ale lunei april anul 1914, în urma cererii înregistrată la No. 8960/ 1914.

Din anul una mie nouă sute douşprezece, luna octombrie ziua patru, la orele zece, antemeridiane.

Act de căsătorie domnului Ion N. Teodorescu june major, de ani treizeci şi doi, de profesie publicist,născut în Comuna Bucureşti, domiciliat în comuna Bucureşti, strada Bd. Carol no. 76, fiu al D-lui Nae Teodorescu, de profesie agricultor, domiciliat în comuna Piteşti, strada Egalităţii No. 15 şi al deced[atei] Maria Teodorescu de profesie. — domiciliată —. şi a D-nei Constanţa Zisu, june majoră, de ani treizeci şi opt, de profesie profesoară, născută în Comuna Piteşti, domiciliată în Comuna Bucureşti strada Vestei No. 1, fiică a D-lui Eftimie Zisu de profesie agricultor, domiciliat în Bucureşti strada Vestei No. 1 şi a D-nei Elena Zisu de profesie fără, domiciliată în Comuna Bucureşti. strada Vestei No. 1,

Cei de faţă contractanţi ne-au declarat că nu s-a făcut contract de căsătorie.

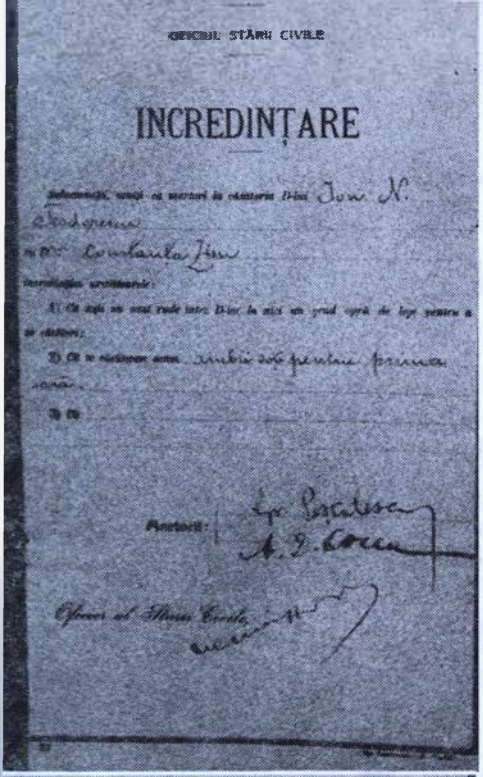
Actele preliminarii sunt: I) Publicaţiunea făcută fără opoziţie în această comună în ziua de 22 ale lunii septembrie, anul 1912;

II) Extract No. 542/80 de vîrsta soţului liberat de acest oficiu; III) Jurnalul cu No. 3469 din 30 august 1885 făcut de Tribunalul Jud[eţului] Argeş sub prestare de jurămînt din care se constată etatea soţiei şi

IV) Declaraţiunea celor doi martori prezenţi la celebrarea căsătoriei civile din care se constată că viitorii soţi nu sunt rude între D-lor la nici un grad oprit de lege pentru a se căsători, că se căsătoresc acum ambii soţi pentru prima oară.

Tuturor acestor acte, parafate de Noi, şi oprite la acest Oficiu rămîne *[sic !]* alăturate la registru, precum şi art[icolele] 194, 195 şi 196 Codul civil, capitolul VI al titlului *Despre*

[17] Arh. Stării civile, Consiliul popular, sector I, Bucureşti, Dosar nr. 2430, din 4 oct. 1912.

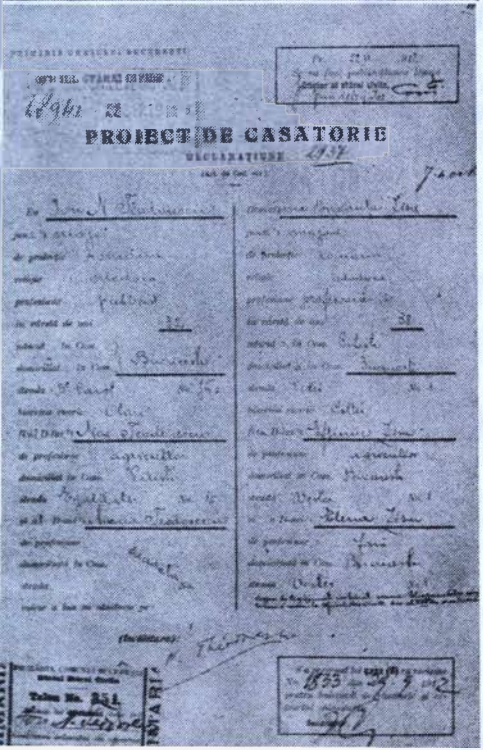

OFICIUL STĂRII CIVILE

INCREDINȚARE

Martori:

Oficer al Stării Civile

PROIECT DE CASATORIE

căsătorie, despre dreptul și datoriile respective ale soților, s-au dat cetire de Noi , în auzul tuturor celor de față mai sus arătați, după care contractanții au declarat că voesc a lua în căsătorie unul pe Domnișoara Constanța Zisu și alta *[sic !]* pe Domnul Ion N. Teodorescu...

Soții ne-au mai declarat că au de legitimat un băiat anume Eliazar-Lotar, născut la Paris și înscris la Oficiul Stărei civile din al 18-lea arondisment, drept care cuprindem această mențiune în prezentul act.

Toate cele de mai sus s-au făcut în Casa Comunală în ființa ceruților martori, și anume:

Domnu Grigore Pișculescu, de ani 33 de profesie funcționar, domiciliat în strada Popa Savu No. 10, Domnu Nicolae D. Cocea, de ani 32, de profesie ziarist, domiciliat în strada Polonă No. 1.

Cel dintîi din partea soțului, iar cel de al doilea din partea soției și după ce am dat citire acestui act în auzul tuturor celor de față soții și martorii au subscris acest act împreună cu Noi.

Soți { Ion N. Teodorescu
{ Constanța Zisu
Martori { Gr. Pișculescu
{ N. D. Cocea
Oficer al Stării civile Ulpiu Hodoș

Dar, după aproape un an și patru luni de la căsătorie, Constanța Zissu intentează acțiunea de divorț. În ședința secretă pîrîtul este incriminat de părăsirea domiciliului conjugal, luînd cu sine și copilul.

Transcriem părțile esențiale din sentința judecătorească a Tribunalului Ilfov, secția a 4-a C.C. nr. 36, dată în ședință publică, la 28 februarie 1914:

«La apelul nominal s-a prezentat în ședință secretă înaintea Tribunalului Constanța I. Teodorescu, procedura completă. Reclamanta a stăruit în acțiune și a cerut să se pronunțe divorțul în favoarea sa. Pîrîtul nu s-a opus. Ambii soți au hotărît ca copilul minor Eliazar în vîrstă de nouă ani să rămînă sub îngrijirea pîrîtului unde și acum se găsește și a declarat că renunță la dreptul de apel în contra sentinței Tribunalului.

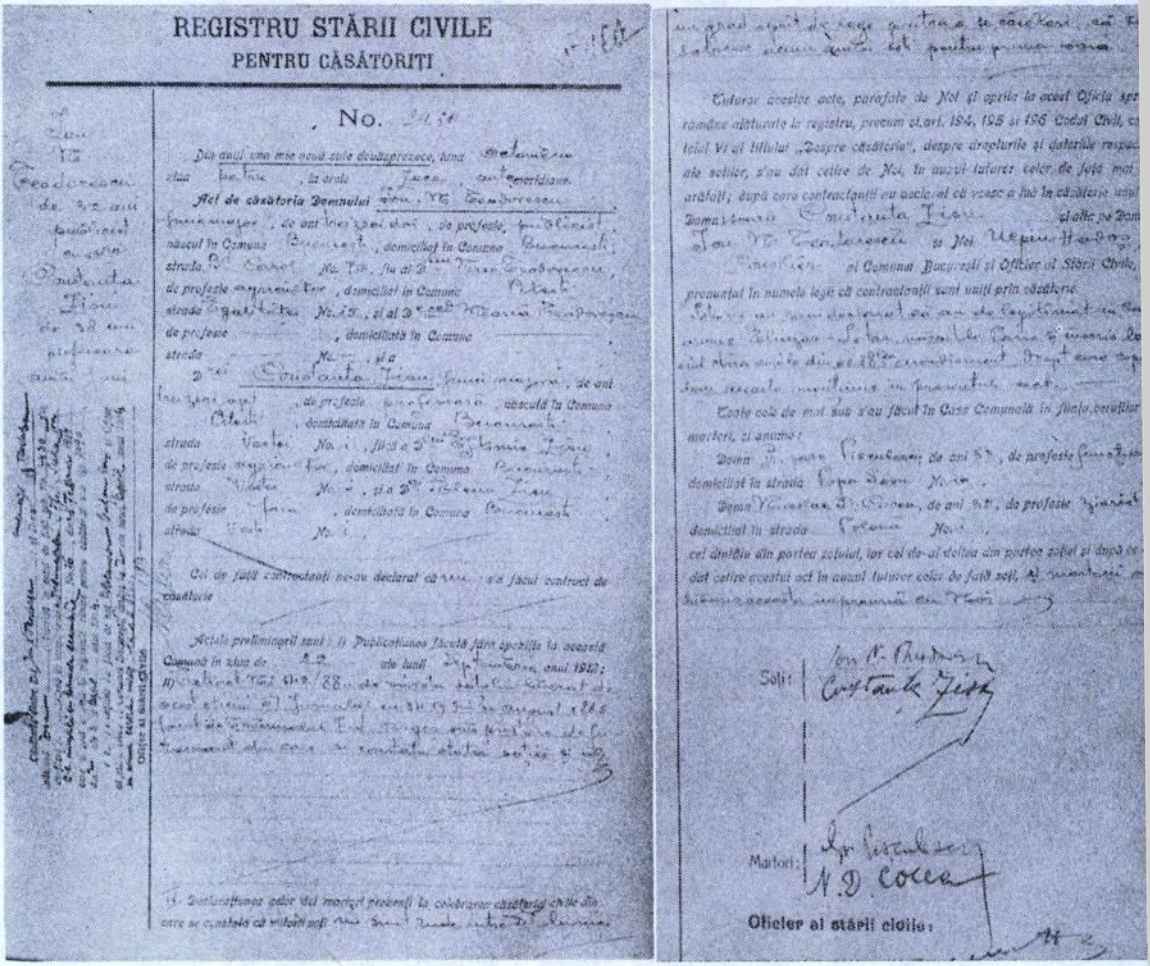
Tribunalul a pronunțat apoi sentința ce urmează

Tribunalul

Asupra acțiunei de divorț de față. Avînd în vedere susținerea părților și conclusiunile D-lui reprezentant al Ministerului Public[.....]

Avînd în vedere că din depozițiunile martorului Toma Dragu propus de reclamantă și audiat de Tribunal se stabilește că pîrîtul a părăsit domiciliul conjugal, luînd cu sine și copilul lor, fapt ce constituie pentru reclamantă o injurie gravă în prevederile art. 212 c[od] civ[il], deci un motiv legal de divorț și ca atare acțiunea urmează a fi admisă [...]

Văzînd că ambii soți au convenit azi în instanță ca copilul minor Eliazar în vîrstă de 9 ani să rămînă sub îngrijirea

REGISTRU STĂRII CIVILE
PENTRU CĂSĂTORIȚI

No.

Act de căsătoria Domnului

Soți:

Martori:

Ofițer al stării civile:

pîrîtului la care și acum se găsește, cerere pe care Tribunalul cată a o încredința,

Văzînd că reclamanta în acest proces s-a semnat de actul de pauperitate aflat la dosar...

În virtutea legii

Hotărăște

Admite acțiunea de divorț de *[sic!]* Constanța I. Teodorescu prin petiția înreg. la No. 1861 din 26 ianuarie 1913, în contra soțului său I. Teodorescu — Declară desfăcută căsătoria. Divorțul se pronunță în favoarea reclamantei.

Dispune ca copilul minor Eliazar să rămînă sub îngrijirea reclamantului.

Obligă pe pîrît să plătească statului lei 281 și Corpului de portărei 24 lei, valoarea textelor și a timbrelor pe care reclamanta ar fi trebuit să le plătească în acest proces în lipsa actului de pauperitate.

Ia act de declarația făcută de părți că renunță la dreptul de apel.
Dată și citită în ședință publică azi 28 februarie 1914.
Al. Inea Președinte, V. Rădulescu jude supleant
Grefier Dos. No. 222/1913
Margopol

Rămas în custodie paternă, Eliazar a învățat la școala primară nr. 30, din București, între anii 1911 și 1916, și la Sf. Sava, opt clase, între anii 1916—1924 [18], cu excepția claselor a II-a și a V-a (retras după un trimestru), pe care le trece în particular. În cursul superior optează pentru secția reală, dar la științele exacte, ca dealtfel în general, e notat slab, învață mediocru, fiind corigent la chimie (clasa a VI-a) și la matematică (clasa a VIII-a). După absolvire, probabil chiar în anul 1924, părăsește țara și pleacă la Paris, rupind o lungă perioadă de vreme orice legătură cu tatăl său. El avea să profeseze arta fotografică devenind reputatul cineast Elie Lotar. A murit în capitala Franței în vara anului 1969.

După divorț, prima soție a lui Arghezi se stabilește la Constanța ca profesoară la școala normală de fete. Se stinge din viață la 13 mai 1921, în etate de 43 de ani, de bronho-pneumonie în spitalul Filantropia din București[19].

A doua căsătorie a poetului

A doua căsătorie a poetului are loc în toamna anului 1916, în timpul războiului, la 5 noiembrie[20].

T. Arghezi completează și de astă dată un formular, înregistrat la 31 oct[ombrie] 1916, cu nr. 29.469.

DECLARAȚIUNE SCRISĂ DE PROIECT DE CĂSĂTORIE
3430

Subsemnații

1. Ion N. Theodorescu
2. major divorțat
cetățean al statului român
de protecție română
de religie ortodoxă
de profesie ziarist
în vîrstă de ani 36
născut în comuna București
domiciliat în comuna București
strada Bd. Elisabeta No. 62
în enoria bisericii Sf. Constantin
fiul d-lui Nae Theodorescu
de profesiune agricultor
domiciliat în comuna Pitești
strada Egalității No. 15 bis
și al d-nei Maria născută
de profesiune
domiciliată } moartă
strada No. }

1. Paraschiva Burdea
2. majoră necăsătorită
cetățean al statului român
de protecție română
de religie ortodoxă
de profesiune fără
în vîrstă de ani 26
născută în comuna Pleșești-Suceava
domiciliată în comuna București
strada Bd. Elisabeta No. 62
în enoria bisericii Sf. Constantin
fiica d-lui Gavril Burdea
de profesiune } mort
domiciliat }
și al d-nei Elena
de profesiune }
domiciliată } moartă
strada No.

[18] Arhiva Liceului Sf. Sava, Buc., Reg. matr. 76, 77, 78, 84, 90, 92, 95. Importantă este foaia matricolă din clasa I, în care sînt înscrise datele biografice și cele ale școlii primare. De aici am aflat data exactă a nașterii copilului.

[19] Arhivele Statului filiala municip. Buc. Fond Spitalul Filantropia, certificat de verificare a morții nr. 80, 1921, fila 26.

[20] Arhivele Stării Civile, Consiliul popular sector I, București, Dosar nr. 3047, din 5 noiembrie 1916.

Voim să ne unim prin căsătorie

Semnăturile
I. N. Teodorescu
Paraschiva Burdea

S-a perceput lei șase (6)
cu biletul No. 2480 din 31.X.1916.

După cele două publicații de căsătorie, afișate la Casa comunală și la ușa bisericii enoriale, are loc căsătoria civilă. Avînd în vedere perioada tulbure a războiului, bărbații trebuiau să depună la dosar o autorizație de căsătorie, eliberată de ministerul de resort. La fel procedează și T. Arghezi:

Ministerul de Război
7

Deciziunea ministerială № 421/916 publicată în *Monitorul oficial* № 146 și *Monitorul poștei* № 24 P.R. din 30 sept. 1916.

AUTORIZAȚIUNE DE CĂSĂTORIE

Subscrisul comandant al companiei a II de jandarmi, detaș. București aprob căsătoria soldatului Theodorescu N. Ion din Batalionul de jandarmi cu Domnișoara Paraschiva Burdea.
No. 17

COMANDANTUL COMP. GENDARMI București
Căpitan Mircea

1916 luna noiembrie ziua 5

Paraschiva Burdea nu dispune de actul de naștere, fapt pentru care se prezintă la primărie cu doi martori ca să i se facă un proces-verbal, « destinat a ține loc de Act de naștere numai pentru căsătorie**» — Martorii sînt: Dumitru Teodorescu, din București, ziarist, domiciliat în Aleea Blank A No. 23, de 28 de ani, și viitorul ei soț. Actul de căsătorie, care consemnează datele din formularul Declarației — menționează că «** nu s-a făcut contract dotal**». Martori au fost: Vasile R. Nicolaescu, de ani 36, de profesie avocat, domiciliat în București, strada Discordiei No. 3 și din nou Dimitrie Teodorescu, evident, cunoscutul ziarist și scriitor Dem. Teodorescu, de care multe evenimente de seamă ale tinereții argheziene sînt strins legate.**

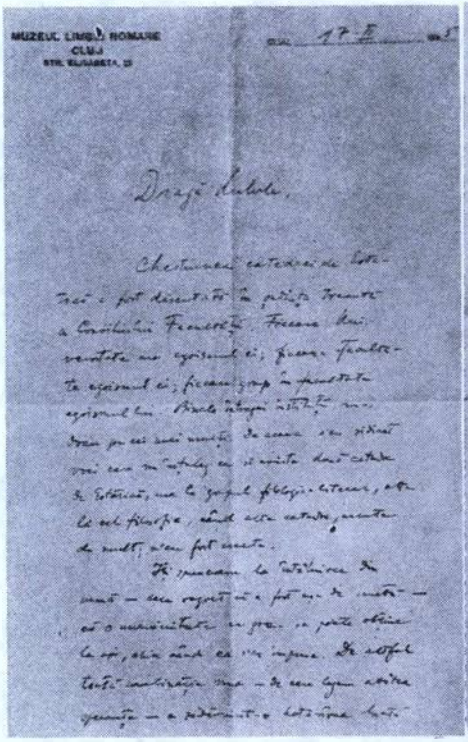
Pe manșeta actului, în stînga, sînt inserate deciziile Direcției Generale a Miliției, numerele 385 și 386, din 16 aprilie 1956, prin care celor doi soți li s-a schimbat numele; « Soțul schimbat numele din THEODORESCU în ARGHEZI iar prenumele din ION în TUDOR, de asemeni soția schimbat numele din THEODORESCU în ARGHEZI...**».**

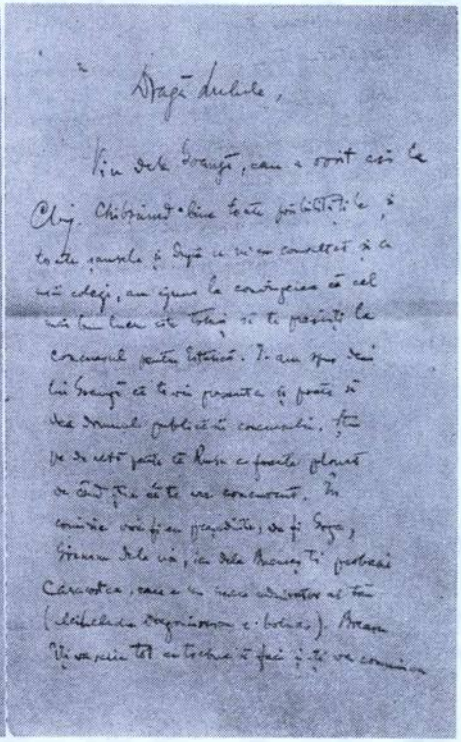
Se consemna astfel, ca și în actul de naștere al poetului, intrarea în viața civilă a lui Tudor Arghezi.

C.POPESCU-CADEM

CHEMAREA LUI LUCIAN BLAGA LA UNIVERSITATE

PRECIZĂRI DOCUMENTARE LA... ALTE PRECIZĂRI

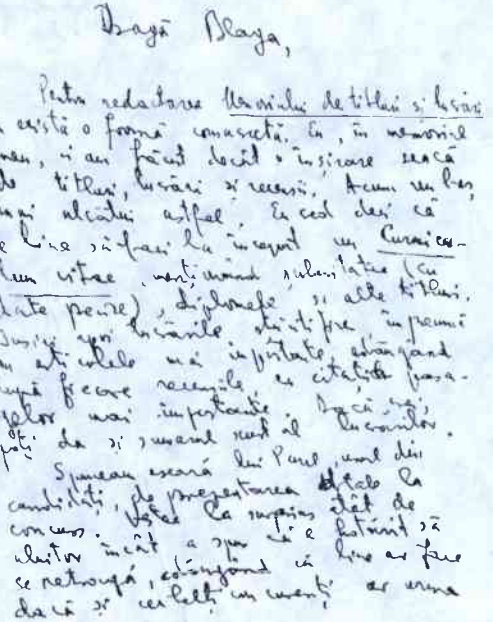
PRECIZĂRILE ADUSE DE PROF. LIVIU Rusu în numărul trecut al revistei *„Manuscriptum"*, binevenite, căci aduc ultimele lămuriri în problema chemării la catedră a lui Lucian Blaga, ne îndatorează cu un răspuns și, în ordinea lucrurilor, cu cîteva concluzii.

1. Formularea folosită de noi, privind crearea unei noi catedre pe lîngă cea de Estetică existentă (« transformarea numelui catedrei... ») nu a fost — recunoaștem — dintre cele mai fericite, cu toate că, mai apoi, în cursul studiului am încercat să analizăm cît mai amănunțit, pe baza cîtorva documente epistolare din arhiva Blaga, existentă la M.L.R., multiplele metamorfoze ale catedrei. Formularea reflectă, pe de altă parte, cum e și firesc în multe cazuri, un anumit moment, tranzitoriu, al cercetării istorico-literare, moment pe care actele și documentele *inedite* din Arhiva Universității din Cluj, *publicate în același număr și grupaj* de M. Curticeanu, vin să-l completeze și să-l corecteze în mod util. Dealtfel chiar scopul publicării în paralel a ambelor materiale a fost acela de a se asigura o mai mare obiectivitate și stringență științifică în prezentarea cursului — labirintic, dramatic, deseori frizînd absurdul — al « disputei universitare », care a culminat cu numirea lui Blaga ca profesor.

2. Din scrisoarea lui Sextil Puşcariu (cota 19433) pe care am publicat-o şi implicit — ni se părea nouă — din textul explicativ ce o însoţea, rezulta clar sensul acţiunii profesorului clujean în favoarea chemării la catedră a lui L. Blaga, ca şi faptul că nu de lipsa unei catedre de estetică era vorba (de existenţa ei pomeneam chiar în fraza incriminată la primul punct de prof. Rusu), ci de bifurcarea ei, de crearea unei catedre de Estetică filozofică, pe lîngă cea de Estetică literară.

În acelaşi sens, prof. Sextil Puşcariu îi mai scrisese lui Blaga (v. şi scrisoarea din 17.II.1935, din arhiva M.L.R., cu cota 19421) pomenindu-i de discuţiile în contradictoriu ce avuseseră loc în consiliul facultăţii şi unde la propunerea unora dintre membri (printre care probabil a lui însuşi, ca principal susţinător al lui Blaga) de a se crea o a doua catedră de Estetică «s-au ridicat voci care nu înţeleg ca să existe două catedre de estetică»

3. Cît priveşte acea afirmaţie pe care prof. Liviu Rusu o consideră profund nedreaptă («Nedemne vorbe aruncate-n vînt»), în care emiteam ipoteza că nu numai anumite cercuri intelectuale, dar şi unele cadre universitare de la Cluj erau ostile chemării la catedră a lui Lucian Blaga, ele se sprijină, de asemenea, pe documente. Iată, de exemplu, ce afirmă prof. Sextil Puşcariu în scrisoarea sa din 17.II.1935 către L. Blaga din care am citat şi mai înainte:

MUZEUL LIMBEI ROMÂNE

Str. Elisabeta, 23 Cluj

Dragă Lulule,

Chestiunea catedrei de Estetică a fost discutată în şedinţa trecută a Consiliului Facultăţii. Fiecare Universitate are egoismul ei, fiecare grup în facultate, egoismul lui. Binele întregii instituţii nu-i doare pe cei mai mulţi. De aceea s-au ridicat voci care nu înţeleg ca să existe două catedre de estetică, una la grupul filologic—literar, alta la cel filozofic, cînd alte catedre, cerute de mult, n-au fost create. Îţi spuneam la întîlnirea din urmă — care regret că a fost aşa de scurtă — că o unanimitate cu greu se poate obţine la noi, chiar cînd ea s-ar impune. Dealtfel toată combinaţia mea — de care legam atîtea speranţe — a zădărnicit-o hotărîrea luată de a nu se mai crea nimic şi a nu se mai numi nimeni cît timp bugetul este atît de deficitar.

Desigur nu va trece o lună şi se vor face numiri. Dar aceste excepţii privesc pe cei cu sfinţi la Ierusalim şi pe golanii politici.

Să dea Dumnezeu să ai dreptate şi să vină odată guvernul care va putea trece la pensie pe profesorii universitari pentru incapacitate şi neproductivitate! [...]

SEXTIL PUŞCARIU

(scrisoare cu cota 19421)

Dealtfel, în chip paradoxal, și prof. Liviu Rusu face următoarele constatări: « Pe de altă parte, dacă în publicistica literară era preaslăvit, în mediul filozofic-universitar nu era simpatizat ». Și L. Rusu completează tabloul vorbind de o atmosferă asemănătoare la București, unde, tot astfel, C. Rădulescu-Motru și P. P. Negulescu erau hotărît contra filozofiei « mistice » a lui Blaga (ghilimelele aparțin profesorului Rusu). Iar mai jos se referă la o « adversitate aproape generală în mediul universitar ». Că această adversitate era într-adevăr generală, că intrau în ea numai inaderențe la genul de filozofie practicat de L. Blaga, sau și neplăcerea de a avea un termen de confruntare (ceea ce am numit în studiul nostru « opoziția unor profesori, rebarbativi la ideea permanentei confruntări cu o personalitate de talia lui Blaga »), desigur aceasta este o problemă de interpretare. Documentele pe care ne bazăm și de această dată, în exclusivitate, reconstituie peste decenii pulsul evenimentelor:

Dar așa — trebuie să citesc toate
inabordabilităților estetice și să-mi
face capul calendar
Trist!
Te îmbrățișez cu
toată dragostea
Blaga

GÎND ROMÂNESC

Cluj, 1 noiembrie 1937

Scumpe Blaga,

[...] Ești mîhnit, te înțeleg, și îți răspund tot cu Valéry, fiindcă aminteai de numirea lui la Col[lège] de Fr[ance]. Patience, patience / Patience dans l'azur!... Reușita ta e certă, dragul meu, nu pentru că geniile noastre universitare ar fi înțeles valoarea ta absolut unică în literatura noastră — o, n-am dreptul să-i insult în așa măsură pe acești eminenți bărbați — dar pentru că le e, pur și simplu, frică. [...]

I. CHINEZU

(scrisoare cu cota 20.008)

MUZEUL LIMBEI ROMÂNE
Cluj Str. Elisabeta 23

Cluj, 22 XII 1936

Dragă Blaga,

[...] Spuneam aseară lui Paul, unul din candidați, de prezentarea d[umi]tale la concurs. Vestea l-a surprins atît de uluitor încît a spus că e hotărît să se retragă, adăugînd că bine ar face dacă și ceilalți concurenți ar urma pilda lui. Eu cred că pînă la urmă vei avea o atmosferă atît de favorabilă, încît vei fi absolut suveran al situației.

Deci calm și — sănătate. Cu dragoste.

ION BREAZU

(Scrisoare cu cota 20.781)

[*Berna, sept. 1937*]

Scumpe Chinezu *

[...] De multe ori îmi vine să las dracului toate și să mă expatriez. Sînt mai ales necăjit că de-un an sînt ținut sub o presiune, care-mi alterează toată conștiința de mine însumi. Chiar și acu, pînă la Crăciun, aș putea să corectez și să cizelez noul

* Scrisoare publicată și de V. Fanache în: *Gînd românesc și epoca sa literară* (Studiu și bibliografie). Buc., 1973, p. 127.

Biblioteca Jud. Fiuned Dav.
LA DE LE TURA

volum, pe care l-am scris, întîiul din *Trilogia valorilor:* Artă și valoare. Dar așa — trebuie să citesc toate imbecilitățile estetice și să-mi fac capul calendar. Trist!

Te îmbrățișez cu toată dragostea,

BLAGA

(scrisoare cu cota 18.118)

Nu despre o coaliție generală a universitarilor clujeni împotriva lui Blaga era vorba, așadar, pentru că după cum afirma tot I. Breazu, în scrisoarea sa din 30.XII.1930 către poet (cota 20747), « Ai în lumea universitară prieteni devotați, dar și dușmani înfocați ». Nicăieri în prezentarea noastră, care nu-și propunea să epuizeze problema, n-a fost pusă la îndoială calda amiciție pentru colegul său Blaga a esteticianului Liviu Rusu, bunele sentimente care, după trecerea a patru decenii și mai bine, au rămas, după cum se vede, la fel de vii! Modul lucid în care d-sa jalonează îndreptățirea lui L. Blaga de a ocupa o catedră de estetică vorbește elocvent despre o camaraderie de la început nezdruncinată, iar datele cu care completează tabloul, ajutate de o memorie excepțională, scriu pe larg romanul care, limitat la cercetarea documentelor, ar fi rămas simplă schemă aleatorie.

Simona CIOCULESCU

... ȘI ÎNCĂ UN AMENDAMENT ...

În legătură cu precizările făcute de prof. Liviu Rusu în articolul publicat în numărul trecut al revistei noastre, cu privire la chemarea lui Lucian Blaga la Universitatea din Cluj, am primit de la Corina V. Bărbat, văduva profesorului Virgil I. Bărbat, următoarea scrisoare:

« Tovarășe Director,

La „precizările" publicate în revista dv. „*MANUSCRIPTUM*", nr. 2(35)/1979, de către prof. Liviu Rusu, cu privire la *Chemarea lui Lucian Blaga la Universitate,* la Catedra de filosofie a culturii din Cluj, inițial fiind vorba de Catedra de estetică, precum însuși d-sa o afirmă, îmi permit — în calitate de văduvă a profesorului Virgil I. Bărbat și de fost administrator al „*Revistei de sociologie*", apărută în 1931 la Cluj sub direcțiunea soțului meu — să adaug, la rîndu-mi, întru „respectul adevărului", o precizare de importanță capitală — și anume: *Profesorul Virgil I. Bărbat a ocupat, într-adevăr, ca suplinitor, Catedra de estetică de la Cluj, pînă la data decesului său. Însă, Virgil I. Bărbat s-a stins din viață în 1931 și nu în 1930, cum senin afirmă autorul articolului!*

Corina V. BĂRBAT

N.B.

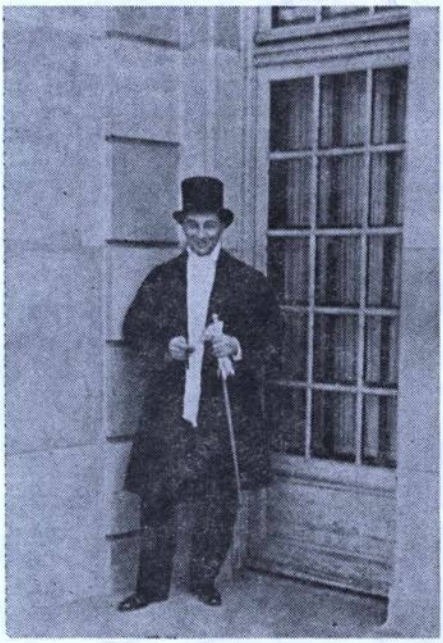
Cu profundă mîhnire de a fi fost silită să relev cele de mai sus, anexez — cu voia dv., tovarășe Director, — drept piesă justificativă, prezentul extras din „*Buletinul Universității Cluj*" pe anul 1931, care publică, printre altele, și *Cuvîntul* rostit de către Liviu Rusu, în numele foștilor elevi, la mitingul de doliu organizat la Universitate în memoria aceluia pe care cu toții îl numeam „Magistrul". »

Întrucît spațiul nu ne permite, ne rezumăm să citățm o singură frază din cuvîntul rostit cu acel prilej de conferențiarul, pe atunci, Liviu Rusu; nu înainte de a adăuga data exactă a decesului lui Virgil Bărbat, 23 noiembrie 1931:

« Profesorul Bărbat a fost acela, prin care toate generațiile de studenți de la această Universitate au făcut o școală de conștiință, școala iubirii pentru adevăr, bine și frumos, împărtășită cu cea mai nemărginită dragoste».

AL. O. TEODOREANU

«În viață ce vreau, în artă ce pot»

IAȘII DE ODINIOARĂ ... LICEUL INTERNAT ... Academia Liberă ... o întreagă epocă din care îmi reapare, după atîtea decenii, tot atît de luminos, de plin de spirit și de veselie, chipul lui Păstorel.

Cu Păstorel ne cunoșteam de copii. Dar cine nu se cunoștea la Iași? Casele părinților lui erau mărginașe cu acelea ale Otiliei Cazimir. Otilia era cea mai mică dintre cele trei surori ale ei. Nu locuiam pe aceeași uliță, dar cine mă putea împiedica să mă duc la joacă prin ascunzișurile din grădina Zlataust, să sar gardurile cu prieteni de o seamă cu mine, și să trăiesc și eu o mică parte din viața «Uliței copilăriei»?

Mai tîrziu, Oswald Teodoreanu s-a mutat cu toată familia în cartierul Păcurariu. Tatăl meu era coleg de barou cu «nenea» Oswald și, ca și el, un iscusit amator de vinuri bune. Iar mama fraților Teodoreanu, Sonia, profesoară de armonie la Conservator și fiica lui Gavrilă Musicescu, era o femeie tare de treabă, care încerca cu greu să pună stavilă tendințelor de boemă ale sclipitorului ei soț.

Am fost cu Păstorel la Liceul Internat, apoi la Facultatea de drept, tot din Iași. Păstorel era cu trei ani mai tînăr decît mine și, după datini, fiecare elev avea un protector în clasele superioare. Deci eu îl «protejam» pe Păstorel ... sau mai bine zis, el, cu agerimea și spiritul său, cu acel spirit «cavaleresc» care nu l-a părăsit niciodată, sărea în sprijinul meu de cîte ori făceam cîte o șotie, și la vîrsta aceea mi se întîmpla deseori așa ceva, căci aveam 14 ani, iar Păstorel 11, cînd am devenit colegi la liceu.

De atunci datează această prietenie caldă și bună — cum s-a dovedit de-a lungul anilor — cu rădăcinile ei adînc înfipte în trecut, în traiul vesel și glumeț al tinereții, în inalterabila noastră dragoste pentru Moldova mumă. Generația noastră a avut norocul să trăiască începuturile „Vieții Românești", care se știe ce rol a jucat în viața noastră literară. Apoi, din inițiativa lui Mihail Codreanu, «făcătorul de sonete», după cum îi spunea Păstorel, a luat ființă tot în perioada la care ne referim și acel club de gînditori, artiști, poeți,

înfrăţiţi în aceeaşi dragoste de artă, în viaţă, de vinuri alese, de glume, numit „Academia Liberă", avînd ca motto un catren al sonetistului: « Buni prieteni, poezia / izvorește din senin / cînd din cupele de vin / stă să-şi soarbă armonia». La care Păstorel adăuga: « Voi sclavi Cotnarului şi slovei / Goliţi paharul nepristan / Şi beţi cît nu vă prinde somnul / Slăvind podgoria Moldovei / Cotnarizată întru Domnul / Sub semnul marelui Ştefan».

Sediul ei se găsea în fundul băcăniei lui Samoilă din Str. Lăpuşneanu, unde pe o uşă (care se deschidea într-o odăiţă cu cîteva mese şi scaune de stejar) stătea scris cu fală „Academia Liberă". În afară de bodega lui Samoilă, « Coloniale şi băuturi alese», mai erau şi alte băcănii şi crîşme vestite în Iaşul de atunci: « Fleica», « Bolta rece», « La Smirnov».

Nelipsiţi de la „Academie" erau fraţii Teodoreanu, Mihail Codreanu, Topîrceanu, magistratul Nicu Rodoş, flautistul Alecu Roşca, pictorul Tonitza, cu prietenul său Jenică Cosmovici (văr cu George Enescu) directorul pinacotecii din Iaşi, Traian Ulea, tovarăşul de vînătoare al lui M. Sadoveanu, Valentin Bude şi alţii. Acolo Păstorel îşi desfăşura verva şi duelurile epigramatice cu Codreanu sau cu Topîrceanu, iar Neculai Tonitza povestea cum a plecat la Durău ca să picteze unele aspecte ale Ceahlăului, împreună cu Jenică Cosmovici, « zugravul», cum îi spunea el. Dar ploua, şi aveau cu dînşii cîteva lăzi cu vinuri alese; se lăsase o negură atît de deasă, încît « zugravul» plictisit s-a apucat să picteze Ceahlăul după o ilustrată fixată în perete cu ploneze. Cînd a arătat-o celor de la „Academie", Jenică se scuza: « Era aerul prea tare». « Ţi-am spus să-l iei cu sifon», îi răspundea Tonitza, în timp ce Păstorel recita: « Pot să beau şi-n Barcelona / Dacă-i bună viţa / Unii beau vinul cu tona / Alţii cu Tonitza».

Peste ani, grupul acesta dominat de inteligenţă vie şi spirit fin, s-a risipit, unii plecînd în alte oraşe, iar alţii trecînd pe ţărmuri fără de întoarcere.

*

Au fost seri de neuitat, petrecute împreună, în diferiţi ani, fie la Iaşi, fie la Bucureşti, prilej de nesfîrşite rîsete, glume, epigrame (dintre care o parte au fost notate chiar de Păstorel pe petice de hîrtie). La unele dintre acestea participa uneori şi George Enescu, pentru care scriitorul, ca noi toţi dealtfel, avea un adevărat şi bine meritat cult. Unul dintre cele mai frumoase discursuri ce mi-a fost dat s-ascult a fost astfel cel ţinut de Păstorel la Teatrul Naţional din Iaşi, cu ocazia dezvelirii bustului lui George Enescu (de sculptorul Hette).

Din suita catrenelor şi a epigramelor născute în astfel de împrejurări, reţinem aici, cîteva dintre cele pe care, cu sau fără voie, le-am stîrnit chiar eu:

TOAST ANTICIPATIV

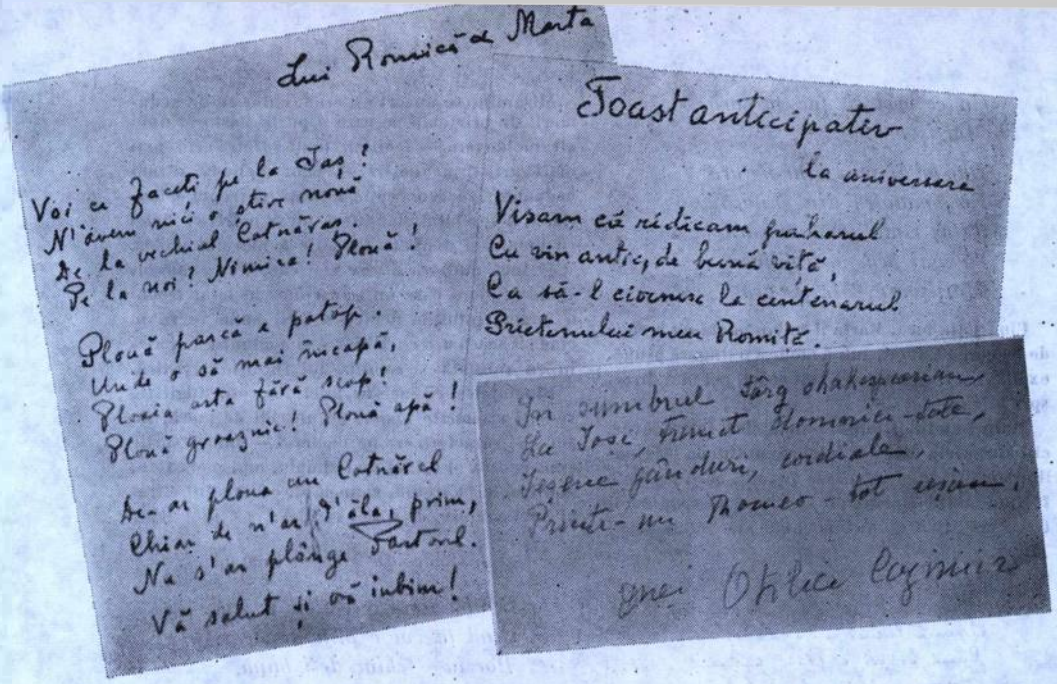
la aniversare

« Visam că ridicam paharul
Cu vin antic, de bună viţă,
Ca să-l ciocnesc la centenarul
Prietenului meu Romiţă. »

Într-o seară, la doctorul Corneliu Axentie, vrînd să pun stavilă setei fără margini a lui Păstorel (care era deja suferind), acesta m-a îmblînzit pe dată cu verva-i bine cunoscută:

« Aş mai scrie pîn-la anu,
Fiindcă am găsit aici
Subiect la Butoianu
Pus pe rime de Drăghici

Romiţă eroul
Face pe subtilul
El e cu stiloul,
Însă eu cu stilul.

De la vechiul Cotnăraş.
Pe la noi? Nimica. Plouă!

Plouă parcă e potop
Unde o să mai încapă
Ploaia asta fără scop?
Plouă groaznic! Plouă apă!

De-ar ploua un Cotnărel
Chiar de n-ar fi d-ăla, prim,
Nu s-ar plînge Păstorel
Vă salut şi vă iubim! »

Omul dacă e cuminte
Nu se-ncrede va să zică
În părerea lui Romică
Ci în setea lui Axinte ».

Nostalgia Iaşilor, a prietenilor (cei care mai rămăseseră) se manifesta prin dese întoarceri în oraşul său natal (« Oh! ville qui m'a vu naître et que je vois mourir!» exclama Păstorel la fiecare reîntîlnire cu Iaşii):

« D-nei Otilia Cazimir

În sumbrul tîrg shakespearian,
La Iaşi, trimit domniei-tale,
Ieşene gînduri, cordiale,
Printr-un Romeo — tot ieşean. »

Altă dată, tot spre Iaşi, expedia o asemenea scrisoare în versuri:

« Lui Marta şi Romică

Voi ce faceţi pe la Iaşi?
N-avem nici o ştire nouă

Pe un şervet de hîrtie a notat într-o seară de început de martie, la un pahar de ţuică, aceste cîteva catrene:

« *Mărţişoară, Mărţişoară,*
La beţie, bunăoară,
Eu mă dreg c-o drojdioară
Mărţişoară.

Deşi este frig afară
Setea-n mine se coboară

Cu ce vrei să fac gargară
Mărţişoară.

Dac-ar fi mai bine-n ţară
Eu [matale] din ghitară
Ţi-aş cînta pînă la vară
Să mai bem o drojdioară
Mărţişoară, Mărţişoară. »

Cînd soţia mea, Marta îl îmbia odată cu o cupă de fructe, Păstorel, luînd modest o singură prună, explică: « E drumul cel mai scurt, cel mai direct spre ţuică ».

Mulţi l-au iubit, puţini l-au înţeles. Într-adevăr, cîţi sînt aceia cari pot înţelege profunda originalitate a firii lui Al. O. Teodoreanu, acea perfectă fuziune între spiritualul epigramist, spontaneitatea sa lirică şi melancolicul său simbolism?

Lui Romeo Drăghici şi Doamnei

Spună lumea ce-o să spună,
Cînd la voi e plin paharul,
Poezia — chiar de-i bună,
Nu-i mai bună ca Cotnarul.

Păstorel

Mi-amintesc uneori cît eram chiar eu de nedumerit de prietenia pe care o purta Păstorel unui alt moldovan, — dealtfel unul dintre cei mai mari artişti ai noştri: Teodor Pallady. Eram nedumerit, căci concepţia de viaţă, oarecum epicuriană, a veselului menestrel, nu se potrivea defel cu amara şi distanta filosofie a marelui pictor.

Şi încă multora dintre cei care l-au cunoscut şi chiar unora care nu l-au cunoscut le-ar trebui o anume intuiţie, pentru a nu-i pune verva în rînd cu aceea a « chefliilor », ci a admira mai ales în ea rafinata şi subtila lui intuiţie artistică.

Bineînţeles că aceste mici impresii fugitive, versuri creionate uneori pe un colţ de masă, nu pot să-l caracterizeze pe Păstorel — dar versurile erau pentru el un fel mai simplu, mai « elastic », mai ironic (« ironia, spunea el, e limbajul cifrat al inteligenţei », de a se exprima:

« Lui Romeo Drăghici şi Doamnei

Spună lumea ce-o să spună
Cînd la voi e plin paharul,
Poezia — chiar de-i bună,
Nu-i mai bună ca Cotnarul ».

Păstorel

Pe programul unui speech ţinut la Teatrul Naţional din Iaşi, acum mai bine de o jumătate de secol, ne scria: « Lui Romică şi lui Marta această cuvîntare uşurică pe care din lipsă de timp am fost silit să o scriu în versuri... ».

Aş spune despre uşurinţa de a versifica a lui Păstorel, ceea ce Camile Saint Saëns a scris despre marele nostru Enescu: « El face muzică aşa cum face mărul flori... ».

*

Un exemplu al acestei fantezii creatoare debordante şi plină de farmec îl constituie şi scrisoarea expediată socrului meu Gheorghe Stroici, scrisoare pe care o transcriem aici:

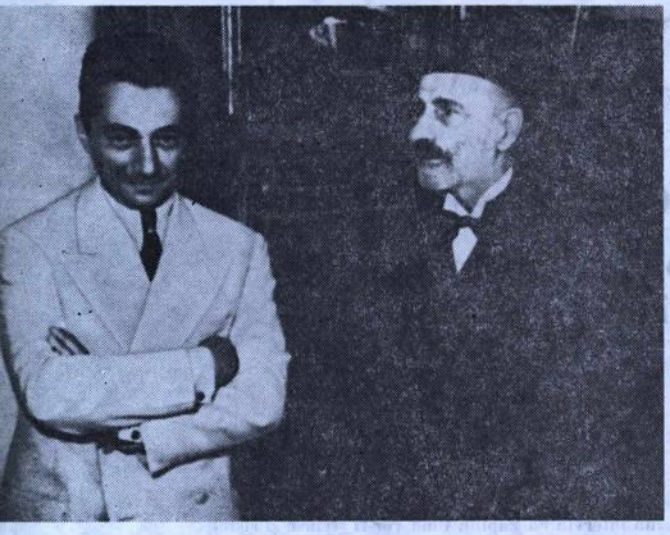
« *Domniei Sale*
Domnului Domn GHEORGHE STROICI
Ot Volovăţ
Cu multă hiritisenii
În mână să se dee

Cu plecată închinăciune scrim Domniei Tale boer Gheorghe şi astfel grăimu:

Fiind cursul anilor de la HRISTOS 1940, iar de la facerea lumei nu mai putem ţini minte, Mai 29 şi venind în cetatea de Scaun cum s-ar zice la Ieşi, pentru niscaiva trebi ale Domniei, întîlnitu-m-am pre uliţa mare cu Dumnealui Romeo Domniei Tale ginere şi Dumnee jupiniţa Marta, sociu. Şi ne-am bucurat. Şi după cum e obiceiul Moldovenilor cînd se bucură, unii chiar şi la necaz, îndată să poftească băutură, zis-am eu către Drăghici Romeo:

„Cumplite vremuri trăim, Romică fiule, şi netrebnice vinuri bem.

Din astă price, adică din netrebnicie şi nu alt cumva, au luat unii obiceiu de îndoie vinul cu borhut puturos adus în budane din izvoarele Neamţului şi Ozanei,

Al. O. Teodoreanu alături de pictorul Palladv.

mai mare scîrba... bogat blestem pe capul lor și chiar osîndă veșnică la Giudețul de apoi..."

Ci, rostind aceste vorbe cu necaz și mare întristare, au prins Romică a zîmbire, zicîndu-mi:

„Nu huli și nu bîrfi căpitane, că de nu-i huli și nu-i bîrfi ți-oi da de olac niscaiva COTNĂREL de la Conu Gheorghiță, și ți-i veni în hire, și-i be mata pînî ce ți-i slei obida și ți-i veni în hire".

Zîcînd aceste, purces-au de sîrg la casa Dumnealui Romeo. Și ne-am adunat, precum urmează: Dumnee Marta Drăghici, Dumnealui Romeo, Dumnee Marion a lui Racoviță Gheorghe, Marinescu Radu și eu, Păstorelu Teodoreanu ot București, căpitan de tunari.

Și deschizînd Romică un șipu, turnat-am după obișei în pahare și mirosindu în cuviincioasă tăcere, am văzut că iscusit miros face. Și după ce am mirosit am zîmbitu. Și după ce am zîmbitu am beutu. Și bînd ne-am englandisit cu toții, binecuvîntînd acest vin cuvios și preamărindu pre cel ce l-au făcut și pastratu prin veac, adică Domnia Ta. Și golind al doilea șip și încă unul, zis-am eu către cei di față: „Di-o fi turcul cum îi pistolul, nu putem ști, dar știm bine cumu-i boerul așa-i și vinul". Drept care, facem Domniei Tale, boer Gheorghe, plecată mulțămire din adîncu sufletului, dorim ani mulți în voe buni și belșug. Al Domniei Tale mai mic prea supus și prea plecat serv și veligator, Păstorelu Teodoreanu Căpitan de Tunari ».

În afara acelor mici răvașe și epistole pe care le-am păstrat cu pioșenie, mai am de la Păstorel și toate volumele sale cu dedicații pline de frățească prietenie*, cît și unele dedicații de pe volumele dăruite altor prieteni, ca de pildă dedicația către Martha Bibescu, de pe volumul Bercu Leibovici.

« Dans ce vieux livre de jeunesse
Sourit l'ancienne Moldavie
Si vous la retrouvez, Princesse,
*Sachez que je vous le dédie »**.*

Păstorel a plecat dintre noi cu aceeași discreție puțin ironică cu care și-a trăit viața. Pe deget îi strălucea inelul pe care l-a purtat de-a lungul întregei sale existențe. Avea gravată pe piatră deviza lui: « In vita quod volo, in artem quod possum (În viață ce vreau, în artă ce pot) ».

Romeo DRĂGHICI

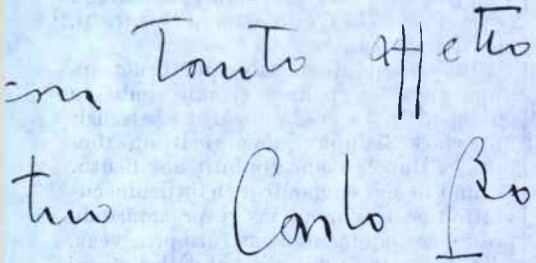
* În realizarea materialului de față, am primit tot sprijinul colaboratoarei mele Colette Axentie.

** În acest vechi volum de tinerețe / surîde vechea Moldovă. Dacă o veți regăsi, Domniță, / aflați că eu vi-l închin.

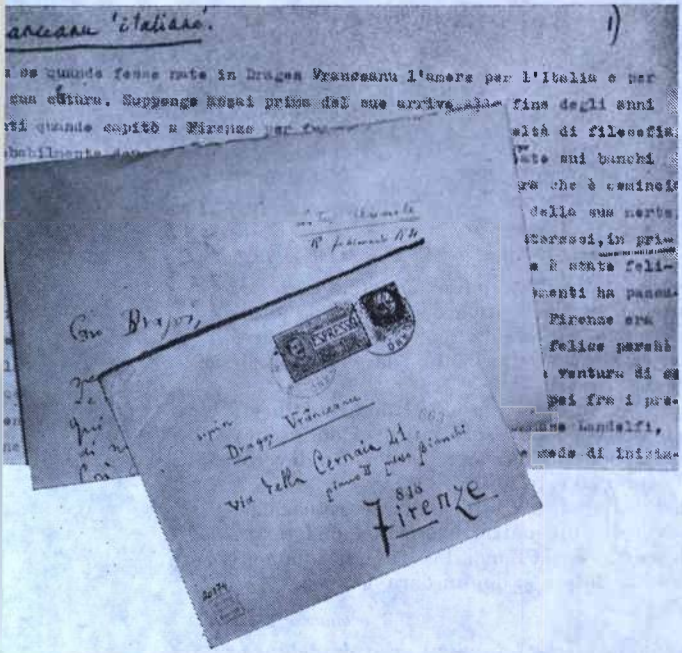
MERIDIANE

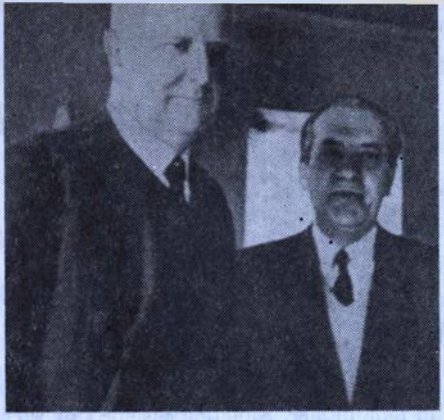
CARLO BO—DRAGOȘ VRÂNCEANU

«Un tovarăș care folosea limba noastră și exprima pasiunile noastre»

NU ȘTIU CÎND S-A NĂSCUT ÎN VRÂNCEANU iubirea pentru Italia și pentru cultura ei. Presupun însă că ea s-a născut cu mult înainte de sosirea lui la Florența, la sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al acestui secol, spre a studia filosofia în facultatea de specialitate din acest oraș. Fără îndoială a fost o iubire adolescentină născută pe băncile școlii. Oricum, eu l-am întîlnit în 1930 și de-atunci a început o prietenie care a dăinuit intactă pînă în clipa morții sale. Vrânceanu studia filosofia, dar spiritul său era atras de multe alte domenii, in primis **de poezie și de literatură. Perioada florentină, a fost, cred, cea mai fericită dintre toate perioadele pe care, în diferite momente, le-a petrecut printre noi. Fericită pentru că era timpul tinereții, iar Florența era încă un oraș mic, neviciat de turismul de masă, și fericită pentru că în modestul lăcaș de atunci al facultății de litere a avut norocul să cunoască și să se împrietenească cu tineri care vor face parte mai tîrziu dintre protagoniștii vieții noastre literare: Renato Poggioli, Tommaso Landolfi, Leone Traverso. Tot în perioada aceea, Vrânceanu și-a început activitatea sa de italienist sau, mai exact, de mediator între cele două culturi atît de deosebite și de îndepărtate una de cealaltă. Îmi aduc aminte că încă de pe atunci colabora intens la ziarele românești cu articole și interviuri: mă gîndesc la un foarte bun eseu despre Gusto dei primitivi al lui Lionello Venturi și la un interviu cu Papini. Cînd vor fi strînse și sistematizate toate paginile acestea, împreună cu cele din timpul maturității, vom avea o splendidă mărturie a acestei activități. Dar imaginea despre Vrânceanu tînăr nu se oprește aici și este just să vorbim despre opera sa de poet: ne traducea poeziile sale și scria multe poezii direct în limba franceză. Avea încă de pe atunci un gust foarte rafinat, era sever, nedisponibil la actualitate ca atare, știa să aleagă și, odată alegerile făcute, știa să dezvolte, în mod autonom, capacitatea sa inventivă. Îmi aduc aminte că îmi reproșa unele abuzuri ale mele cu lecturile («o să ajungi să-l citești pe Francis Carco» a fost unul dintre avertismentele lui, avertisment just și neuitat, deși nu s-a realizat), ceea ce arăta care va fi în viitor direcția lui de critic de gust. Firește, puntea de legătură între cele două literaturi, română și italiană, era literatura franceză care, atunci, mai număra încă mari scriitori și mari spirite de vocație europeană. În lungile noastre discuții la cafenea sau pînă noaptea tîrziu pe străzile pașnice ale Florenței, eu și prietenii mei am învățat să prețuim și să ținem seama de rarele intervenții ale lui Vrânceanu care avea darul firesc de a ști să împace poziții contrastante și de a aduce în discuție adevăratul miez al problemelor. Trebuie să amintim că opera lui de mediere era dublă: locuind la Florența, îi informa pe români de ceea ce se întîmpla în mod deosebit în Italia, dar, în același timp, ne ținea la curent pe noi cu ceea ce se întîmpla în România. Nu numai că ne-a făcut să cunoaștem mulți dintre scriitorii români,**

dar știa, în cadrul conversațiilor pe care le aveam, să ne dea importante noțiuni despre o lume care nouă ni se înfățișa sub culorile exoticului. Prietenia noastră a ținut atunci patru ani pînă cînd, după ce și-a susținut teza de doctorat, despre Mit, cu un foarte bun profesor de filosofia morală, Limentani, Vrânceanu a pornit spre casă, înfruntînd una din acele lungi călătorii, cu trenul și apoi cu vaporul pe Dunăre, care ne făcea să visăm.

După perioada florentină care — repet — a rămas în sufletul lui Vrânceanu ca simbolul vîrstei fericite, a fost o scurtă perioadă milaneză în timpul războiului. L-am văzut deseori pe Vrânceanu la Milano și la Como; era un scriitor care se afirmase și preda literatura italiană în învățămîntul universitar la București.

În sfîrșit, perioada de la Urbino care a durat aproximativ zece ani. Vrânceanu a fost invitat de Universitatea din acest oraș să țină mai întîi conferințe și apoi adevărate cursuri. Pe toate le-a făcut cu un mare succes și a dus pînă la perfecțiune acele îndepărtate raporturi de prietenie literară pe care le începuse în 1930: Vrânceanu a înființat o bibliotecă și a însuflețit un centru căruia va trebui într-o zi să i se dea numele său. Mai mult de patruzeci de ani, prin urmare, de vie inteligență, de iubire și de profundă partici-

pare. E suficient să spun că dacă marii noștri poeți au fost gustați de cititorii români, meritul este în întregime al lui Vrânceanu și aceasta este o datorie pe care noi am contractat-o față de el. M-am limitat la evocarea etapelor principale ale acestui peregrin al literaturii italiene în România și, ca toate simplele înregistrări ar putea să pară rece și prea pe scurt. Desigur, numai Vrânceanu ar fi putut să ne spună ce a însemnat pentru el țara noastră și cultura noastră. În legătură cu aceasta, îmi place să cred că el a putut duce pînă la capăt, înainte de a muri, opera la care lucra de ani de zile, și anume să istorisească aventura sa italiană. Nu va fi, desigur, un document privat, o descărcare a sufletului, ci va fi o mărturie prețioasă a unui anumit mod de a concepe și de a trăi literatura, așa cum putuse să se nască și să crească într-o Europă liberă și încrezătoare, așa cum era aceea din tinerețea noastră. Dar, mai mult decît atît, Vrânceanu a fost mai presus de orice un poet și sînt sigur că în paginile pe care ni le-a lăsat se va găsi ceva mai subtil și mai intens și care aparține sferei inteligenței pure. Gîndindu-ne la toate acestea cu ocazia dureroasei sale dispariții, ar trebui poate, să mai adăugăm și altceva și anume că, pentru noi, Vrânceanu n-a fost numai un oaspete, un prieten dintr-o țară îndepărtată, ci un tovarăș care în Florența din jurul anului 1930, folosea limba noastră și exprima pasiunile noastre; o parte indispensabilă din inima noastră. Aș spune că în felul acesta răsplătim și iubirea lui pentru Italia și — deși într-o foarte mică măsură — ne plătim datoria noastră de admirație și de recunoștință. Ne consolează faptul că am cunoscut și am stimat un spirit viu care a găsit la noi prieteni și cititori adevărați, deși nu erau prea facili și nici prea docili.

Carlo BO

*Amintiri italiene**

25 septembrie 1926

Merg de mînă cu domnişoara Franca. Terase de ape oglindesc siluetele caselor. Deodată, am sărit să mă răcoresc în mijlocul apelor. Ţipete uşoare se aud de la pavilionul care nu se vede. Mi se scaldă sufletul, nu ştiu, în baie de apă, în baie de soare, în baie de aer. Siluetele caselor sînt turburate, razele soarelui frînte, soarele risipit în cercurile apelor. Vivat, vivat!

M-am urcat în barcă. Terasele de ape oglindesc siluetele caselor tremurînd încet. Oamenii mănîncă, muzicile tac. Copacii s-au aplecat unul spre altul. Domnişoara Franca şi-a pus nişte făşii verzi la guler, care i-au schimbat culoarea ochilor. Au devenit verzi şi străvezii, ca nişte ierburi în apă. Sufletul meu este un iaz.

Lumea curge în jurul lumii, ca oceanul lui Herodot. Plute înalte se retează pe nesimţite în zare. La capătul lor se ridică un pavilion octogonal de piatră albă, cu ferestre mari ca de seră, cu dreve albastre. De-o parte şi de alta sînt bănci. Pe drum, doi oameni merg, merg, cu bastoane înalte şi subţiri în mînă: sînt eu şi domnişoara Franca.

7 octombrie 1926

M-am încleştat de tăria beată a lumii şi m-am aplecat, cu capul greu de căldură, deasupra rîurilor de munte din suflet. Apa învîrtejindu-se în bulboane, cu un prăpăd cristalin, mişcă brazii pe marginea albiei. Ecourile strigătelor ei trosnesc către cer ca nişte chemări. Stropii împroşcă stîncile... Nu vreau să mor!

15 aprilie 1927

Primăvara aduce în noi o nebunie intimă şi iubirea se zvîrcole pe înălţimi, ca pisicile. Picură ferestrele afară. Voi lua un lemn din casă şi-l voi pune în pămînt, în mijlocul curţii, acolo unde au început să umble animale subterane de bătătură, mici:

« Scoal' mamă şi mă găteşte
De-mi fă haina trupului
Pe potriva codrului ... »

În inima oamenilor, primăvara aduce o nebunie răzleaţă, ca o creangă verde ruptă de vînt şi purtată prin aer... Voi lua un lemn şi-l voi îngropa. O să-l umfle pămîntul şi o să-l spargă. O să iasă din el un mugure verde, ca o farsă: « Ho, ho , au înflorit scaunele ». Primăvara umflă boabele şi pieptul. M-aş prăpădi să ţin de braţ pe Franca. Aş dispărea şi m-aş auzi în jur, rîzînd de dragoste. I-aş fura pălăria, i-aş scoate pantofii şi aş lăsa-o cu capul gol şi cu mătasea ciorapilor pe terasele rîului... M-ar striga în primăvară şi numele meu ar fi al primăverii, ca numele cucului.

M-aş prosterna în faţa pantofilor şi pălăriei ei pe prundişuri.

30 iulie 1927

Ca poezia, iubita ne fură înfăţişarea lucrurilor de sub ochi, frămîntînd-o, printr-o industrie tainică, cu însuşiri tainice. Multe lucruri, lipsite de orice-ar putea fi pentru

---

* Fragmentele pe care le publicăm în continuare fac parte din *Jurnalul patetic italian*, pus la dispoziţia redacţiei prin amabilitatea soţiei poetului, Florica Vrînceanu.

noi în ele, ne vorbesc şi ne îmbogăţesc cu averea lor. Ne înfiorăm de a ne simţi în noutatea lor, ca în viaţa noastră personală.

Ca poezia, lucrurilor învechite iubita le rupe coaja şi fructul cărnos şi delicat al lumii se vede din nou, şi-l dorim. Ea merge şi atinge, şi ea descoperă, insuflă, dăruieşte...

Ca poezia, iubita doar poate să ne înfrăţească direct şi fără suferinţă, cu ce este necunoscut. Căci fiecare lucru nou cu care venim în atingere sfîşie ceva din sufletul nostru. Aşa facem neîncetat şi cu greutate ascunsă. Şi suferim. Iubita ne fură înfăţişarea lucrurilor de sub ochi şi tot ceea ce noi trebuie să îmbrăţişăm în lume aspru şi străin. Ca mama din basm, care a îmbrăţişat trandafirul sălbatec, ca din ghimpii lui să-i crească flori, ea a îmblînzit cu mîinile ei totul dintr-o dată.

Aşa, pe unde trece ea lasă prieteni de-ai noştri duioşi, care cer să le intrăm în casa lor. Căci, asemeni poeziei, iubita poate pune ceva din soarta noastră proprie în orice lucru există pe această lume. [...]

*

1929

Am luat bacalaureatul la Liceul internat din Iaşi. Într-o zi am pornit cu colegii la drum, din oraşul unde terminasem liceul, şi în altă zi m-am găsit cu o coală albă de hîrtie în faţă, sfîrşind lucrul la ora două şi jumătate. A treia zi eram cu comisia dinaintea mea, în special cu domnul Diaconescu, profesor de istoria românilor, adevărat talent în ce priveşte ingeniozitatea întrebărilor. I-am răspuns docil, făcînd uz de un alt fel de ingeniozitate, de ordin poetic, ţinută însă pe linia faptelor, într-un fel de inconştienţă resemnată, convins fiind că merg anapoda. M-am întors obosit în bancă, dar, spre surpriza mea, am găsit alături colegii mirîndu-se că fusesem aşa de calm şi sigur pe răspuns. Eram o *rara avis* în ce priveşte cunoaşterea lui Alexandru cel Bun, figură îndepărtată şi vagă, dar deplină şi esenţială, de Muşatin. Surîdeam, obosit cum sosisem, şi sceptic asupra bacalaureatului meu, doritor de drumul întoarcerii acasă, de discuţia cu tata, care trebuia să ştie firea domnului Diaconescu, om buclucaş şi sucit. Cînd am citit ziarul cu rezultatele examenului, acasă, am tresărit şi am renunţat la toate: terminasem liceul, al treilea din toţi cei care participaseră la el, reprezentanţi a şase licee din ţară, cu o medie care nu putea să conţină o notă insuficientă la istorie.

Am hotărît ca anul următor să nu mă duc la universitate, ci să rămîn acasă. Tata m-a sfătuit să-mi cumpăr o vioară, să învăţ să cînt în anul de odihnă. Aşa am şi făcut. Trebuia să fac şi o călătorie în Vrancea, la bunica mea, în timpul acelei veri. Era momentul să o cunosc, ca şi tot ţinutul de unde mă trăgeam. Totul devenise o etapă obligatorie, intermediară, rezervată acelei faze şi nu alteia. Voi vedea ce voi mai face, pe urmă. Din acel an, cu vioara şi cu Vrancea, s-a tras ideea mea de a pleca la Florenţa, în Italia, să învăţ mai departe. Era un rezultat logic şi neprevăzut, care m-a cucerit. În Vrancea ascunsesem o hîrtie scrisă, în vîrful unui brad, sub coajă, în care mărturisesem acest lucru. Era modul de a-l întări şi sancţiona, în manieră definitivă, depărtîndu-mă de bunica mea şi de neamul meu. Poate hîrtia aceea va rezista vremii şi va putea constitui începutul unui jurnal patetic.

După o oprire la Viena, de două zile, în anul 1928, toamna tîrziu, îmi continuam drumul spre Florenţa, după zbuciume şi visuri. Mă însoţea prin Viena Franca şi seara, cînd am pornit mai departe, dormeam pe lemnul băncii din vagon, printre necunoscuţi. Nu ştiam unde merg. Trecînd prin Semmering, mi-au rămas ochii fixaţi pe numele unei gări, citit în noapte: La Carnia, îndepărtat şi ciudat, ca o cupolă a unei biserici răsărită printre brazi. Pe urmă m-am trezit la graniţa italiană, Tarvisio, printre zgomote şi strigături sonore, dar eram buimăcit şi nu înţelegeam nimic. Şi am adormit din nou. Apoi am început să cobor iarăşi, de-a lungul Italiei. Mă trezeam din cînd în cînd şi vedeam castelele şi chiparoşii, sus pe vîrful colinelor. După amiază am trecut Apeninii şi seara am văzut prima oară numele Florenţei. Era tîrziu. Am dormit lîngă gară, la un mic hotel, avînd în faţă spatele bisericii Santa Maria Novella, teribil monument florentin cu ascuţişuri gotice, care îmi va rămîne în ochi definitiv şi nesters. Ca în sonata lui Vinteuil a lui Proust, priveliştea Florenţei s-a asociat cu ea, la fiecare

pas pe care l-am făcut pe urmă în oraș, împreună cu marile streșini ale caselor florentine medievale, de-a lungul cărora umblam.

*

Ieri am întîrziat la San Marco. Trebuia să vedem — a cîta oară — picturile lui Fra Angelico care umplu această mînăstire. Toți înclinăm spre sentimente republicane, spre înțelegerea lui Savonarola. Nu era nevoie să așteptăm sunetul de clopot care anunța chemarea lui Savonarola din chilia sa. Între familia Medici și Fra Bartolomeo, care se opusese cu armele arestării călugărului, luăm totdeauna partea celui din urmă. Cultul puterii ne este străin. Slăbiciunea noastră pentru tînărul Montale cu ale sale *Ossi di seppia* se datora atît talentului său cît și faptului că fusese numit, printr-un act de mare curaj al primarului, director la celebrul Gabinetto Vieusseux, fără să fie înscris la fascism. În San Marco sînt înmormîntați Angelo Poliziano, poetul, și Pico della Mirandola, atotștiutorul Renașterii, cel care spunea că «vrea să știe tot ce se poate ști și ceva în plus». Picturile lui Fra Angelico ne purificau întotdeauna dimineața cu puritatea lor și în adevăr erau pentru noi reîmprospătătoare, mai ales cele din chiliile monahilor. Mînăstirea fusese un pol al spiritualității din Quattrocento și ne era la îndemînă. Aici își găsise refugiu Cosimo I, pater patriae, după uciderea lui Savonarola, într-o chilie dedicată sfinților dominicani Maria și San Cosma, protectorii familiei Medici. Sînt aici și lucrări ale pictorului Ghirlandaio și ale lui Fra Bartolomeo, care, după opunerea făcută uciderii lui Savonarola, s-a călugărit devenind un pictor celebru, exemplu de caracter integru remarcabil, unul din subiectele noastre preferate.

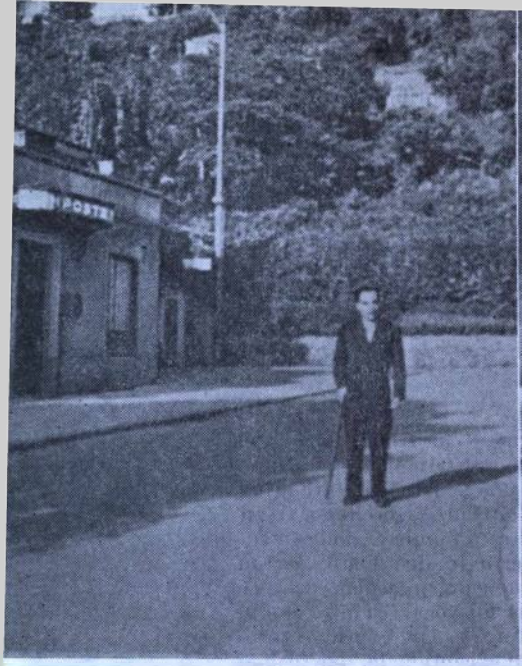
*

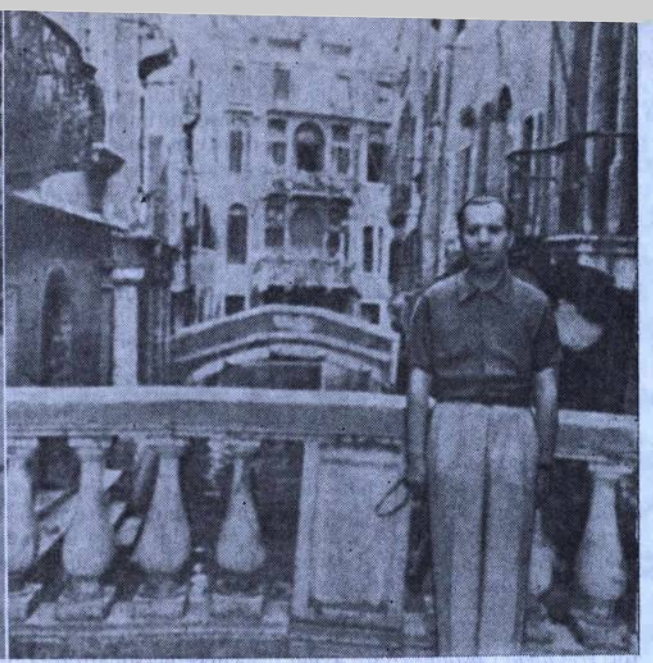
Salvatore Quasimodo venea des din Sicilia la Florența, unde își are redacția revista „*Solaria*", condusă de Bonsanti și Carocci, revistă rafinată și ultramodernă. Pe atunci Salvatore Quasimodo nu exista încă. Era un debutant fără volum, mic de statură, cu părul creț și negricios. Se pregătea să publice colecția de poezii *Acque e terre* și pe urmă *Oboe sommerso*, care au apărut la un scurt interval. Nu-l băga nimeni în seamă. Era băiatul unui feroviar, venit dintr-o mică gară din Sicilia, unde tatăl său era șef de gară. Umbla zbîrlit și îmbrăcat neglijent prin Florența, veșnic amorezat, ceea ce făcea impresia unui anacronism. Nu se mai purtau poeții amorezați. Noi toți eram niște boemi crînceni, care ne feream de această țară ce putea să meargă pentru un sicilian, meridional incorijibil. Mănîncă prin niște trattorii modeste și greu găsibile și nu are nici o slăbiciune pentru Florența; Tindari, o localitate rurală din Sicilia, contează mai mult decît orice. E plin de mituri grecești, a căror vechime se transformă în poezie de la sine. Asta e specialitatea lui, dar nu ne impresionează deloc. El nu știe de Esenin, de Valeri Briusov, de Block. Acesta e un modernism făcut, creat de revoluția proletară și agitațiile ei intelectuale. Din blidul cu spaghetti al lui Quasimodo ieșeau fumuri locale mult mai savante, dar ... vai, incerte cu totul. Îl ironizăm pentru arheologia lui siciliană, ce a început să devină notorie; cînd îi apar poeziile în „*Solaria*", începem să ne neliniștim. Căutăm să-l demonetizăm urmărindu-l cu ce fată se plimbă mai des și ironizînd-o pe ea.

*

Milano, 7 octombrie 1945

Aproape toți cei întorși din Elveția, după o ședere mai mult sau mai puțin îndelungată ca fugari, se simt în culpă, surprinzînd în intimitatea lor sentimente de ingratitudine pentru această țară. Din fericire, ele se pot trece sub tăcere cu ușurință căci privirile fiecăruia sînt îndreptate spre viitorul care e aproape. De aceea, acest jenant capitol îl pot închide imediat, observînd numai că anul pe care l-am petrecut în Elveția ne-a evitat fără îndoială și în cazul cel mai bun, pericole grave și emoții care ne-ar fi istovit nervii într-un chip pe care îl bănuim numai în mod vag. Un impuls uman natural ne face deci să considerăm această țară ca providențială, să o vedem mișcați, prin ochii recunoscători ai familiilor noastre de care sîntem separați, care au introdus-o în convorbirile lor zilnice despre noi ca pe un protector blagoslovit în care puteau avea încredere. Elveția a devenit o rudă a fiecăruia — o rudă cam posomorîtă și pedantă cum este de

La Montreux (1945) și Veneția, Ponte dei Sospiri **(1946).**

multe ori omul în casa lui față de un oaspete îndelungat, cam prea cumpătată și bănuitoare, mai ales prea pedagogică — dar totuși o rubedenie sub acoperișul căreia am putut sta în siguranță, feriți de furtuna care bîntuia cu violență pretutindeni în jurul ei.

Ajunși la Chiasso am putut gusta imediat, între altele, sobrietatea și aspectul de echilibru și independență al presei, care mi se părea un dar miraculos după regimul de alimentație jurnalistică din ultima perioadă a dominației germane în Italia. Mai tîrziu, acest suflu împrospătător pe care îl degajau ziarele elvețiene îmi va apărea neîndestulător și voi simți că lipsește saturația de intelectualitate caracteristică climatului italian, adevărată hrană zilnică necesară, element consolator în primul rînd pentru omul constrîns la inacțiune. În primele luni, această necesitate trecuse pe planul al doilea. Predomina senzația securității, din care spiritul fiecăruia trăgea suficiente vitamine morale pentru a nu cădea în depresiunea exilului. Timpul însă, care tocește totul, chiar bucuria de a te simți salvat, chiar sentimentul de siguranță care justifică orice, trebuia să mă apropie de un început de demoralizare pe care l-am resimțit însă numai pe planul intelectual. Țară civilizată, Elveția pare însă a detesta din instinct ca și în mod lucid nu numai excesul, ci chiar abundența simplă de intelectualitate, pe care și-ar putea-o procura totuși cu ușurință, printr-o reformă oarecare, perfect posibilă, de mentalitate. Ea pare a percepe un simptom, și prin încercarea de schimbare în această privință, un simptom de gratuitate preocupantă, de dezorientare, de rătăcire. Se poate admite că vorbește în ea cel mai legitim instinct de conservare, amenințată cum ar fi de efectele centrifuge pe care le-ar cauza în spiritul elvețian puterea excepțională de polarizare intelectuală a celor trei mari culturi — franceză, italiană și germană — înspre care cele trei limbi naționale ar deschide porți prea largi pe acest plan. Aceasta e însă o simplă presupunere.

*

Încă înainte de căderea lui Mussolini, la 25 iulie 1944, stătusem într-o seară pînă tîrziu cu Vittorini la Caffé Scala, la una din acele mese care apar printre stîlpii pătrați ai porticului, de unde se vede fațada neagră de fum și plină de blazon a fostului municipiu. Bietul Palazzo Mazino fusese incendiat mai tîrziu, în timpul bombardamentelor. A fost o lungă seară calmă, de care îmi aduc aminte foarte adesea, deși nimic special

n-am discutat și n-am pus la cale. A fost ultima seară cînd ne-am întîlnit, eu și Vittorini. L-am mai văzut o dată — mi se pare în timpul celor patruzeci de zile ale guvernului Badoglio — trecînd cu bicicleta prin via Margherita, dar era departe de locul unde mă găseam eu. Orice urmă i se pierduse — firește — după ocuparea Italiei de trupele germane. Era unul din puținii scriitori antifasciști care nu se refugiaseră încă în Elveția. Ne înțelesesem, în seara pe care o petrecusem la Caffé Scala, să urmăresc soarta unei propuneri de traducere în românește a *Conversației în Sicilia*, pe care i-o făcuse o editură din București, al cărei nume nu-l mai țin minte. Condiția pe care ar fi voit s-o pună era aceea ca eu să fiu acela care să-i traduc cartea. Părea a avea o deosebită preocupare asupra chipului în care putea fi redat într-o altă limbă acel text, care îl costase mari eforturi, deși părea așa de simplu și elementar.

*

1 noiembrie 1945

Am ajuns la Milano pe o ploaie torențială, care continua — ca și la Como — din zorii zilei, poate din ajun. Vigorelli lîncezea într-o vagă demoralizare, întins pe scaun. Ca un dulău care întîi scoate de sub el două picioare, pe urmă se [strînge] într-însul, apoi se scutură și în fine începe să miriie, pentru a termina lătrind, Vigorelli s-a trezit treptat, întărîtat de mica chestiune a notei lui Carlo Bo contra « manierei noui » a suprarealiștilor. Căuta totuși să se exprime cu grijă, cu subterfugii afectuoase, să nu lovească undeva în sentimentele mele pentru Carlo Bo. După un procedeu care îi e obișnuit, exista un mare contrast între tonul ridicat și furia lui vocală și între modul ocolit, prudent, subtil, complicat sau confuz în mod voluntar, de a se exprima. « Noi toți [*cei de la Costume*, n.n.] avem în vedere personalitatea lui excepțională, dar tocmai de aceea ar fi mai bine să nu insiste, să ne dea și nouă aprecierea cuvenită etc. » Pe neașteptate însă știe să dea un cadru foarte cuprinzător unei idei: « Din partea lui, care e principalul răspunzător de introducerea suprarealiștilor în Italia, este nevoie de ceva mai mult decît o notă pentru a condamna schimbarea lor de manieră, un articol, un eseu prin care să arate motivele pe care le are. Dacă ne spune că în loc de această nouă poezie continuă să prefere „pagina albă scrisă cu cerneală albă“ a lui Aragon sau Eluard de mai înainte și a pune pe seama propagandei politice și [a] altor fapte tot ce se străduiesc să facă astăzi, e o naivitate. Poezia pură e o eroare; există oricînd și oriunde poezia absolută ». Această ceartă între prieteni buni nu e lipsită de farmecul ei.

*

20 noiemb[rie] 1945

Ce bănuiam ieri, am avut ocazia să verific astăzi; intervenția mea e superfluă, Giancarlo a depășit cu mult, de cînd nu l-am văzut pînă ieri, psihoza imperceptibilă a certei. A mai vorbi despre așa ceva ar suna curios, anacronic. Nici nu mi-a venit în gînd așa ceva. Meno male! Mi-a făcut bine să-l revăd pe Vigorelli. E în el ceva iremediabil « frățesc ». Am promulgat și sancționat, în puține cuvinte, simbioza noastră pentru traducerea unei selecții din Arghezi, Maniu, Blaga, Bacovia, antologie cu titlu informativ, care trebuie să apară cît mai repede și de la care îmi promit satisfacții: sînt sigur că vor place acești patru poeți în patru culori și vor provoca opinii și ieșiri de curiozitate. Atît îmi propun deocamdată: gesturi involuntare, de curiozitate, printre literați.

*

14 decembrie [1945]

Benedetti a inventat cu *„Europeo“* o manieră superficială dar « legittissima » de a scrie despre cele ale actualității. Am încercat să fac, în același gen, o scurtă notă în legătură cu apariția traducerii *Rusoaica* lui Gib Mihăescu, la Garzanti. Mi-am amintit de săracul Gib. Aș vrea să scriu ceva despre el în revista lui Flora, dar [dețin] așa de puține date! La noi abia după un secol încep reconstituirile biografice.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 ianuarie — 31 martie 1979)

A

ADERCA (Felix)

Aderca (Marcel) — *Tratat de estetică: Prefață. Introducere.* „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 148—154.

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Mitzura) — «*... să le rechemi fantomele cu condeiul*» — tablete de cronicar dramatic. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 15—17.

B

BLAGA (Lucian)

Blaga (Dorli) — «*...marii, tăcuții și neastîmpărații visători...*». Excurs sentimental (VII). „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 83—88.

Cioculescu (Simona) — Prolegomene la o carieră universitară [corespondență Blaga — Chinezu — I. Breazu — Sextil Pușcariu]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 112—118.

Curticeanu (Mircea) — Prolegomene la o carieră universitară [documentar]. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 95—110.

Florescu (Nicolae) — Răspuns la o anchetă asupra neoclasicismului. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, p. 118.

Tertulian (N.) — «*...Sunt deopotrivă de departe de dogmatica creștină ca și de metafizica laică...*» — scrisoare către Tudor Vianu. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 91—92.

Turcuș (Aurel), Giurgiu (Rodica)

Epistolar Lucian Blaga — Filaret Barbu. „*Orizont*", anul XXX, nr. 3, 18 ianuarie 1979, p. 3.

BREAZU (I.)

Vezi BLAGA Lucian), Cioculescu (Simona).

C

CARAGIALE (Mateiu I.)

Cioculescu (Barbu) — Documente insolite. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 129—139.

CHINEZU (Ion)

Vezi BLAGA (Lucian), Cioculescu (Simona).

D

DENSUSIANU (Nic.)

Oprișan (I.) — *Începuturile artei militare la Carpați și Dunărea de jos. Pelasgii.* „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 74—82.

E

EFTIMIU (Victor)

Balaci (Alexandru) — *« prin nobila armă a gîndului şi cuvîntului tipărit... »* — conferinţă radiofonică. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 42—44.

EMINESCU (Mihai)

Vatamaniuc (D) — *« ... să pretindem statornicirea lucrurilor în ţară... »* — alte pagini de ziaristică. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 9—14.

H

HASDEU (B. P.)

Deaconescu (Ion), Cincă (Stelian) — [Trăind în altă lume]; [Îmi iubeam ...], [Din tată şi din tata tatei...]; [Văzut-aţi voi]; [Mulţi proşti au zis...] — ultimele versuri. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 120—121.

Ilin (Stancu) — Epigrame. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1 (34), 1979, pp. 124—126.

HOLBAN (Anton)

Florescu (Nicolae) — *Însemnări dintr-o vacanţă de vară* — pagini de jurnal. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 164—167, 170.

I

ISAC (Emil)

* * * — Emil Isac — inedit (poem). „*Tribuna*", anul XXIII, nr. 13, 29 martie 1979, p. 4.

M

MACEDONSKI (Alexandru)

Anineanu (Marta) — Corespondenţă provensală. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 172—177.

Şoitu (D. D.), Ştefănescu (Gh. S.) — Macedonski inedit (scrisori către Emil Maur). „*Cronica*", anul XIV, nr. 11, 16 martie 1979, p. 6.

P

PAPILIAN (Victor)

Cubleşan (C.) — *Bogdan infidelul. Capitolul III.* „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 55—66.

PERPESSICIUS

Panaitescu (Dumitru D.) — Jurnal cultural radiofonic. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 68—72.

PUŞCARIU (Sextil)

Vezi BLAGA (Lucian), Cioculescu (Simona).

R

REBREANU (Liviu)

Liu (Nicolae) — *« În patrimoniul etern şi indestructibil al umanităţii »* — pagini de ziaristică. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 18—30.

S

SAHIA (Alexandru)

Brezianu (Barbu) — Al. Sahia şi vicisitudinile existenţei (scrisoare către un coleg de sanatoriu). „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, p. 186.

SAINT-EXUPÉRY (Antoine de)

Grigorescu (Dan) — Valoarea sentimentală a autografelor. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 178—179.

Ş

ŞINCAI (Gheorghe)

Moldovan (Liviu) — *Contestaţia lui Gh. Şincai împotriva arestării sale şi a scaunului filial de judecată...* „*Vatra*", anul IX, nr. 2, 20 februarie 1979, p. 9.

T

TONEGARU (Constant)
Cioculescu (Barbu) — *Mlinile ; Pepenele galben ; Noaptea nopților ; Destrămări cu public ; Ochii seniorului ; Spălătoreasa* — poeme. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), pp. 46—54.

V

VALÉRY (Paul)
Vezi SAINT-EXUPÉRY, Grigorescu (Dan)
VĂCĂRESCU (Ienăchiță)
Simonescu (Dan), Vasilescu-Capsali (N) — O condică de ceremonial. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 142—145.
VELISAR TEODOREANU (Ștefana)
Ilisei (Grigore) — *Sfîrșitul* — poem. „*Cronica*", anul XIV, nr. 7, 16 februarie 1979, p. 7.
VINEA (Ion)
Brezu (Constandina) — *« ... a reacționa militar în fața pericolului »* — jurnalul gazetarului politic. „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 35—41.
VOICULESCU (V.)
Pop (Marius) — V. Voiculescu și G. Tutoveanu (fotografie cu dedicație). „*Cronica*", anul XIV, nr. 10, 9 martie 1979, p. 8.

Z

ZARIFOPOL (Paul)
Mașek (Victor Ernest) — *Întrebări curioase despre Germania* — pamflet antifascist „*Manuscriptum*", anul X, nr. 1(34), 1979, pp. 31—34.

Iconografie

ICONOGRAFIE

AUTOGRAFE: Camil BALTAZAR (62, 65); Lucian BLAGA (173); Jean-Richard BLOCH (140, 144); Carlo BO (180, 181); Ion BREAZU (72); Nicolae CARTOJAN (66); Ion CĂLUGĂRU (62, 64); Nicolae DENSUSIANU (114); M. EMINESCU (17, 19, 21); B. P. HASDEU (102, 104); Hugo von HOFMANNSTHAL (96); Nikos KAZANTZAKIS (154, 155); Victor Ion POPA (hors texte); Alexandru PHILIPPIDE (83); Ion Marin SADOVEANU (99); Mihail SEBASTIAN (127, 128, 131, 132); Al. O. TEODOREANU (175, 177, 178); Tudor VIANU (90).

FOTOGRAFII: Tudor Arghezi (acte: 162, 164 167, 168); Camil Baltazar (65); Lucian Blaga (acte: 171, 172, 173); Jean-Richard Bloch (140); Carlo Bo (181); Ion Breazu (72, 75); Nicolae Cartojan (69); Pompiliu Constantinescu (50, 53, 54, 55); Nicolae Densusianu (107, 112); Erasmus (80); B. P. Hasdeu (103); Hugo von Hofmannsthal (96, 98); G. Ibrăileanu (45); P. Istrati (136, 148); Nikos Kazantzakis (149, 150, 152); Victor Ion Popa (hors texte); Perpessicius (57, 59, 60, 61); Al. Philippide (83); Marcel Proust (89); *„Rampa"* — frontispiciu (98); Mihail Sebastian (127, 135); W. Shakespeare (84, 85); Al. O. Teodoreanu (175, 176, 179); Tudor Vianu (91, 94); Alexandru Vlahuță (157, 159, 160); Alice Voinescu (115); Dragoș Vrânceanu (181, 185).

DESENE: Gh. Anghel — desen Eminescu (33); Don — 2 portrete N. D. Cocea (10); V. I. Popa — portret Ion Călugăru (63); C. Popovici — desen Eminescu (37), Camil Ressu — portret N. D. Cocea (10); Ross — caricatură Tudor Arghezi (161).

Redacția aduce și pe această cale călduroase mulțumiri lui Ion Vlasiu, Ovidiu Maitec, C. Popovici, Constanței Constantinescu, familiei Vianu, arh. Marcu Anghel, Floricăi Vrânceanu, lui Alex. Talex, Pericle Martinescu și Bibliotecii Academiei R.S.R. pentru bunăvoința cu care ne-au pus la dispoziție un prețios material iconografic.

De asemenea, mulțumim și colaboratorului nostru, fotoreporterul Petre Nicolae.

THE WRITER IS A CONS-cience on vigil. In his fruitful sleeplessnes, as Janus Brifons, he scans equally the past and the horizon of the future. As a guardian of the eternal land, of a spiritual homeland, he is a founder, a preserver and a guarantee of lastingness. The writer is the one that remains.

Which of our great classical writers was the one that achieved to the full the condition of the conscience-on-vigil, *if not Eminescu? He remains the genius that watches over the destinies of our naticnal being, historic being in its materiality and in its spiritualness. Consequently it is almost natural for* „Manuscriptum" *to return over and over again to the thesaurus of his texts. An exploration of Eminescu's journalism (made by Al. Oprea) is maybe the most compulsory duty of a present-day study on Eminescu's works. Verse, prose, pages from his political journalism, various fragments present the genius in his diverse hypostasis. A spectral analysis of this multivalency, implying different points of view, perspectives and ways of tackling, is offered to us by the commentaries of some great critics.*

Eminescu so closely linked to the native land of our culture, so much open to an universal horizon of values, constitues, also as regards the relationship between naticnal and universal, an exemplary model. „Manuscriptum" *further offers us — under the sign of* parallel mirrors *— a series of famous pages from the universal literature (Shakespeare, Proust, Hofmannsthal) remarkably translated into Romanian. We meet again then, the* parallel mirrors *in some interesting studies of style comparison.*

Leaving the universal field of translations and comparative essays, we return to the most autochtonous space of our origins and national past.

After these pages of some studies literature is again present through a series of original and novel pages of some creators, Romanian versions from their works, documents with a literary character, memoirs, confessions, letters. Thus, — a rich series of texts, accompanied by commentaries, completes this issue of the review.

Nicolae BALOTĂ

L'ÉCRIVAIN EST UNE CONscience qui veille. Dans sa fertile insomnie, tel un Janus Brifons, il scrute en égale mesure le passé et l'avenir. Telle une vigile du sol éternel, sol d'une patrie spirituelle, il est un fondateur, un conservateur, une garantie de la durée. L'écrivain est celui qui *reste*.

Lequel de nos grands classiques a plus entièrement accompli la condition de *conscience-qui-veille* plus qu'Eminescu? Il reste le génie tutélaire qui préside les destinées de notre être national, être historique dans sa matérialité de même que dans sa spiritualité. Il est normal que *„Manuscriptum"* revienne encore et toujours au tresor de ses textes.

Une exploration de l'oeuvre journalistique eminescienne est peut-être l'obligation la plus pressante de l'éminescologie actuelle. Des vers, des proses, des pages de son oeuvre de journaliste politique, des fragments divers présentent le Génie dans la diversité de ses hypostases. Une analyse spectrale de cette polyvalence, nous est offerte par les commentaires de certains grands esprits critiques.

Eminescu — si attaché au sol autochtone de notre culture, si ouvert à l'horizon universel des valeurs constituées et, de ce point de vue, aux rapports entre le national et l'universel, sans doute un modèle exemplaire. Ce que *„Manuscriptum"* nous offre, en continuation du choix éminescien, est — sous le signe des *miroirs parallèles* — une serie d'équivalences roumaines de certaines pages illustres de la littérature universelle (Shakespeare, Proust, Hofmannsthal). Nous y retrouvons ensuite, les *miroirs parallèles* dans de très intéressantes études de comparaison stylistique.

Des sphères de l'universel où nous avons introduit les equivalences roumaines et les essais comparatistes, nous revenons dans l'espace le plus autochtone de nos origines et de notre passé national.

Après ces pages d'études, la littérature est présentée par une série des pages originales, de certains créateurs des versions roumaines de leur oeuvre, des documents à caractère littéraire, des mémoires, des écrits confessifs, épistolaires.

Nicolae BALOTĂ

DER SCHRIFTSTELLER IST ein stetig waches Bewußtsein. In seiner fruchtbaren Schlaflosigkeit durchforscht sein Blick Janushaft sowohl Vergangenheit als auch Zukunft. Er steht da, gleich einer Vigilie, auf ewigem Grunde, auf dem Boden eines geistigen Vaterlands: ein Stifter, ein Bewahrer, ein Garant für Dauer. Der Schriftsteller ist der, der bleibt.

Welcher von unseren großen Klassikern erfüllt die Bedingungen jenes stetig-wachenden Bewußtseins *so sehr wie Eminescu? Er bleibt das tutelarische Genie, das den Geschicken unseres nationalen Wesens vorsteht — in dessen materieller wie geistiger Historizität. Es ist nichts als natürlich, daß die Zeitschrift* „Manuscriptum" *immer wieder auf die Fülle seiner Texte zurückkommt Gedichte, Prosatexte, tagespolitische Schriften, Fragmente aller Art offenbaren das Genie in der Vielfalt seiner Hypostasen. Eine spektral Analyse dieser Vielwertigkeit wird in den Kommentaren bedeutender Kritiker. geboten, die sich nach Standpunkt, Blickwinkel und kritischem Ansatz voneinander unterscheiden.*

Eminescu, welcher so eng in unserer bodenständigen Kultur verflochten war und gleichzeitig so offen und empfänglich für die universellen Werte, liefert gewiß auch in dieser Hinsicht, bezüglich des Verhältnisses von nationalem Wesen und Universalität, ein exemplarisches Modell. „Manuscriptum" *legt im Anschluß an die Eminescu Montage eine Folge von rumänischen Fassungen berühmter Passagen aus der Weltliteratur vor: im Zeichen der* parallelen Spiegel *sind hervorragende Übertragungen aus Shakespeare, Proust, Hofmannsthal vereint.*

Aus den Sphären der Universalität, kehren wir in den höchst autochthonen Raum unserer Ursprünge und der nationalen Vergangenheit zurück.

Auf diese, einzelnen Studien gewidmeten Seiten folgen literarische Texte, eine Reihe Inedita, Übertragungen ins Rumänische samt den Originaltexten aus den Werken verschiedener Autoren. Dokumente literarischen Charakters, memorialistische Schriften, Bekenntnisse, Briefe ergänzen diese Ausgabe der Zeitschrift.

Nicolae BALOTĂ

ПИСАТЕЛЬ — ЭТО БОДРСТвующая сознательность. В своей плодотворной трезвости он, как Янус Брифонс, рассматривает в одинаковой мере прошлое и будущее. Стойкостью «вечной земли» он является основателем, хранителем, гарантией жизненности. Писатель *остается*.

Из наших выдающихся классиков Эминеску полностью отвечает условию *бодрствующей сознательности*. Он остается защищающим гением, который председательствует судьбу нашего национального существа, историческое существо в ее материальности и духовности. Естественно, чтобы журнал «Manuscriptum» возвратился вновь и вновь к сокровищу его текстов (к неисследованным достаточно рукописям и непересмотренным оком нашего времени). Стихи, проза, страницы политической публицистики, разные отрывки, представляют *Гения* в различных своих образах. Спектральный анализ этой многовалентности, вовлекая точку зрения, перспективы и разные свойства рассмотрения, представлено в комментариях великих критиков. Эминеску, так много связанный с автохтонной почвой нашей культуры, так много открытый к универсальному горизонту созданных ценностей, несомненно, и в этом отношении — связи национального и универсального — становит образцовую модель. Дальше под знаком *параллельных зеркал* ряд румынских эквивалентностей некоторых страниц, иллюстрированных из зарубежной литературы (Шекспир, Пруст, Гофманнштал).

Из сбласти универсального, возвращаемся в найболее автохтонное пространство происхождения и нашего национального прошлого.

Кроме этих страниц исследований в жиурнале включены ряд оригинальных неопубликованных отрывков некоторых творцов, румынские версии из их произведений, документы литературного характера, мемуарные, исповедные и эпистолярные произведения. Богатая группа текстов, сопровожденных комментариями — дополняет данный номер журнала.

Николае БАЛОТЭ

o nouă apariție!

biblioteca
MANUSCRIPTUM

DOSARUL unui CAZ

MATEIU I. CARAGIALE

- Scriitorul și personajele sale între legendă și adevăr
- Restituirea «misteriosului» Jurnal
- Prin București, pe urmele Crailor...
- Un blazon imaginar la... Sionu
- Sub lupă: societatea românească la început de secol

Acte și documente heraldice, pagini de corespondență și pseudo-însemnări genealogice, mărturii de creație, desene și miniaturi, fotoreproduceri în alb-negru și color recompun la lumina zilei

o existență sub pecetea tainei

Biblioteca Jud. Hunedoara
SALA DE LECTURĂ

Interior din ultima locuinţă a poetului Al. PHILIPPIDE, Bucureşti, str. Ilarie Chendi, nr. 9.

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ
Retuş foto: Florica PRICIU

MICROINTERVIU
despre numărul viitor:

I: Care va fi ideea de bază ce va structura conţinutul acestui număr?

R: Vom încerca să ilustrăm, printr-un florilegiu de texte, dialogul pe care scriitorul român a ştiut să-l poarte — în cele mai diferite forme — cu timpul său şi cu istoria. Aforismele lui Paul Zarifopol, excursurile moraliste ale lui G. Călinescu, profesiunile de credinţă ale lui M. Sadoveanu şi Pius Servien, ca şi confesiunile epistolare ale lui Lucian Blaga şi Panait Istrati asigură, credem, o demonstraţie elocventă a intenţiilor noastre.

I: Rubricile obişnuite ale revistei ce surprize ne rezervă?

R: Mai întîi, semnalăm prezenţa lui Ion Budai-Deleanu în ipostaza de traducător al lui Metastasio. De asemenea, un fragment de roman, aparţinînd Hortensiei Papadat-Bengescu. În sfîrşit, oferim cititorilor noştri surpriza descoperirii cîtorva « secrete » ale laboratorului de creaţie al lui Camil Petrescu, privind prototipurile reale ale personajelor din *Patul lui Procust*.

I: Citaţi documentul ce vi se pare cel mai ieşit din comun!

R: Sînt mai multe. Dacă trebuie, totuşi, să citäm unul, atunci o să-l amintim pe cel referitor la activitatea revoluţionară a paşoptiştilor români aflaţi în exil.

T. P. IMPRIMAT achitat conform aprobării D.G.P.Tc. nr. 137/8167 din 1976.

Lei 10

MANUSCRIPTUM

Inedit * Inedit * Inedit *